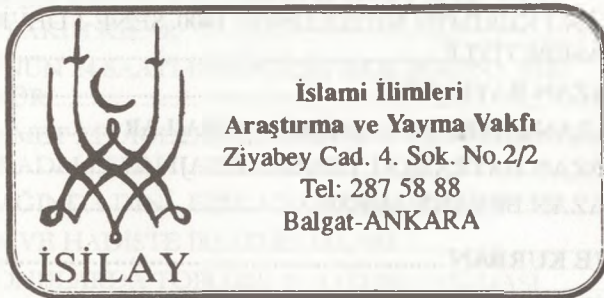

MAKALELERİM

II

Lütfi DOĞAN

Baskı : Yurt Ofste Mat. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel : (0212) 213 87 07 - 212 26 07

İstanbul - 2001

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
ÖNSÖZ.....	4
I. HZ. PEYGAMBER	5
A. HZ. MUHAMMED (S.A.S) İN AHLAKI	7
B. HZ. MUHAMMED (S.A.S) İN SÖZLERİNDE VE İŞLERİNDE AHENK.....	10
C. HZ. PEYGAMBER (S.A.S) İN RİSALETİNDEN ÖNCEKİ YAŞAYIŞI	11
D. HZ. PEYGAMBER'İN TEVHİDE DAVETİ	14
E. O'NUN GÜZEL AHLÂKINA AİT ÖRNEKLER	15
F. HZ. PEYGAMBER (S.A.S) İN RİSALETİ	19
G. KUTLU DOĞUM	25
II- RAMAZAN VE ORUÇ.....	29
A. ORUÇ İBADETİ VE ŞER'İ HİKMETLERİ	35
B. RAMAZAN ORUCU	40
C. "ALLAH HAKKINIZDA KOLAYLIK MURAD EDER."	42
D. KUR'ÂN-I KERÎM'İN NÜZULÜNÜN 1400. SENE-İ DEVRİYESİ MÜNASEBETİYLE	47
E. RAMAZAN BAYRAMI	50
F. RAMAZAN BAYRAMINA İLİŞKİN MESAJLAR	54
G. RAMAZAN BAYRAMINI TEBRİK MESAJI	57
H. RAMAZAN BEYANNAMESİ	59
III. HAC VE KURBAN	61
A. HAC İBADETİ VE ŞER'İ HİKMETLERİ	61
B. KURBAN BAYRAMINA İLİŞKİN MESAJLAR	64
IV- İSLÂM'IN İNSANLIĞI YÜCELTİCİ PRENSİPLERİ	67
A. İSLÂM'IN İNSAN RUHUNU YÜCELTMEDEKİ TESİRİ	67

B. OLGUN BİR MÜ'MİN HER BAKIMINDAN TEMİZ VE PAK OLAN İNSANDIR.....	72
C. HUZURLU BİR HAYAT İÇİN	76
D. İNSANLAR DOĞRU YOLU GÖSTERENLERE HER ZAMAN MUHTAÇTIR	79
E. İSLÂM DİNİ HUZUR VE SAADETİN KAYNAĞIDIR.....	83
F. DİN, İCTİMÂÎ HAYAT VE HUZUR İÇİN ZARÛRÎDİR.....	87
G. İSLÂMİYET VE AMELÎ HÜKÜMLERİN TEŞRÎİNDE RİAYET EDİLEN ÜÇ ESAS.....	92
H. İKTİSADIN MÜŞKİLLERİ VE BUNLARIN İSLÂMİYETTE ÇÖZÜMÜ	100
I. İSLÂMİYET VE İNSAN HAKLARI.....	112
V. MUHTELİF YAZILAR	119
A. DİYANET VE DİNİ HİZMETLER.....	119
B. DİN-AHLÂK VE SİYASET ÜZERİNE	126
C. İSLÂMİYET HAKLARDA EŞİTLİĞİ EMREDER.....	142
D. İSLÂM DİNİ VE TÜRK SECİYYESİ.....	148
E. ŞÛRÂ - MEŞVERET NEDİR?.....	152
F. TEVHİD İNANCI	160
G. KUR'ÂN, İSLÂM VE CİHÂD.....	165
H. "ALLAH BİR KULUNA HAYIR MURAD ETTİ Mİ, ONU DİNDE FAKİH KILAR."	182
I. HER GÜNÜN 24 SAATİ İNSAN İÇİN BAŞLIBAŞINA BİR ÖMÜRDÜR.	185
İ. HACI AHMET ZİYÂUDDİN EFENDİ (R.A) VE RÂMÛZU'L-EHÂDİS ADLI ESERİ	189
J. BİLGİ ÇAĞINDA DİNİ, ETİK VE GLOBAL DEĞERLER	199
K. KUR'ÂN VE HADİSTE İRŞÂD ESASLARI.....	207
L. DİNİ KONULARDA TOPLUMUN AYDINLATILMASI	226
VI. ÇEŞİTLİ KONULARDA BEYÂNÂT, TAMİMLER VE KONUŞMALAR.....	248
A. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TEŞKİLATINA YAPILAN TAMİM.....	248
B. ÇALIŞMAK, İNSAN İÇİN BÜYÜK BİR BÜYÜK BİR	

BAHTİYARLIKTIR.....	250
C. DOĞUM KONTROLÜ İLE İLGİLİ BİR SUALE VERİLEN CEVAP.....	251
D. HAVA KUVVETLERİ İLE İLGİLİ BEYÂNÂT.....	252
E. SUN'Î İLKAH'LA İLGİLİ BEYÂNÂT.....	253
F. OKULLAR AÇILIRKEN	253
G. BU İNSANLAR ALLAH'IN CEMİYETE BİR LÜTFUDUR.....	255
H. VAZİFE VE SORUMLULUK.....	259
I. KONGREMİZE RESMÎ KIYAFETİ İLE ŞEREF VEREN DİYANET İŞLERİ BAŞKANI MUHTEREM LÜTFİ DOĞAN'IN KONUŞMALARI	260
İ. TÜRK CUMHURİYETLERİ, BALKAN-KAFKAS ÜLKELERİ TÜRK VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI DİN HİZMETLERİ İSTİŞARE TOPLANTISINDAN	265

ÖNSÖZ

1968 tarihinden 1 Eylül 1972 tarihine kadar Diyanet Gazetesi'nde yayımlanan yazılarım, "Makalelerim I" adlı kitapçıkta derlenip neşredilmişti. Bu defa muhtelif tarihlerde ve çeşitli mecmualarda yayımlanmış olan yazılarımı "Makalelerim II" adıyla ikinci bir kitapta toplamış bulunuyorum. Söz konusu yazılar bir yönüyle geçmişini hatırlamaktan ibaret olsa da yeni kuşaklara ve göz bebeğimiz gençlerimize geçmişin bir hatırası olarak yararlı olacağını düşünüyorum. Keza, makalelerin konuları farklı olsa da, Kur'an-ı Kerim ayetleri ile Hadis-i Şeriflerin ışığı altında kaleme alınmışlardır. Bir bakıma kitap güzel bir bahçeden derlenen bir çiçek demeti halinde değerli okurlarımın bilgilerine ve istifadelerine sunulmuştur.

Çeşitli mecmualarda yayımlanmış olan bu yazıların bir kitap haline getirilmesinde ve basımında çok değerli emekleri ve hizmetleri geçen kardeşlerime takdir ve teşekkürlerimi sunmayı görev sayıyorum.

Cenab-ı Hak'tan cümlemize tevfik ihsan buyurmasını niyaz eylerim. Tevfik ancak Allah'tandır.

Lütfi DOĞAN

06.04.2001

I. Hz. PEYGAMBER*

Beşer tarihinde meydana gelen hadiseler, sonsuz denecek kadar çoktur. Zaman ilerledikçe bunlara yenileri de eklenmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın mukadder kıldığı vakte kadar da böyle olacaktır.

Vukûa gelen bu hadiseler bazen bir çevreyi veya bir milleti ilgilendirmiştir. Bununla beraber öyle hadiseler olmuştur ki, sadece bir milleti değil, bütün dünya milletlerini alakadar etmiştir. Bu gibi hadiseler insanlığı huzur ve saadete götürecek cinsten olduğu takdirde beşeriyetin sevinç kaynağı olmuştur.

İnsanlara doğru yolu gösteren büyük alimlerin, beşer tarihinde meydana getirdikleri huzur verici faaliyetler, hiç şüphesiz büyük hadiseler olarak tarihe kaydedilmiştir. Esas itibarıyla dünya kurulalıdan beri peygamberlerin gelmeleri ve insanları iyilik ve huzura sevk eden ilâhî tebliğleri, beşer tarihinin en büyük ve mes'ud hadiseleridir. Büyük alimlerimiz ne kadar güzel ifade etmişlerdir: *“İnsanlara salim bir vicdan, vicdanlara kamil bir hürriyet nuru ancak peygamberler ve onların varisleriyle doğmuş ve ancak bu sayede hakkaniyetin ve üstün ahlâkın bilincine varılmıştır.”*

İnsanlığı sürura gark eden, huzur ve saadet itibarıyla da bütün dünya milletlerini çok yakından ilgilendiren en büyük hadise Hz. Muhammed (s.a.s) in doğumu ve risaletidir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s) gerek yüksek şahsiyeti ve gerekse tebliğ buyurduğu yüce dinin cihanşümul olması itibarıyla bu silsilenin sonu ve en mükemmeli olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in beyanı vechile de Hz. Peygamber, *“Alemlere rahmet olmak üzere gönderilmiştir”*.

* Diyanet dergisinin Peygamberimiz için hazırlanan 1970 yılı özel sayısı için yazılmıştır.

Bunun içindir ki, O'nun, Cenâb-ı Hak'dan telakki ederek insanlığa tebliğ ettiği o büyük kitap, bütün beşeriyetin huzur ve saadetini tekeffül eden bir hüviyete sahiptir.

Peygamber Efendimiz'in hayatı bütün müslümanları çok yakından ilgilendirir. Zira O'nun nezih hayatının bilinmesi ve örnek olarak alınmış olması, inanan her insanın yegane görevidir.

Resûlulah Efendimiz'in hayatını bizlere intikal ettiren güzine eserler pek çoktur. Ancak bu konuda özet halindeki bilgilerin, bilhassa geçlerimizin istifadesine sunulmasının çok faydalı olacağı muhakkaktır. Bu husus dikkate alınarak Hz. Peygamber'in bu yılki Mevrit kandili münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı özel bir sayı yayınlamayı uygun bulmuştur. Din İşleri Yüksek Kurulunca, konu ile ilgili esaslar tesbit edilmiş ve bu özel sayı için hazırlanan yazılar bir ara getirilmiştir.

Böylece Hz. Muhammed (s.a.s) in mübarek şahsiyeti, hayatı ve üstün ahlâkı, diğer bir tabirle "Siret-i Celîlesi" hakkında mevcut yayınlara ilaveten bu özel sayı muhterem halkımızın istifadelerine arz edilmiştir.

Mevrit Kandili gibi güzel bir vesile ile Peygamber Efendimiz'in hayatı ve güzel ahlâkı hakkında özel bilgilerin halkımıza sunulması sevindirici ve huzur verici bir başlangıçtır. Bundan böyle de kütüphanelerimizi süsleyen bu güzide eserlerin peyder-pey bütün vatandaşlarımızın istifadelerine sunulması ve Hz. Peygamber'in yüksek ahlâkının herkesçe bilinmiş olması, bütün mü'minlerin arzusu olduğundan şüphe etmiyorum.

Aziz milletimiz ve bütün insanlık için bu Mevrit Kandili'nin huzur ve saadet vesilesi olmasını Cenâb-ı Hak'dan diler bu konuda hizmeti geçen zevata teşekkürlerimi beyan ederim.

A. Hz. MUHAMMED'İN (s.a.s) AHLAKI

İnsanı, kemale eriştiren en üstün vasıflardan biri de şüphesiz ki, onun güzel ahlâkıdır. Bir kimsenin ahlâkı, ne ölçüde güzel ise, o kimsenin insani kemalinin de o derece tam ve mükemmel olacağı tabiidir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s), ahlâk-ı hamide itibariyle insanların en güzeli idi. O'nun ahlâkındaki yükseklik, akl-ı selim ve fazilet sahibi her insan için en ideal örnektir. Çünkü Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed(s.a.s)'i yaratılmışların ekmeli olarak yaratmış, beşer için erişilmesi mümkün olan en üstün rütbeyi O'na bahşetmiş, O'nu bütün peygamberlerin sonu ve en mükemmeli kılmıştır. Böyle olmasına rağmen O, Cenâb-ı Hakk'a yaptığı dualarda kendisini ahlâkın en güzeline eriştirmesini ister, "Yarab benim suretimi, şeklimi güzel yarattığın gibi ahlâkımı, siretimi de güzelleştir."¹ buyururdu.

Yüce Allah(c.c) Resûlünün gönülden gelen dualarını kabul buyurmuş, O'na ahlâkın en büyük ve en üstün rütbesini vermiştir.

Dünya hayatında insanlar tarafından meydana getirilen işler, bırakılan eserler, bir bakıma ahlâkın bir neticesidir. Bu işleri, eserleri meydana getiren insanların ahlâkı, ne derece mükemmel ise, yaptıkları işler, meydana getirdikleri eserler de, o derece büyük olmuştur. En büyük insan olan Hz .Muhammed (s.a.s) de, en muazzam inkılabı vücuda getirmiştir. O, en büyük ve en üstün ahlâka sahip olduğu için meydana getirdiği bu muazzam inkılap, ondört asırdan beri iyilik ve fazilette insanlığa ışık tutmuş, her devirde milyonlarca insanın kalbine ve vicdanına hakim olmuştur. Dünyanın sonuna kadar da böyle devam edecektir.

¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned.

İlmi gerçeklere vukuf hasıl edildiği ölçüde, Hz. Peygamber'in insanlığa hediye ettiği prensiplerin beşer için ne kadar hayati önem taşıdığı; ayrıca yaşadığı ve insanlığa telkin ettiği ahlâk esaslarının ne kadar yüksek ve metin olduğu açık olarak görülür.

Büyüklerin ahlâkının öğrenilmesi, onların büyüklüklerinin hangi vasıflardan dolayı olduğunun ve zafere erişmiş olmalarının sebeplerinin bilinmesi, fertlere olduğu kadar, cemiyetlere de büyük ölçüde muvaffakiyet kazandırır. Böyle bir bilgi, insanlara maruz kaldıkları veya kalacakları ruhi ve içtimai huzursuzluklardan kolayca kurtulmaları için ışık tutar. Hz. Muhammed (s.a.s) ise, büyük insanların en büyüğü ve Cenâb-ı Hakk'ın son peygamberi'dir.² O'nun üstün ahlâkında, yüksek şahsiyetinde mü'minler için olduğu kadar, bütün cemiyetler için de en güzel örnek vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in müteaddit yerlerinde bu husus açık olarak buyrulmuştur.³

Hz. Muhammed(s.a.s)in ahlâkı, Kur'ân'dan ibaret idi. Çünkü Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'i O'na indirmiş ve Rasûlünü Kur'ân ahlâkıyla terbiye etmiş idi. Hz. Peygamber'in ahlâk ve yaşayışı O'nun zevce-i muhteremesi Hz. Aişe'den sorulduğu zaman "Siz Kur'ân okumuyor musunuz? O'nun ahlâkı Kur'ân'dan ibaret idi"⁴ cevabını vermiştir.

Hayatının her yönü ile insanlığa örnek olması gereken ve alemlere rahmet olmak üzere gönderilen bir zatın, ahlâkın en büyüğüne sahip olması zaruridir. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak, Rasûl-i Ekrem'i Kur'ân'ı Kerîm ahlâkı ile terbiye ettiği gibi insanlara da O'nun yüksek ahlâkiyle ahlâklanmalarını buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in takib ettiği ahlâk düsturlarının tamamını burada zikretmeye imkan yoktur. Çünkü Kur'ân'ın hemen her

² Ahzab Sûresi, 40

³ Ahzab Sûresi, 21

⁴ Ebu Davud, Sünen.

ayetinde ahlâka dair emir veya işaretler mevcuttur. Hz. Peygamber'in tatbik buyurduğu ahlâki düsturları gösteren ayet-i celîlelerden birkaçının meâli buraya alınmakla yetinilmiştir.

1. *"Afva sarıl, ma'rufu (iyiliği) emret, cabillerden yüz çevir".⁵*

2. *"Şüphesiz ki Allah, adaletle, ihsan ile ve yakın akrabalara vergili olmakla emreder; her çeşit iş ve sözlerin kötüsünden, fena olan şeylerden ve haksızlıktan men' eder."⁶*

3. *"Bir de sana isabet eden şeylere karşı, sabret. Şüphesiz bu sabrın azmedilecek şeylerdendir."⁷*

4. *"Zannın çoğundan uzaklaşınız; çünkü zannın bazıları günahdır. Bir de birbirinizin kötü hallerinizi araştırmayınız. Birbirinizi gıybet etmeyiniz."⁸*

Ahlâkı, bu ve emsali düsturları yaşamaktan ibaret olan Hazret-i Peygamber; *"Beni Rabb'im terbiye ettiği için güzel terbiye etti."*⁹ sözleriyle bu gerçeği beyan etmiştir.

Ayrıca peygamber olarak gönderilmesinin asıl gayesi mekârim-i ahlâkı tamamlamak olduğunu da çok sarîh olarak ifade buyurmuşlardır.¹⁰

Şüphesiz ki insanın kemâli, alemin nizamı, cemiyet hayatının dirlik ve düzeni ancak ahlâk ile olur.

⁵ Araf Sûresi, 199

⁶ Nahl Sûresi, 90

⁷ Lokman Sûresi, 17

⁸ Hucurât Sûresi, 12

⁹ İbn Semani, Camiu's-Sağır

¹⁰ İbn-i Mâce

B. Hz. MUHAMMED (s.a.s) İN SÖZLERİNDE VE İŞLERİNDE AHENK

Hz. Peygamber, umûma telkin buyurduğu ahlâk esaslarını, kendisi bizzat ve en mükemmel surette yaşardı. Kur'ân-ı Kerîm'in tabiriyle, Resûlullah bütün mü'minler için "Üsve-i Hasene-En güzel örnek" tir. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'de, sözleriyle işleri arasında ahenk bulunmayan insanlar muahaze edilmekte, böyle bir hareketin Cenâb-ı Hak indinde büyük mes'ûliyeti mûcip olduğu açık olarak bildirilmektedir:

*"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah indinde büyük bir gazaba sebep olmaktadır."*¹¹ buyrulmuştur.

Ayrıca Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in en üstün ahlâka sahip olduğunu kainata ilan etmiştir:

*"Ya Muhammed! Şüphesiz sen, ahlâkın en büyüğüne sahip bulunuyorsun"*¹²

Ahlâkı bu kadar yüksek olan Hz. Muhammed(s.a.s), mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametli idi. Onların en küçük bir meşakkate maruz kalmaları, kendisine çok güç gelirdi. Alemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz'in bu durumu, Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle belirtilmektedir;

*"Siz kendinizden bir Resûl gelmiştir. Sizin meşakkate uğramanız ona ağır gelir. Siz karşı çok şefkatlidir. Mü'minler hakkında çok re'fetli ve merhametlidir"*¹³

Resûl-i Ekrem'in sözleriyle hayat tarzı arasındaki ahengi göstermek bakımından onun zevce-i muhteremesi Hz. Hatice'nin şu sözleri ne kadar câlib-i dikkattir:

¹¹ Sâf Sûresi, 2-3.

¹² Kalem Sûresi, 4.

¹³ Tesbe Sûresi, 128.

“Ya Muhammed! Cenâb-ı Hak hiçbir vakit seni mahcub etmeyecektir. Çünkü sen akrabalık bağlarına hürmet ediyor, borçluların borcunu veriyor, fakirlere yardım ediyorsun. Misafirlerle ikram ediyor, doğruları destekliyor ve muhtaçların ızdırabını gidermeye çalışıyorsun.”¹⁴

C. Hz. PEYGAMBER (s.a.s) İN RİSALETİNDEN ÖNCEKİ YAŞAYIŞI

Hz. Peygamber, 63 yıl yaşamış, 40 yaşında iken kendilerine Cenâb-ı Hak tarafından risalet görevi verilmiştir. Bu mübarek ömrün 23 yılı peygamberlik vazifesini tebliğ ile mes’ud olmuştur.

Yıl sayısı itibariyle Resûl-i Ekrem Efendimiz’in ömrü, çok yaşayan insanların ömürleri kadar fazla olmamıştır. Fakat bu mes’ud ömür, her yönü ile çok bereketli ve bütün beşeriyet için kıyamete kadar bâkî kalacak, lütufkâr eserler bırakması bakımından da çok feyizli olmuştur. Zaten insanların ömürleri yıl sayısı ile değil, o ömür içerisinde meydana getirilen büyük ve faydalı işlerle ölçülür. Hz. Muhammed ise ömrünün bütün senelerinde fazilet ve kemâlâtın en güzel örneği olmuştur. Harpte, sulhta, Cenâb-ı Hakk’a ibadette, insanları hayra davette, ailesi ve Ashâbı arasında, davaları halletmede, hâsılı hayatının bütün safhalarında ilim ve hikmetin, güzel ahlâkın örneği ve rehberi olmuştur.

Peygamberlik vazifesi gelmezden önceki yaşayış ve ahlâkına bir göz atılınca O’nu büyük bir istikbalin beklemekte olduğunun kolaylıkla görülmesi mümkündür.

Yaşayışı ve ahlâki davranışları çok güzel olan Hz. Muhammed (s.a.s)’in peygamberlikten önceki hayatında bilhassa şu üç husus dikkat çekmekte idi:

¹⁴ Sahih-i Buhârî, Kitabu Bedi’l-Halk.

1.O'nun ruhundaki yücelik, ahlâkındaki üstünlük büyümeye başladığı andan itibaren kendisini gösteriyordu. Hiçbir suretle çevresinin tesirinde kalmamış, onların geleneklerinin hiçbirine iltifat etmemişti. Onların inanışlarından, dini merasimlerinden, putlara ta'zimlerinden ve kurbanlarından tamamiyle uzak kalmıştır. Büyümeğe başladığı andan itibaren, putlara, o zamanki insanların okudukları müstehcen şiirlere karşı kendisinde nefret hissetmiş, kavminin adetlerine hiç ilgi göstermemiştir. İki defa onların düğünlerine katılmak arzu etmiş, fakat başka sebepler zuhûru ile bunlara da katılmaktan kurtulduğunu beyan buyurmuştur.¹⁵ Cahiliyet adetlerinden daima uzak kaldığı gibi, tenhalarda bulunmak, yalnızlık ve bir de tefekkür O'na çok sevdendirilmiş idi. Zaten kamil insanlarda durum böyledir.

“O daha çocuk iken ibadeti, halveti ve ruhunu pak tutmağı sevmişti. İşte büyüklerin durumu budur. Hidayet nuru bir kalbe dolduğu zaman bütün a'zâlar ibadet için hazır olur.”

2.İkinci husus, O'nun sözlerindeki sadâkati ve doğruluğudur. Hazret-i Peygamber'in dostlarıyla birlikte düşmanları da, O'nun, insanların en doğru sözlüsü olduğuna şahâdet etmişlerdir. Bilindiği gibi, Hazret-i Peygamber zamanında Mekkelilerin bir kısmı ticaret münasebetiyle Suriye'ye gelmişlerdi. O esnada Suriye'de bulunan Doğu Roma İmparatoru Heraklius, Ebu Süfyan'ın da bulunduğu heyeti davet etmiş ve onlara hitaben, “Hazret-i Muhammed (s.a.s)'i, tebliğatına başlamadan önce yalancılıkla itham eder miydiniz?” tarzındaki sorusuna karşı, Ebu Süfyan, “Hayır” diye cevap verince, “İnsanlara karşı yalan sözden uzak kalan bir kimsenin Cenâb-ı Hakk'a yalan isnad etmesi mümkün değildir” demiştir.¹⁶

¹⁵ Eş-Şifâ fî Târîfî Hukûkî'l-Mustafa

¹⁶ Sahîh-i Buhârî, Kitâbu Bedî'l-Halk.

Hiz. Peygamberin en şiddetli hasımlarından olan Ebu Cehl'e bir şahıs;

-Ey Ebu'l-Hakem, burada seninle benden başka kimse yoktur. Bana işin doğrusunu açıkla! Muhammed doğru mudur, yoksa yalan mı söylüyor?

Ebu Cehl;

-“Allah'a yemin ederim ki, Muhammed sâdıkur. O, ömründe hiç yalan söylememiştir” cevabını vermiştir.

Nitekim Hiz. Peygamber'in hasımlarının bu itiraflarına Kur'ân-ı Kerim'de işaret edilmiş ve meâl olarak;

“...Şüphesiz onlar seni yalanlamıyorlar (Ya Muhammed), lakin o zalimler, ancak Allah'ın ayetlerini inkar ediyorlar”¹⁷ buyurmuştur.

3.Üçüncü husûsiyet; Hiz. Muhammed (s.a.s)'in emaneti, özünün doğru olmasıdır. Cahiliyet adetleri üzerine bulunmalarına rağmen Mekkeliler Hiz. Peygamber'e “Muhammedü'l-Emîn” demekte idiler. Bir kimse kıymetli bir eşyasının zayi olmasından endişe ettiği zaman çok kere onu Hiz. Muhammed (s.a.s)'e emanet ederdi. Çünkü O'nun sadâkatından ve emanetlere riâyet etmesinden herkes emin bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in gençlik çağında Kureyşliler tarafından Ka'be tamir edildiği zaman aralarında vuku' bulan ihtilafı halletmek üzere bulundukları yere ilk gelecek şahsı hakem kabul etmeyi kararlaştırdılar. Buraya gelen ilk şahsın Hiz. Muhammed olması onların tamamını sevindirdi. “İşte Muhammedü'l-Emîn geldi. Hepimiz O'nun hükmüne razıyız” diye memnunluk göstermişlerdi. Çünkü O'nun hakka bağlılığından, emanete riâyetinden, adaletinden emin bulunuyorlardı.

Bunlar gösteriyor ki, Hiz. Muhammed (s.a.s) risaletinden önce de iyi ahlâkın ve doğruluğun müşahhas örneği idi. O'nun ruhunun yüceliği, ahlâkının güzelliği, şeref ve fazîleti, insanların kendisinin etrafında toplanması için kâfi idi. Kendisindeki hilm,

¹⁷ Enfal Sûresi, 33

tevâzu', afiv-kârlık ve sabır ile insanların gönüllerini fethetmişti. İlâhî vahye mazhar olduktan sonra da hakkın meş'âlesiyle insaniyet alemini aydınlatmış ve Cenâb-ı Hakk'ın methine mazhar olmuş idi.

D. HZ. PEYGAMBER'İN TEVHİDE DAVETİ

Hz. Muhammed(s.a.s) insanları İslâm Dini'ne davet etmeğe başladığı zaman kendisi ve kendisine uyanlar, tüyler ürperten şiddetlerle karşılaşmışlardı. O sırada Mekke şehri putların beşiği halinde idi. Resûl-i Ekrem yetim olarak büyümüştü. Aynı zamanda mali bakımdan da fakir idi. Allah'tan başka yardımcısı yok idi. Kendi kavmi cahiliyet adetlerine çok bağlı idiler. Bu sebeple O'na engel olmak için kendilerince mümkün olan her türlü şiddete başvurmuşlardı. Doğru düşünenler için burada câlib-i dikkat iki mühim cihet görülmektedir:

1. Hz. Peygamber, karşılaştığı bütün şiddet ve eziyetlere karşı en küçük bir fütur göstermemiş, bilakis bunlara karşı İslâm Dini'ne, O'nun ahlâk ve faziletine olan davetindeki sebat ve azmi kuvvet bulmuştur. Zira tevhid nurunu söndürmek isteyenler her devirde bulunmuş, hak ve fazilete karşı mukavemet gösterenler olmuştur. Fakat tam bir yakîn, sarsılmaz bir inanca dayanan ulvî bir gaye için bütün müşkiller kolaylaşır, her engel aşılır. Resûl-i Ekrem de bütün engelleri bertaraf etmiş, Kur'ân'ın telkin ettiği ahlâk ve fazilet binasını kurmuştur. Şüphesiz ki zafer daima Hakk'ın ve Hakka uyanlarındır.

2. Hz. Peygamber'in risalet görevini tebliğdeki büyük muvaffakiyeti, hasımlarına galip gelmesi, O'nun üstün ahlâkının eseridir. Çünkü O'nun ahlâkî yaşayışı, kendisinin hak peygamber olduğunu gösteren en açık delillerdendi. Hasımları, Hz. Peygamber'e galip gelmek ve O'nu küçük düşürmek için hayatının geçmişini ve halini inceden inceye göz önüne getirmişler, fakat O'nun ahlâkındaki güzellik, seciyesindeki nezâhet, onları

düşündükleri hilelerden vazgeçmeye mecbur kılmuştur. Zira Hz. Muhammed(s.a.s), öfke yerine hilm gösteren, intikam almaya muktedir iken affeden, kötülük yapanlara karşı iyilik yapan bir kemâle sahip idi. O'nun bu durumu, gönülleri fethediyor, fert ve cemaatler bu ahlâkî nezâhetin hayranı olarak İslâmiyet'i kabul şerefine eriyorlardı. Hicretten sekiz yıl sonra Mekke-i Mükerrerme'yi fethettiği zaman Kureyşlileri bağışlamış, *"Sizin hakkınızda, kardeşim Yusuf Peygamber'in kardeşlerine söylediği gibi söylerim"* buyurmuş ve *"Bugün size bir azarlama yoktur, Allah sizi bağışlar. Zira O, esirgeyenlerin en merhametlisidir"*¹⁸ meâlindeki ayet-i kerîmeyi okumuştur.

E. O'NUN GÜZEL AHLÂKINA AİT ÖRNEKLER

Hz. Muhammed (s.a.s), çok nazik idi. Hiçbir kimseye kaba söz söylememişdi. Kaba söz ve harekette bulunanlardan hoşlanmazdı. Bir savaş sırasında düşman aleyhine Cenâb-ı Hakk'a dua etmesi istenmişti. Fakat O, kendisinin, insanları ancak Cenâb-ı Hakk'ın dinine davet etmek için gönderildiğini beyan buyurmuş idi.

Resûl-i Ekrem insanların en mütevazı olanı idi. Ruhen olduğu gibi cismen de çok güzeldi. Kendileri çok temizdi ve temizliği çok severdi. İslâm Dini'nin temizlik üzerine bina edildiğini ve temizliğin imanın yarısı olduğunu buyururdu. Yakınlarını ziyaret eder, fazilet sahibi olan insanlara çok ikramda bulunur idi. Bir şahsı kendisinden daha faziletli olan başka bir şahsa tercih etmezdi. Mazeret sahiplerinin özürlerini kabul ederdi. Kendisi güleryüzlü olmasına rağmen gülmeleri hiçbir zaman tebessüm derecesini geçmezdi. Nazarlarında, insanlar müsavi idi. Çünkü insanların üstünlüğünün, ancak bilgi, güzel ahlâk ve takvâ ile olduğunu Kur'ân-ı Kerîm insanlığa ilan ediyor idi. Kimseden okumamış ve bir şey de yazmamış; zulmün ve cehaletin hakim

¹⁸ Eş-Şıfa fî Tarihi Hukûkî'l-Mustafa

olduğu bir çevrede yetim olarak büyümüş, fakat çevresindekilerin tamamıyla aksine olarak doğruluğun, adaletin ve güzel ahlâkın şâhikasına yükselmiş idi. Resûl-i Ekrem, insanların en halîmi, en çok şecâatlisi, en âdili ve en affı idi. O'nun eli, ezvâc-ı tâhirât ve diğer mahremleri dışında hiçbir kadının eline dokunmamıştı. İnsanların en cömerti olan Hz. Muhammed(s.a.s)'in evinde, kendi ihtiyacından fazla olan bir meblağ bir akşam bile bekletilmeden fakirlere verilirdi. Cenâb-ı Hakk'ın O'na ihsan ettiği nimetlerin en kolay olanından (mesela hurma ve arpadan) evinin yıllık ihtiyacını alıkoyar, geriye kalan kısmı, Allah rızası için ihtiyaçlılara dağıtırdı.

*“En hayırlınız, ahlâkı güzel olanınız ve aile fertlerine en çok faydalı olanınızdır”*¹⁹ buyururdu. Aile fertlerine ev işlerinde yol gösterir ve onlara yardım ederdi.

O insanların en hayâlisı idi. Bunun içindir ki, hiçbir kimsenin yüzüne sabit bir nazarla bakamazlardı. Herkesin davetine icâbet ederdi. Hediye kabul eder ve mukabelede bulunurdu. Kendisi için hiçbir kimseye öfkelenmemiş ve celâdet gösterdiği işlerde sadece Allah rızası için sebat gösterip, hak ne ise onu yerine getirirdi. Hastaları ziyaret eder, cenazeye gider, tâziyetlerde bulunurdu. Düşmanları arasında korkusuzca gezerdi. İnsan gücüne en çok ihtiyaç duyulduğu bir sırada dahi müştriklerden yardım alma talebini kabul etmemiş idi.

Hiçbir kimseden intikam almazdı. Böyle bir durum karşısında daima affederdi. Zengin, fakir gözetmeden kendisine intikal eden herkese ait işleri yapardı. Mubah olan iki şeyden birinin yapılması icâbettğinde kolay olan hangisi ise onu tercih ederdi. Karşılaştığı kimselere Selâm verirdi. Musâfaha yaptığında, elini tutan kimse bırakmadıkça kendi elini çekmezlerdi. Bir meclise geldiğinde nerede boş yer varsa oraya otururlardı. Kendisi için yer ayrılmasına rıza göstermezdi. Ziyaretine gelen herkese ikram

¹⁹ Camiu's-Sağîr

ederdi. O'nun meclisi her şeyden önce hayâ, tevâzu ve hilm meclisi idi. Allahu Teâlâ'nın bir rahmeti olarak Ashabına ve bütün insanlara karşı çok yumuşak ve rakîk kalpli idi. Herkesi hoşlanacağı en güzel adı ile çağırırdı. Meclislerinde yüksek sesle konuşma olmazdı. O, halka karşı, insanların en merhametlisi, en çok faydalı olanı idi.

Resûl-i Ekrem fakirleri evlerine gider, onların hatırlarını sorar, hiçbir 'resmiyet gözetmeden onların aralarında otururdu. Ashabı arasında bulunduğu zaman dışardan gelen kimseler, yer itibariyle O'nu ayırdedemezlerdi. Bir gün Hz. Peygamber'in ziyaretine gelen bir bedevî, bir Peygamber huzurunda olmanın verdiği heyecanla korkarak titremeğe başlamıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz, "Arkadaş kendine gel! Ben hükümdar değilim. Ben Kureyş'den kadid (kurutulmuş et) lokmasıyla geçinen bir kadının oğluyum" buyurmuş ve onu teskin etmişti.

Hz. Peygamber (s.a.s), insanların en adili idi. Bunun içindir ki, risâletinden önce olduğu gibi risâletinden sonra da gayr-ı müslimler bile çoğu zaman davalarını Resûl-i Ekrem'e getirirlerdi. Çünkü O'nun verdiği hükümde emanet ve hakkaniyet hakimdi. Bir defa Mahzum kabilesinden bir kadının hırsızlık suçu sabit olmuştu. Ancak yüksek bir aileye mensup olan bu kadının cezalandırılmamasını arzu edenler olmuş, bu arzu Hz. Usame vasıtasıyla Resûl-i Ekrem Efendimiz'e duyurulmuş idi. Hz. Peygamber; *"Sizden öncekiler taraftarlıktan dolayı belâk olmuşlardır. Onlardan yüksek aileye mensup biri bir suç işler ise onu bırakırlar; fakat fakir ve zayıf birinin bir suçu olur ise onu cezalandırırlardı. Cenâb-ı Hakk'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma bu suçu işlemiş olsa, cezasını bizzât tatbik ederdim"* buyurmuştur.

Son hastalığında bile Ashabına hitaben;

“Bir kimseyi incitmiş isem, malına, canına bir günâ tecâvüzde bulunmuş isem, gelsin dünyada hakkımı istesin” buyurmuştur. Onun bu hitâbı Ashab arasında derin bir sessizlik meydana getirmişti.

O’nun nazarında zengin, fakir, efendi, köle bütün insanlar müsâvî idi. İnsanlar arasında ayrılığa yer verilmezdi. Hak ne ise hepsi hakkında eşit olarak icrâ edilirdi. Kendi işlerini bizzat kendisi görürdü. Ashabı ile birlikte bir iş yapılacağı zaman kendisi de onlar ile beraber çalışırdı. Mescid-i Nebvî’nin inşâsında taş taşımış, Ashab O’nun istirahat etmesini istemiş olmalarına rağmen O yine yardım etmeye devam etmiş idi. Bir yolculuk sırasında istirahat edilmiş, yemek hazırlamak için iş bölümü yapılmış, Resûl-i Ekrem Efendimiz, “Öyle ise ben de yakacak temin edeyim” buyurmuştu. İstirahat etmesi için ısrar gösterilmiş, fakat kendisi, arkadaşlarından ayrılmasını arzu etmediğini beyan buyurmuştu.

Hz. Peygamber, Necid muharebesinden avdet ederken ağaçlık bir yerde istirahat edilmiş, yorgunluktan hepsi uyumuşlardı. Bu durumu fırsat bilerek müslümanların arasına giren gayr-i müslim bir bedevî, Hz. Peygamber’in, ağaçta asılı bulunan kılıcını almış ve Hz. Peygamber’e, “Şimdi seni elimden kim kurtaracak?” demiş, Resûl-i Ekrem uyanmış ve hiç metânetine hâlel gelmeden, “Allah” cevabını vermiştir. Kılıç, bedevînin elinden yere düşmüş, bu defa Resûl-i Ekrem kılıcı eline almış, “Şimdi seni kim kurtaracak?” demiştir. Fakat bedevî bağışlanmasını dilemiş, Hz. Peygamber de onu affetmiş ve Ashabına da, bedevîye hiçbir şey yapmamalarını emretmiştir”.²⁰

Kendisine sû-i kastta bulunan bir Yahudi kadına, niçin böyle bir teşebbüste bulunduğunu sormuş, kadın Hz. Peygamber’e, “Ya Muhammed! Maksadım seni öldürmektir” cevabını verince Peygamber Efendimiz, “Cenâb-ı Hak bunu yapabilecek imkanı

²⁰ Meşârikü'l-Envâr

sana vermemiştir” buyurmuş ve kadını affetmiş idi.²¹ O, umûmiyetle güzel olan peygamberlerin en güzeli idi. O’nun güzel ahlâkını ve sîretini anlatmak için alimler ciltler dolusu eserler yazmışlardır. O’nun hakkında burada kaydedilenler ise güneşin ziyâsından bir hüzmeye kabîlindendir. Bilgi, sabır, hilm, şükür, adalet, zühd, tevâzu, afv-kârlık, sıdk, cömertlik, kanaat, akıl, şecâat, hayâ, mürüvvet, mahabbet, sumt (yerinde, az ve öz konuşmak), teennî, vakar, merhamet, muâşeret ve emsâli vasıflar ki, bunların hepsine birden güzel ahlâk adı verilir.

Hz. Muhammed (s.a.s) bütün bu âli vasıflar ile muttasıf idi. Çünkü O, Cenâb-ı Hak tarafından alemlere rahmet olmak üzere gönderilmiştir.²²

O’nun yüce ahlâkını, ahlâk prensibi olarak benimsemiş olan kimselere ne mutlu!

Hz. Peygamber’in Cenâb-ı Hakk’a yaptığı dualar arasında tekrarladığı ve ahlâk hakkındaki şu mübarek sözleri ne kadar hikmetlidir:

“Ya Rab! Ahlâkın en güzellerine varmak için bana yol göster. Zira en güzel ahlâka vardıracak ancak Sen’sin. Ya Rabbî, fena ahlâkı benden uzak tut. Zira Ahlâkın fenasını benden uzaklaştıracak ancak Sen’sin.

F. HZ. PEYGAMBER (s.a.s) İN RİSALETİ*

“Ey peygamber, biz seni hakikaten bir şahid, bir müjdecî, bir uyarıcı ve kendi izniyle Allah’a bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik. Allah(cc)tan kendilerine cidden büyük bir lütuf olduğunu mü’minlere müjdele.”²³

²¹ Eş-Şıfa fî Tarîfî Hukukî’l-Mustafa, Kadi İyaz.

²² Enbiya Sûresi, 107.

* Diyanet Dergisi, Mayıs-Haziran 1971, s. 108-109.

²³ Ahzab Sûresi, 45-46-47.

İnsan, doğru yolu bulmak ve başkalarının hukukunu tecavüz etmemek için akıl ve düşünce sahibi olarak yaratılmıştır. İnsanın doğru yolu bulması, behimi arzularının meleki hasletlerine, akl-ı selimine tabi' olmasına bağlıdır. Doğru yoldan uzaklaşması ise; meleki hasletlerin zıddına olan kötü isteklerin tesirinde kalması, fena işlere, günah bataklığına dalmasıylaadır.

İnsanda mevcut olan akıl, behimi arzuların meleki vasıflara tabi' olmasının faydalarını müdrik olup, insanı bu güzel vasıflara sahip olmaya teşvik eder. Keza akıl, kötü meyillerin insana getireceği zararları da ilk bakışta kavrar ve insanı bu meyillerin tesirinden kurtulmaya davet eder.

Ancak insanların bir çoğu bu gerçeği gereği gibi idrak edemez. Zira birçok maniler onların akl-ı selimin sesini duymalarına, doğru yolu idrak etmelerine engel olur. Hasta bir kimsenin hastalığı sebebiyle tatlı suların tadını alamadığını, en güzel içme sularını acı bulduğu gibi, bazı engellerin tesiriyle insanların bir çoğu, kendileri için maksut olan gayeyi ve bu yüksek gayenin kendilerine kazandıracağı faydaları; keza kendileri için ızdırıp kaynağı olacak ve zarar verecek neticeleri kolaylıkla idrak edemezler.

Böylece insanlar doğru yolu bilen ve onları da bu yola davet eden ve akl-ı selimin göstereceği bu yoldan uzaklaşmanın zararlarını kendilerine bildiren bir alime ve terbiyeciye şiddetle ihtiyaç duyarlar. Bununla beraber insanlar arasında marazi düşüncelere sahip kimseler de bulunur. Böyle bir kimse insanı saadete götürecek doğru yolun zıddına bir yol takip eder, kendisi akl-ı selimin gösterdiği doğru yoldan uzaklaştığı gibi, başka insanları da bu yoldan saptırmaya çalışır. İnsanların işlerinin maksada uygun bir şekilde devam etmesi, bu kabil kimselerin aldatici düşüncelerine iltifat etmemelerine bağlıdır.

Diğer taraftan insanlar arasında isabetli görüş sahibi birçok kimseler de vardır ki onlar da her şeyi bildikleri kanaatında bulunmak suretiyle yanılmış olurlar. Şüphesiz ki bu gibi kimselerin, bu yanımlardan kurtulmaları için bir uyarıcının tenbihine lüzum vardır.

Görülüyor ki; insanlar, gerçekleri hakkıyla bilen ve dikkatsiz hareket etmeyeceğinden emin olunan bir ilim sahibine, terbiyeciye şiddetle ihtiyaç duyarlar.

Küçük bir şehirde oturan insanların herbirinin kendi kâr ve zararlarını bilmelerine ve hemen hepsi maddi işlerini kendi akıl ve düşünceleriyle yürütecek bir durumda olmalarına rağmen işlerini düzenleyecek ve tesbit edilen düsturlara göre işleri yürütecek muktedir ve bilgili bir idarecinin bulunması zaruri olur. Durum böyle olunca, çeşitli istidatlara sahip insanları, iyilik düşüncesi etrafında birleştirecek ve onları maddi ve manevi huzura kavuşturacak, en doğru yolda yürümelerini sağlayacak her yönü ile itimad edilen emin rehberlere zaruri olarak duyulan ihtiyaç aşîkardır. Mesela demircilik, marangozluk ve benzeri sanatlar bile bir yol gösterici, bir öğretici olmadan elde edilemiyor. Günlük maddi işlerimizde durum böyle olursa insanı ve insan cemiyetini maddi ve manevi yönden huzura erdirecek ve gayelerin en yükseğini onlara bildirecek emin rehberlere duyulan ihtiyacın zaruriliği meydandadır. Sonra bu emin kimselerin öğütlerinde her çeşit yanılma ve yanıltmalardan mahfuz kaldıkları ve sözlerinin doğruluğu hakkında amme vicdanında kesin kanaatin sübut bulması da gereklidir. Susayan bir kimsenin kendi susuzluğunu müdrîk olduğu gibi, böyle bir rehberin doğruluğunu da amme vicdanı rahatlıkla idrak eder. Böyle bir kimsenin yaşayışı, bütün davranışları ve sözlerinin doğruluğunun şahidi, kendisinden hak ve hakikate uygun olan fiilden başka bir şey sudur etmemesidir. İşte böyle bir insanın Cenâb-ı Hakk'ın teyidine mazhar olduğundan

insanların tereddütleri kalmaz. Bütün Peygamberlerin siretleri ve suretleri böyledir.

Bir memlekette hastalık görüldüğünde halkı bu hastalıktan korumak için devlet reisinin, yetkili organları vazifelendirmesi ve insanların da bu mütehassısların tavsiyelerine uymasını emretmesi gayet tabiidir. Çünkü mütehassıs elamanların bu çalışmaları ile o belde halkının sağlığı korunmuş olur. Bunun gibi Cenâb-ı Hak da insanları maddi manevi huzursuzluklardan korumak için onların maruz kalacakları manevi hastalıkları en iyi şekilde teşhis ve tedavi eden ve yaratılışlarının hikmetini onlara öğreten rehberler (peygamberler) göndermiştir.

Cenâb-ı Hak bu peygamberleri üstün vasıflarla tezyin etmiştir ki, insanlar onlara itimad edip, bu rehberlerin emir ve tavsiyelerine uyarak gayelerine erişebilsinler.²⁴

Konumuzun tahammülü olmadığından burada sadece son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s)’in insanlar için örnek vasıflarından bir kısmına kısaca işaret etmiş olacağız. Cenâb-ı Hakk, Hz. Peygamber (s.a.s)’i vücut yapısı ve sîreti itibariyle insanların ekmeli olarak yaratmıştır. Dine ve dünyaya ait bütün faziletler onda kemâlini bulmuştur.

Kadı İyaz merhum “*Eş-Şifâ fî Târif-i Hukûki'l-Mustafa*” adlı mühim eserinin bir bölümünde özet olarak şöyle demiştir:

“İnsanın kemâlini sağlayan ve güzelliğini tamamlayan vasıflar iki bölüme ayrılır. Bunlardan birincisi dünyevîdir ve zarûridir. İnsanın yaradılışı ve dünya hayatının zarûretleri bunun böyle olmasını icâbettirmiştir.

İkincisi ise dinîdir, insanın kesb ve ihtiyârı ile elde edilir. Bu vasıflara sahip olan kimseler öğülmeye layık oldukları gibi bu vasıflar onları Cenâb-ı Hakk’ın rızasına yaklaştırır.

²⁴ Huccetullahi’l-Bâliğa, I, 113 vd.

Diğer yünden insanda zarûri ve ihtiyârî olarak bulunan bu vasıflar ya sadece zarûrî veya ihtiyârî olarak bulunur, yahut da zarûrî ve ihtiyârî olan vasıfların her ikisi de insanda birleşir. Sadece zarûrî olanı izah etmek gerekirse -ki insanın hiçbir sûrette o vasıfların kendisinde bulunmasında dahli ve ihtiyârî bulunmaz-bunlar, yaradılışı icabı insana bahşedilmiş olur. Bünye yapısının tam olması, yüz güzelliği, aklî melekelerinin çok kuvvetli olması, idrak kabiliyeti, konuşmasındaki fesâhat, duyu organlarının mükemmel olması, bütün hareketlerinin mûtedil olması, soyu çok temiz ve şerefli bulunması. Diğer taraftan dünya hayatının zarûri kıldığı yeme, içme, giyme, uyku, ihraz ettiği mevki, servet ki bu son sayılanlar insan için bir bakıma zarûridir, ancak bu son saydıklarımız dînî ve aklî ölçüler içersinde olur ve bunlar ile takvâ kastedilirse dînî bir mahiyet de alırlar.

İkinci olarak insanın çalışması ve ihtiyârî ile kazanılan vasıflar vardır ki bunlar uhrevîdir. Akl-ı selîmin ve dînî edebin gerekli kıldığı üstün vasıflardır.

Mesela ilim, ağırbaşlılık, sabır, iyilik bilme, adâlet, dünyaya harîs olmama, tevazu, afivkârlık, haramlardan sakınma (iffet), cömertlik, utanma duygusu, yiğitlik, mürüvvet sahibi olma, ancak yerinde konuşma, vakarlı, merhametli ve güzel edeb sahibi bulunma ki, bunlar ve benzerlerine güzel ahlâk adı verilir. Saydığımız vasıfların bir kısmı insanın tabiatında bulunursa da birçoğunu da kendi çalışmasıyla elde eder. Fakat hemen hepsinin bir istidat halinde insanın tabiatında bulunması gereklidir.

Bu sayılan vasıflar dünya hayatı bakımından da çok önemlidir. Akl-ı selîm sahipleri bu vasıfların üstünlüğünde ittifak halindedir. Gerek zarûrî ve gerek ihtiyârî olsun bu saydığımız vasıflardan biri veya birkaçı bizden herhangi bir insanda bulunması o insan için büyük bir şereftir. Böyle bir insan bu vasıftan dolayı halk arasında darb-ı mesel haline gelir. Dünyadan göçse ve

ölümünden sonra aradan asırlar geçse de o kimse bu vasfı ile daima anılır.

Durum böyle olunca burada sayamadığımız diğer vasıflarla birlikte bu vasıfların hepsi kemal derecesinde kendisinde bulunan ve bunda hiçbir beşerin dahli olmayan bir insan için ne düşünülebilir?²⁵

Böyle bir kimsede bu vasıfların hepsinin bulunması ve hem de kemâl derecesinde olması, Cenâb-ı Hakk'ın o kimseyi insanlar için seçmiş olmasındandır. Kendisine risâlet, vahiy, isrâ ve mirâc, makâm-ı mahmud, hidâyet, beşâret, yüksek dereceler bahşederek onu alemlere rahmet olarak göndermekle mümtaz kılmıştır. Bu mümtaz insan Hazret-i Muhammed (s.a.s)'dir.

Hz. Muhammed(s.a.s)'in risâleti ve teblîgatı ile peygamberlik silsilesi kemâlini bulmuş ve O, "Hâtemu'r-Rusûl" olarak gönderilmiştir. Bunun için O'nun teblîgatı beşeriyet için hayâtîdir ve cihanşumûldür.

O, hâmilî bulunduğu risâlet vazifesini teblîğde akl-ı selîmin kabul edeceği, bedî-i zevkin hayran olacağı ve sahih vicdanın huzur bulacağı en metin esaslara dayanmıştır. O, insan aklını, hakikatleri düşünmeye, varlıkları tetkik süzgecinden geçirmeye sevketmiş, bütün varlıkları bedîî bir intizamda yaratan bir yaratıcı olduğunu ve her varlığa vücud veren işte O yaratıcı Allah Teâlâ olduğunu bildirmiştir.

Hz. Peygamber bütün teblîgatında akl-ı selîmi hakem kılmış ve en kesin delilleri, ilme esas kabul etmiştir. Cenâb-ı Hak tarafından kendisine en büyük mûcize olarak verilen Kur'ân-ı Kerîm insanlığa şöyle hitâbeder:

²⁵ Kadı İyâd, Eş-Şifâ fî Hukûkî'l-Mustafa.

“De ki: Benim yolum budur; ben ve bana uyanlar bilerek (basîretle) insanları Allah’a dâvet ederiz. Allah’ı tesbîh ederiz. Ve ben Allah’a eş koşanlardan değilim.”²⁶

“Bu, dosdoğru olan yoluma uyunuz. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah, size bunları sakınasınız diye buyurmaktadır.”²⁷

G. KUTLU DOĞUM*

Hatırlanacağı üzere günümüzden 1429 yıl önce 20 Nisan 571 tarihinde Peygamberimiz Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s) doğumları ile dünyamızı şerefleştirmişler idi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, kameri aylardan Rebû’l-Evvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha karşı dünyaya gelmişlerdi. Bu tarih ise Miladi 20 Nisan 571 tarihine rastlamaktadır.

İslâm alemi bu kutlu doğumu (Mevlid Kandilini) her yıl kameri aylardan Rebû’l-Evvel’in 12. gecesi tes’id etmektedir.

Her ülkede ve her İslâm toplumunda bu Kutlu Doğum en temiz coşku ve en nezih duygularla kutlanır. Bu güzel gelenek arz üzerinde İslâm toplumlarının bulunduğu her yerde büyük bir heyecan ve sevgi ile devam ettirilir. Çünkü Peygamber Efendimizin doğumları ile dünyayı şerefleştirmeleri insanlık aleminin tarihinde en önemli ve en hayırlı bir dönüm noktasıdır.

Türkiye’imizde de asırlardan beri Kutlu Doğum (Mevlid Kandili) gecesi büyük milletimizce en nezih duygularla tes’id edilmektedir.

Resûl-i Ekrem Efendimizin doğumları ile dünyamızı şerefleştirdikleri gece (Mevlid Kandili Gecesi) İmam Şafii Hazretleri nezdinde Kadir Gecesinde de faziletli bir gecedir.

²⁶ Yusuf Sûresi, 108.

²⁷ En’am Sûresi, 153.

* Gümüşhane Dergisi, 2000 yılı Nisan-Temmuz sayısı için yazılmıştır.

Bilindiği üzere Kur’ân-ı Kerîm’de Kadir Gecesi, içinde Kadir Gecesi bulunmayan bin aydan hayırlı olduğu beyan buyurmuştur.

Yıl içinde en mübarek gece Kadir Gecesidir. Böyle olmakla beraber Resûl-i Ekrem Efendimizin doğum gecesi olan Mevlid Kandili, İmam Şafii’ye göre bu mübarek geceden daha faziletlidir. Zira Kadir Gecesi de dahil insanlık her iyiliği Resûl-i Ekrem Efendimizden öğrenmiş oluyor. Bütün bunlar Resûl-i Ekrem Efendimizin doğumları ile imkan sahasına girmiş oluyor. Bu itibarla Mevlid gecesi Kadir gecesinden de faziletli sayılıyor.

Türkiye’imizde Diyanet İşleri Başkanlığı Hz. Peygamberin doğumlarının yıl dönümü olan 20 Nisan gününü 12 yıldan beri Kutlu Doğum haftası olarak kutlanmaktadır ve 20 Nisan’dan başlayarak bir hafta süre ile Türkiye’mizin her yerinde Peygamber Efendimizin mübarek hayatı ile ilgili vaazları, konferanslar ile halkımız aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Bu yılda 20 Nisan Perşembe günü Kocatepe’de Diyanet İşleri Başkanlığı Konferans Salonunda Kutlu Doğum Haftası ile ilgili bir toplantı tertip edildi. Düzenlenen bu güzel toplantıya halkımızca büyük bir ilgi gösterildiği müşahade edildi. Herkes yerini aldıktan sonra önce İstiklal Marşı birlikte okundu, ardından Kocatepe İmam-Hatibi Hafız Kadir Temel Efendi “El-Ahzab, El-Fetih” surelerinden ayetler okudu, ne kadar da güzel okudu. İlâhî Kelamın hayat veren etkisi ile gönüller sürur ve huzur ile doldu. Bu manevi neşe orada bulunan hemen herkesin yüz ifadelerinden belli oluyordu. Bu güzel toplantı için emeği geçenleri tebrik ederiz. Çünkü Hz. Peygamberin mübarek hayatını her vesile ile insanımıza tanıtmak başta Diyanet İşleri Başkanlığımız olmak üzere hepimizin mukaddes bir görevidir.

a. Kutlu Doğum Vesilesi İle Öncelikle Hatırlanması Gereken Hususlar

Cenab-ı Hak son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s) bütün alemlere rahmet olmak üzere göndermiştir. Cenab-ı Hakk'ın rahmeti her şeyden geniştir ve Onun rahmeti bütün varlıkları kucaklamıştır. Fakat O'nun özellikle insanlara şefkati ve rahmeti tasavvurların üstünde çok fazladır. O varlık alemini de gökleri ve yeri de insanın hizmetine vermiştir.

Beşeriyet arz üzerinde var olduğundan beri hangi toplum çaresiz kalmış ise Cenab-ı Hak o toplumu bunalımdan çıkaracak iyileştiriciler, yol göstericiler göndermiştir. Bu rehberler bunalan toplumlara yeniden insaniyet yolunu göstermişlerdir. Cenab-ı Hakk'ın ilâhî kanunu böyledir. Dünyanın sonuna kadar da böyle devam edecektir.

Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifleri sırasında ise bir toplum değil arz üzerindeki bütün toplumlar ızdıraba sürüklenmişler idi. O devirde yaşamış Züheyr b. Sülma adındaki şairin şu sözleri ne kadar düşündürücüdür: “Kim kendi varlığını kendi gücü ve silahı ile koruyamazsa yok olur. Kim başkalarına zulmetme gücüne sahip değilse zulme maruz kalır.” Çağımızda yaşamış bir edibimiz de o çağı tasvir ederken şöyle diyor:

“Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta

Dışsız mı bir insan onu kardeşleri yedi.”

Bu sözler o çağdaki haksızlıkların, bunalımların dehşetini anlatmak için yeterlidir.

Rahmeti bütün alemleri kucaklayan ve kullarına çok çok merhametli olan Allah Teâlâ sadece bir topluma değil bütün beşeriyete son peygamberi Hz. Muhammed'i rehber olarak gönderdi. O peygamberin doğumu ile alemler nura gark oldu ve insanlık gerçekte yeniden manevi hayat buldu.

Süleyman Dede merhum:

“Yaradılmış cümle oldu şâduman,
Gam gidip alem yeniden buldu can.”

sözleri ile bu gerçeği ne kadar güzel ifade etmiştir.

Alemlere rahmet olmak üzere gönderilen Hz. Peygamber insanlara yaradılış gayelerini bildirdi. Doğruluğu, hak ve adaleti, üstün ahlâkı, kardeşliği, erdemli toplum olmanın esaslarını öğretti; iyiliğin, iyilikte yardımlaşmanın, şefkat ve merhametin, müstekîm olmanın gerçek yolunu, sözleri, işleri, yaşayışları ve üstün ahlâkı ile gösterdi. İşte bunun içindir ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz bütün insanlığa örnek ve ilâhî bir rahmet olmuştur.

“Dünya neye sahipse, O’nun vergisidir hep,
Medyun O’na cemiyeti, medyun O’na ferdi
Medyundur o masuma bütün bir beşeriyet
Ya Rab bizi mahşerde bu ikrar ile haşret”

Şu gerçek de bilinmelidir ki Resûl-i Ekrem Efendimiz son peygamberdir. O’ndan sonra bir peygamber gelmeyecektir. Kendilerine verilen Kur’ân-ı Kerîm, dünyanın sonuna kadar, bütün beşeriyetin her türlü ihtiyaçlarına cevap verecek üstün bir niteliktedir.

Bilinen güneş dünyamızı aydınlattığı gibi, manevi güneş olan Kur’ân-ı Kerîm de dünyanın sonuna kadar bütün beşeriyetin yolunu aydınlatacaktır. Yeter ki O’nun ziyasından gereği gibi yararlanılmış olsun.

Bu sebeptendir ki Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Ben size iki şey bıraktım. Siz bu iki esasa sınırsız sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırırmazsınız. Birincisi Allah’ın kitabı Kur’ân, ikincisi de Allah’ın Resûlünün Sünnetidir.” Bilerek ve içtenlikle bu iki esasa uyabilen insanlara ne mutlu.

Binlerce salatu Selâm O’na, O’nun Âl ve Ashabı üzerine olsun.

II- RAMAZAN VE ORUÇ*

İslâm Dininde bütün hükümler, insanların salâhı, dünya ve ahiret mutlulukları için gelmiştir. Dini hükümlerin hepsinde, insanlara salâh verecek onları saadete götürecektir pek çok hikmetler münderiştir. Bu dini hükümlerin gereği gibi öğrenilmesi ve icaplarının yerine getirilmesi insanların Selâmete ve kurtuluşa erişmelerinin teminatıdır.

Filhakika; Cenab-ı Hak, faili muhtardır. Dilediğini yapar, O'nun irade ettiği şeyin meydana gelmesine hiçbir şey engel olamaz. Böyle olmakla beraber Cenâb-ı Hakk'ın dini hükümleri meşru kılmasının ve bu hükümlerle biz insanları mükellef tutmasının hikmeti, kullarına olan merhametinin sonsuzluğu ve ikramlarının büyük olmasındandır. Çünkü, dini hükümlerde filhal insanlar için büyük hayırlar, sonuç itibariyle de güzel mükafat ve ebedi saadetler vardır.

İslâm Dininin beş esasından biri olan oruç ibadeti de bu hikmetlere binaen müminler üzerine farz kılınmıştır. Bu ibadetin farz olduğunu bildiren ayet-i celîlede şöyle buyurulmuştur:

*“Ey iman edenler! Sizden evvelkilere farz kılındığı gibi; size de sayılı günlerde oruç farz kılındı. Umulur ki (oruç sayesinde kötülüklerden, günahlardan) çekinir müttakilerden olursunuz.”*²⁸

*“Ramazan o aydır ki; insanlara doğru yolu gösteren, doğruyu yanlıştan ayıran hüccetler (belgeler) mecmuu olan Kur’ân bu ayda indirildi. İçinizden her kim Ramazan ayında hazır bulunursa; onu oruçla geçirsin. Kim hastalanır yahut ta yolcu olur da oruç tutamazsa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutar. Allah sizin için kolaylık murad eder yoksa hakekınızda güçlük dilemez...”*²⁹

* Diyanet Dergisi, Eylül-Ekim sayısı, 1972.

²⁸ Bakara Sûresi, 183

²⁹ Bakara Sûresi, 185

Hadisi şerifte de :

“Ey insanlar Rabbinize ibadet ediniz, beş vakit namazınızı kılınız, bir ay oruç tutunuz, Rabbinizin beytini ziyaret ediniz, gönüllerinizin hoşnutluğu ile mallarınızın zekatını veriniz, Rabbinizin cennetine giriniz.” buyurulmuştur.

Oruç ibadeti Hz. Peygamber'in Medine-i Münevvere'ye hicretlerinin ikinci yılında ve Şaban ayının onuncu gecesinde farz kılınmıştır.

Oruç mükellef olan insanın ibadet niyetiyle; tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar yemekten, içmekten ve orucu bozacak diğer şeylerden uzak kalmasıdır. Görünüşü ve tatbiki itibariyle insanlara bir kısım güçlükler arz eden oruçta; insanı yükselten, adeta meleklestiren çok büyük hikmetler vardır. İlaç yahut da gerekli bir ameliyatın geçici sıkıntısına katlanan kimsenin az bir müddet sonra sıhhatini gereği gibi kazanmış olması misali oruç tutan kimse de sabır ve sebatın sonucu maddi manevi büyük kazançlar sağlamış olur. Bunların hepsinin üstünde Rabbinin rızasını tahsil eder.

“Kim Ramazan orucunu (onun farz olduğuna ve faziletine) inanarak Allah rızasını gözeterek tutarsa geçmiş günahlar afvolunur.”³⁰⁾

Hz. Peygamberin oruçla ilgili bir hadisini yukarıya dercettikten sonra orucun hikmetleri üzerinde biraz durmak yerinde olur. Çünkü zikredeğimiz hadisi şerifler bu ibadetteki hikmetleri daha kolay anlamamıza ışık tutacaktır. Bu ibadetin sahibine, maddi manevi sıhhat kazandırdığı, onu dünyada sapıklıktan, ahirette azaptan muhafaza ettiği, sadece Cenâb-ı Hakk'ın rızası için eda edilen ve başkaca herhangi bir şey karışma ihtimali bulunmayan bir fariza olduğu ayrıca orucun insanı Cenâb-ı Hakk'ın rızasına diğer ibadetlerden daha çok vesile olduğunu bu hadisi şerifler bizlere öğretmektedir. Nitekim Hz. Peygamber

³⁰⁾ El-Fethu'l-Kebir, II, 203.

kendilerinden rivayet edilen bir kudsi hadislerinde meâlen şöyle buyurmuşlardır;

“Allah Teâlâ buyurur ki; *“Ademoğlunun bütün amelleri kendisine aittir. Ama oruç müstesnadır. Çünkü oruç ancak benim içindir. Onun mükâfatını da ancak ben veririm.”* Resûl-i Ekrem Efendimiz mübarek hadislerine devamla; *“Oruç, oruçluyu masiyetlerden koruyan bir kalkandır. O halde oruçlu bulunan kimse cabilce konuşmasın, bağırıp çağırmasın. Bir kimse oruçlu kimseye fena söyler yahut münaazaa etmek isterse “ben oruçluyum” desin. Muhammed’in nefsi kudreti elinde olan Allah’a yemin ederim ki; oruçlu insanın ağzında aklıktan hasıl olan rayiha Allah katında misk kokusundan daha sevimlidir. Oruçlu için kendisini mesrur eden iki büyük sevinç vardır; bunlardan birincisi iftar ettiğinde iftarı ile sevinmesi ikincisi de Rabbinin huzuruna vardığında orucunun mükâfatını gördüğü zamandaki sevincidir.”*

Hiçbir gücün insanlarda ve insanlar arasında meydana getiremeyeceği müsbet ve hayırlı işleri ibadetler kolaylıkla insanlara kazandırır. Bu itibarla oruç ibadetinin hikmetlerinden bir kısmına burada işaret edelim.

1. Oruç pek büyük bir ibadettir. O, insanda melekî hasletleri kuvvetlendirir, hayvanî duyguları zaafa uğratar. İnsanın ruhunu her türlü bulanıklıklardan arındırır. İnsandaki kötü temayülleri frenleyip bunları aklın hakimiyetine tabi kılar. Bu ibadet insanı meleklerle benzetir, günahlardan korunmasına vesile olur. Oruç tutan milletler için şeytanlar zincirlenmiş, Cennet kapıları açılmış ve Cehennem kapıları kapanmış olur.

2. İnsan dünya meşguliyetlerinin kendisini bir kısım manevî zararlara götürdüğünü görür. Birçok ahvalde bunlardan uzak kalmak istemesine rağmen buna imkan bulamadığını da hisseder. Oruç vesilesiyle de kendisine birçok fırsatlar doğar ve bu fırsatları değerlendirir. Camilerde ibadet için vakit ayırır, böylece maddi

manevi yorgunluklardan silkinir, dinçleşir, bütün davranışlarına daha güzel bir istikamet verme imkanını elde eder.

3. İnsan iyi düşündüğü zaman şu gerçeği anlar ki; behimi, bedeni arzulara uymak, onu felakete götürür, kemale ermesine mani olur. Bu sebeple de bu hayvani duyguların sultasından kurtulmak ister. Bunun için de belirli süre zarfında, yemeyi, içmeyi terk etmenin lisana ve diğer azalara hakim olmanın dürüst ve akidlere vefalı bulunmanın gerekli olduğuna kanaat getirir. Böylece nefse ait hastalıkları tedavi etmek ister. İşte Din, Cenâb-ı Hakk'ın buyruğu olarak oruç sayesinde insanı, bu tabii arzuların, aşırı sultasından korur, insanın nefse ait manevi hastalıklarını bertaraf eder.

4. İnsan kendisindeki duyguların, akli seliminin hükmüne uymasının kendisi için bir kemâl olduğunu idrak eder. Lakin tabii meyiller çoğu zaman itaatsız olduğundan onları her zaman müsbet yöne tevcih etmeye muktedir olamaz. Bazen bu meyiller kendisini yanlış yollara itme istidadı gösterebilirler. Oruç ise bu fena istekleri en güzel şekilde terbiye eder ve insanı kötülüklerden korumuş olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisi şeriflerinde meâl olarak; *“Ey gençler topluluğu, içinizden evlenmeye muktedir olanlar evlensin. Buna imkanı olmayanlarınız ise oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için masiyetten koruyan bir teminattır”* buyurmuştur.³¹

5. Oruç, iyilikleri bilmek, nimetlere şükretmek için en güzel vesilelerden biridir. Çünkü insan yeme, içme ve cinsî arzularını meşrû olarak tatmin etmeyi terkedince nimetlerin kadrini daha iyi takdir eder. İnsan nimetler içinde olduğu zaman onları gereği gibi takdir edemediği her zaman görülebilen gerçeklerdendir. Bu kadar önemli olan nimetlerden, günün muayyen vakitlerinde uzak kalması kendisine çok şey öğretir, bu durum onu nimetlerin hakkını eda etmeye, şükrünü yerine getirmeye sevketmiş olur. Zaten nimetlere

³¹ Dehlevî, *Huccetullabi'l-Bâliğa*, I, 155.

karşı şükretmek dinen ve aklen insan için vazifedir. İşte bunun içindir ki orucun farz olduğunu bildiren ayetlerin sonunda; “*Umulur ki şükredersiniz*” cümlesi bizlere bu gerçekleri hatırlatır.

6. Oruç, takva için en güzel vesilelerden birisidir. Zira Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla helalinden kazandığı ve alın teri ile elde ettiği nimetleri yemekten Cenâb-ı Hakk'ın emrine uyarak sakınan kimse harama asla tenezzül etmez. Başkalarına ait bir hakkı ne suretle olursa olsun ihlal etmez ve edemez. Helalden sakınan bir insanın harama el sürmesi düşünülebilir mi? O halde oruç, insanın haramlardan uzak kalmasını da sağlar. Haramlardan sakınmanın farz olduğunu bilen ve böyle yapan kimse muttakilerden olur ve bu gibi insanlar cemiyete faydalı olmadıkça, nizam ve huzurun muhafazasında toplumun gözbebeği haline gelirler.

7. Oruç, insanın sabırlı olmasını, iradesine ve duygularına hakimiyetini öğretir. İnsan için bu durumların lüzumu ve onun olgunluğu için zaruri bulunduğu izahtan varestedir. Oruçlu kimse sadece kendi nefsine hakim olmakla ve onun kötü meyillerini frenlemekle kalmaz, açlık ve susuzluğun kendisine verdiği elemi hissedince günleri açlıkla geçen insanları zaruri olarak hatırlar. Onlara yardım elini süratle uzatır. İnsanlara olan merhameti kat kat artar. En katı yürekli insanlar bile oruç sayesinde çaresizlere karşı merhamet kanatlarını açmaya kendilerini mecbur hissederler. Bu ise toplumda birlik, tesanüt ve yardımlaşmanın en iyi şekilde meydana gelip kuvvet bulmasını sağlar. Böyle olunca orucun yalnız mükellef olan şahıs için değil bütün bir toplum için ilâhî bir rahmet olduğu ve Cenâb-ı Hakk'ın kullarına büyük bir ikramı bulunduğu çok açık olarak görülmüş olur. Zaten böyle olmasaydı Allah Teâlâ bizleri bu ibadetle mükellef tutar mıydı?³²

³² Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi', II, Oruç bahsi.

Fakat oruç ibadeti yalnız Allah Tealâ emrettiği için, O'nun emrini yerine getirmek maksadıyla tutulur. Faraza, hiçbir faydası olmasa bile müminler bu ibadeti yine taabbudî olarak yerine getirirler. Çünkü müslüman olmak demek, bilerek ve anlayarak, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine tam teslimiyet göstermek demektir.

Bununla beraber, ibadetlerimizi hikmetlerine uygun olarak yerine getirmemiz lazımdır. Hikmetlerinden uzaklaşmamız, ibadetlerimizdeki yüksek manaları idrak etmekten aciz kalmamıza ve dolayısıyla onlardan beklenen sonuçları zayi etmemize sebep olur.

Oruçlu olan bir kimse her an ibadetle meşgul olduğunu bilmeli bütün azalarına oruç tutturmalı ki onun güzel sonuçları her sahada varlığını göstermiş olsun.

Mesela oruçlu bulunan bir kimse gözünü haramdan sakındırdığı gibi kulağını da yalan ve lüzumsuz sözleri dinlemekten, haddini bilmeyenlerin dedikodularına muhatap olmaktan muhafaza etmeli, dilini yalandan ve lüzumsuz konuşmalardan alıkoymalıdır. Keza kalbini ve dimağını bayağı meyillerden ve fikirlerden temizlemeli, elini-ayağını haramı tutmaktan ve haram kazanca gitmekten menetmelidir.

Hasılı insan, bütün azalarına oruç tutturmalı ve bütünüyle kendisi iyi işlerin anahtarı, kötü işlerin kilidi olmalıdır.³³ Daha açık ifadesiyle oruç sayesinde insan yeryüzünde Adem suretinde bir melek haline gelmelidir; bu ise İslâmiyet'i en iyi şekilde öğrenip, Onun emir ve tavsiyelerine inkıyâd etmekle mümkündür.

³³ Gazali, Kûtu'l-Kulûb, Orucun faziletleri bölümü

A. ORUÇ İBADETİ VE ŞER'İ HİKMETLERİ*

İslâm Dini, beş esas üzerine bina edilmiştir. Bu beş esastan dördüncüsü oruç ibadetidir. Bu esaslardan birincisi “şehadet cümlesi-kelime-i şehadet” de hulâsa edilmiş olan Tevhid’dir; Allah Teâlâ’nın bir olduğuna, Hz. Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğuna şehadet etmektir.

Başta peygamberler olmak üzere, bütün beşerin ilk vazifesi tevhide şehadet etmeleridir. Tevhid ise; kalbin, Allah Teâlâ’nın bir olduğuna zât-ı kibriyâsının ezeli ve ebedî olup bütün yaratılmışların, O’nun irâdesi, kudreti ve yaratması ile vücut bulduğuna, O’nun gizli ve âşikâr her şeyi bildiğine ve bilgisinden hiçbir şeyin gizli kalamayacağına yakînen inanmış olması demektir. Zaten Hak Dîn’in telkin ettiği iman esaslarında bütün peygamberler müttefikler. İman konusunda birinin inandığı ve tebliğ ettiği esaslar ne ise, diğer bütün peygamberlerin kabul edip telkîn ettikleri aynıdır.

Bunun gibi bütün peygamberler ve onlara uyan mü’minler, Cenâb-ı Hakk’a ibadetle mükellef ve müşerref kılınmışlardır. Önceki peygamberler ile onlara uyan mü’minlerin ibadetlerinin asılları Kur’ân ve Sünnet’in beyanları ile bilinmektedir. Fakat onların ibadetlerinin keyfiyetlerini bütün tafsîlâtı ile bilme imkânına sahip değiliz.

Oruç ibadetinin Hz. Muhammed (s.a.s)’den önceki peygamberler ve onlara uyanlara da farz kılınmış olduğunu yine Kur’ân-ı Kerîm bizlere bildirmiştir. Orucun farz olduğunu beyan eden âyet-i kerîmelerde meâl olarak şöyle buyurulmuştur;

* Diyanet Dergisi, Eylül Ekim sayısı, 1970.

*“Ey iman edenler! Sizden evvelkilere farz kılındığı gibi size de sayılı günlerde oruç farz kılındı. Umulur ki (bu sayede fenalıklardan) korunursunuz.”*³⁴

Görülüyor ki oruç, Hz. Muhammed’e ve O’nun ümmetine farz kılındığı gibi önce gelip geçmiş olan peygamberlere ve onlara tabi’ olan insanlara da farz kılınmıştır. Bundaki asıl hikmet, Cenâb-ı Hakk’a kulluk görevinin yanında oruç sebebi ile insanların fenalıklardan korunmaları ve takvâya sahip olmalarıdır.

Dini terim olarak oruç; Fecr-i sâdıktan güneşin batmasına kadar, mükellef olan insanın, ibadet niyeti ile yeme, içme ve orucu bozacak diğer şeylerden uzak kalmasıdır. Bu ibadetin tam ve kâmil olabilmesi insanın fıkıh ölçüsünde bütün kötülüklerden sakınması ve hatalı olan şeylerden uzak kalması ile olur. Bunun içindir ki peygamberimiz; *“Yalan sözü ve onunla amel etmeyi terketmeyen kimsenin sadece yemesini ve içmesini terketmesine Cenâb-ı Allah’ın ihtiyacı yoktur”* buyurmuştur.

Ramazan orucu, hicretin ikinci yılında farz kılınmış ve Hz. Peygamber, o yıl Ramazan-ı Şerifi tutmuştur. Onuncu ramazan gelmeden önce de ahiret yurduna göç etmişlerdir.

Oruç ibadetinin manevi ecrinin çok büyük olduğu Rasûl-i Ekrem tarafından bildirilmiş ve kudsî bir hadiste şöyle buyurulmuştur;

*“Allah Teâlâ buyurur ki İnsanoğlunun bütün amel ve ibadetleri kendisine aittir. Ancak oruç müstesnadır. Zira o benim içindir ve onun mükafatını da ancak ben veririm.”*³⁵

Aslında bütün ibadetler Cenâb-ı Hakk’ın rızası ve O’nun Zât-ı Kibriyâsı için yapılır. İbadetler arasında oruç için Cenâb-ı Hakkın “Oruç benim içindir” buyurmasının husûsiyle iki hikmeti vardır.

³⁴ Bakara Sûresi, 183.

³⁵ Riyâzu’s-Salihin, II, 485.

Birincisi: Oruç, insan nefsinin, zevk aldığı ve ihtiyaç duyduğu ve müsaade edilen birçok şeyleri belirli bir süre için önler.

İkincisi: Oruç, kul ile Rabbi arasında her ikisinin bileceği ve başkalarının muttali olamayacağı bir sırdır. Diğer ibadetler ise böyle değildir. Görünürde onların birtakım edâ tarzları vardır ki, bazı durumlarda riya ve gösteriş karışma ihtimali olabilir. Fakat insan oruçlu iken birtakım arzularını Rabbinin rızası için terketmiş olduğuna Cenâb-ı Hakk'tan başka kimse muttali olamaz.

Oruç, takva sahiplerini, nefis muhasebesinde ve mücâhedesinde bulunanları, kötülüklerden koruyan manevi bir kalkan, iyi insanların ve Cenâb-ı Hakk'ın rızasına manevi yakınlık kazanmış olanların vuslat düstûrudur. Oruç, sadece alemlerin Rabbi olan Allah'ın emri ile ve Rabbin rızası için yerine getirilir.

Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine uymak ve O'nun rızasını kazanmak için vücudunun alıştığı ve sevdiği şeyleri terk etmesi büyük bir mazhariyettir. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

*“Oruçlu için iki büyük sevinç vardır. Bunlardan birincisi orucunu tamamlayıp iftar yaptığı sırada, ikincisi ise Rabbi'nun buğuruna varıp bunun mükâfâtını gördüğünde.”*³⁶

Oruç ibadetinde insanlar için sayılamayacak kadar çok maslahat ve fâideler vardır. Akl-ı selim sahiplerinin bu faide ve hikmetleri her zaman müşâhede etmeleri mümkündür.

Orucun farz kılınmasındaki hikmetlerden birkaçını burada zikredeceğiz.

İnsan, dış tesirlerden biraz uzak kalıp iyi düşündüğü zaman, ihtiras ve behîmî arzuların kendisini kemâle götürecek yollardan uzaklaştırmakta olduğunu anlamakta güçlük çekmeyecektir. Bunları mutedil bir duruma getirmek için çareler araştırmak zarureti içinde duyar. Yine insan çok kere şu gerçeği iyi bilir ki, kendisinde

³⁶ Riyâzu's-Sâlihîn, II, 485.

mevcut duygu ve isteklerini akl-ı selimin ölçülerine tabi kılması, onun için büyük bir yükselme ve kemal olacaktır. Fakat kendi tabiatının her zaman bu kaidelere uymayacağını da bilir. Bunun için de kendisini eğitici birtakım kaidelere uymak ve böylece hırçınlıklardan uzak kalmak ister.

Büyük bir ibadet olan oruç, insanın meleklere benzemesini sağlar. İnsanda mevcut melekî vasıfları kuvvetlendirir. Onun ruhunu arındırır. Behîmî arzularını frenler, bu arzuları akl-ı selimin murakabesine tabi tutma imkanını verir. Böylece insanda güzel duygu ve düşünceler inkişaf etmeye başlar.

Oruçlu bulunan insan, bir ibadeti yerine getirmekte olduğunu daima hatırd tutarak lisanına daha ziyade hakim olur. Kendisi ile lüzumsuz tartışmada bulunan kimselere sadece, “Ben oruçluyum” demekle yetinir. Açlık ve susuzluk gibi külfetlere alışmış olup bir nevi perhiz yapmakla sıhhatini tanzim eder. Kendisini tâat ve ibadete alıştırmış olur. İradesini kuvvetlendirir, en makul ölçüde sabır ve tahammül fazîletini elde eder.

Oruç insanda ahlâkî faziletlerin inkişâfını temin eder. Kalplerin takvasına yardımcı olur. Zira oruç, insana sözlerinde doğru, ahitlerinde vefâlı, bütün işlerinde ihlas ve samimiyet sahibi olma, emanetleri koruma, en şiddetli hâdiseler karşısında bile sebatlı, sabırlı olma ve akl-ı selîme uygun ve teennî ile hareket etme alışkanlığı kazandırır. Cenâb-ı Hakk’a karşı ahitlerinde sadık olan ve daima O’nun murakabesinde bulunmak gibi yüksek bir düşünceye sahip bulunan kimsenin insanlar ile olan muamele ve münasebetlerinde bunun aksine hareket edeceği düşünülemez.

Oruçlu bulunan bir kimse kendi alın teri ile kazandığı helal malını Rabbinin emrini yerine getirmek ve O’nun rızasını kazanmak için yemekten uzak kalmaktadır. Kendi helal malını ihtiyacı olmasına rağmen yemekten sakınan ve ahlâken bu kadar

yükselen bir kimsenin başkalarının malını veya haram olan bir şeyi irtikâb etmesine imkan yoktur.

Oruç, insana nimetlerin kadrini bilme imkanını da verir. İnsan nimetlerin içinde olduğu için çok kere onların değerini düşünmez olur. Fakat oruç sebebi ile o nimetlerden mevcut olmalarına rağmen faydalanamadığı zaman kıymetlerini daha iyi takdir eder. Bu defa onları yerli yerince sarfetmede, israftan kaçınmada ve bu nimetlerin şükrünü edâ etmede ihmal göstermez.

İnsanın azim ve iradesini kuvvetlendiren ve onu fenalıklardan koruyan oruç ibadetinin cemiyet hayatı için de çok büyük faydaları vardır.

Oruç insanda merhamet duygularını kuvvetlendirir. Zira insan oruç sebebi ile açlık elemi bizzat tattığı zaman, günleri açlıkla geçen fakirleri düşünür. Kendi imkanları ölçüsünde onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Halbuki diğer zamanlarda böyle düşünmesi o kadar kolay değildir. Yusuf Peygamber, Mısır'da çoğu zaman aç durur ve pek az yemek yemiş. Kendisine; "Ey Allah'ın Rasûlü, işte bu kadar hazineler emrinizde niçin bol ve rahatça yemiyorsunuz, aç kalıyorsunuz?" diyenlere cevap olarak; *"Korkuyorum ki tok olur isem aç kalan insanları unuturum"* buyurmuştur. Oruç sebebi ile zengin ile fakir arasında Cenâb-ı Hakk'ın emrine uyularak bir müsâvat meydana gelmiş olur. Hepsinin Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluk görevinde müsâvî oldukları bâriz olarak görülür.

Oruçlu bulunan kimse bir ibadeti yerine getirmekte olduğunu düşünerek bütün âzâlarını da yakışıksız davranışlardan alıkoyar. Kendisine sataşmak isteyenlere sadece, "Ben oruçluyum" demekle yetinir. Böylece içtimâî hayatta fertlerin birbirine olan güveni artmış olur.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, yardımlaşmanın yanı başında içtimâî tesânüd de en güzel şekilde tezahür eder. Cemiyeti

huzursuz eden lüzumsuz mücadele ve tartışmalar yerine nezaket ve akl-ı selim kaidelerine riayet hâsıl olur. Bu güzel davranışlar itiyat haline getirilip kuvvet bulduğunda ailede ve cemiyette huzur ve sükûn hükûmrân olur. Çünkü oruçlu bir kimse yalan söz, gıybet, söz taşımak, yalan yere yemin, harama bakmak gibi davranışların orucu manen tamamı ile ifsat edeceğini bilir. Mubah olan yeme, içme ve diğer arzularından uzak kaldığı gibi bu fenâ hareketlerden de sakınacaktır. Böylece oruç, oruçluyu fenalıklardan koruyan bir kalkan, insanların yardımına koşmasını sağlayan en güzel ve en müessir bir âmil olduğu çok açık olarak görülüyor.

Mükellef olan ferdin Cenâb-ı Hakk'a karşı yerine getirmeye çalıştığı bir ibadet, aynı zamanda ahlâkî nezaketin, içtimâî yardımlaşmanın, tesânüd, huzur ve sükûnun mihrâkı oluyor. Böylece, "*Allah size kolaylık murâd eder. Siz'in için güçlük dilemez*"³⁷ meâlindeki ayet-i kerîme çok daha açık olarak anlaşılmış olur.

Gıptalar olsun, bu ibâdeti layıkıyla ve şer'î hikmetlerine uygun olarak yerine getirmeye muvaffak olan mü'minlere!..

B. RAMAZAN ORUCU*

Güzel ve bereketli günler içinde bulunuyoruz. Cenâb-ı Hakk'a hamdolsun Ramazan ayına kavuştuk. İslâm alemini büyük bir sevinç ve huzur kapladı. Ülkemizde de hemen her ailede tasavvurların üstünde bir sevinç, bir manevî neşe mevcut. Büyük küçük her yaştan insanlarımızın hemen hepsi, bir mutluluk içinde. Her mü'min Ramazan ayının feyiz ve bereketini derin bir vecd ile hissediyor. Bu durum her yerde müşahade ediliyor.

Evet Ramazan ayını oruçlu geçirmek şartları mevcut olan her müslüman üzerine farzdır. Bu şartlar müslüman olmak, akıllı

³⁷ Bakara Sûresi, 185.

* Gümüşhane Dergisi, sayı 5. 1988.

olmak, ergenlik çağına gelmek, bir de oruç tutmaya mani olan özürlerin bulunmamasıdır.

Oruç ibadeti İslâm'ın beş temelinden birisidir. Bu ibadet müminlere farz olduğu gibi İslâmiyet'ten önce gelip geçmiş milletlere de farz kılınmıştır.

Resûl-ü Ekrem Efendimiz: "İslâm beş temel üzerinde kurulmuştur. Kelime-i şهادet, namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan ayını oruçlu geçirmek, bir de imkan bulanlar için Hac ibadetini yerine getirmektir" buyurmuşlardır.

Bunlar dînî bakımdan bilinmesi zorunlu İslâmî esaslar olduğu için büyük-küçük her müslümanın bunlara ait bilgileri mevcuttur. Bilindiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve rahmeti her şeyi kuşatmıştır. O, daima bütün emirlerinde kullarına kolaylık diler. Onlara zorluk istemez. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu husus açık olarak zikredilir.

Bu bakımdan Cenâb-ı Hakk'ın biz insanlara olan emri haddi zatında bize ikramlarıdır. Hiç şüphesiz her müslüman dini görevlerini Cenâb-ı Hakk'ın buyrukları olduğu için içtenlikle, ihlas ile yerine getirir; sevabını da sadece Rabbından ister. Böyle olmakla birlikte bütün bu emirlerde düşüncelerimizin üstünde faydalar olduğunu da bilgimiz ve akl-ı selimimizle idrak ederiz.

Yeter ki bu emirler ve öğütler gereği gibi yerine getirilmiş olsun. Oruç ibadeti de böyledir. Oruç ibadetinin manevi karşılığı (sevabı) hesap ölçülerinin üzerindedir. Bir hadislerinde Resûl-ü Ekrem Efendimiz şöyle bildirmişlerdir; "Allah buyurur ki; Oruç sırf benim rızam için yerine getirilen bir ibadettir. Onun sevabının büyüklüğünü de ancak ben bilirim. Ve oruç tutan kulumu mükafatlandırırım. Her iyi amel için on misli ile yedi yüz misline kadar sevap vardır."

Oruç ibadeti, iradeyi terbiye eder, kişiyi takvaya erdirir; insana sabırlı olmayı, zorluklara katlanmayı ve nefse hakim olmayı

öğretir. Oruç insanın ruhunu arındırır; insana Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandırır; ona her halinde Cenâb-ı Hakk'ın himayesinde ve huzurunda olduğunu hatırlatır. Oruç insanlarda şefkat ve merhamet duygularını geliştirir, böylece yoksullara, yetimlere, kimsesizlere yardım elleri ulaşır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örnekleri hasıl olur. Toplum adeta bir vücudun azaları gibi sevgi ve merhamet bakımından bir bütünlük içinde olur. Yusuf peygambere demişler ki: “Ey Allah'ın sevgili kulu, bütün hazineler sizin elinizde olduğu halde çoğu zaman aç duruyorsunuz? Cevap olarak demiş ki “korkuyorum ki karnımı doyurur isem aç olanların halini unuturum. Onların hallerini bileyim diye aç duruyorum.”

Oruç ibadetinin fert ve toplumlara sağlayacağı sosyal ve manevi yararlar takdirlerimizin üzerindedir. Yurdumuzda ve bütün İslâm aleminde dini bir vecibe olan zekat ve fitır sadakalarının bu ayda yerine getirildiği dikkate alınır ise oruç ibadeti ile ne büyük ilâhî ikramlara mazhar olduğumuz daha iyi görülür.

Hadisde “Oruç ibadeti bir emanettir. Sizlerden her biriniz emanetini iyi korusun” buyurulmuştur.

Okurlarımızın ve bütün milletimizin Ramazanlarını ve Ramazan bayramlarını tebrik eder, bu mübarek günlerin her türlü iyiliklere vesile olmasını Cenâb-ı Hakk'tan dilerim.

C. “ALLAH HAKKINIZDA KOLAYLIK MURAD EDER.”*

Oruç, fecr-i sâdıktan güneşin batmasına kadar ibadet niyetiyle yemekten, içmekten, cinsî münasebetten ve orucu bozacak diğer şeylerden insanın kendisini men etmesidir. Ramazan ayı

* Diyanet Dergisi, Eylül-Ekim 1971.

süresince devam eden ve bütün mü'minlere farz olan bu ibadet,³⁸ İslâm dininin beş esasından birini teşkil eder.

Cenâb-ı Hakk bizlere olan nimetlerini tamamlamak, ayrıca maddî ve manevî zararlardan korunmamız için bizleri bu ibadetle mükellef kılmıştır. İbadetler zâhirde birer vazifedir, külfetleri vardır. Fakat hakikatte bu vazifeler (ibadetler) bizler için pek büyük ilâhî nimetlerdir. Bedenî ibadetlerimizden biri de, oruç ibadetidir. Dinimizin esaslarına göre akıllı olan ve buluş çağına gelmiş bulunan her müslüman oruç ibadetiyle mükelleftir.

Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyrulur;

“Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz edildiği gibi size de sayılı günlerde Oruç farz kılındı. Umulur ki, (bu sayede fenalıklardan) korunursunuz, muttakîlerden olursunuz.”

“İçinizden her kim Ramazan ayında hazır bulunur ise, onu oruçlu geçirsin. Kim hastalanır yahut yolcu olur da oruç tutamazsa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutar. Allah sizin için kolaylık murâdeder, yoksâ hakkınızda güçlük dilemiyor.”³⁹

İnsanın biri maddî, diğeri manevî olmak üzere iki cephesi vardır. Allah Teâlâ insanı bedenî ve rûhî yapısı itibariyle diğer varlıklardan mümtaz kılmış ve onun kemâlini sağlayacak düsturları peygamberler vasıtasıyla bildirmiş, bir çok emir ve nehiylerle insanı mükellef tutmuştur. İnsanların ibadetlerde (emir ve nehiylerde) ki, maddî ve manevî faydaları, sırf maddî olabilecek diğer görevlerindeki faydalardan çok daha büyüktür. Zira gerek bedenî ve gerekse malî ibadetlerimizde hem dünya ve hem de ahiret mutluluğu mevcuttur.

Daha geniş bir ifade ile İslâm Dininin esaslarına göre samimi bir niyetle ve Allah Teâlâ'nın hoşnutluğu için, dürüst ve

³⁸ Bakara Sûresi, 185

³⁹ Bakara Sûresi, 183, 185.

meşru olarak yapılan dünyaya ait işler bile ibadet sayılmaktadır. “Niyetlerle âdetler ibadet olur” sözü bu gerçeği beyan eder.

İslâm Dininin cihanşümûl bir din olmasının hikmetlerinden birisi de, bu gibi yüksek düsturları ihtiva etmiş olmasıdır. Bir ayet-i celîlede meâl olarak şöyle buyuruluyor;

“Allah sizin için dinde zorluk kılmamıştır.”⁴⁰

Dinimizdeki bütün emir ve teklifler şer’î hikmetleri ve mahiyetleri itibariyle insanların hayrını hedef tutan ilâhî bir lütuftur.

Oruç ibadeti de, fertlerin sıhhati, rûhî terbiyesi, cemiyet fertleri arasında yardımlaşmanın sağlanması, karşılıklı sevgi ve saygının husûlü, hatta insanlar arasında huzur ve âhenkle çok yakından ilgilidir. Bununla beraber bir müslüman, orucunu ancak Cenâb-ı Hakk’ın emri olduğu ve O’nun hoşnutluğu için tutar. Nitekim bütün görevlerini de bu duygu ile yerine getirir.

Biz burada orucun hikmetleri ve faideleri ile ilgili birkaç hususa işaret etmiş olacağız.

Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in bir hadislerinde, “Oruç tutunuz, sıhhat bulursunuz” buyurulmuştur. Orucun sıhhi bakımdan birçok faideleri olduğu muhakkaktır. Oruç sebebiyle mide dinlenme imkanı bulur. Birçok iç organların temizlenmesi sağlanır. Vücut birçok ağırlıklardan ve fuzûlî şeylerden kurtulmuş olur. Oruç tutan herkes kendisinde bu rahatlığı ve zindeliği kolaylıkla hisseder. Nitekim hekimler, tedavi ettikleri kimselerin birçoğuna çeşitli perhizler tavsiye etmektedirler. Halbuki bir ibadet edâ edilirken sıhhati tanzim edecek bir tedavi de kendiliğinden yapılmış oluyor.

Oruç insana, sabretme alışkanlığı kazandırır, zorluklara tahammül gücünü artırır, iradesine, duygularına hakim olmasını sağlar. İnsanın şahsiyetinde, ruhunda takvâ (fenalıklardan korunma) melekesini meydana getirir ve insanı rûhî olgunluğa ulaştırır. Zaten orucun farz kılınmasının hikmetlerinden biri de insanı takvâyâ

⁴⁰ Hacc Sûresi, 78.

ulaşmaya en büyük vesile olmasıdır. Çünkü oruç sebebiyle insan, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını, sevgisini kazanmak ve O'nun ikâbından uzak kalmak için yemesini içmesini belirli bir süre için terkeder. Hadis-i Kudsi'de, *“Oruç benim için tutulan bir ibadettir. Kulumu benim hoşnutluğum için yemesini, içmesini ve cinsî arzusunu terkeyler, onun karşılığını da ben veririm”* buyurulmuştur.

İnsanın kendi alınteri ile meşrû olarak kazandığı helal malını, Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğu için, ihtiyacı olduğu halde yemekten kendisini men ediyor. Bu duygu ile helal malını yemekten sakınan bir kimsenin başkalarına ait (fert, cemiyet ve millet veya devlet kim olursa olsun) bir mala, harama el uzatması düşünülemez. Demek oluyor ki oruç insanı bütün kötülüklerden koruyor. Oruç ibadetinin farziyetini bildiren ayet-i celîlenin son cümlesi de bu inceliğe işaret ediyor ve;

“Umulur ki fenalıklardan korunursunuz” buyuruluyor.

“Oruç, oruçluyu fenalıklardan koruyan bir kalkandır” ⁴¹ meâlindeki hadîs-i şerif ne kadar hikmetlidir.

Oruç, iyilikleri bilme, nimetlere şükretme vesilelerinden biridir. İnsanın belirli bir zaman için muhtaç olduğu nimetlerden, kendi arzusu ile uzak kalması, onların değerinin ne kadar büyük olduğunu anlamasına sebep olur. Çünkü nimetlerin içinde bulunan bir kimse her zaman onların kadrini gereği gibi takdir edemez. Fakat böyle bir sebeple onlardan bir müddet için uzak kalınca, ne kadar önemli olduklarını daha iyi kavrar ve bunları ihsan eden Cenâb-ı Hakk'a şükür görevini daha mükemmel bir şekilde yerine getirir.

Yusuf Peygamber Mısır'da iken, az yer ve çoğu zaman günlerini aç geçirirmiş, yakınları sormuşlar: “Ey Allah'ın sevgili kulu! hazineler kendi elinizde, niçin böyle açlıkla vakit

⁴¹ Buhârî, Kitabı's-Savm

geçiriyorsunuz?” Cevaben: “Korkuyorum ki, kendi karnıma doyurur isem, aç olan kimseleri unuturum” demiştir.

Oruç, belirli bir zaman için zengin ile fakir müsâvî kılar, zengin kimselerin, fakirlerin durum ve elemelerinden haberdar olmalarını sağlar. Onları açlık eleminden bir an önce kurtarmak için, merhamet duygularını harekete geçirir.

Oruç, insanlar arasında birlik ve intizam fikirlerini geliştirir, adalet ve eşitlik sevgisini takviye eder. Mü'minler arasında merhamet, karşılıklı saygı ve sevgiye dayanan yardımlaşma duygularını geliştirir ve teyid eder.

Üzücü hâdiselerin meydana gelmesine mani olur. Çünkü oruç tutan insan, bütün âzâlarını her çeşit kötülükten men etmek zorundadır.

Oruç, hakikî manada bir eğitimidir. Bir ruh eğitimidir. Öyle bir eğitim ki, insana hem rûhî olgunluğu ve hem de ahiret mutluluğunu kazandırır.

Oruç sayesinde insan, nefesine, iradesine hakim olma saâdetine erer. Fena alışkanlık ve duyguları frenleme imkanına sahip olur. Bunun için oruç, “*Mücabitlerin kalkanı, muttakîlerin dizgini, iyilerin riyâzetidir*” denilmiştir.

Oruç, kul ile Allah Teâlâ arasında bulunan, başkalarının muttalî olamayacağı bir sırdır. İnsanlar birbirlerinin zâhir durumlarına muttalî olabilirler, fakat insanın oruçla alakalı niyetinin ne olduğunu ancak Rabbi ve bir de kendisi bilir.

Görülüyor ki İslâm dininin her emri insanlara hayat vermek ve onları her iki alemde mesut kılmak içindir. Zira inanmış bir kimsenin yaptığı ibadetinin faydaları, kendini, hatta aile fertlerini aşıyor, içinde yaşadığı cemiyetin huzur ve selâmetine, birlik ve tesânüdüne en güzel vesile oluyor. Gıptalar olsun bu görevlerini gereği gibi yapanlara.

D. KUR'ÂN-I KERÎM'İN NÜZULÜNÜN 1400. SENE-İ DEVRİYESİ MÜNASEBETİYLE*

Madras'ta bulunan "İslâm Edebiyat Derneği"nin 1968 yılı Nisan ayı içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'in 1400. yıldönümü münasebetiyle özel bir hatıra yayını neşredeceğini büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu güzel teşebbüsün çok iyi sonuçlar vereceğini ve İslâm memleketlerinin hemen hepsinde her yıl olduğundan daha farklı kutlama faaliyetlerinin olacağını ümit etmekteyiz. Çünkü Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) in en büyük mucizesi ve Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere ikram ettiği nimetlerin en büyüğü Kur'ân-ı Kerîm'dir. İslâm Alemi bugün Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünün 1400. yıldönümünü idrak etmiş bulunuyor. Müslüman milletlerin bu yılı bir manevi bayram olarak kabul edip onu tes'îd etmeleri, Kur'ân-ı Kerîm'in yüceliğine uygun bir şekilde ihtifaller tertip ederek bu yılın sadece İslâm dünyası için değil bütün insanlık için bir saadet vesilesi olacağını cihana duyurmaları ne kadar yerinde bir hizmet olur. Zira Kur'ânı Kerîm bütün beşeriyetin huzur ve saadetini temin edebilecek yegane ve ilâhî bir kitaptır. Hakikatte O, hasta gönüllere deva, sağlam ruhlara gıdadır. Bu bakımdan, Efendimizin; *"Kur'ân bir burhandır, Ondan uzaklaşan kendini hüsrana mahkûm eder, O'na inanan zâfere erer, O'na dayanarak söyleyen, doğruyu söyler. O'na uyan kurtuluşu elde eder, O'na sımsıkı sarılanlar doğru yolu bulmuş olur"* meâlindeki mübarek sözleri bir gerçeğin ifadesidir.

* Bu yazı, Pakistan'ın Madras şehrinde bulunan "İslâm Edebiyatı Derneği"nin 1968 yılı Nisan ayı ortalarında Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünün 1400 üncü yıldönümü münasebetiyle özel olarak yayınlanacak bir hatıra eserine konulmak üzere hassaten istenmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Hakk'ın din olarak insanlık için vaz' ettiği İslâm Dini'nin ana esası, fert ve cemiyet olarak insanlara saâdet yollarını gösteren bir hikmet mecellesidir. Hz. Peygamber, maddî ve askerî bir güce sahip olmadığı halde Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlü tarihinden itibaren insanların gönüllerini fethetmiş, îcâz ve belâğatı ile hiçbir kuvvetin yapamadığı tesiri yaparak dağınık bir halde bulunan insanları tevhid bayrağı altında ve bir bünyân-ı marsûs gibi peygamberimizin etrafında toplanmalarını sağlamıştır. O, insanları güzel ahlâka, en iyi işleri yapmağa çağırdığı içindir ki, Hz. Peygamber'e karşı olanların bile fevc fevc hidayete ermelerini temin etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in inzâl buyurulmasında bilhassa beş esasa maksat vardır ki, müslüman milletlerin bu esasları daima göz önünde bulundurmaları lazımdır.

1. Tevhid akidesini telkin etmek; çünkü, Allah'ın birliği ve bütün kâinatın yaratıcısı olduğu inancı, İslâm Dini'nin esasını teşkil eder. Kur'ân-ı Kerîm, tevhid akidesini en güzel üslûb ve en vâzih delillerle açıklamıştır. Böylece şirk ve putperestlik kökünden sökülmüş, inkar ve ilhad temelinden yıkılmıştır. Çünkü, Kur'ân-ı Kerîm insanlara nazarlarını kâinata çevirmelerini emretmiş, insan aklına rehberlik ederek kainatın ve ondaki nizâmın bir Kadir-i Mutlak tarafından kurulduğunu idrak etmesini ve böylece huzura ermesini sağlamıştır.

2. İnsanlığın huzur ve saâdeti için Cenâb-ı Hakk'ın vaz' ettiği esaslara itaat edenlere en güzel şekilde mükafatlar verileceğini müjdelemek; bu prensiplere karşı gelmek suretiyle haddi aşan kimselere de muhalefetlerinin karşılığı olarak büyük bir ceza ile tecziye edileceklerini bildirmek ve böylece onları uyarmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği bu “va'd ve vaîd” hem dünya, hem de ahiret hayatına şâmindir.

3. İbadet. Kulluk manasını en güzel şekilde ifade eden ibadet, ruhları arındırdığı, gönülleri cilalandırdığı ve imanı kuvvetlendirdiği içindir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerlerinde ibadete ait emirler tekrar edilmiş ve Zâriyât Suresinde Allah Teâlâ meâlen şöyle buyurmuştur: *"Ben, cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım."*⁴²

4. Güzel ahlâk esaslarını tâlim ve telkin etmek, Allah'a ve insanlara karşı en iyi şekilde muâmele yapılmasını sağlamaktır.

Kur'ân-ı Kerîm, gerek inanç ve gerekse her türlü âdâb-ı muâşeret bakımından cemiyetlerin iyiliğini sağlayacak ve insanları dünya ve ahiret saâdetine götürecekt bütün esasları mufasssal bir şekilde beyân etmiştir ki, bütün bu esaslar *"Cenâb-ı Hakk'ın buyruklarına saygı ve yarattıklarına şefkat göstermek"* düstûru ile hulâsa edilmiştir.

5. Mev'ize ve irşâd. Cenâb-ı Hakk'ın yarattıkları üzerinde kurduğu kanunlarını anlayabilmek için, geçmiş milletlerin durumlarına nazar etmek ve hakikati benimsemiş kimselerin yolunu tercih edip yanlış hareketleri yüzünden acıklı sonuçlara maruz kalanların uğradıkları felaketlerden kendilerini korumaktır. Nitekim mü'minler, ibadetleri esnasında özellikle beş vakit namazının her rek'atinde Cenâb-ı Hakk'a; *"Ya Rab! Bizî doğru yola, nimete erdirdiğin kimselerin yoluna eriştir, gazaba uğrayanların, azıp sapıtanların yoluna değil"*⁴³ meâlindeki ayetleri tekrarlarlar. Kur'ân-ı Kerîm geçmiş milletlerden Hak yolda olanlarının durumları ile yanlış harekette bulunanların durumlarını bildirmek suretiyle insanlığa en güzel öğütleri ve ibret derslerini vermiştir.

Yukarıda özet olarak işaret olunan bu beş esas, fert olsun, cemiyet olsun bütün insanlığın huzur ve sükunu ile birlikte maddî ve manevî saâdetini temin edecek ilâhî düsturlardır. Bu yüce

⁴² Zariyat Sûresi, 56.

⁴³ Fatiha Sûresi, 6-7

düsturları hâvî olan Kur'ân-ı Kerîm bundan ondört asır önce Mekke şehrinde nâzil olmaya başlamış, o tarihten bugüne kadar milyonlarca insana ışık tutmuş, onların gönüllerini ve ruhlarını tatmin etmiştir. İlmin inkişâfı, Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği düsturlardaki yüceliği anlamaya büyük ölçüde yardım etmiş ve etmektedir. Bu mazhariyet, yeryüzünde sadece Kur'ân-ı Kerîm'e hastır. Bu bakımdan diyebiliriz ki, müslüman milletlerle birlikte bütün insanlık, arzu edilen huzur barış ve Selâmete erişebilmeleri için Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği ve yukarıda bir kısma işaret ettiğimiz düsturları dikkat nazarına almalıdırlar. *"Doğrusu bu Kur'ân insanları en doğru yola götürür ve yararlı işler yapan mü'minlere büyük ecir olduğunu müjdeler..."*⁴⁴ meâlindeki ayet-i kerîme de bu gerçeği göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünün 1400. yıldönümü münasebetiyle Madras'taki İslâm Edebiyat Derneği'ni bu güzel teşebbüslerinden dolayı tebrik eder, bu sene-i devriyenin İslâm alemi için saâdet ve bütün beşeriyet için huzur ve hidayet vesilesi olmasını Cenâb-ı Hakk'tan niyaz ederim.

E. RAMAZAN BAYRAMI*

Ramazanların ve bayramların dinimizde yeri çok büyüktür. Hiç şüphe yok ki Cenâb-ı Hakk'ın biz kullarına olan lütufları sayamayacağımız kadar çoktur. Ramazan ve bayramlar da Rabbımız'ın bize ikramlarıdır. Hatta yerine getirmekle görevli bulunduğumuz ibadetlerimiz, bu lütufların en büyüklerindendir. Gerek Ramazan orucu ve gerekse diğer ibadetlerimiz, görünüşte bir külfet, bir zahmet gibi ise de, gerçekte onlar bizim için ilâhî bir rahmet ve ikramdan başka bir şey değildir. Çünkü biz ancak

⁴⁴ İsra Sûresi, 9.

* Diyanet Dergisi, Eylül-Ekim, 1970.

ibadetlerimiz sayesinde insanlık hassasiyet ve şerefine yakışmayan ve insanı küçültecek olan kötü davranışlardan uzaklaşır, umûma faydalı olacak güzel vasıflar kazanır, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına erişmek demek olan takvâ derecesine yükselebiliriz.

Dinimizin telkin ettiği esaslara bir göz atıldığı zaman yaradılışımızdaki asıl hikmetin bu olduğu kolaylıkla anlaşılır. Nitekim Zâriyât Sûresinin 56. ayetinde Cenâb-ı Hak meâlen; *“Ben insanları da cinleri de ancak bana ibadet etsinler diye yarattım”* buyurmuştur. Bu sebeple bizler, ramazanların ve bayramların biz mü'minler için ilâhî bir ikram olduğunu kabul ederiz ve bu mutlu günleri gönül uyanıklığı ile değerlendirmemiz lazımdır. Bu mübarek vakitleri idrak edip de onları kudsiyetlerine uygun bir şekilde değerlendiren insanlara ne mutlu! Böyleleri ne kadar sevinse yeridir.

Ramazan Bayramı, Peygamber Efendimiz'in hicretlerinin ikinci yılında emrolunmuştur. Kendileri Medine'ye hicret buyurdıkları zaman, Medine halkının gelenek olarak kutladıkları, birtakım şenlikler tertip ettikleri iki günleri olduğunu görmüş, bunların mahiyetini sormuştur. Onlar da bu iki günü bayram olarak kabul ettiklerini söylemeleri üzerine İslâm Dininde iki bayram olduğunu bildirmiştir. Her iki bayramın da mü'minler için çok daha hayırlı olduğunu müjdelemiştir.

Aslında her milletin kendi inançlarına göre belirli bayram günleri vardır. Onlar kendi âdet ve geleneklerine göre bu bayramlarda sevinçlerini, neşelerini gösterirler. Birtakım şenlikler, eğlenceler tertip ederler. Geçmişte böyle olduğu gibi günümüzde de durum aynı şekilde devam etmektedir. Fakat dinimizin emrettiği bayramların diğerlerinden ayrı özellikleri vardır.

Zira dinimizdeki bayramların meydana getirdiği sürûr insan ruhunun derinliklerine nüfuz eder. Ve yapıcı tesiri gelip geçici olmayıp ebediyetlere kadar devam eder. Bunun böyle olabilmesi

için de bu bayramların dinî emirlere uygun bir tarzda kutlanması gerektir. Bayramlarda yapılan ziyaret ve ikramlar islâmî âdet ve hükümlere uygun olmalıdır. Bu ziyaretlerde Allah'ın haram kıldığı şeyler ziyaretçilere ikram edilmemelidir. Çünkü bu bayramlarda biz müslümanlar tarafından yerine getirilen görevler bir yönü ile ibadet ve Cenâb-ı Hakk'a şükürdür. Diğer yönü ile de bir milletin fertleri arasında bulunması lazım gelen kardeşlik duygularının, yardımlaşma ve dayanışmanın teminatı ve canlı bir örneğidir.

Her emri en makul esaslara uygun olan ve ilâhî vahye dayanan dinimizin Ramazan ve Bayram hakkındaki emir ve tavsiyeleri de çok güzeldir. Çünkü tabîî sevinç ile Allah'a ibadeti en güzel ahenk içinde birleştirmiştir. Böylece müslümanların bayramları da, ibadetleri de Cenâb-ı Hakk'ın emrine uygun bir şekilde maddeten ve mânen hayırlı sonuçlar veriyor. Aynı zamanda akl-ı selîm ölçüleri içerisinde cereyan ediyor. Ve Cenâb-ı Hakk'ın yüce adını anmaktan ibaret oluyor.

İbadet olarak dinimizin beş esasından biri olan oruç ibadeti, Ramazan ayında mü'minler tarafından yerine getirilmiştir. Bundaki asıl gaye Cenâb-ı Hakk'ın emrine itaat etmek ve O'nun rızasını kazanmaktır. O'nun bizlere verdiği bunca nimetlerini O'nun rızası uğrunda ve O'nun için kullanmaktır. Cenâb-ı Hakk'a şükretmenin gerçek manası da işte budur. Kabul etmek lazımdır ki bir müslüman, bu görevlerini yaparken birtakım zorluklara da katlanmış, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmak için birçok güçlükleri yenmiş ve sonuç olarak da zafere ulaşmıştır. Oruç tutmasından başka Kur'ân-ı Kerîm okumuş, teravih namazları kılmış, yaratılışının hikmet ve gayesi hakkında iyiden iyiye düşünmüş, Cenâb-ı Hakk'ı zikretmiştir. Bununla beraber Ramazan ve Oruç sayesinde iradesine hakim olma ve sabretme gücünü artırmış, şefkat ve merhamet duygularını kuvvetlendirmiş, ihtiras ve cimrilik gibi fena duygulardan sıyrılmış, fakirleri ve kimsesiz düşkünleri ve

öksüzleri düşünerek, mâlî imkanları ölçüsünde onlara yardımda bulunmuş, zekat ve fitır sadakalarını hak sahiplerine vermiş, oruç ibadetinin verdiği uyanıklık ile daha çok güzel alışkanlıklar elde etmiştir.

Fakat bütün bunların üstünde Cenâb-ı Hakk'ın rızasını ve sevgisini kazanma saâdetine erişmiştir. Bir kul için bundan daha büyük bir mutluluk olabilir mi? İşte bayram, bu saâdete ermenin insan ruhunda meydana getirdiği manevî sevincin tezâhürü, bu nimetler karşısında Cenâb-ı Hakk'a şükretmenin açık bir ifadesidir. Bizleri bu mutluluğa erıştirdiği için Rabbımız'a çok şükretmeliyiz. Bizler, bu bayramı kudsiyyetine layık bir şekilde değerlendirmeliyiz. Arefe gününden itibaren varsa zekat ve fitır sadakalarımızı yoksul, fakir kimselere vermiş olmalı, onları bir dereceye kadar ihtiyaçtan kurtarmalı, bayram sevincine onların da iştirak etmelerini sağlamalıyız. Yine arefe gününde mümkün ise kabirler ziyaret edilmelidir. Bu fânî alemde ayrılmış olanlarımız için Cenâb-ı Hakk'a duâda bulunmalı, sevabını onların ruhuna ithaf etmek üzere Kur'ân-ı Kerîm okumalı ve bunun bir vefâkârlık borcu olduğunu bilmeliyiz.

Bayram namazından sonra büyükler ziyaret edilmeli, varsa dargınlar barıştırılmalı, kin ve intikam gibi hisler silinmelidir. Akraba ve dostlar birbirlerini ziyaret etmeli, kendi imkanları çerçevesinde hediyeleşmelidirler. Hastalar ziyaret edilerek teselli edilmeli, kendileri için sağlık dileğinde bulunmalıdır. Uzak memlekette bulunan yakınlarımızın da mektupla olsun bayramlarını tebrik etmeliyiz.

Hâsılı birbirlerimizi Allah için sevmeyi ve birbirlerimize daima kardeşçe davranmayı şiar edinmeliyiz. Şahsımıza karşı kabahatli olanları bağışlamalıyız. Çünkü Allah afvedicidir, afvı sever ve O da bizi bağışlar.

Peygamber Efendimiz bir hadislerinde meâlen şöyle buyuruyor; “Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu tehlikeye düşürmez. Mü’min kardeşinin ihtiyacını karşılayan kimsenin ihtiyaçlarını da Allah giderir. Bir mü’minin kabahatini örten (afveden) bir kimsenin kabahatlerini de kıyamet gününde Cenâb-ı Hak örter (afveder).”⁴⁵

Görülüyor ki, dinimizin bayram hakkındaki emir ve tavsiyeleri bizleri olgunluğa yükseltecek mahiyettedir. Hem dünya huzurumuz ve hem de ahiret saâdetimiz ile yakından ilgilidir.

O halde bizler, Ramazan ve bayramlarda elde ettiğimiz bu güzel davranışlarımızı gelecek Ramazana hatta hayatımızın sonuna kadar devam ettirmeliyiz, bunları kendimize şiar edinmeliyiz. Böylece hem ahlâken çok yükselmiş oluruz ve hem de Rabbımız’ın rızâsına ereriz.

F. RAMAZAN BAYRAMINA İLİŞKİN MESAJLAR*

Bayramlarımızın Ehemmiyeti

22.11.1968 Cuma günü Ramazân-ı Şerîf’in birinci günüdür. 21/22 Kasım Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan gece ilk terâvih namazı kılınacaktır. İdrak etmek üzere bulunduğumuz Ramazân-ı Şerîf’te ifâ edilecek hizmetler ile ilgili bazı hususları değerli vazîfe arkadaşlarıma tekrarlamayı uygun görüyorum.

Ramazân ayının manevi değerinin pek büyük olduğu, ilâhî mağfîret ve rahmet kapılarının bu mübarek ayda açıldığı malumdur. Bu ayda güzel yurdumuzdaki müslüman vatandaşlarımızı manevi yönden âzamî ölçüde faydalandırma hizmeti Diyanet Câmiası görevlilerine düşmektedir.

Halkımızın Ramazan ayında Kur’ân-ı Kerîm, vaaz ve nasîhat dinlemek, ibadetlerini büyük bir huzur ile edâ etmek için

⁴⁵ Sahih-i Müslim

’ Diyanet Dergisi, Kasım-Aralık sayısı, 1968.

gösterdiği hassasiyet, bütün görevlilerimizce bilinmektedir. Bunun için cami ve mescidlerimizin iç ve dış temizliğine her zamankinden ziyâde îtinâ gösterilmesi bir zarûrettir. Camilerimizi dolduran cemaatımıza ve Ramazân-ı Şerîfe saygının bir ifadesi olan bu husus için bütün müftülerimizce gerekli hassasiyetin gösterileceğinden emin bulunmaktayım.

Ramazân ayında fahrî olarak va'z etmek isteyenler hakkında 29.11.1966 tarih, 372/30 sayılı genelgemiz uyarınca işlem yapılacaktır.

Ramazân boyunca yapılacak va'z ve nasihatlerle, îrâd olunacak hutbelerin, Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerin ışığı altında ve halkımız için en geniş ölçüde faydalı olacak bir şekilde ve öğretici mahiyette hazırlanmaları gerekmektedir.

Çünkü esası tevhid, rûhu samimiyet ve sevgi, şîârı, adalet, beraberlik, iyilik ve müsâmaha olan dinimiz; fert, aile ve cemiyetin huzuru için en güzel düsturları içinde toplayan âdâb-ı muâşeretin en üstün müessesesidir.

Dinimiz, huzur ve itimad, hilm ve sevgiyi, birlik ve beraberliyi emreden; tembelliyi, meskeneti, cehaleti, bayağı davranışları şiddetle men eden bir dindir.

Dinimizin esası olan Kur'ân-ı Kerîm, her nevi iyilik ve fazileti anlatmış, bunları öğrenmeyi emretmiş; her türlü fenalığı, çirkinliklerini de göstererek onlardan uzak kalınmasını mü'minlerden istemiştir. Kezâ evlat sevgisi ve terbiyesi, ana-baba ve komşuluk hakkı, vatan ve millet sevgisi, çalışmak, bilgi elde etme, helal kazanç, ahlâkî faziletlere sahip olma, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, iffetli ve kanaatkar olma, hakka rıza, doğruluk, hâsılı iyilik namına düşünülen her şeyin esasını telkin etmiştir. Her emrinde maddî, manevî temizlik, yardımlaşma, merhamet, birlik ve afivkârlık ruhu vardır.

Bütün bunları yaşamak ve halkımıza intikal ettirmekte dînî yönden en büyük sorumluluk câmiamız görevlilerine terettüp ettiği izahtan vârestedir. Bu şerefli vazifeyi yerine getirmek için en elverişli mevsim de şüphesiz ki, Ramazân-ı Şerîf'tir.

Bu itibarla Ramazan ayında dînî konularda halkımızı en güzel şekilde aydınlatmak, onlara rehberlik ederek ahlâkî faziletleri yaşamalarında yardımcı olmak, îfâ edilecek hizmetlerin en büyüklerindendir. Bütün vazifelilerimizin aynı hislerle dolu bulunduğuna kanaatım tamdır.

Doğruyu ve hakikati sever halkımızı, başka milletlere örnek olacak şekilde çalışmaya, kendileri için istedikleri iyilikleri başkaları için de istemeye, vazifelerini eksiksiz olarak yerine getirmeye, faydalı bilgiler elde etmeye, yurdumuzun yükselmesine, milletimizin saâdetine yardımcı olmak suretiyle vakitlerini en güzel şekilde değerlendirmeye alıştırdığımız; lüzumsuz sözlerden, dedikodu, tembellik ve israftan uzak kalmalarına yardımcı olduğumuz ölçüde başarımız tam olacaktır.

Bu husustaki görevleri yerine getirmenin ve ilgisiz kalanlara da anlatıp sevdirmenin güçlüğü âşikârdır.

Kanunlarla da uhdemize tevdi olunan bu görevleri bütün arkadaşlarımın Ramazân-ı Şerîfe yaraşan geniş bir hilm, sabır ve müsâmaha duyguları ile meşbû olarak va'z ve hutbelerini Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerin ışığı altında hazırlayıp işlemeleri gerektiğini bildiklerinden emin bulunuyorum.

Müftülerimizce bölgelerinde bulunan bütün vazifelilerin görevlerini yukarıda açıklanan esaslar dahilinde ve eksiksiz olarak yerine getirmelerinin temini için gereği gibi aydınlatmalarını rica, bu vesile ile vazife arkadaşlarımın Ramazân-ı Şeriflerini tebrik eder, bu ayın milletimiz ve bütün mü'minler için hayır ve saadet vesilesi olmasını Allah'dan dilerim.

G. RAMAZAN BAYRAMINI TEBRİK MESAJI*

Pek Muhterem Müslüman Kardeşlerim!

Sağlık ve gönül rahatlığı ile oruç ibadetimizi edâ ettik. Şimdi Ramazan Bayramını idrâk etmiş bulunuyoruz. Allah cümlemizin ibadetlerini kabul buyursun.

Dinimizin beş esasından biri olan oruç ibadetimizi yerine getirmek, bütün mü'minler için büyük bir mazhariyet olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine uyarak arzularına hâkim olmak suretiyle görevlerine yerine getiren, iradesini terbiye eden, Oruç ve diğer ibadetler yardımı ile ruhlarını arındıran ve bu ilâhî imtihanda muvaffak olan mü'minlerin Allah'a şükretmek üzere bayram yapmaları pek tabiidir.

İslâm Dini, ruhları arındıran, vicdanlara hayat ve istikamet veren, fertlerin kardeşlik, karşılıklı şefkat ve merhamet duyguları ile birbirine mânen bağlayarak mütekâmil cemiyet haline getiren bir dindir. Her türlü iyilik ve faziletin kaynağı olan İslâmiyet, insanlığın huzuru için en güzel düsturları, ahlâkî esasları vaz' etmiştir. Böylece insanlar arasında ıstıraplar meydana getiren rûhî hastalıkların tedavi çarelerini göstermiş, milletleri zararlara ve felâketlere sürükleyen kin, hased, düşmanlık, intikam ve ihtiras gibi duygulardan bütün mü'minlerin uzak kalmalarını emretmiştir.

Kezâ iyilik ve takva yolunda mü'minlerin birbirlerine yardımcı olmalarını emretmiş, kötülükte ve düşmanlıkta birbirlerine destek olmamalarını onlardan istemiştir. İşleri, davranışları ve sözleri ile bu düsturlara sadâkat gösterenler, Allah tarafından Kur'ân-ı Kerîm'de çok övülmüşlerdir.

Dinimizin bütün emirlerinde olduğu gibi dinî bayramlarımızda da fert olsun cemiyet olsun, insanlar için maddî,

* Diyanet Dergisi, Kasım-Aralık, 1969.

mânevî büyük faydalar vardır. Bu bakımdan bütün ibadetlerimizde olduğu gibi bayramlarımızı da hikmetlerine uygun olarak değerlendirmemiz icâbeder. Çünkü bayramlar insanlara Cenâb-ı Hakk'ın bir ikramıdır.

Ramazan boyunca bol bol Kur'ân okumuş veya dinlenmiş, insanı âdetle melekleştiren ve ona Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğunu kazandıran oruç ibadeti yerine getirilmiş, farz ibadetlerle birlikte terâvih namazları kılınmış, kötülüklerden uzak kalma fazileti elde edilmiş, mü'minler arasında herhangi bir sebeple meydana gelmiş olan kırgınlık varsa bunlar izâle edilmiş, zekat ve fitır sadakaları hak sahiplerine verilmekle ictimâî yardımlaşmanın en güzel örneği verilmiştir. Vatanımızı ve her türlü manevî değerlerimizi bizlere miras olarak intikal ettiren ecdadımızın ruhları ta'ziz edilmek üzere Cenâb-ı Hakk'a dua ve niyazlarda bulunulmuştur. Bu bakımdan bayram, bizleri bütün başarılarla kavuşturan Rabbımız'a şükretmek ve bu manevî sevinci bütün mü'minlere tattırmak demektir.

Bu itibarla Peygamber Efendimiz'in; *"Bir kimse mü'min kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Cenâb-ı Hak ona yardımcıdır. İki günü birbirine müsavî olan kimse aldanmıştır. Allah'ım! Cimrilikten, âcizlikten, korkaklıktan, tembellikten ve ağır borçtan sana sığınırım"* meâlindeki hadislerini daima göz önünde bulundurmalı, Ramazanda elde edilen güzel ahlâk ve iyi davranışlara bayramdan sonra da hayatımız boyunca devam etmeli, kardeşlik duygularını daha da kuvvetlendirmeli, ihtiras, kin ve intikam hislerinden tamamı ile uzak kalmalıyız. Çünkü her türlü huzurun ve mutluluğun kaynağı olan dinimizin bütün mü'minlere emirleri bu yoldadır.

Çalışmayı, bilginin ve güzel ahlâkın zirvesine ulaşmayı emreden dinimizin buyruklarına uymalı, daima doğruyu ve Cenâb-ı Hakk'ın rızasını aramalıyız. Afv-kâr olmak, haklara saygı göstermek, cesur ve afif olmak, helal ile haramı birbirinden ayırt etmek başta

gelen görevlerimiz arasında olduğuna daima hatırdâ tutmalıyız. Bütün ibadetlerimizde, özellikle oruç ve bayramlarımızın hikmetlerinde zikredilen bu esasların çok açık olarak görülmesi mümkündür.

Siz kardeşlerimin bu güzel duygularla meşbû olduğunuzdan emin olarak cümlenizin bayramını tebrik eder, bu bayramın yurdumuzun, milletimizin ve bütün mü'minlerin selâmetine, insanlığın kurtuluş ve hidâyetine vesile olmasını Allah'dan dilerim.

H. RAMAZAN BEYANNAMESİ*

Ramazân boyunca yapılacak vaazlar ile okunacak hutbelerin, Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerin ışığâ altında ve halkımız için en geniş ölçüde faydalı olacak şekilde ve öğretici mahiyette hazırlanmaları gerekmektedir.

Ramazân ayının manevî değerinin pek büyük olduğu, ilâhî rahmet ve mağfiretin bütün mü'minleri bu ayda ihâta ettiği malumdur. Bu ayda güzel yurdumuzdaki müslüman vatandaşlarımızı manevî yönden aydınlatma ve âzamî ölçüde faydalandırma hizmeti bizlere düşmektedir. Halkımızın bilhassa bu ayda Kur'ân-ı Kerîm, vaaz ve nasihat dinlemek, ibadetlerini büyük bir huzur ile edâ etmek için gösterdiği hassasiyet bütün görevlilerimizce bilinmektedir. Bu sebeple cami ve mescitlerimizin iç ve dış temizliğine her zamankinden daha fazla itina gösterilmesi bir zarurettir. Bu hususta müftülerimizin gerekli titizliği göstereceğinden emin bulunmaktayım. Böylece hareket edilmesi dinimizin de icablarından olduğu âşikârdır.

Bilindiği gibi dinimiz, kardeşliği, karşılıklı itimadı, hilm ve sevgiyi, birlik ve beraberliyi emreden, tembelliyi, cehaleti, ataleti ve insanı küçük düşürücü davranışları şiddetle men eden bir dindir.

* Diyanet Dergisi, Kasım 1969.

Dinimiz, evlat sevgisi ve terbiyesi, ana-babaya saygı, komşuluk haklarına riâyet , çalışma, bilgi elde etme, helal kazanç teminini, ahlâkî faziletlere sahip olma, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gösterme, iffetli ve kanaatkâr olma, hakka rızâ ve doğruluktan ayrılmama gibi en güzel esasları telkin buyurmuştur.

Hâsılı Kur'ân-ı Kerîm, her nevi iyilik ve fazileti anlatmış, bunlara uyulmasını emretmiş, her türlü fenalığın zararlarını ve çirkinliklerini göstermiş ve onlardan uzak kalınmasını mü'minlerden istemiştir. Bunları yaşamak, halkımıza intikal ettirmekte dinî yönden en büyük hizmetin câmiamız görevlilerine terettüp ettiği âşikârdır.

Doğruyu ve hakikati sever halkımızı, başka milletlere örnek olacak şekilde çalışmağa, dinî ve dünyevî vazifelerini eksiksiz olarak yerine getirmeye, faydalı bilgiler elde etmeye, yurdumuzun yükselmesinde milletimizin saâdetine yardımcı olmak suretiyle vakitlerini en güzel bir tarzda değerlendirmeye alıştırdığımız; tembellik ve israftan uzak kalmalarına yardımcı olduğumuz ölçüde başarımız büyük olacaktır. Bu görevleri yerine getirmenin ve ilgisiz kalanlara daha anlatıp sevdirmenin güçlüğü âşikârdır.

Kanunlarla da uhdemize tevdi edilen bu görevleri bütün arkadaşlarımızın Ramazan-ı Şerîfe yaraşan geniş bir hilm, sabır ve müsâmaha duyguları içerisinde, vaaz ve hutbelerini Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerin ışığı altında ve en güzel bir tarzda îfa edeceklerinden eminim. Müftülerimizce bölgelerinde bulunan bütün vazifelilerin görevlerini yukarıda açıklanan esaslar dahilinde ve eksiksiz olarak yerine getirmelerinin temini için ilgilileri gereği gibi aydınlatmalarını rica eder, bu vesile ile vazife arkadaşlarımızın Ramazan-ı Şeriflerini tebrik ile birlikte, bu ayın milletimiz ve bütün mü'minler için hayır ve saâdet vesilesi olmasını Allah'tan dilerim.

III. HAC VE KURBAN

A. HAC İBADETİ VE ŞER'İ HİKMETLERİ*

İslâm Dini, beş esas üzerine bina edildiği malumdur. Hac farîzası bunlardan beşincisini teşkil eder. Bu ibadetle şer'î hükümler kemâl bulmuş ve dînî emirler tamam olmuştur. Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.s)'in Veda Haccı'nda; *"Bugün dininizi kemâle erdirdim. Sizlere olan nimetlerimi tamamladım ve din olarak da sizin için İslâm'ı kabul ettim"* meâlindeki ayet-i celîle nazil olmuştur.

İslâm Dininde mevcut bütün hükümler, emirler ve yasaklar, bu yüce dinin esası sayılan delillere dayanmaktadır. Bu şer'î delillere dayanmayan herhangi bir husus, dînî bakımdan bir değeri hâiz değildir.

Dini hükümlerin temeli olan bu şer'î deliller, Kitap, Sünnet, ümmetin icma'ı ve fakihlerin kıyasında toplanmaktadır. Diğer deliller var ise de onlar bu esaslardan birine râci' olduğundan, din alimlerimiz onları müstakil olarak göstermemişlerdir.

Hac ibadetinin farziyyeti de Kitap, Sünnet ve İcma' ile sabittir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, meâl olarak şöyle buyurulmuştur; *"...Oraya (Kâbe'ye) yol bulabilen insanlara Allah için Kâbe'yi haccetmek gereklidir. Kim inkâr ederse bilsin ki Allah âlemlerden müstağnîdir."*⁴⁶

Diğer taraftan Peygamber Efendimiz (s.a.s) de meâl olarak: *"İslâm, beş temel üzerinde kurulmuştur. Allah'dan başka ilâh olmadığına şâhâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan ayı orucunu tutmak, haccetmeğe gücü yetenlerin Beyt-i Şerî'fi haccetmesidir"*

Yine Peygamberimiz (s.a.s):

* Diyanet Dergisi, Kasım-Aralık, 1970.

⁴⁶ Âli İmrân Sûresi, 97.

“Rabbınıza ibadet ediniz, beş vakit namazınızı kılınız, Ramazan ayı orucunuzu tutunuz, Rabbınızın Beytini (Kâbe’yi) tavaf ediniz, nefislerinizin boşnutluğu ile mallarınızın zekatını veriniz, Rabbınızın Cennetine dabil olunuz” buyurmuşlardır.

İcma’a gelince; bütün İslâm ümmeti, haccın farz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Ümmet içinde bu hususta farklı anlayışa sahip olan olmamıştır.

Hac farızası aklî yönden düşünüldüğü zaman da, bu ibadetin farz kılınmasının hikmetleri kolaylıkla anlaşılır. Malumdur ki, ibadetler, kulluk vazifesini edâ etmek veyahut da nimete şükretmek için farz kılınmışlardır. Bunlar akl-ı selimin lüzumlu gördüğü hususlardır.

Hac ibadetinde bir yönden kulluk görevini izhar etmek diğer yönden de nimetlere şükretmek vardır. Kulluğu izhar etmek demek, Cenâb-ı Hakk’a ta’zîm görevini yapmaktır. Bu durum hac ibadetinde en güzel şekilde görülür. Zira hac vazifesini edâ eden bir kimse, ihrama girmekle, Allah Teâlâ’ya karşı kulluğunu izhar eder, maddî bütün zinetlerden sıyrılmış olarak Mevlâ’sının rahmetini ister ve Cenâb-ı Hakk’a tazarrûda bulunur. Arafat’ta vakfe yapması ise âdetâ efendisine karşı eksikleri bulunan bir kulun pişmanlık duyguları içinde affını talep etmesi gibi, mü’min de, Cenâb-ı Hakk’ın huzurunda O’nun Zât-ı Kibriyâsına karşı huşû içinde tezellülde bulunur, O’na hamd-ü senâlar ederek kusurlarının bağışlanmasını ister. Beyt-i Muazzama’yı tavaf ise, efendisinin kapısında bulunan ve O’nun affını dileyen bir kul gibi, mü’min de, sadece Cenâb-ı Hakk’a ilticâ eder ve O’ndan yardım ister.

Nimete şükretmek vazifesine gelince; bilindiği gibi ibadetlerin bir kısmı bedenî, bir kısmı da mâlîdir. Fakat hac ibadeti ancak bedenî ve mâlî gücün birleştirilmesiyle yerine getirilen bir vazifedir. Bunun içindir ki, hem servete sahip, hem de bedenî sıhhatte olan kimselere farzdır. Bundan dolayı da Hac ibadetinde

iki nevî şükretmek bahis mevzuu oluyor. Nimete şükretmek demek, o nimeti, mün'imîn (nimet vermiş olanın) tâatında kullanmaktır.

Hac farîzasını îfâ edecek kimsenin yine dînî bakımdan birtakım esasları dikkat nazarına alması da zaruridir. Mesela; bu ibadeti kemâl-i ihlâs ile Allah rızası için yerine getirmek, servetini, nafakasını helal yoldan kazanmak, ticaret kastı olmaksızın, kalbi huzur içerisinde, maddî bütün mülâhazalardan sıyrılarak, sadece Cenâb-ı Hakk'ın emrini yerine getirmek azminde bulunmak, hak sahipleri varsa onlara haklarını ödemek ve onlarla helalleşmek, efrâd-ı ailesinin hiç kimseye muhtaç olmayacakları şekilde nafakalarını temin etmek, ibadetlerinde yerine getiremedikleri var ise onları kaza etmeye çalışmak gibi.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s); *“Mebrur hacın karşılığı ancak Cennettir”* buyurdıkları zaman, böyle bir hacın alâmetlerinin ne olduğu sorulmuş, cevap olarak; *“Güzel konuşmak ve başkalarına taam(yiyecek) ikramında bulunmaktır”* buyurmuşlardır.

Hacda bir bakıma belirli bir zamanda aynı gâye ile muazzam bir cemâatin belirli mekanlarda bir araya gelmeleri, büyük ve sayısız nimetlere nâil olmuş peygamberlerin, siddîkların, sâlihlerin güzel durumlarını göz önüne almaları, Cenâb-ı Hakk'ın mağfiretini talep etmeleri vardır. Bu ise, umûmî bir rahmetin onları ve onlarla birlikte bütün insanları kuşatacağı Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle en büyük bir vesîledir. Zirâ, dil, ırk, renk ve memleketleri başka olmasına rağmen bu mahşerî insan selinin aynı duygu ve düşüncede birleşmiş olmaları Cenâb-ı Hakk'ın affına mazhariyetlerinin delillerindendir.

Bugün bilgi, görgü artırılması ve insanların daha iyi yetiştirilmesi maksadıyla çeşitli memleketlere zaman zaman gidilmesi, bir ihtiyaç olarak hissedilmektedir. Diğer taraftan, her memleket halkı kendi memleketini tanımanın zarureti bugün

daha fazla duymaktadır. Hac ibadeti münasebetiyle dünyanın muhtelif bölgelerinden gelen insanların birbirleriyle tanışmaları, memleketlerini tanıtmaları, bilmedikleri ülkeler hakkında çok faydalı bilgiler almaları, gerek dînî ve gerekse dünyaya ait daha geniş malûmat elde etmeleri bir vâkıdır. Böyle olunca hac ibadetini her yönüyle mükemmel bir şekilde edâ etmek gerekir ki ondan beklenen maddî ve manevî maksada varılmış olsun.

Görülüyor ki, hac ibadeti, sadece şekle ait birtakım görevlerin yerine getirilmesi olmayıp, onlarda mevcut hikmetleri araştırmak, başta peygamberler olmak üzere din büyüklerinin ihlâsını, Cenâb-ı Hakk’a bağlılıklarını, ahlâk ve davranışlarındaki güzellikleri öğrenmek; gerek servet kazanmak, gerekse söz, amel ve bütün hareketlerinde en güzel ahlâk derecesine yükselmeye çalışmak; din ve dünyaya ait bilgide mümkün olan mertebelere yükselerek zümre-i ebrâr (iyi insanlar topluluğuna) katılmaya hak kazanmaktır. Bu vazife çok büyük ve çok ağır olduğu içindir ki, Peygamber Efendimiz, meâl olarak; *“Kim ki Allah için hac farîzasını yerine getirir de, fena söz konuşmaz, cahilce hareketlerde bulunmazsa hacdan döndüğünde anasından dünyaya geldiği gibi günahları bağışlanır”* buyurmuşlardır.

B. KURBAN BAYRAMINA İLİŞKİN MESAJLAR

Kurban Bayramı Mesajı*

Değerli vazife arkadaşlarımız! 10.3.1968 Pazar günü mübarek Kurban Bayramıdır. Bizleri huzur içerisinde bu mazhariyete erіştirdiği için Cenâb-ı Hakk’a şükrederiz. Bu mutlu ve mübarek bayramınızı tebrik etmekle birlikte mukaddes görevlerimizle ilgili birkaç hususa burada işaret etmeyi uygun bulmaktayım:

* Diyanet Dergisi, Mart-Nisan, 1968.

Bilindiği gibi din, insanları kendi ihtiyar ve iradeleri ile hayra ve bizzat iyiliğe sevk eden ilâhî bir düsturdur. Yüce dinimiz, bu iyilik ve hayırları en belîğ bir tarzda ve akl-ı selîmi hayran edecek şekilde, Peygamber Efendimiz'in rehberliği ile bizlere bildirmiştir.

Takdir edersiniz ki, ferd, aile ve cemiyet yararına ifâ edilen bütün görevler şerefli ve şerefli hizmetin yerine getirilme sorumluluğunu sizler üzerine almış bulunuyorsunuz. Teşkilatımızın bütün kademelerinde görevli bulunanların özellikle siz müftü, vaiz ve imam-hatiplerimizin bu pek şerefli hizmetin manevî sorumluluğunun îcab ettirdiği ağırbaşlılık, müsâmaha ve olgunluk içerisinde dinimizin emrettiği ve milletimizin de kanunlar ile uhdemize emanet ettiği mukaddes görevlerimizi yerine getirmemiz sizlerin en büyük başarınız olacaktır. Bunun sonucu olarak necib milletimizin takdirleri ile birlikte Cenâb-ı Hakk'ın da rızasını kazanmış olacaksınız.

Sizler ilim ve hikmette, itikad, ibadet ve güzel ahlâk esaslarını en iyi şekilde halkımıza öğretmekte, onların hased, kin ve intikam hissi gibi duygulardan uzak kalarak birbirlerini Allah için ve kardeşçe sevmelerini temin etmekte, peygamberlerin varisi mevkiinde bulunuyorsunuz.

Aziz milletimiz, bu mübarek hizmetinizin en güzel şekilde yerine getirilmesini sizlerden beklemektedir. Aslında bu kudsi görevin icâb ettirdiği ilim, zerafet ve olgunluğu bütün arkadaşlarımdan hâiz olduklarından emin bulunmaktayım. Bununla birlikte şu esasların, görevlerimizin haricinde dahî göz önünde bulundurulmasının gerektiğine kaaniyim:

Vaaz ve hitâbelerimizde ve diğer görevlerimizde, babanın evladına, kardeşin kardeşine gösterdiği şefkat ve muhabbeti aziz milletimize karşı göstermeyi kendimize düstur edinmemiz, Kur'ân-ı Kerîm'in emrettiği hikmet ve müsâmahayı ve Peygamber Efendimiz'in güzel ahlâkını kendimize örnek almamız; halkımız

için faydalı olan konuları Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerif'in ışığı altında hazırlayıp "ahsenu'l-kavl" ile telkîn etmemiz, vazifeye bağlı olmamız, bütün insanlara karşı güleryüz ve adil muamele icrâ etmemiz, vaaz ve hutbelerimizde olduğu gibi bütün davranışlarımız ile İslâmîyet ve İslâm ahlâkı yönünden halkımıza en güzel örnek olmamız gerekir. İşte bunların hepsi manevi sorumluluğumuzun esasını teşkil etmektedir.

Sizlerin, derin bir mesûliyet duygusu ve akl-ı selim ile bu esaslara riâyet edeceğinize emin bulunduğumu tekrar etmek isterim.

Siz vazifeli arkadaşlarımla mübarek Kurban Bayramınızı tebrik eder, bayramın milletimiz için saâdet vesilesi olmasını Allah'tan diler, bu duygularımın câmiamızda görevli bütün arkadaşlarıma duyurulmasını ricâ ederim.

IV- İSLÂM'IN İNSANLIĞI YÜCELTİCİ PRENSİPLERİ

A. İSLÂM'IN İNSAN RUHUNU YÜCELTMEDEKİ TESİRİ *

Ayet-i celîlede Allah Tealâ meâl olarak şöyle buyurur: *“Halbuki onlar, dinde ihlas sahipleri ve muvabhidler olarak ancak Allah’a ibadet etsinler, namazı dosdoğru kılsınlar ve zekatı versinler diye emrolunmuşlardır. Ve işte dosdoğru olan din de budur.”*⁴⁷

İslâm dini insan fitratına en uygun olan, fert ve cemiyet için dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmeği hedef alan bir dindir. Bu gayeye ulaşmak için insan ruhunu arındıracak ve insanı her bakımdan olgunlaştırıp, yükseltecek prensipleri câmi bulunmaktadır.

Bu yüce din, bizlere, her şeyden önce varlığı kendinden ve zaruri olan Allah Tealâ’ya imanı, O’na kemali tazim ile itaat etmemizi emreder.

Allah, o zât-ı kibriyadır ki, her şeye kadirdir. Kâinatta ancak O’nun dilediği olur. O, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir. Her şeyi görür ve işitir. O’nun bilgisinden hiçbir şey gizlenemediği gibi, görmesinden ve işitmesinden de hiçbir şey gizli kalmaz. Allah Teâlâ, bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf ve her çeşit noksan vasıflardan münezzehtir. O, bütün yarattıkları kendi irade ve kudretiyle, ilim ve hikmetine uygun olarak yaratmıştır. Bütün varlıkları kendi bilgisine, irade ve hikmetine göre tedbir eden de O’dur. *“İşte bu sıfatlara sahip olan sizin Rabbiniz Allah’tır. O’ndan başka*

* Diyanet Dergisi, Mart-Nisan, 1972.

⁴⁷ Beyyine Sûresi, 5.

ilâh yoktur. Her şeyi yaratan da O'dur. O halde O'nu kulluk edin. O, her şeyde (güvenilecek bir vekildir).’’⁴⁸

İşte bu, hak olan tevhid itikadıdır ki, insan ruhunu cehaletin karanlığından aydınlığa çıkarır ve onu, şirkin çukurundan kurtarıp, tevhide, nurlu ufuklara yükseltir. Bu itikad, insan ruhunu kuruntuların ve hurafelerin manevi lekelerinden temizler. Böylece mânen arınmış ve ruhen yücelmiş olan insan, cansızlara, hayvanlara veyahut da insanlara kulluk etmek felaketinden ebediyen kurtulmuş olur.

İslâm dini bir kısım ibadetlerle de insanları mükellef kılmıştır ki, bu ibadetler, dînî birer görev olmakla beraber, insanların gönüllerine salâh ve huzur veren, ruhlarını terbiye edip, olgunlaştıran en güzel ve en üstün tesirleri de hâiz bulunmaktadır. Meselâ, dinimiz, mü'minler üzerine, bir gündüz bir gecede beş vakit namaz farz kılmıştır. Elbise, beden ve mekan temizliği namazın ilk şartı olmuştur.

Böylece insan, bütün meşgalelerden o an için (namaz esnasında) uzak bulunarak, içi, dışı, ruh ve bedeni ve bulunduğu mahal, tertemiz olarak Rabbinin huzuruna durur. Kalbini Allah'a tevcih eder, O'nun, peygamberi lisanıyla öğrettiği şekilde, O'na münacatta bulunur. Muttasîf olduğu kemal sıfatlar ile O'nu sena eder; azâbından korktuğunu, rahmet ve mağfiretini umduğunu ve sadece O'ndan yardım ve hidayet dilediğini lisanı ile Cenâb-ı Hakk'ın huzur-u izzetine arz eder. Böylece insan, nefsine, iradesine hâkim olur. Allah Teâlâ'nın onu her an murakabe ettiğini düşünür. Bu duygu ve düşünce ile her an Cenâb-ı Hakk'ın murakabesinde olduğu tefekkürüne kendisini alıstırmış olur. İşte o zaman Rabbinin gazabını gerektiren her çeşit kötü işlerden ve Allah'ın yasak kıldığı bütün çirkin fiillerden uzak kalmak saâdetine erer. Nitekim Kur'ân'da Cenâb-ı Hak meâlen;

⁴⁸ En'am Sûresi, 102.

“Namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz ki namaz kötülüklerden, akla ve dine uymayan her şeyden alıkoyar. Allah’ı zikretmek en büyük (ibadettir). Ne yaparsanız Allah bilir.”⁴⁹

Dinimiz, fakirlerin ihtiyacını gidermek, borçluları güçlüklerden kurtarmak, yolda kalmışların işlerini kolaylaştırmak ve benzeri hikmetlere binaen zengin olan mü’minler üzerine zekatı farz kılmıştır.

Zekat ibadeti ile mü’minlerin gönüllerinde kerem, cömertlik ve emsâli faziletler kökleşir. Zekat, mü’minin ruhunu cimrilik gibi kötü vasıflardan kurtarır, fakirlerin kalbinde zenginelere karşı bulunması mutasavver kinlere yer bırakmaz; onların gönüllerini zengin kardeşlerine karşı sevgi ve saygı ile dolu hale getirir. Fakirle zengin arasında sarsılmaz bir tesânüt sağlamış olur. Zengin fakiri düşünür, fakir de zengine karşı iyilik ve saygıdan başka bir şey düşünemez. Böylece fertler arasında sevgi, ahenk ve kardeşlik teessüs eder. Emniyet ve manevi huzur, hepsini mesut kılar.

İslâmiyet, insanda ahitlere vefalı olma faziletini geliştirmek, onun iradesini kuvvetlendirmek, şiddetlere karşı sabırlı olmasını ve heyecan sırasında nefse hakimiyetini temin etmek; iffetli, kanaatli, emanete fevkâlade riâyetkâr, muhtaçlara çok merhametli olmasını sağlamak, iyiliklerin kadrini bilmek, nimetlere şükrü hatırlatmak için oruç ibadetini mü’minler üzerine farz kılmıştır. Oruç ile bir taraftan Cenâb-ı Hakk’ın emrine itaat edilmiş olur, diğer taraftan da yukarıda bir kısmına işaret edilen faziletlerle insan adeta melekleşmiş bir duruma gelir. Kur’ân-ı Kerim’de de meâl olarak şöyle buyrulur; *“Allah size kolaylık murad eder, haksızlıkta güçlük istemez. Kolaylık istemesi, saygı (oruç borcunuzu) ikmal etmeniz Allah Teâlâ’yı –size muvaffak buyurduğu o şeyden dolayı da- büyük tanımanız içindir. Umulur ki şükredersiniz.”⁵⁰*

⁴⁹ Ankebût Sûresi, 45.

⁵⁰ Bakara Sûresi, 185.

Hac ibadetinin hikmetleri düşünüldüğü zaman, insanın gözü önünde daha geniş ufuklar açılmaktadır. İnsanlar, evlat, vatan ve servetlerinden ayrılmış, dünya nimetlerinden sıyrılmış olarak, bir bakıma kefen misali bir libasla Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda, dururlar. Allah Teâlâ'nın emirlerine karşı hepsi muî, hepsi huzur ve sükun ile inkiyad etmekte; zenginle fakir, küçükle büyük, kumandanla nefer arasında tam bir müsavat görülmektedir. Tevazuun en güzeli orada daha çok hissedilir. Gururun, büyüklük taslamanın insana yakışmayacağı ve bir zaaf olduğu orada daha iyi hissedilir. İnsanların hepsinin Adem'den, Adem'in de topraktan olduğu hakikatini insan daha yakînî bir şekilde idrak etmiş olur. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak meâl olarak şöyle buyurur: *"Şüphesiz ki sizin Allah nezdinde en şerefliiniz takvaca en ileri olanınızdır. Hakikatte Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."*⁵¹

İslâmiyet, insanları felakete, yokluğa götürecekt, cemiyet fertleri arasında kin ve düşmanlık meydana getirecek, aklı bozacak, iffeti ve utanma duygusunu giderecek, malı heder edecek ne kadar kötü şeyler varsa, onların haram olduğunu bildirmiştir. Mesela, İslâmiyet adam öldürmeyi, zinayı, insanlara iftira etmeyi, içki içmeyi, kumar oynamayı ve oynatmayı, ribâyı, tefeciliyi, rüşvet almayı ve vermeyi veya bunlara vasıta olmayı, batıl yolla insanların mallarını yemeyi haram kılmıştır. Gıybet etmek, söz taşımak, hıyanette bulunmak, haksızlık, kin, haset, halka eziyet veren şeyler, müslümanlıkta yasak edilmiştir. *"Müslümanın müslümana canı, malı ve namusu haram kılınmıştır. (Bunlar muhterem kabul edilmiştir)."*⁵²

Görülüyor ki insan tevhid dinine sımsıkı sarıldığı takdirde ruhunu terbiye etmiş, onu kötü huylardan ve bayağılıklardan arındırmış olur. Bu durumun güzel tesirleri, diğer insanlarla olan

⁵¹ Hucurât Sûresi, 13.

⁵² Muslim, Musned-i Ahmed b. Hanbel, el-Fethu'l-Kebîr, III, 316

dürüst muamelelerinde ve âdâbı muaşeret kaidelerine uymada kendini gösterir.

Dinin buyruklarına sadık kalan, onun emir ve hikmetlerine uygun hareket eden bir mü'minin bütün fiil ve davranışları güzel, muâmeleleri doğru ve adalete uygun olur. Böyle bir insan ebeveynine iyilik eder, yakınlarına, mü'min kardeşlerine ve cemiyet fertlerine güzel muamelede bulunur. Aile fertlerinin hukukunu korur. Çocuklarını iyi terbiye eder. Onların bilgi ve kültürlerini artırır. İyi ahlâk sahibi olmaları için bütün gücüyle çalışır. Komşularına eziyet vermez. Başkalarına lanet okumaktan, fena söz söylemekten, söz taşımaktan, kıskançlık yapmaktan, kin tutmaktan şiddetle sakınır. Olgun bir mü'min, almasında, satmasında, ölçme ve tartmasında hiçbir suretle hile yapamaz. Söylediğinde yalan konuşmaz. Vadettiğinde va'dini yerine getirir. Emanete hıyanet etmez, kibirli ve inatçı olmaktan sakınır. Kendisine bir iş emanet edildiğinde, onu, en güzel şekilde yerine getirir. Amme hizmeti emanet edilirse, insanlar arasında adil muamele yapar. Ammenin menfaatini korur. Doğrudan ve haktan başka kuvvete boyun eğmez. Zayıfın hakkını zâyi etmez.

Gerçek manada İslâm ahlâkını yaşayan bir kimse, yeryüzünde insan suretinde bir melek gibi olur. Artık böyle bir insanın hayatı (yaşaması) her türlü iyiliğin kendi çapında artması, ölümü ise, kendisinin her çeşit mihnetlerden kurtulması ve Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ikramına mazhariyeti demek olur.

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız dinî gerçeklerin insan ruhunu olgunlaştırıp, yüceltmek için en güzel ve yapıcı tesirleri hâiz bulunduğu şüphesizdir. Yeter ki mü'minler olarak görevlerimizi eksiksiz yerine getirmeye bütün gücümüzle çalışalım. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyurur:

“Bizim uğrumuzda mücâhade edenlere gelince. Biz elbette onlara yollarımızı gösteririz. Şüphesiz ki Allah her halde iyi davrananlarla beraberdir”⁵³

B. OLGUN BİR MÜ’MİN HER BAKIMINDAN TEMİZ VE PAK OLAN İNSANDIR*

İnsanın iyi ve temiz olanı, bilgi, imanı kâmil ve güzel işlerle kendisini süsleyen, bilgisizlik, fışk-u fücûr ve kötü işlerden uzak kalan kimsedir. Bu gibi insanların Allah katında kadri çok yüksektir. Cennet yurdunun hakiki varisleri de bu temizliğe sahip olan insanlardır. Kur’ân-ı Kerîm’de bir ayeti celîlede meâl olarak şöyle buyrulur: “Melekler, o mü’minlerin pak ve âsûde olarak ruhlarını alırlar. Ve onlara derler ki; Selâm size! İşlemekte olduğumuz iyi amellerinizin karşılığı olmak üzere Cennete girin.”⁵⁴

Ruh ve beden temizliği İslâm dininde bir esastır. İyi bir mü’min olmak isteyen kimse her şeyden önce ruh ve beden temizliğine — beşeri takat ölçüsünde- sahip olmaya mecburdur. Çünkü İslâm dini insanlara ruh ve beden temizliğine sahip olmalarını emreder. İnsanın ruhen temiz olması, yukarıda beyan edildiği gibi, bilgi, iman ve güzel amellerle kendisini tezyin etmesi; bunların zıddı olan cehalet, fenalık ve kötü işlerden uzak kalması ile olur. Ahiret mutluluğu da ancak böyle beden ve ruha sahip bulunarak hayatlarını tamamlayan kimseler için hazırlanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok ayetleri bu hususları tereddüde mahal kalmayacak şekilde insanlığa duyurmaktadır. Mesela bir ayet-i celîle

⁵³ Ankebût Sûresi, 69.

* Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos, 1972.

⁵⁴ Nahl Sûresi, 32.

meâl olarak şöyledir: “Orada (Mescid-i Haram’da) tertemiz olmayı seven insanlar vardır. Allah, her bakımdan temiz olanları sever.”⁵⁵

Hadisi şerifte de “İslâm dininin temizlik üzerine bina edildiği, nezâfetin imandan geldiği ve temizliğin imanın yarısı olduğu” bildirilir.

Maddi yönden düşündüğümüz zaman, bugün, sağlığımızın ve hayatımızın temizlik ile kaim olduğunu –yalnız tıp ilmi değil- hayatın bütün gerçekleri de ortaya koymuş bulunmaktadır. Ruh ve beden itibariyle temiz olmayan bir kimse iyi bir müslüman olduğunu söylemeye hak kazanamaz.

Her gün edasıyla mükellef bulunduğumuz beş vakit namazda ruh, beden ve çevre temizliği yapmakla görevli bulunmamızın hikmetleri ne kadar büyüktür. Takriben bin dört yüz yıl önce bu farızanın İslâm cemaatındaki bütün fertlere bir farıza, bir asıl görev olarak emir buyurulmasının hikmetleri üzerinde ne kadar düşünülse yeridir.

İslâmiyeti iyi bilmeyen yahut da yanlış hareket eden bazı kimselerin davranışlarına bakarak müslümanlık hakkında hüküm verenler, her şeyden önce kendilerini yanıltmış olurlar.

İslâm dininin emirlerine göre Allah Teâlâ, insanlar tarafından yapılan işlerin de ancak iyi ve temiz olanlarını sever. Sözlerin, işlerin, her çeşit fiil ve hareketlerin hatta fakirlere sadaka olarak yapılan ikramların iyi ve temiz olanları ancak O’nun huzuru kibriyasında kabule mazhar olur. Cenâb-ı Hak sözlerin, işlerin, tavır ve hareketlerin bayağı olanlarını sevmez. Zaten ruh ve beden itibariyle pak olan bir insanın sözün güzeline söyleyeceği, işlerin iyi, faydalı ve tertemiz olanını yapacağı tabiidir.

Olgun bir mü’min kötü sözden, çirkin hareketlerden, yalan ve gıybetten, insanlar arasında söz taşımaktan, iftiradan şiddetle kaçınır. Çünkü bu gibi fiil ve hareketleri Allah Teâlâ’nın şiddetle takbih ettiğini yakînen bilir. Bunun için olgun bir müslüman aklın,

⁵⁵ Tevbe Sûresi, 108.

sâlim fıtratın ve şer'ı şerifin iyi ve güzel kabul ettiği şeylerden başkasını yapmamaya bütün gücüyle çalışır.

Allah'a ibadet etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, O'nun sevgisini ve rızasını kazanmayı her şeyin üstünde tutmak, O'nun yarattıklarına iyilikte bulunmak, fıtratı selimin ve şer'ı şerifin güzel gördüğü ve yapılmasını istediği görevlerdir. Aklı selim de bu hususları böyle görür. Başka türlü olmasını kabul etmez.

Ayrıca insanın başkaları tarafından kendisine yapılmasını istediği iyi muameleleri onun da takati ölçüsünde başkalarına yapması; kendisine yapılmasını istemediği davranışlarla onunda başkalarına rahatsızlık vermemesi, keza, halktan gördüğü ezalara katlanması, fakat kendisinin herhangi bir suretle insanlara eza vermemesi; onlarda gördüğü iyi durumları takdir edip, yeri geldiğinde başkalarına da bildirmesi, lakin bir fenalık gördüğünde onu setr edip afvetme cihetine gitmesi; insanların şer'ı şerife muhalif olmayan veya bir hakkın iptaline sebebiyet vermeyen özürlerini kabul etmesi, insanın ruhi temizliğinin ve olgunluğunun en güzel örneklerindendir. Bu hususlar dinimizce müslümanlara tavsiye edilen güzel ahlâk kaidelerindendir. Dinin ve aklı selimin beğenip tavsiye ettiği bu önemli esasları tatbik mevkiine koymak kamil mü'minlerin şiarıdır. Çünkü üstün ahlâk esaslarını kazanmaya çalışmak mü'minin görevidir. O, ahlâkın temiz ve en güzeli ile muttasıf olmalıdır.

Bir mü'min hilim sahibi, vakur, merhametli, sabırlı, ahitlerine vefalı, sözlerinde ve muamelelerinde doğru olmalı; aldatma, ihanet, haset gibi çirkin huylardan uzak kalmalıdır. Düşmana karşı cesur ve sert olmalı, fakat mü'minlere karşı son derece olgun ve mütevazî bulunmalıdır. İffet, şecaat, cömertlik, helal kazanç temini için çalışmak, onda ruhî hasletler halinde tecelli etmelidir. Hasılı yemesi, içmesi, aile yuvası, işleri temiz olmalıdır. Bütün bunlar insanın kalbini ve ruhunu her çeşit bayağılıklardan

arındırmış olmasının en güzel belirtileridir. Kur'ân-ı Kerîm bu bahtiyarları –ruhen ve bedenen tertemiz olan mü'minleri- şöyle müjdeler: “... O müttakîler, Cennet, yurduna girdiklerinde melekler onlara: *Selâm sizlere... Siz tertemiz olmanıza mükafat olarak ve ebedi kalmak üzere Cennete giriniz, derler.*”⁵⁶

Cenâb-ı Hak hikmetinin iktizası, iyi ve temiz olanlar için Cenneti, temiz olmayan ve kötü olanlar için de Cehennemi yaratmıştır.

Zâdu'l-Meâd Fi Hedyi Hayrı'l-İbâd adlı eser müellifinin dediği gibi, insanlar için üç yurt hazırlanmıştır. Birincisi tamamı ile temizdir, ancak temiz olanlar içindir. Bu Cennet yurdudur. İkincisi ise temiz olmayan ve kötü olanlar içindir. Bu ise Cehennem yurdudur. Bir üçüncüsü de vardır ki, o da imtihan yeri olan dünya yurdudur. Zira dünya iyi ve temiz olanlar ile ruhen ve bedenen temiz olmayanların bir arada bulunduğu yerdir.

Kıyamet günü geldiğinde, Cenâb-ı Hak iyi ve temiz olan insanları ayırıp, onları tertemiz olan Cenneti ile taltif edecektir. Temiz olmayan ve kötülüklere boyanan kimseleri de Cehennem ile tecziye buyuracaktır.

Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti her şeyi kuşatmış olduğundan, insanlar için dünya hayatında ruhen ve bedenen tertemiz olma imkanlarını hazırlamış ve onlara bildirmiştir. Ölmezden önce tevbe eden, kötülük lekelerinden kendilerini arındıran insanlar, yine de kurtuluşa erer, Cennet yurdunun mirasçıları olabilirler. Zira tevbe ve iyilikler insanı maddi ve manevi lekelerden temizler ve onun pak olarak Hakkın huzuruna çıkmasına vesile olur. Yeter ki insan bu saadet kapısına yönelmiş olsun.

Ruhen temiz, gönlü pak olan insan dünya hayatında görüp işittiği her şeyden faydalanır. Ve görüp işittiği şeyler o kimsenin iyilik yolunda yürümesine, temiz halini devam ettirmesine vesile

⁵⁶ Zümer Sûresi, 73.

olurlar. Ancak durumu iyi olmayan, ruhunu arındırmayan kimse görüp işittiği en faydalı sözlerden, hikmetlerden bile istifade edemez olur. Kur’ân-ı Kerîm’de bir ayeti celilede meâl olarak şöyle buyruluyor:

“Toprağı verimli güzel memleketin bitkisi Rabbinin izniyle bol çıkar. Toprağı çorak memleketin bitkisinin faydası pek az olur.”⁵⁷

Toprağı verimli olan güzel memleket mü’minin misalidir. Mü’min hak sözü işitince kalbi onu kabul ederek faydalanır.

Kalbi pak, ruhu temiz, işleri güzel ve hareketleri mutedil bir müslüman, dünyada tertemiz bir hayat yaşayacağı gibi, ahirette de temiz insanlar için hazırlanan Cennet yurdunun varisi olacaktır. Bu temiz hayatı yaşayabilen insanlara ne mutlu!

C. HUZURLU BİR HAYAT İÇİN*

Bu hayat, “Allah’a iman ettim ve tevhidin gösterdiği yolda dosdoğru oldum” demekle mümkündür.

Kemâl fikri insanda fitrîdir. Bu bakımdan her insan kemâle erişmeyi gaye bilir. Bu uğurda istidadına göre bütün imkanlarını kullanmak ister. Bunun için makul gördüğü ve kendisi için yararlı bulduğu yol ve usûlleri takip eder. Gayesi ise huzurlu bir hayata ve kemâle erişmektir.

Fitrî olan bu düşünce huzurlu hayata ve kemâle erişmek arzusu bütün insanlarda mevcuttur. Ancak huzurlu bir hayata erişmek hususunda insanların her birinin takip ettikleri yol ve usûllerin birbirlerinden farklı, hatta yerine göre büsbütün ayrı olduğu da bir vakiadır. Zira istidatlar insanların yetiştirme tarzları, onlara verilen telkinler, birbirinden oldukça farklı bulunmaktadır. Bunun tabii sonucu olarak yollar ayrılıyor. Fıtrat itibariyle bütün

⁵⁷ Araf Sûresi, 58.

* İslâm Dergisi, Temmuz 1985.

beşeriyet için bir ve müşterek olan gayeden sapmalar, uzaklaşmalar meydana gelmiş oluyor.

Allahu Teâlâ'nın rahmeti bütün varlıkları kucaklamıştır. O, kullarına çok merhametlidir. Bu hikmetledir ki Allah (c.c) insan için bir yol belirlemiştir. Huzurlu bir hayat için bu yolu takip etmesini ondan istemiştir. İnsanın bu yolda uyacağı esaslar da yine Allah Teâlâ tarafından belirlenmiş ve ona duyurulmuştur. Allah Teâlâ tarafından tayin edilen bu yol, iki esasta hülasa edilmiştir:

1. Kur'ân'da beyan edildiği üzere bütünüyle gaybe (görölmeyene) iman etmektir. Sağlam bir şekilde İslâm'ın 'amentü'süne bağlanmaktır.

2. Allah Teâlâ'nın kitabına, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı beyan eden sünnetine her bakımdan sınıksız sarılmaktır.

Bu yolu takip etmenin ve beyan edilen esaslara sıkıca sarılmış olmanın Kur'ân'daki adı '*istikame*'tir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyurmuştur:

*"Ve işte bu benim dosdoğru yolumdur. Hep onu takip edin! Sakın sizi onun yolundan saptıran yollara tabi olmayın. İşte o bunu size emretti ki kötölüklerden sakınasınız."*⁵⁸

Cenâb-ı Hakk'ın insan için belirlediği yol dosdoğru bir yoldur, onda bir eğrilik de yoktur. İnsanlar bu dosdoğru yolu takip etmelidirler. Onlar bu yolu takip ettikleri takdirde dünyada emin olurlar ve saptırmaktan kurtulurlar. Ahirette Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerine, rızasına nail olur ve saâdete ererler. Ancak insanlar, bu yoldan sapar, kendi heveslerinin uydurduğu ve arzuladığı yollara gider; Cenâb-ı Hakk'ın onlara tayin ettiği ve tanıttığı saâdet yolundan ayrılırlar ise, sapıklığa düşerler. İnsanı gayesine erıştiren sırat-ı müstakimden ayrılmak kendilerini, huzursuzluklara, ızdıraba, hatta cezalara uğratar. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın insanlara olan bu emri onları huzurlu bir hayata erıştirecek takvâ melekelerinin

⁵⁸ En'am Sûresi, 153.

kendilerinde hasıl olması içindir. Bu da ancak Kur'ân'ın bildirdiği gibi gaybe iman ile Allah'ın Kitabına ve onu açıklayan sünnete sarılmakla olur, eğriliği olmayan dosdoğru yol budur.

Büyük müfessir Şihâbüddin Alûsî (r.a)'nin kaydettiği üzere “Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s) mübarek elleriyle toprak üzerine bir doğru hat çekmişler:

–“İşte bu Allah Teâlâ'nın dosdoğru yoludur” buyurmuşlar. Sonra da bu doğru çizginin sağ ve solundan çeşitli çizgiler çizmişlerdir ve sonra:

–“Bunlar da çeşitli yollardır. Bunlardan her biri üzerinde bir şeytan bulunur ve o yola çağırır” buyurmuşlardır.

Neticede yukarıda meâli verilen ayeti Kerîmeyi okumuşlardır. Yine Hz. Peygamber (s.a.s)'den bir rivayet de şöyledir; Buyuruyorlar ki: “Allah Teâlâ sırat-ı müstakimi belirlemiş ve bunun her iki tarafına iki de sur koymuştur. Bu iki surda üzerlerine perdeler asılan açık kapılar da bulunur. Yolun üstünde bir davetçi:

“Ey insanlar, hepiniz toptan bu sırat-ı müstakime geliniz. Sakın ayrılmayınız” der. Yol üzerinde bir davetçi de, kapılardan birini kim açmak isterse onu uyarır: “Yazık sana, açma sakın! Açar isen oraya girersin” der. İşte bu yol İslâm'dır. Yolun yanlarında bulunan iki sur da Allah Teâlâ'nın sınırlarıdır. Açık kapılar ise onun haram kıldığı şeylerdir. Yolun başında insanları davet eden de Allah Teâlâ'nın kitabı Kur'ân'dır. Yolun üzerinde davet eden ise her müslümanın kalbinde Allah Teâlâ'nın öğütçüsüdür yani O'nun her mü'minin kalbine koyduğu imandır.

Ashabtan Sufyan b. Abdullah (r.a) şöyle diyor;

“Dedim ki; Ya Rasûlullah, İslâm'dan bana öyle bir söz söyle ki bu hususta senden başka hiçbir kimseden bir şey sormaya muhtaç olmayayım.”

Buyurdu ki,

“Allah’a iman ettim de ve sonra da dosdoğru ol.”

İnsanı, gayesi olan kemâle ve huzurlu bir hayata erıştirmek için yegane düstur budur. Bu düstur, İslâm’ın esası Kur’ân’ın hûlasasıdır. Akıllara nur ve vicdanlara hayat olan İslâm bütün insanları bu hakikate çağırır. Çünkü insanın kemâle erışmesi huzurlu bir hayata kavuşması, gayba “İslâm’ın Amentüsü”ne bütünü ile iman etmesi ve onun icabı olan istikamete sahip olması iledir. Bu husus cemiyetler ve milletler için de böyledir.

Halbuki beş vakit namazın her rekâtında mü’minler Allah Teâlâ’dan bu saâdete erışmeyi istemektedirler. Fatiha-i şerifin yarısından sonraki ayetler meâl olarak şöyledir:

“Allahım, ancak sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz. Bizî dosdoğru yola, nimete erdirdiğin kimselerin, gazaba uğramayanların, sapmayanların yoluna erıştır” Amin.

D. İNSANLAR DOĞRU YOLU GÖSTERENLERE HER ZAMAN MUHTAÇTIR*

Allah (c.c) yoluna davet, dînin hayatıdır. Çünkü din, nasîhatle, güzel telkinlerle kâimdir.⁵⁹ Bu davet ve nasihatlar olmadan dînî emirlerin neşredilmesi, herkes tarafından bilinmesi ve insanların hakiki iyilik ve huzura ermeleri mümkün değildir. Beşeriyetin bu ihtiyaçlarını karşılamak ve onları huzura erdirmek için Cenâb-ı Hak tarafından insanlara peygamberler gönderilmiştir. Bu cihet, maddî ve manevî olarak, beşeriyet için hayâtî bir esas olduğundan ilk insan, aynı zamanda ilk peygamber olarak Cenâb-ı Hak tarafından vazifelendirilmiş ve O’nun vahyine mazhar olmuştur.

* Diyanet Dergisi, Mart-Nisan 1971.

⁵⁹ “Din Nasihattir” hadis meâlî, Sahih-i Muslim ve tercemesi, I, 113.

Bugün için iyiden iyiye bilinmesi gerekli olan hususlardan biri de şudur: Doğru ve hak olan fikirler, esaslar, iyi bilinmemesi veya anlatılmaması sebebiyle zayıf olarak gözükmekte, fakat haddizâtında bir esasa dayanmayan veya bâtil olan görüşler, sistemli bir şekilde telkîn yapılması ve iyi olarak tanıtılması sonucu –kısa bir zaman için de olsa- ayakta durdurabilmektedir.

Eğer hak ve doğru olan umdeler, hak olması itibariyle yalnız başına neşredilmesi ve insanlar arasında kendiliğinden bilinmesi mümkün olsaydı, Cenâb-ı Hakk'ın dinine davet etmek mü'minler üzerine farz olmazdı. Hatta peygamberlerin gönderilmesine ve onların varisleri sayılan alimlere, rehberlere ihtiyaç kalmazdı, Cenâb-ı Hak tarafından; “*Sen hatırlat, şüphesiz ki hatırlatmak mü'minlere fayda verir*”⁶⁰ buyurulmazdı.

Bu ihtiyacın büyüklüğünden dolayı peygamberler gönderilmiş ve onlara Cenâb-ı Hak tarafından kitaplar indirilmiştir. İnsanlara doğru yolu göstermek, onları Cenâb-ı Hakk'a itaate davet etmek başta peygamberlerin görevi olmuştur.

Bilindiği gibi, İslâm, akıl ve tefekkür dînidir. Bütün hükümlerinde akl-ı selime hitâbeder. Mensuplarına cehaleti en büyük düşman olarak tanıtır. Bilgi tahsil etmenin kadın-erkek bütün mü'minlere farz olduğunu bildirir.⁶¹ Bir insanda bilgi ne kadar köklü ve derin olursa o kimse İslâmiyet'in büyüklüğünü o nisbette daha iyi idrâk eder ve Cenâb-ı Hakk'a itaatli olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak;

“*Allah'tan kulları içinde ancak ilim sabibi olanlar korkar, hayret içinde bulunur*”⁶² buyurulmuştur.

Bunun içindir ki İslâmiyet'te, “*Alimlerin mürekekebinin şehitlerin kanından daha üstün*”⁶³ olacağı bildirilmiştir. Zira şehitlik

⁶⁰ Zâriyât Sûresi, 55.

⁶¹ Câmiu's-Sağîr, Cilt: II.

⁶² Fâtûr Sûresi, 28.

rütbesinin büyüklüğü ve kudsiyeti, ilim sahiplerinin irşâdlarıyla öğrenilir. Bu irşâdların ışığı altında şehitler, Allah yolunda ölümü, hayattan daha çok severler.

İslâm Dini'nin esaslarının insanlara öğretilmesi ancak tebliğ ile olacağından, Kur'ân-ı Kerim'de; *"İyiliği emretme, kötülükten uzaklaştırma (emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker)"*⁶⁴ bir esas olarak alınmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.s) tarafından, *"Din nasihattır"* buyurularak bu hususun ehemmiyeti çok veciz bir sûrette belirtilmiştir.

Dinde mevcut olan bu nasihatten asıl maksat, İslâmiyet'in öğrettiği akideyi (iman esaslarını), insanlara duyurmak, insanın bütün amellerinin, davranışlarının en doğru ve güzel bir şekilde tezahür etmesini sağlamak, ruhları her çeşit manevi lekelerden arındırmak, mü'minler arasında beraberlik ve kardeşlik ruhunu kuvvetlendirmek; insanlık için en korkunç manevi hastalık olan küfür ve inkara karşı âkilâne ve tedbirli bir şekilde mukavemet göstermek, dine karşı ileri sürülecek şüpheleri akl-ı selim ve gerçek bilginin ışığı altında bertaraf etmek, böylece birçok kimseleri maddî ve manevi zararlardan korumaktır.

Cenâb-ı Hak, insanı en güzel bir sûrette yaratmış ve onu yarattığı birçok varlıklardan üstün kılmıştır.⁶⁵ Akıl ve düşünce gibi vasıflarla şereflendirilen insan, bunların rehberliği ile iyiyi kötüden, hakkı bâtıldan ayırdeder.

Bununla birlikte insanın akıl ve düşüncesi, birçok ahvalde yalnız başına kendisi için faydalı olacak hususları bilmekten âciz kalır. İnsanın akıl ve idrak kabiliyeti, ne ölçüde yüksek seviyede olursa olsun, eşyanın iç yüzüne nüfuz etme imkanına sahip değildir. Bu hususta başka rehberlere ihtiyaç vardır.

⁶³ Câmiu's-Sağır, Cilt: II.

⁶⁴ Al-i İmran Sûresi, 110.

⁶⁵ İsrâ Sûresi, 70; Tîn Sûresi, 4.

İnsan, temyiz gücüne sahip olmasına rağmen, gaflet veya başka tesirlerle doğruyu bırakıp yanlışla saptığı; iyiliği terkedip, kötülöklere meylettığı her zaman görölebilen hâdiselerdendir. Hakikatte iyi veya doğru olan bir şey, çeşitli sebeplerin tesiri altında insana fena gibi görölebiliyor. Gerçekte kötü olan bir şey de geçici zevk ve menfaatler tesiriyle ona güzel olarak görölüyor, böylece haddizâtında çirkin olan şeye insan meyletmiş olur.

Diğer taraftan insan, birtakım arzuların tesirinden, kendisini her zaman kurtaramaz. Çünkü öfke, kıskançlık (hased) ve benzeri hissî davranışlar, kendisini beklemediğı zararlara götürebilir.

Beşer aklı çok büyük bir değer olmasına rağmen, yalnız ahiret hayatındaki saâdetini değil aynı zamanda yaşadığımız dünyaya ait birçok iyilik ve faydaları da anlamaktan âciz kalır, bütün gerçeklerin iç yüzüne nüfuz etmek imkanını bulamaz olur.

İnsan, ruh yapısı itibariyle kendisinin iç aleminde çeşitli istek ve arzuları bulunur. Birçok temayüller onu muhtelif istikametlere sevk etmek ister. Bununla beraber, insan akl-ı selimi ile bunları yenmeye çalışır. Fakat insan, akl-ı selimini te'yid edecek, doğruyu bulamadığı ve âciz kaldığı yerde ona yol gösterecek itimad ettiği rehberlere şiddetle ihtiyaç duyar.

Bu rehberler, insanları doğru yola sevk etmek üzere Allah Teâlâ tarafından vazifelendirilmiş peygamberlerdir. Onların yol göstericiliğı neticesinde insan toplulukları doğru yolu bulmuş, akl-ı selim güç kazanmış tehlikelerden korunabilmiştir. Peygamberlerden sonra da insanlar, onların mirasçısı olan alimlerin irşâdlarına, nasihatlerine ihtiyaç duymuşlardır. Zira bu rehberler insanları iyiliğe sevk eder, kötölükten uzaklaştırırlar; cemiyetin hayır ve saâdetine giden yolları daima aydınlatırlar.

İnsan dünyaya geldiğı günden hayatının sonuna kadar ailede, mektebde, cemiyet içerisindeki her yerde insanlar ile, onların

konuşma ve telkinleri ile karşı karşıyadır. Bunların fayda ve zararlarından etkilenmektedir.

Dînî bakımdan önemli olan husus şudur: İyiliğe davet, yol göstericilik, bir terbiyedir. Bunun en müessiri tatbikat ile olanıdır. Çünkü yol gösteren kimse tatbikatı ile, rehberlik ettiği kimse için en iyi örnektir. İnsan yaradılışı icabı takdir ettiği kimselere, onların yaşayışına, tatbikatına meyleder. Onu kendisine örnek alır. Bunun için yol gösterici, bu şerefli görevin gerektirdiği vasıfları kendisinde bulundurmamak zorundadır. Bunun gibi başkasını örnek alan kimse de en mütekâmil kimseleri örnek almalıdır. Aksi takdirde doğru yolu kaybetmesi mukadderdir.

E. İSLÂM DİNİ HUZUR VE SAADETİN KAYNAĞIDIR*

Aziz kardeşlerim, insanlığı huzur ve selâmete götüren yegâne din, İslâm'dır. Güzel ahlâk manzumesi olan İslâmiyet fert ve cemiyetin mutluluk ve huzuru için elzem olan en güzel umdelerini mensuplarına telkîn etmiş ve bu hayâtî esasları bütün insanlığa ilan etmiştir.

Bu yüce din, mensuplarına beşikten mezara kadar bilgi tahsil etmeyi, her bakımdan güçlü, kuvvetli olmayı; mâkul bir şekilde ve yılmadan çalışmayı, kardeşlik duygularını te'yid edecek ve cemiyetin huzur ve faydasına olacak hayırlı faâliyetlerde bulunmayı emreder. Bilgisizliğe rıza göstermeyi, tembelliği, meskeneti, ferd ve cemiyetin zararına olacak davranışlarda bulunmayı, başkalarının hakkına tecavüzü şiddetle men eder.

Bu mukaddes dinin esaslarına inanan kimseler, ferd olsun cemiyet olsun huzur, emniyet ve mutluluğun yolunu bulmuşlar

* Erzurum Atatürk Üniversitesi Cami-i Şerifi'nin 7.8.1970 tarihinde temel atma merasiminde yapılan konuşmadır.

demektir. Çünkü bu mesud kimseler, çalışmalarını, bilgi ve düşüncelerini daima doğruya ve hakka tevcih ederler. Bütün işlerinde ve ahlâki davranışlarında iyiliği, millet ve memleket için hayırlı olanı ararlar. Duygu ve düşüncelerinde, hakkı, hak olduğu için aramayı, iyi ve hayırlı olanı da yaşamak, tatbik etmek için araştırmayı görev sayarlar. Dünya hayatı boyunca güzel ve örnek olacak şekilde hareket etmeyi dînî ve vicdanî bir borç olarak kabul ederler.

Sağlam bir binayı meydana getiren unsurlar arasında nasıl bir intizam, sıhhatli bir vücudun âzâları arasında ne kadar güzel bir âhenk mevcut ise, bu yüce din, sâlikleri arasında da o derece mazbut bir dayanışmayı, iş bölümünü ve daimî yardımlaşma duygularını meydana getirir. Bunların semerelerini, mükafatlarını ebedileştirir.

Aziz kardeşlerim, şüphesiz ki yaratılmışların en şerefli si insandır. İnsan hareketlerinde doğru yolu bulmak, iyilik ile kötülüğün hududunu ayırdederek başkalarının haklarını çiğnememek ve âmmenin menfaatini kendi menfaatlerine kurban etmemek için akıl ve düşünce sahibi olarak yaratılmıştır. Fakat öyle zaman olmuştur ki, insanın maddeye ve menfaatine olan meyli çok kere akıl ve tefekkürüne galip gelmiştir. Böyle bir duruma gelen insanların iradesi önünde birçok yollar ayrılmış, hak-hukuk gözetilmez olmuş, helal ve haramın hududunu gösteren nişâneler yıkılmış, faziletin, güzel ahlâkın yolları, izleri silinmiştir. Artık adaleti, inşafî temin etmek hususunda akıl bir mevcudiyet, bir muvaffakiyet gösteremez olmuştur. Böyle olduğu zamanlarda ise, insan topluluklarının felaketi artmış, zulüm yangınları fertler arasında haklara saygılı olmak faziletini temelinden yıkmış, neticede mallar ve canlar mübah görülerek heder olup gitmiştir.

Aziz kardeşlerim, hayatın gayesini, güzel ahlâkın prensiplerini, insanı saâdete götürece k vazifeleri, insanlığa, ilk tebliğ

eden, öğreten dindir. Beşer tarihinin her sahifesi bize gösteriyor ki, insanları hayran bırakan faziletlerin, akla sürûr ve inşirah veren güzel ve hayırlı işlerin inkişafı daima akidelerin sağlam olduğu zamanlarda tesadûf etmiş; inancın sarsıldığı devirlerde ise çirkin hareketler ve çöküntüler cemiyetlere hakim olmuştur.

Cenâb-ı Hak, merhametlilerin en merhametlisidir. O Hâlık-ı Rahîm, bunalan ve doğruyu arayan kullarını rahmet ve inâyetiyle selâmete erdirir. İşte beşeriyetin bunaldığı ve çok muzdarip olduğu bir sırada Hz. Muhammed(s.a.s)i âlemlere rahmet olmak için bütün insanlığa peygamber olarak göndermiştir. O büyük peygamberin, Allah Teâlâ'dan vahiy yoluyla telakkî ederek insanlığa tebliğ ettiği Kur'ân-ı Kerîm ile insanlığın, manevi ufkunda yeni bir güneş parlamış, böylece insan, maddenin esaretinden, zulmetinden kurtulma imkanını bulmuş, akl-ı selime, düşünce hürriyetine kavuşmuştur.

Bu büyük Kitab'ın, insanlığa tebliğ ettiği Tevhid inancıdır. İslâm Dini'dir. Zaten Allah'ın nazarında bir din vardır. O da İslâm'dır. Zira Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de; *“Doğrusu Allah indinde din, İslâm'dır”*⁶⁶ buyurmuştur. İslâm öyle bir dindir ki, cehaleti, hurâfeleri, zulmü, tembelliği, sefâhati, insanlığın en büyük düşmanı olarak tanıtmış; bilgiyi, adaleti, güzel ahlâkı, varlık alemini araştırmayı, tefekkürü, dürüstlüğü, ferdin kendisini ve cemiyetini sevindirecek ve mes'ud edecek şekilde çalışmayı esas almıştır. Dünyada mevcut ve temiz olan her şeyin yanında başta inanan insanlar için yaratılmış olduğunu ilan etmiş, yeryüzüne ancak iyi insanların gerçekten vâris olabileceklerini bildirmiştir.⁶⁷

⁶⁶ Al-i İmran Sûresi, 19.

⁶⁷ “Şüphesiz yeryüzüne salih kulların vâris olur.” Enbiyâ Sûresi, 105.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de; “Ey iman edenler! Doğruyu söylemekten kendinizi yabut akrabalarınız ve yakınlarınız aleyhine de olsa çekinmeyiniz”⁶⁸ buyurmuştur.

Bu yüce din, Cenâb-ı Hakk’a, peygamber’e, ana-babaya, evlat ve aileye, din kardeşlerimize ve bütün beşeriyete karşı öyle görevler anlatmış ve öğretmiştir ki bunların ötesinde bir hakikat aramak abestir. Onun bütün emir ve yasakları hem dünya ve hem de ahiret bakımından fert ve cemiyetin saâdeti, huzur ve selâmeti içindir. Bundan dolayıdır ki, dürüst bir şekilde çalışmayı, aile efradına, din kardeşlerine, bütün insanlara karşı merhametli ve güzel ahlâk sahibi olmayı; kendi zararına da olsa hak ve adaletten ayrılmamayı, doğruluk ve samimiyetin müşahhas örneği olmayı; cemiyetin en hayırlı bir uzvu olmak için hayat devam ettiği müddetçe durmadan çalışmayı, ömrü ve serveti israf etmemeyi emrediyor. Dünya ve ahiret saâdetinin ancak bu şekilde elde edileceğini bildiriyor. Keza bozgunculuğu, nifak ve tembelliği, bilgisizce hareketi, haksızlığı takbih ediyor ve yasaklıyor.

Zuhûrundan günümüze kadar O’na sâdık kalan insanlar, mes’ud, milletler muzaffer olmuşlar, insanlığı hayran eden ve sevindiren güzel eserler bırakmışlardır. Yüce dinimizin ahlâk prensipleri sayesinde müslümanlar ve onların bir rûknünü teşkil eden aziz milletimizin, doğrulukta, şecâatte, vatanperverlikte, mâneviyâtına saygılı olmakta, Allah’a ve Rasûlü’ne itaatte dünya milletlerine örnek oldukları tarihi bir gerçektir.

Bugün de, tarihimizdeki bu çok mübarek ve çok şerefli yeri muhafaza etmek ve yükseltmek, ecdâdımıza layık evlatlar olmak, dünya, ahiret saâdetimiz ve bunların hepsinin ötesinde Yüce Hakk’ın sevgisini ve rızasını kazanmamız için dinimizin emirlerine, dünyamıza bütün gücümüzle sarılmalıyız. Camiler, mektepler, üniversiteler ve gerekli teknik tesisler ile yurdumuzu süslemeliyiz.

⁶⁸ Nisâ Sûresi, 135

Bu mübarek günde yurdumuzun bu köşesinde ve bir üniversitemizin içinde bir camii şerif temelini atmış olmak, bizim için büyük bir mazhariyettir. Bunun için de Cenâb-ı Hakk'a hamdederiz.

Bundan böyle de Cenâb-ı Hakk'a ve O'nun Rasûlünün emirlerine itaatte kusur etmemeye dikkat etmeliyiz. Kur'ân'ın emrettiği bilgi, çalışma ve ahlâkî fazilet düsturlarını yaşamak şîârımız olmalıdır. Böyle hareket etmekle her iki cihan saâdetimizi. temin edeceğimiz şüphesizdir. Bu duygu ve düşüncelerimiz, azim, sabır ve sebatımızda Kur'ân-ı Kerîm bizim için sonsuz bir kuvvet kaynağıdır.

Nitekim, Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyurmuştur; *“Erkek ve kadın kim, mü'min olarak iyi amelde bulunursa hiç şüphesiz onu çok güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve onları yaptıklarından daha güzel ecirler ile mükâfatlandırırız.”*⁶⁹

F. DİN, İCTİMÂÎ HAYAT VE HUZUR İÇİN ZARÛRÎDİR.*

İnsan ne kadar büyük güç ve kudrete sahip olursa olsun yalnız başına yaşayamaz. İnsan medenî olarak yaratıldığından cemiyet içerisinde yaşamak zorundadır. Zira insan, kendi ihtiyaçlarını ve hayatı için lüzumlu her şeyi yalnız başına karşılamak gücüne sahip değildir. İhtiyaç, ona cemiyet içinde bulunma zarureti hissettirir.

Kendisi gibi başka insanların arasına katılmak, karşılıklı olarak ve meşrû bir ölçü içerisinde maddî ve manevî faydalar mübadelesinde bulunmak onun için bir zaruret olur. Böyle olunca insan fertlerinin refah bulmaları ve mes'ud olmaları için cemiyet

⁶⁹ Nahl Sûresi, 97.

* Diyanet Dergisi, Ocak-Şubat, 1971.

halinde yaşamaları gerektiği kat'iyyetle sabit olur. İnsanoğlunun dünyaya gelişinden bugüne kadar da durum böyle olmuştur.

İnsanların cemiyet halinde yaşamaları zaruri olduğuna göre sadece birarada bulunmaları, saâdet, huzur ve emniyetleri için kâfi midir? Elbette değildir. Sadece bir milletin mensubu, bir cemiyetin ferdi olmak da istenen huzur ve saâdet için yeterli değildir. Hatta fertlerin sadece bilgi ve servete sahip olmaları da cemiyetin her bakımından huzur, emniyet ve saâdete erişmesi için kâfi gelmemektedir. Eğer yalnız başına bunlar dünya hayatı bakımından huzur ve mutluluk için yeter olsaydı, bunların olduğu yerlerde cemiyetleri muzdarip eden hâdiseler, görülmezdi.

Milletlerin içtimâî durumlarına dikkatle nazar edildiği zaman geçmişte olduğu gibi günümüzde de sosyologları düşündüren, akli erenleri müteessir eden, milletleri muzdarip kılan hâdiseler eksik olmamıştır. En küçük cemiyetlerde bile az veya çok nisbette huzuru selbedecek hâdiseler görülmektedir.

Teknik bilginin ilerlemesi bunları önlemek için hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Cemiyet içerisinde başkalarının haklarına tecavüz eden, kendi kardeşlerini bile ızdıraplara sürükleyen, milletin, devletin malını korumayan, manevi değerlerine bir hiç uğruna hürmetsizlik eden kimseler eksik olmamakta, bütün bir milleti bilerek veya bilmeyerek huzur ve sükûndan mahrum etmeye çalışanlar bulunmaktadır. Günümüzde dahi bu nevi davranışların bulunması, zaman ilerledikçe azalmak şöyle dursun, çoğalması gösteriyor ki insanın refahı, huzur ve emniyeti için sadece bir milletin ferdi olmak, o milletin teşkil ettiği cemiyetin bir uzvu bulunmak kâfi değildir.

Bir cemiyetin saâdet, huzur ve emniyeti için o cemiyet ferdlerinin hepsinin birden ve gönülden uyacağı adil bir esasın bulunması zaruridir.

O yüce esas, haksız haksızlık yapmaktan alıkoymalı, haksızlığa uğrayanın hakkını korumalı, bütün cemiyet fertlerini birbirlerine sevdirmeli, onları bütün davranışlarında mutedil olmaya sevketmeli, hayatın her safhasında itidal haddini aşmaktan (ıfrit ve tefritten) onları korumalıdır.

Ancak böyle bir esas, böyle bir prensiptir ki ruhları, gönülleri şerirlikten, kötülükten uzaklaştırır, cemiyet ferdleri arasında husumeti (düşmanlığı) bertaraf eder, onların aralarında hakiki bir kardeşlik tesis eder. Böyle bir esas, bir milletin ferdlerinin sadece kendi aralarındaki münasebetlerinde değil aynı zamanda başka cemiyetlere hatta düşmanlarına karşı bile adil ve insani bir tarzda davranmalarını, itidal ölçüsünü hiçbir zaman aşmamalarını onlara temin eder.

İşte bu esas, insanın, bütün yaptıklarının hesabını Allah huzurunda, ahiret gününde vereceğine, Allah Teâlâ'nın onun bütün duygu, düşünce ve hareketlerine âgâh olduğuna inanmış olmaktır.

Böyle bir esas, Hak Din'dir. Başka bir müessesenin böyle bir imanın yerini almasına, onun ferd ve cemiyetlere sağladığı huzur, emniyet ve saâdeti temin edebilmesine imkan yoktur. İnsan buluşlarının bu kadar ilerlemiş olmasına rağmen ferd olsun, cemiyet olsun insanların vicdanına huzur verecek ve o vicdanları temiz tutup, onlara hakim olabilecek, dinden başka bir kanun henüz keşfedilmemiştir ve ilelebed keşfedilmesine de imkan mutasavver değildir. Çünkü, dinin hakiki vâzı mutlak kudrete sahibi olan Allah Teâlâ'dır. Büyük şair Akif ne güzel demiş;

“Meğer kalbinde Mevla'dan tahâşi” hissi yer tutsun

O yer tutmazsa, hiç manası yok kayd-ı nâmûsun”

İnsanların vicdanına huzur ve istikamet veren bu dîni duygu nedir? Bu din insanların tabiatlarını, karakterlerini tanzim eder ve o tabiatlara gerçek manada hayâtiyet veren; ruhları,

gönülleri arındıran, onları rezîletlerden, bayağılık lekelerinden temizleyen ve bu duygu sahiplerini hayra (her çeşit iyiliğe) sevkeden ilâhî bir kanundur. O din, öyle bir kuvvettir ki, cemiyet fertlerini kindarlıktan, birbirlerini aldatmaktan, nifaktan, makul hadleri aşmaktan, birbirleriyle olan insani münasebetlerini kesmekten uzaklaştırır. Bu din, adaleti, eşitliği, doğruluğu, emanete riâyeti, ihlas ve samimiyeti, vefakârlığı cemiyet fertlerine emreder, ona riâyetskâr olanları her bakımdan yükseltir, terakkinin zirvesine eriştirir.

Semavî dinlerin hepsi aslı itibariyle tevhid akidesine müstenid olduğundan bu yüksek esasları telkin konusunda müttefiktirler.

İslâmiyet, beyanlarının açıklığı, hüccetlerinin kuvveti, beşerî maslahat ve ihtiyaçları en makûl bir şekilde halletmiş olmakla mümtaz kılınmış ve son din olarak gelmiştir.

İslâm, öyle bir dindir ki, akl-ı selîme hitâbeder, dimağları ve gönülleri okşar, duygu ve düşünceleri birleştirir, onlara ruh verir. Çünkü bu dinin temeli tevhid, ruhu samimiyet ve mahabbet, şîârı hakkâniyet, adalet, müsâmaha, iyilik, temizlik ve merhamettir.

Din, insanların gönüllerine içtimâî yardımlaşmayı, birlik ve beraberlik duygularını yerleştirir ve bu duyguların hayatta filizlenip gelişmesini sağlar. Bu yüce esas, her emrinde, insanları, yaptıkları işlerde anarşiye ve sıkıntıya sürüklenmekten korur, hayatın bütün safhalarında yapılacak maddî ve manevî menfaatler mübadelesinde cemiyetin huzurunu hedef alır. Cemiyet fertlerinden birinin diğerine üstünlüğü, ancak takvâ ve ahlâkî faziletler ile olabileceğini telkin eder.

Filhakika cemiyetlerde huzur ve emniyeti sağlayacak esaslar ve onları tatbik mevkiine koyacak görevliler vardır ve olması tabiidir. Ancak cemiyet fertlerini birbirlerine yardımcı kılan, şerir kimseleri kötü düşüncelerden uzaklaştıran, kanunların yetişemediği,

insanların bilemediği yerlerde dahi fertlerin vicdanına hakim olan ve onları doğruya sevkeden manevi bir meşaleye zaruret vardır. Bu meşale ile kalbi aydınlanan kimseler, yapacakları iyi veya fena her işten sorumlu olacaklarını, yaptıkları en küçük iyiliklerin mükâfatsız, kötülüklerin cezasız kalmayacağını bildiklerinden içtimâî hayatın huzur ve sükunu için görevlerini yerine getirmekten kaçınamayacaklardır.

Cemiyetlere huzur veren, milletleri mes'ud kılan yükselmeler bu yüksek duygunun gönüllere hakim olduğu insanların varlığı ile olmuştur. Fakat insan cemiyetlerini felaketlere, ızdıraplara sürükleyenler de bu yüksek duyguyu yok etmeye çalışan kimseler olmuştur.

Ferdin huzuru, cemiyetin saâdet ve emniyeti de bu yüksek duygunun gönüllere hâkim olmasına bağlıdır. Böyle olunca inanan, akli eren her insan, mensup olduğu cemiyetin huzur ve selâmetinde, millet ve memleketinin her alanda yükselmesinde kendisinin vazifeli olduğunu ve yeteri kadar çalışması lazım geldiğini düşünür, onun için de her şeyden önce vicdanî sorumluluğunu her an hatırında tutar. Çünkü, *insan başıboş olarak yaratılmamıştır*. Huzûr-u İlâhî'de hayatının muhasebesi yapılacağı bir gün gelecektir. Böyle mümtaz kimseler sadâkatlerinin, vicdanlarına hâkim olan Hak Din'in sesine kulak vermiş olmanın mükâfâtını dünyada da, âhirette de bulacakları şüphesizdir.

Cemiyet hayatının huzur ve âhengi için ferdlerin bu inanca sâhip olmaları bir zarurettir. Tevfik Cenâb-ı Hak'tandır. Bu arada konu ile ilgili birkaç ayet-i kerime meali zikretmek istiyoruz:

*"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmedin!"*⁷⁰

*"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutanlardan, adâletle şâhitlik edenlerden olun! Bir kavme olan kininiz sizi adâletsizliğe sevketmesin! Adalet yapın! Zira takvâya en yakın olan odur."*⁷¹

⁷⁰ Nisa Sûresi, 58.

*'Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutanlardan ve Allah için şahitlik edenlerden olun! O hükmünüz veya şahidliğiniz velev ki kendinizin veya ana babanızın, yahut yakın bısımlarınızın aleyhinde olsun, isterse onlar zengin veya fakir olsun. Çünkü Allah ikisine de sizden daha yakındır. Artık siz adaletten dönerek keyf ü bevânıza uymayın!'*⁷²

G. İSLÂMİYET VE AMELÎ HÜKÜMLERİN TEŞRÎİNDE RİAYET EDİLEN ÜÇ ESAS*

Cemiyet halinde yaşayan insanların haklarını yerinde kullanmaları ve bu hakları kullanırken başkalarını zarara sokmamaları için birtakım müeyyidelerin bulunması zaruridir. Hakları bildiren umdeler ve bu hakları koruyucu müeyyideler, mevcut olmadığı takdirde cemiyet hayatının intizamı bozulur. Birlik ve âhengin yerini karışıklık alır. Böylece masum, haksızlığa uğrar. İnsanların kuvvetlileri, zayıflarını ezmekte çoğu zaman tereddüt bile göstermez olur. İnsanların hepsinin birden akl-ı selime göre hareket etmeleri de beklenemez. Zira çeşitli sebepler, onları akl-ı selime uygun olarak düşünmek ve hareket etmekten alıkoynabilir.

İnsanlarda mevcut ihtiras duygularını önleyecek, haksızlığı ve menfaat için çekişmeleri frenleyecek, dünya nimetlerinden mutedil ve meşrû bir ölçü içerisinde faydalanılmasını insanlara telkin edecek en sağlam müessese ilâhî vahye müstenid olan dindir. İnsanların gönüllerine doğruluk ve fazilet duygularını aşıl原因 ve onların vicdanına dayanak olan hak din, aklın kavramadığı ve âciz kaldığı yerde onun yolunu aydınlatan ilâhî bir ışıktır. Düşünce ve idrâki dimağlardan söküp atmak mümkün olmadığı gibi, mütedeyyin olma vasıf ve istidadını da beşerin fikrinden söküp atma imkanı yoktur. İnsanın dindar olma fitratında yaratılması,

⁷¹ Maide Sûresi, 8.

⁷² Nisa Sûresi, 135.

* Diyanet Dergisi, Ocak-Şubat, 1972.

Allah Teâlâ'nın bir kanunudur. Allah'ın yaratmasında ise, tebdil ve değişme bulunması imkansızdır. Çünkü hak din, insanlık için huzur ve saâdetin kaynağıdır. Ancak bilgisizlik sebebiyle yahut da dinin yüksek mahiyeti kavranmadığı ahvalde, dine, birtakım insanlarda ve cemiyetlerde gereği gibi ilgi gösterilmediği zaman zaman görülmüştür. Bu ise o cemiyetlerin muzdarip olmasına, haklara saygılı olmama yüzünden telâfisi imkansız zararlara, felaketlere sürüklenmelerine sebep olmuştur.

İnsanlığın mâzisi tetkik edildiğinde kolaylıkla anlaşılan hususlardan birisi de şudur: İnsan toplulukları ne zaman doğru yoldan sapmışlarsa, onları saplandıkları çıkmazlardan kurtaracak, hak ve hukuku yeniden onlara tanıtacak, insanları aydınlatıp haksızlıkları önleyecek esasları gösteren peygamberler, rehberler Cenâb-ı Hak tarafından gönderilmiştir.

Peygamberler silsilesinin son halkasını teşkil eden Hz. Muhammed(s.a.s)'in tebliğ ettiği ahkâm ile din, kemâlini bulmuştur. Bunun içindir ki İslâmiyet, müslümanlara olduğu kadar, bütün insanlığa da muhtaç oldukları her çeşit iyiliğin yollarını gösteren; insanları, felaketlere götürecek kötülüklerden alıkoyan hükümler vaz' eden cihanşümûl bir din olarak gelmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.s) bir hadislerinde meâl olarak şöyle buyurmuştur: *"Benim durumum ve Allah-u Teâlâ'nın benimle gönderdiği ahkâmın benzeri, bir kimse gibidir ki o kimse bir topluma gelerek; Ey insanlar, ben düşman ordusunu gözlerimle görmüş bir durumdayım ve ben apaçık bir uyarıcıyım, kurtuluş yolunu tutunuz, dedi. O toplumdaki bir kısmı ona itaat ederek erkenden selâmet yolunu tutup rahatlıkla gitti (ve selâmete erdi). Onlardan diğerk bir kısmı da uyarıcıyı tekzip edip oldukları yerde kaldılar; derken sabah vakti düşman ordusu onları kuşatıp hepsini helak etti. İşte bana itaat eden ve benim getirdiğim gerçeğe uyanla, ona isyan edenlerin durumları böyledir."*⁷³

⁷³ Buhârî ve Muslim.

Peygamber Efendimiz, kudsî bir hadiste Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu beyan etmişlerdir:

*“Ey kullarım! Ancak sizin için amellerinizi saklar, sonra hiç eksiksiz olarak karşılığını veririm. Şu halde iyiliğe nâil olanlar, Allah'a hamdetsin; iyilikten başkası ile karşılaşanlar ise, kendisinden başka kimseyi levm etmesin.”*⁷⁴

İnsan fitratına uygun olması, akl-ı selimi te'yid etmesi ve insanı, başkalarına zararlı olmaktan men etmesi itibariyle de İslâmiyet en mükemmel bir dindir. İslâm dininin esaslarının ana kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. İslâm dininde insanı ve insan topluluklarını iyiliğe sevkeden, kötü ve zararlı davranışlardan men eden esaslar, müeyyideler, Kur'ân-ı Kerîm'le insanlığa duyurulmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyurulmaktadır.

*“Doğrusu size Allah'dan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. Allah o kitapla rızasını gözetenleri selâmet yollarına eriştirir. Ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, onları dosdoğru yola iletir.”*⁷⁵

İslâmî hükümlerin teşrîinde riayet edilen üç esas:

Kur'ân-ı Kerîm, insanların durumlarına salâh vermek ve onları her yönden yükseltmek için indirildiğini insanlık âlemine ilan etmiştir. O'nun bütün emir ve nehiyleri bu hikmet üzerine bina edilmiştir.

Nitekim bir ayeti celîlede;

*“O peygamber, onlara iyi olanı (ma'rufu) emreder ve kötülüklerden men eder. Tertemiz olan şeyleri helal, murdar olan şeyleri de onlara haram kılar”*⁷⁶ buyrulur.

Kur'ân-ı Kerîm'de teşrî buyurulan hükümlerde özellikle üç esasa riayet edildiği görülür. Bu üç esas:

⁷⁴ Muslim, Sahih.

⁷⁵ Mâide Sûresi, 15-16.

⁷⁶ Araf Sûresi, 157.

1. Dinde darlık ve güçlüklerin olmaması,
2. Tekliflerin azaltılmış (ağır külfetlerin, meşakkatin kaldırılmış) olması

3. Teşrî edilen hükümlerin tadrîcî bir surette olması

Bu üç esas ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de beyan buyurulan ayet-i celîlelerden bir kısmını, bir de Peygamber Efendimiz'in buyurduğu hadislerden bazılarını burada zikretmek yerinde olacaktır.

1. Dinde güçlük olmadığını bildiren âyet ve hadisleri zikrelelim:

İslâmiyet'te darlık ve güçlük yoktur. Dini esaslar, darlıkları, ağır külfetleri giderecek mahiyettedir. Bu hususu gösteren nasslar pek çoktur. Hz. Peygamber (s.a.s)'in vasıflarını bildiren bir ayet-i celîlede meâl olarak şöyle buyuruluyor;

*"Peygamber (s.a.s) onların yüklerini indirir, ağır tekliflerini de hafifletir."*⁷⁷

Cenâb-ı Hak kendisine ne suretle tazarru ve niyazda bulunmamızı öğreten bir ayet-i celîlede meâlen şöyle buyuruyor:

*"Rabbımız! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbımız! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma..."*⁷⁸

Yine aynı surede bulunan bir ayet-i celîlede Cenâb-ı Hak meâlen buyuruyor ki;

*"Allah, sizin için kolaylık murad eder, hakkınızda güçlük dilemez."*⁷⁹

Diğer bir kısım ayet-i kerîmelerde de meâlen şöyle buyuruluyor:

*"Allah sizin için dinde bir zorluk kılmamıştır."*⁸⁰

⁷⁷ Araf Sûresi, 157.

⁷⁸ Bakara Sûresi, 286.

⁷⁹ Bakara Sûresi, 185.

⁸⁰ Hacc Sûresi, 78.

“Allah ağır teklifleri sizden hafifletmek ister. Zaten insan da zayıf olarak yaratılmıştır.”⁸¹

“Allah sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez. Fakat iyice temizlenmenizi ve üzerinizdeki nimetlerinin tamamlanmasını diler.”⁸²

Peygamber Efendimiz hadis-i şeriflerinde; İslâm Dini ile doğruluk ve kolaylıklar gönderildiğini beyan buyurmuşlardır. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz’in şemâiline ait ve Hz. Aişe’den rivayet edilen bir hadis de şu meâldedir:

“Rasûl-i Ekrem (s.a.s) iki emirden birini tercih etmekle muhayyer bırakıldığı zaman –günah söz konusu olmadıkça- en kolay olanı tercih buyururlardı”⁸³

Yukarıda beyan edilen ayet-i kerîmeler açık olarak göstermektedir ki İslâm Dini’nin getirdiği hükümler, hareci (darlığı, meşakkati) kaldırmak hikmetine dayanmaktadır. Bu husus İslâmiyet’te esastır. Zahirde külfet gibi görünen teklifler, gerçekte birer rahmet ve nimettirler. Dini bakımdan misafir sayılan kimsenin yolculuk süresince orucunu iftar etmesine izin verilmesi; haddizatında haram olan bir şeyin, zaruret vaktinde ve zaruret miktarınca mübah olması; abdest almak için su bulunmayan durumlarda teyemmüm yapılmasına ruhsat verilmesi gibi dini hükümler, dinde güçlük olmadığını gösteren çok açık delillerdir.

2. Dînî emir ve tekliflerin azaltılmış olmasıdır.

Emir ve tekliflerin çok ve ağır olmasında büyük külfetler mevcuttur. Halbuki İslâm Dini kolaylığı emreder. Kur’ân-ı Kerîm’de beyan buyurulan emirler ve nehiyler tetkik edildiği zaman bunlar, kolay olmakla beraber az zamanda öğrenilmesi de mümkündür. İçinden çıkılamayan ve tatbik imkanı olmayan hususların İslâm Dini’nde yer almadığı görülür.

⁸¹ Nisa Sûresi, 28.

⁸² Mâide Sûresi, 6.

⁸³ eş-Şıfa fî Tarihi Hukukî’l-Mustafa, c. I

Kur'ân-ı Kerîm'in öğütlerine uymak isteyenler, İslâmiyet'i kolaylıkla öğrenebilir, emirlerini ve hükümlerini rahatlıkla yerine getirirler ve bir güçlkle de karşılaşmazlar. Bir ayet-i celîlede meâl olarak şöyle buyuruluyor:

*"Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah sorduğunuz şeyleri afvetmiştir. Allah, çok bağışlayıcıdır ve cezada aceleci değildir."*⁸⁴

Hac konusunda Hz. Peygamber (s.a.s)'den hacc'ın her yıl mı yapılacağı sorulduğu zaman sükût etmişler ve bir müddet sonra da; *"Evet diye cevap verseydim her yıl haccetmeniz üzerinize farz olurdu ve siz de bunu yerine getiremezsiniz. Bir şeyi ben size beyan edince onu alınız, bir şeyi de anlatmayınca siz onu hali üzere bırakınız. Sizden öncekiler meselelerini çoğaltmakla ve peygamberlerine karşı ihtilâfa (anlaşmazlığa) düşmeleri yüzünden belâk olmuşlardır"* buyurmuşlardır.

Diğer bir hadis-i şerifte de meâl olarak şöyle buyuruluyor:

"Allah üzerinize birtakım görevleri farz kılmıştır. Onları zâyi etmeyiniz. Size birtakım sınırlar tâyin buyurmuştur. Onları geçmeyiniz. Ve bir kısım şeyleri de haram kılmıştır, onları irtikâp etmeyiniz. Size olan merhametinden dolayı bir kısım şeyleri de bildirmemiştir. Siz de onları araştırmayınız"

Bunlar ve benzeri dinî deliller, tekliflerin azaltılmış ve ağır yüklerin kaldırılmış olduğunu göstermektedir.

3. Şer'î hükümlerin teşrîinin tedrîcî bir surette olması.

Hz. Muhammed (s.a.s) peygamber olarak gönderildiği zaman, bulunduğu çevrede birçok adetler, gelenekler kökleşmiş bulunuyordu. Bunlardan bir kısmı cemiyet hayatı için mahzurlu değildi. Fakat öyle gelenekler ve alışkanlıklar vardı ki, ferdi ve toplumu muzdarip kılmakta, onların maddî tekâmüllerine, manevî saâdetlerine engel olmakta idi. Bu zararlı alışkanlıklar, bugün de

⁸⁴ Mâide Sûresi, 101-102.

bütün insanlık için kaçınılması elzem olan hususlardır. İlâhî hikmet, zararlı olan alışkanlıkların men edilmesini ve Cenâb-ı Hakk'ın insanlara olan nimetlerinin tamam olmasını gerektirdi. İnsanlara huzur ve gerçek hayat bahşeden İslâm Dini'nin bu husustaki emirleri, tedricî bir surette gelmiştir.

O zamandan kökleşen zararlı alışkanlıklardan biri de içki ve kumar düşkünlüğü idi. Her iki zararlı alışkanlık, Hz. Peygamber'den sorulduğu zaman, Kur'ân-ı Kerîm diliyle cevap verilmişti. Bu husustaki ayet-i celîlede meâl olarak şöyle buyurulmuştur:

*“Rasûlüm! Sana içki ve kumardan sorarlar, de ki: İkisinde de büyük günah vardır. İnsanlar için fayda da vardır. Lâkin günahları, faydasından çok daha büyüktür.”*⁸⁵

Alim ve ince görüşlü olan kimseler, içki ve kumarın kötülüğünü ve bunlardan kaçınılması gerekli olduğunu anlamışlardı. Zira herhangi bir şeyin zararı faydasından çok ise o şeyden kaçınılması gerekli olduğu kolaylıkla anlaşılan bir husustur. Dini bakımdan bir şeyin helal olmasında iyiliğin(hayrın) haram kılınmasında da zararın (şerrin) galip olması bir esastır.

Yukarıdaki ayet-i celîlede, “Ey mü'minler, siz bunlardan vazgeçin” diye görünüşte bir emir mevcut değildi. Daha sonra gelen ayet-i celîle işte, mü'minleri sarhoşken namaz kılmaktan nehyetmektedir. İnsanı Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna yükselten ibadetlerin başında namaz gelir. Çünkü namaz dinin direği, mü'minin mi'râcı, alemlerin Rabbi olan Allah'a kulun münâcâtıdır.

Sarhoş olan bir kimse, bu ibadete yaklaşamıyor. Halbuki insan her halükârda Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna durup O'na ilticâ edecek bir durumda olmalıdır. Sarhoş olan, bu mutluluktan mahrum oluyor.

⁸⁵ Bakara Sûresi, 219.

Dikkat edildiği zaman, bu ayetin, daha önce gelen ayetin hükmünü bir başka incelikte te'kid ettiği görülür. Daha sonra kumar ve içki gibi alışkanlıkları, çok açık olarak men eden hükümleri bildiren ayet-i celîleler gelmiş ve meâl olarak şöyle buyurulmuştur:

“Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz ki şeytanın amelinden murdar şeylerdir. Onun için siz bunlardan kaçının ki saâdete eresiniz. Şüphesiz ki şeytan içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz bunlardan vazgeçersiniz değil mi? Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin; karşı gelmekten çekinin! Eğer yüz çevirseniz bilin ki Rasûlümüze düşen sadece açıkça tebliğ etmektir.”⁸⁶

Görülüyor ki, İslâmî hükümlerin teşriinde, bir taraftan güçlükler bertaraf edilmiş, diğer taraftan teklifler azaltılmış ve kolaylaştırılmıştır. Bütün bu hükümler taraf-ı ilâhîden bildirilirken insanın rûhî yapısına, terbiye edilmesine ve tabiatına en uygun bir metod takip edilmiştir. Böylece dini emirler ve nehiyler tedricî bir surette takarrür etmiştir.

İnsanın ve insan topluluklarının her bakımdan saâdetini temin etmeyi tekellûf eden bir dinin böyle olması tabiidir. Bunun içindir ki İslâm Dininin esası olan Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ meâl olarak şöyle buyurmuştur:

“Hepiniz toptan sınıksız Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sarılın. Parçalanıp ayrılmayın...”⁸⁷

Cenâb-ı Hak bizleri bu saâdet yolundan ayırmasın.

⁸⁶ Mâide Sûresi, 90, 91, 92.

⁸⁷ Al-i İmran, 103.

H. İKTİSADIN MÜŞKİLLERİ VE BUNLARIN İSLÂMİYET'TE ÇÖZÜMÜ*

Belki de asrımızın en mühim hususiyeti; milletlerin, rızık meselesine ve geçim işlerine geçen asırların hiçbirinde benzeri görülmeyen bir şekilde önem vermiş olmalarıdır.

Dünyada mevcut insan topluluklarının büyüğü, küçüğü; devletlerin büyük küçük hepsi iktisâdî meselelere ve geçim işlerine, hayatın diğer meselelerinden ve işlerinden daha çok önem vermektedirler.

Şüphe edilmeyen hususlardan biri de şudur ki: İnsanlar, fertler ve toplumlar olarak tarihin fecrinden beri mâîşet sebeplerini aramış, hayat sermayesine önem vermişlerdir.

Fakat bugün servete, onu geliştirme ve çoğaltma yollarına ve dağıtımındaki prensiplere gösterdikleri itina çok daha büyümüştür. Hatta bunun için hususî bir ilim kolu ayırmışlar ve bu ilim dalına “İktisât” adını vermişlerdir.

İnsanların servete, onu elde etme usullerine ve dağıtımında takibedilecek yollara gösterdikleri itina, fikirlerin ve çalışma güçlerinin etrafında deveran ettiği bir kutup; insan topluluklarını, devletleri ve milletleri meşgul eden büyük bir mesele halini almıştır.

Evet, insanların servete verdikleri önem, şümül sahası çok geniş olan, kutupları ve tarafları birbiriyle çarpışan bir ilim meydana getirmiştir. Hem öyle ki, bu alanda mevcut ilmi istilahlar, bu ilmi elde etmeyi zorlaştırmış ve onu incelikleriyle birlikte kavramayı çok çetinleştirmiştir.

* Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin Müşkilatu'l-iktisad ve halluha fi'l-İslâm adlı eserinden tercümedir. Diyanet Dergisi, Kasım-Aralık 1966, Ocak-Şubat, Nisan-Mayıs, 1967.

İnsan şurasını çok garip buluyor; Dünyayı meşgul eden, ilim adamlarını şaşırtan, mütefekkirleri hayrette bırakan bu mesele –mâîşet meselesi- durmadan güçleşmektedir. Bundan sonra da halledilmiş olmak şöyle dursun bilakis her gün çetinliği biraz daha artmakta, hemen hemen hiçbir kimsenin manasını anlayamayacağı bilmecelerden bir bilmece halini almaktadır.

Gerçekten iktisat ilmi, onun için vaz' olunan, anlaşılması çetin ıstılahlar, onda bahsolunan çeşitli güçlükler, bunların hepsi mâîşet meselelerinin halledilmesi hususunda bütün insanları korkutmakta, adeta onları ümitsizliğe düşürmektedir.

Nasıl ki bir hasta, hafif olan hastalığına doktorun Latince bir ad söylediğini duyunca kendinden korkar, hastalığının Latince adı onu dehşete düşürür; kendisine öyle gelir ki, vücuduna kurtulması imkansız, çetin bir hastalık ârız olmuş, hastalık kuvvetlenmiştir. Artık nasıl şifa bulacaktır? İktisat meselesi de böyle olmuştur.

Çamurun ıslaklığını artırmak gibi iktisat meselesine muğlaklık ve çetinlik veren âmillerden biri de iktisad meselesini, hayatın büyük problemlerinden ayırmış olmalarıdır. Halbuki gerçekte iktisad, hayat problemlerinin meydana getirdiği zincirin halkalarından bir halkadır. Fakat mâîşet meselesi, müstakil olarak hayat zincirinin, kendine eş halkalarından ayrılmış; durmadan düşünürleri meşgul etmiş, o derecede insanların fikirlerine hâkim olmuştur ki, “mâîşet meselesi” hayatın herşeyi sayılır hale gelmiştir.

İşte bu yanılma birinci hatadan daha şiddetli ve daha korkulur olmuş, böylece bu müşkilin çözülmesi adeta imkansız olarak kalmıştır. İktisatçıların bu yanılmaları hususunda size bir misal vermek isterim. Mesela; karaciğer hastalıklarında mütehassıs, alim bir doktor, ciğeri, insanın dâhilî diğer organlarından ayrı olarak düşünüyor, dahili diğer âzâlar ile alakasına bakmaksızın yalnız ciğerden bahsediyor, ısrarla onun üzerinde duruyor, onu o şekilde

inceliyor ki, “insan” denildiği zaman yalnız ciğeri düşünüyor, onun nazarında insan yalnızca ciğerden ibaret kalıyor.

Bundan dolayı da yalnız ciğerde tesirini gösterecek ve onu hastalıklardan koruyacak ilaçlar tertip ediyor.

Apaçık belli olan bir gerçektir ki, bir hastayı sıhhatine ve dinçliğine kavuşturmak isteyen kimse, onun vücudunu zaafa uğratan, tesirini artıran bir hastalığı giderebilmek için hastasına yalnız ciğeri tedavi edecek ve ancak onda tesirini gösterecek ilaçlar vermekle maksadına ulaşmış olmaz. Gerçekte, ciğerin insan hayatı için önemi pek büyük ise de insanın âzâlarından sadece bir uzuvdur. Onun şifa bulması ve vazifesini normal olarak yapabilmesi, insanın kalp, dalak, akciğerler, bağırsaklar ve diğer âzâlarının normal sağlığına bağlıdır.

Bir hastayı tedavi eden doktor, ona yalnız karaciğerde iyi tesir gösterecek ilaçlardan tertip edip verecek olursa hastanın durumu ne olur? İşte, insana ait iktisad meselesi de böyledir. Onu ayırıp insanî problemlerin diğerlerinden münferid yapsak ve yalnızca onu insaniyetin tek meselesi haline getirsek; sonra da beşer hayatının tamamını ancak iktisad vasıtası ile çözmeye kalksak, düşününüz-hakikatenböyle yapsak- sonucumuz ne olur? Hayret ve şaşkınlığımızı artırmış oluruz. İktisad meselesi de karışıklığını ve çetinliğini artırmakta devam eder.

Şu zamanın ibtilâlarından birisi de, yalnız bir fende yetişen mahâretli kimselerin fitnesidir. Çünkü onların görüşleri insanî hayatın bütününe şâmil olmamaktadır. Onlar hayat meselelerine isabetli fikir sahiplerinin görüşleri ile bakmayıp her meseleye, benzeri olan diğerlerinden ayrı olarak ve münferit bir şekilde bakıyorlar. Bu durum bîçâre insanı çeşitli tabii ilimler karşısında bu mahâretli kimselerin ellerinin oyuncağı olma neticesine götürmektedir.

Zira tabîî ilimleri esas alan bilgin, sadece tabiata ait bilgilere dayanarak âlemin bütün meselelerini bu bilgi ile çözmek ister. Başka ilimlere ne nazar eder, ne de onlardan faydalanır.

Rûhiyat ilmi (Psikoloji) nde ihtisası bulunan, bu ilmin prensip ve usulleri, fikirlerine hâkim olan bir kimse de insana ait bütün müşkülleri psikolojik prensiplerden elde edilen esaslar ile çözebileceğini ileri sürer. Dünyanın kurtuluş ve huzurunu, devletlerin nizam ve bunlara ait hükümlerinin; ancak psikolojide açılan esaslar üzerine kurulması ile mümkün görür.

Cinsî duygular açısından dünyaya bakan kimse dünyadaki her meselenin bu fikir etrafında (şehvî düşünce neticesinde) meydana geldiği hayaline kapılır. Hatta öyle iddia eder ki, Allah'ın varlığı düşüncesi de bu yolla insan kalbine gelmiştir. Bu marazi(hastalıklı) görüşün şerrinden Allah'a sığınırız.

Bunun gibi ekonomik meseleler kalplerine yerleşmiş olan ve bu ibtilâya maruz kalan kimseler, bütün insanların, kendileri ile birlikte, "İnsan için ilk ve esas mesele maîşet meselesidir, diğer bütün meseleler iktisadın ferî'lerinden ibarettir" fikrine inanmalarını isterler.

Hakikat şudur ki, bütün bu meseleler küllî bir birliğin muhtelif cihetleri ve çeşitli görünüşleridir. İnsanlığa ait bu meselelerden her birinin kendisine has bir yeri vardır ki, onun önemi ve büyüklüğü inkar edilemez. Bunun izahına gelince: Açık olarak bilinir ki, insan, ruh ve cisimden müteşekkildir. O halde insan cisim olması itibarı ile tabîî ilimlerin konusudur ve bu ilmin prensipleri insan ile de alâkalıdır. Fakat insan sadece cisimden ibaret değildir. Şüphesiz ki insan hayat sahibidir. Biyoloji'nin kanunları insan üzerinde de cârîdir. İnsan bu ilmin de konusudur. Fakat insan yalnız hayat sahibi bir varlık değildir ki, bütün faaliyetlerinde ve hayat meselelerinde sadece Biyoloji'nin

prensiplerine nazar etmek kâfi gelsin yahut Zooloji'ye bakılarak insan hayatının nizâmı ondan çıkarılmış olsun.

Evet insan, hayatını devam ettirebilmesi için besleneceği gıdaya, giyeceği elbiseye, barınabileceği bir eve muhtaçtır. Onun yaşayışında geçim vasıtalarının tesirleri mühimdir. Lakin o sadece yeme, içme, giyme ve cinsî arzularına önem veren bir canlı değildir ki maîşet onun hayatının mihverini teşkil etsin de bütün çalışmaları ve mesaileri hatta hayatının nizâmı ve maîşetinin kıvâmı o geçim mihveri üzerine kurulmuş olsun.

İnsan nevinin bekasına sebep teşkil eden cinsî arzusun, onda mevcut olduğunu kim inkar edebilir? Şu halde cinsî arzu ile ilgili ilme de önem vermek zarureti vardır. Fakat insan sadece doğum ve tenâsül makinesi de değildir ki onun bütün meselelerine cinsî arzular açısından bakılmış olsun.

İnsanda şuur ve idrâke sahip bir ruh vardır. Ayrıca onda çeşitli istek ve arzular mevcuttur. Psikoloji ile insanın alakası pek kuvvetlidir. Bu ilmin onun hayatındaki payı büyüktür. Yalnız, insan sadece ruhtan ibaret değildir ki, bütün isteklerinde ve meselelerinde ondan başkasına ihtiyacı olmasın. İnsanî hayatın yalnız bu ilimle sınırlandırılması ve bundan ibaret sayılması insana karşı doğru bir hareket olmaz.

İnsan tabiatı itibarı ile medenîdir. Onun ihtiyaçları ve hayatı için lüzumlu olan yönler onu, kardeşleri ile ve kendi nev'inden olan başka insanlar ile muâşeretle bulunmaya mecbur eder. Onun hayatının içtimâî bir yönü vardır. Bununla birlikte onun ictimâî hayata olan ihtiyacı, ictimâî ve medenî ilimlerde mâhir kimseler insanı sadece ictimâî ilimlerden elde ettikleri usul ve nizama uymaya zorlamalarına, hayat çarkının yalnız bunlar etrafında dönmesini istemelerine de hiçbir zaman müsâmaha etmez.

İnsan hayat sahibi, akıllı; tabiatı, duyular âleminin ötesinde olanları kabul etmesini gerektiren; ruhunu ve aklını tatmin edecek

şeyleri araştıran bir varlıktır. Aklî ilimler onun bu yönden susuzluğunu giderir ve aklının iştîyâkını tatmin eder. Bununla beraber yalnız başına akıl insanda mevcut her şey değildir.

İnsan kendisinde çeşitli arzular bulunan hayat sahibi bir varlıktır. İnsanda üstün ahlâk ve rûhî yücelik sevgisi vardır. Bu sebeple o, hayrı şerden ayırdebilir. Zahirî hislerin erişemeyeceği yücelikleri idrak ederek his ve akıl perdelerinin gerisine de nüfuz eder. Başka araçlarla kavrayamadığı hususları bu melekî yönü ve üstün iştîyâk ile idrak eder.

Şüphesiz ki, ahlâka ve rûhâniyete götüren esaslar, onun için önemi pek büyük olan ihtiyaçları halleder. Bununla beraber insan sadece ruh ve ahlâkın mecmuu değildir ki, onun hayatının düstûru, rûhun gerektirdiği ve ahlâk ilminin istediği hususlara inhisâr etsin.

Şüphe edilmeyen bir gerçek de şudur ki; insan, şu zikrettiklerimizin hepsini kendinde toplayan, hayatın çeşitli yönlerinden, vafettiğimiz esasları ihâtâ eden bir varlıktır. Basîretli bir okuyucunun nazarından gizli kalması uygun olmayan ve hayatın çeşitli yönlerine ait yukarıda zikredilen hususlardan birisi ve büyüklüğü onlardan daha az olmayan bir başka cihet de şudur: “İnsan, varlığı, hakikati ve hayatının bütün yönleri ile yaratılan şu büyük nizâmın cüzlerinden bir cüz’dür. “Beşer hayatı için bir nizâm koymak istediğimiz zaman ondan önce üzerimize vazife olan husus, bu alemde insanın yerini bilmek ve onun —bu büyük nizamdan bir cüz’ olması hasebiyle- vazifesini yapabilmesi için sâlik olması kendisine borç olan yolunu açıklamamızdır. Gene böylece insanın hayatının gayesini tayin etmesi, -gerek hayat programında ve gerekse işlerinde teşhis ettiği üstün manzaralardan kat-ı nazarla- Allah’ın onu hangi hikmete binâen yaratıldığını tefekkür etmesidir. Bu iki husus, hayatın esas meselelerindendir. Hayat felsefesinin binası bu iki meselenin temelleri üzerinde yükselir. Sonra insan ve alemle ilgili bütün ilimler bu felsefe altında işlemeye başlar. Onun

muhtelif bölümlerinden lüzumlu ilimler hazırlanır. Öyle ki, bu ilimlerin tamamından insanlık hayatının etrafında devredeceği mihverin esaslarına şâmil olan bir hayat yolu ortaya çıkmış olur.

Pek açık bir husus da şudur: Hayat meselelerinden birinin aydınlanmasını istediğin zaman ondaki görüşünü yalnız o mesele ile sınırlandırmamak, yahut belirli bir fikre ve özel bir görüşe aşırı derecede bir bağlılığın bulunduğu sırada hayat meseleleri hakkında hükme varmamak senin için bir vecîbe olur. Zira bu hususa dikkat etmemen seni hak ve hakikatten uzaklaştırır. Senin için gerekli olan hayatın o meselenin lehinde veya aleyhinde taassup göstermeksizin, onu hayat zincirinin halkalarından bir halka mevkiinde göz önüne koyarak, kendisinden başka hayatın diğer meseleleri ile alakasının varlığını kabul ederek insaf gözü ile o meseleyi ele alman lazımdır.

Gene böylece hayatın bir yönünde bozulma gördüğünde veya herhangi bir tarafında bir gedik açılmış olduğunu müşâhede ettiğinde hayatın çeşitli yönlerini dikkat nazarına almadan o bozulmayı tek mesele haline koyarak, hayatın diğer meselelerini onun mihverinde döndürecek şekilde bir ihtimamla o gediği kapatmaya çalışman da büyük bir yanılmanın eseri olur. Böyle yapmakla açılan o gediği düzeltmek değil, aksine daha da ifsâd etmiş olursun. Böyle herhangi bir görüşe karşı taassup göstermeden beşer hayatının nizamının tamamını düşünmen ve hayat felsefesini bütün tafsilâtı ile, mutedil bir görüşle düşünmen lazımdır ki, bu bozulmanın nev'ini, menşei ve ona tesir eden âmilleri bilmek senin için mümkün olsun.

Gerçekten geçim meselesi, iktisad bilginleri için çok karmaşık bir mesele olmuştur. Bu ilimde maharet sahibi olanlar onu daha da güçleştirmişlerdir. Bunun için onun çözümlenmesine bu mahir iktisatçılar bir yol da bulamamışlardır. Bir kısımları bu iktisat meselesinin hududunu daha da genişleterek onu insan hayatının bütün meseleleri haline koymuşlardır. Hatta bu konuda

daha aşırı davranarak iktisâdî, medeniyet, ahlâk ve hayat felsefesinin, ictimâî meselelerin esası olarak kabul etmişlerdir.

Karın doyurmak demek olan geçim işleri, insanın gayesi ve onun hayatının semeresi olursa, insanla, endişesi yalnız ot yemek olan, bu suretle semiren, zayıflayan ve buradan şuraya gidip gelen bir öküz arasındaki fark ne olur? Böyle olunca insan hayvan derekesine inmiş olur ki, yer içer ve başıboş olarak gezip dolaşır hale gelir o kadar.

Eğer maîşet hususu için bir üstünlük olur, insanın rûhî, ahlâkî, ictimâî ve diğer istekleri arasında iktisâdî ihtiyaç kefi tercih edilir ise, bu takdirde bu istekler arasında bir denge olmaması lazım gelir. Böylece insanın maîşet meselesi onun hayatının çeşitli yönleri üzerinde kahredici bir galibiyet gösterir. O zaman insan, ahlâkî ve rûhî yönlerini de iktisâdî arzuları arasına alarak onları maddî dayanaklar yolunda kullanılır. Bütün aklî ilimler, yeme-içme, giyinme ve cinsî arzularının tatminine vesile olma derekesine iner.

Gene böylece medeniyete ait ilimlerin binası da gerçek ve sabit esasları üzerinde yükselmez olur. O binayı ancak nefsanî gayeler ve süflî olan şehvî arzular tesis etmeye başlar. Keza insan kendi nefsinin ve yapacağı işini ruhiyât ilminde mevcut usullere uygun olarak düşünüp değerlendiremez. Ancak yabanda otlayıp gezen bir canlıdan farksız duruma inmiş olur. İnsanlık için bu haksızlıktan daha büyük bir zulüm düşünülebilir mi?

Maîşet meselesinin hakikati

Biz, anlaşılması güç ıstıhlardan ve çetin tabirlerden sarfi nazar ederek bu meseleye basit bir nazarla baksak insanın iktisâdî müşkilden tek bir mesele ile kurtulmasının mümkün olacağı hakikati bizim için meydana çıkmış olur. O mesele de şudur: Bütün beşerin günlük hayatlarında muhtaç oldukları malzemeyi medeniyetin yükselmeye ve kemâle doğru olan tabiî hareket ve seyrine hâlel getirmeden insan fertlerinin tümünün ihtiyaçlarına

yeter olan bir nizamı tesis etmek nasıl mümkün olur? İnsanlardan her ferd kendi yeterliği ve fitrî kabiliyetine uygun olarak ilerleyip yükselmeye nasıl muktedir olur? Güzel ahlâk esaslarına göre kendi karakterini terbiyeye ve şahsiyetini inşa etmeye ne suretle gücü yeter? Bunlardan her biri çevresinin kendisine müsâmahası nisbetinde, arzu ettiği hususlarda kemâle erişmeye ne suretle muktedir olur?

Evveleminde maîşet meselesi, canlılar için kolay olduğu gibi insan için de gayet basit ve kolay idi. Yeryüzünde hayatın malzemesi gayet çok ve bol idi. İsteyenin arzu ettiği eşyadan istifade etmesi de pek basit idi. Herkes rızkını aramak üzere çıkıyor, kendisine rızık olacak şeyleri yeter miktarda buluyor ve rızkı için hiçbir kimseye para ödemek zorunda kalmıyor idi. Rızkını elinde bulunduran ve kendisi ile münakaşa ve muharebe edecek bir kimse ile de karşılaşmıyor idi.

Hatta insan açlık hissettiğinde ormana gider yaratıcı kudretin diktği ağaçların meyvelerinden istifade eder. Yahut hiçbir kimsenin sermayesi olmayan hayvanlardan avlanır, ağaçların yapraklarından, örtünmesini temin edecek şeyler hazırlar onlar ile soğuk ve sıcak tesirinden kendisini korur idi. Gündüzün sıcaklığı veya gecenin üşütücü şiddeti ona eziyet verdiği zaman dağlardaki sığınacak yerlere ve mağaralara sığınır veya yünden ve kıldan çadırlar ittihaz eder idi. Fakat Allah Teâlâ insanı bulunduğu o durum üzerinde kalacak veya basit bir hayat içerisinde devam edip gidecek bir nitelikte yaratmamıştır.

İnsanda, kendisini içtimâî hayat yaşamağa sevkeden ve kendisi için istifade edeceği zarif eşyalar imâl edebilme duyguları vardır.

İnsan tabiatı itibarıyla medenîdir. Onun tabiatı, kendisinin ve kardeşlerinin canlılık verebileceği ictimâî bir hayatı inşa etmeye sevk eder.

Zira kadın ile erkek bir arada (aile olarak) yaşama tabiatı üzerine yaratılmışlardır. Çünkü bunlardan birinin diğerine iştıyakı vardır. Sonra her ikisinde çocuk için mevcut şefkat ve ârifetleri, birinin diğerine bağlılığını gerektirir. Bu râbitanın devamı neticesi olarak çocuk onların kucagında ve müşâhadeleri altında büyür. İşte bu, ailenin çekirdeğidir. Bu nüve büyür, genişler, fertleri birbirlerini sever ve aralarında yardımlaşırlar. Bu amillerin hepsi insanı, kardeşlerinden ve komşularından uzak bir şekilde yaşamamaya mecbur eder. Keza insanda bulunan sanat ve hâkim olma duyguları, onu, ekmeksizin, sadece toprağın tabîi olarak bitirdiği, yabanî meyve ve hububât ile yetinmemeye zorladı. Sonra insan bedenini sadece ağaç yaprakları ile örtmeye hiçbir zaman razı olmadı. Ayrıca, soğuk ve sıcakın etkisinden kendisini korumak için mağara ve taş oyuklarına sığınmak onu tatmin etmedi.

Topraktan gıdaların en lezzetli ve en temiz olanlarını elde etmek üzere sabanı icâd etti. Giyim eşyalarının en güzel ve en sevimlisini imâl etmek üzere de dokuma aletlerini yaptı. Akli melekeleri, gündüzün gölgelenip, geceyin istirahat etmek üzere, taş, kireç ve toprağı işleyerek sağlam binalar, yüksek köşkler bina etmesi için ona yol gösterdi. Sonra yalnız eliyle işlemiş olduğuna kanaat etmeyip taş, demir ve ağaçtan aletler yaparak istediği eşyayı işlemekte onlardan faydalandı. Hayatı yükseldi, geçimi genişledi, ihtiyaçları çoğaldı ve neticede medenî oldu. Onun medenîleşmesi, kendi aleyhine işlediği bir suç değil, onun yaratılışının icabı ve yaratıcısı'nın ondan istediği bir yükselmedir. Çünkü bu üstün icad ve buluşları elde etmesi için insanda mevcut kuvvetleri ona tevdi eden onun yaratıcısıdır.

Medeniyet için birtakım esasların bulunması da lazımdır.

1. İnsanın, çok ve çeşitli ihtiyaçları olması ve bu ihtiyaçların hepsini yalnız başına kendisinin hazırlamaya gücünün kâfi

gelmemesidir. Böyle olunca kardeşinin kendisine ihtiyacı olduğu gibi, o da ihtiyaçlarını temin etmede başkalarına ihtiyaç duyacaktır.

2. Hayat ihtiyaçlarının mübadelesinin doğması, sonra bunların derece derece ilerlemesi ile değişme vasıtası olan paranın meydana gelmiş olmasıdır.

3. Lüzumlu sanayi aletlerinin çoğalması; yine bunun gibi taşıma vasıtalarının ve ulaşımın insan için kolaylaşması ve artmasıdır. Bu suretle insanın, ilminin erişebildiği ölçüde yeni buluş ve icatlardan faydalanmasıdır.

4. İnsan şuna güvenmelidir ki, kendi alın teri ve bilek yorgunluğu ile kazandığı, onun elinden alınmaz ve mülkiyetinden çıkmaz. Kendisinin ölümünden sonra da kendisine neseben en yakın olanlar onun mirasçısı olurlar.

İşte şu çeşitli sanatlar, pazar kurma, ticaretin meydana gelmesi, altın ve gümüşün ticarete kıymet olması, alış-veriş, milletlerarası ithalat-ihracat, yeni aletlerin icadı ve gelir kaynaklarının keşfi, görülen mülkiyet ve miras hakları, bunların hepsi insanın yaratılışının iktiza ettiği şeylerdir. Bunların hiç birisinde insan için suç sayılabilecek ve pişmanlık duyması lazım gelecek bir şey yoktur.

Yine bunun gibi medeniyetin yükselmesi ve kültürün ilerlemesi ile beraber şu cihazların lüzumu da kendisini göstermiştir.

1. Yaratılışları icabı insanlardaki farklı istidat ve kabiliyetlere göre kazançları da birbirinden farklıdır. İnsanlardan bir kısmı ihtiyaçlarından çok daha fazla kazanmasına rağmen, bir kısmı ihtiyacına kâfi gelecek miktarda kazanmaya bile gücü yetmez, diğer bir kısmı da ancak ihtiyacına yetecek miktarda kazanç temin eder.

2. Miras, insanların geçim darlığı ve genişliği üzerinde tesir etmektedir. İnsanlardan bir kısmı hayatının başlangıcında kendisini mesud edecek mirasa vâris olur, vücudunun ilk neşv ü nemâsından

itibaren maîşet onun için kolay gelir. Hayat meydanını kendi önünde çok geniş bularak seyrine devam eder.

İnsanlar arasında hayatı darlık ve sıkıntı ile başlayan, geçimi kendisini yoran, hayat şartları kendisini âciz bir duruma düşüren kimseler de vardır.

Yine insanlardan bir kısmı da vardır ki, hayat mücadelesine atıldığı zamandan itibaren kazanç imkanına sahip olamaz, âciz bir durumda kalır. Kurtuluş için, ne bir çare, ne bir yol bulabilir.

3. Her köy ve şehirde bir kısım kimseler bulunur ki, mal kazanmaya ve rızık temin etmeğe güçleri yetmez. Mesela çocuklar, ihtiyarlar, zayıf ve hasta olanlar böyledir.

4. İnsanlar arasında hizmet görenler ile istihdam edenler; müste'cir durumunda olanlar ile mülkünü kiraya verenler de vardır. Bu takdirde sanat, ticaret ve ziraatla elde ettiklerine, maîşet hususunda, hizmet ve ücretten elde ettiklerini de ilave etmek gerekir.

Bunların hepsi insanî medenîleşmenin tabiî görünüşleridir. Tabiî olan bu görünüşlerin hiç birisinde insanlık için suç sayılır, yok edilmesi için insanların fikirlerini meşgul eden bir husus yoktur.

İnsanlardan birçoğu medeniyette görülen bozulmanın âmillerini kavramakta ve kötülüğün menşeyini anlamakta hataya düşmüşlerdir. Bir kısmı “Bozulmanın hepsi zâtî mülkiyete râci'dir” diye iddia etmiş, bir kısmı da bunun mercii paradır, iddiasında bulunmuş; diğer bir kısmı da keşfedilen yeni alet ve makinalara irca etmiştir. Yine bir kısmı “her kötülüğün beşerî istidatlardaki farklardan ileri geldiğini söylemekte ve bir kısmı da medeniyetin kendisine dış bilemektedir. Fakat ne şu ne bu, bunların hiçbirisi hastalığı teşhis etmede de, ilaç tertibinde de isabet gösterememişlerdir. Bu konudaki hataların en barizi de insan tabiatının gerektirdiği âmiller sebebiyle meydana gelen medeniyet hareketlerini önlemeye çalışmaktır. Çünkü böyle bir durumda,

âlemin iyiliği ve insanın saadeti beklenemez. Belki daha tehlikeli ve korkunç bir bozulmadan endişe edilir.

İnsanın geçim işini kolaylaştırmak için medeniyet hareketini önlemeye çalışan veya medeniyetin tabîî görünüşlerini değiştirmek isteyen kimse de imkansız bir işe girmiş, iyileştirmeyi istediği herhangi bir hususu ifsâd etmiş olur.

İnsanın düşüncesini meşgul eden önemli mesele, insan tabiatının gerektirdiği medenî yükselmenin seyrini muhafaza etmekle beraber beşerî topluluklardan haksızlık sebeplerini yok etmek, hakların ziyâna müncer olacak sebepleri gidermektir.

Fıtrat-ı âdilenin gösterdiği şekilde her insanın rızıktan nasibini alabileceği kolaylıklar üzerinde düşünülmesi ve imkansızlıklar sebebiyle büyük ölçüde hayatî kuvvetlerin zayi olmasına sebep olan engellerin izâle edilmesi gerekmektedir.

I. İSLÂMİYET VE İNSAN HAKLARI*

Hak kelimesi Cenâb-ı Hakk'ın doksan dokuz güzel isimlerindin biridir. Bu kelime birçok manalara da gelmektedir. “Bir şeyi îcad eden” manasına geldiği gibi “var ve sabit olan gerçek; gerçeğe uygun inanç, söz, iş ve insan için elzem olan haklar” manalarını da içerir.

Bir kısım bilginlere göre hak, iyilik ve güzellik (hak-hayır-hasen) beşer hilkatinde var olan ve zorunlu olarak bilinen gerçeklerdir. Hatta bu üç kelime izah ve tarife muhtaç değildir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insan hakları ile ilgili güzel sözler hemen her zeminde işitilmektedir. Bu önemli konuda çok sayıda yayınlar yapılmakta, makaleler, kitaplar neşredilmektedir. Birbirinden güzel tarihi belgeler kütüphanelerin raflarında yer almaktadır. Hemen her toplumda çeşitli vesilelerle bu vesikalardan

* Yeni Türkiye, İnsan Hakları Özel Sayısı No: 21, Mayıs-Haziran 1998.

söz edilmektedir. İnsan haklarının önemini bildiren bu belgeler, bilginlerce bütün insanlar için uyulması ve uygulanması gereken düsturlar olarak sunulmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki bu gibi çalışmalar övgüye değer faaliyetlerdir.

Ne var ki uygulamada bu güzel düsturlardan bütün insanlar; hakları olduğu halde istifade edememektedirler. Hatta bugün de bir çok masum (günahsız) insanların hakları yok yere heder edilmekte; güçsüzlerin ıztırap ve çılgınlıkları, şefkatli gönülleri dilhûn ettiği müşâhede edilmektedir. Yakın geçmişte Bosna-Hersek, Azerbaycan, Filistin, Keşmir ve bugün Kosova bunların canlı örneklerindendir.

Son bir asır içinde ihtiyar dünyamızda hemen her yerde cereyan eden hâdiseleri kronolojik olarak göz önüne almak bizleri elem verici manzaralarla karşı karşıya getirir.

Elbette hayatı ciddiye alan ve aklı eren her insan, kesin olarak bilir ve inanır ki: “İnsan adı verilen bu güzide varlık yaratılmışların üstünüdür. O’nun hakları da üstündür ve dokunulmazdır.” İslâm dininin bütün beşeriyete mesajı da budur. Şimdi biz günümüzden 1400 yıl öncesine baktığımızda o tarihten şimdiye kadar beşeriyetin ufkunu aydınlatan ve dünyanın sonuna kadar da aydınlatacak olan Kur’ân-ı Kerîm bu mühim konuda da bütün insanlığa ışık tutmuş; insanlar arasında cins, renk, ırk ayrımı yapmadan bütün insan fertlerinin mümtaz olduğunu beşeriyete duyurmuştur.

Şimdi burada sadece müslümanların değil bütün beşerin sevinç ve iftiharla hatırlayabileceği şu iki esası zikretmekle yetiniyoruz. Kur’ân-ı Kerîm’de meâl olarak şöyle buyurulmuştur:

1. “*Andolsun ki biz insanoğlunu pek şerefli (mükerrerem) bir varlık olarak yarattık. Onları karada, denizde (çeşitli vasıtalarla bir yerden diğer*

yere) taşıdık. Onları tertemiz rızıklarla rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”⁸⁸

İkinci ayet-i kerîme meâl olarak şöyledir:

2. “Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışıp (anlaşıp yardımlaşasınız) diye sizleri kabileler, toplumlar yaptık. Hiç şüphesiz sizin Allah katında en değerliniz (O’nun buyruklarına) en saygılı olanınızdır. Allah bilendir, her şeyden haberdar olandır.”⁸⁹

Din yaratılmışın, yaratana itaatidir. Diğer bir ifadeyle din, ona uyan kimselerce Allah Teâlâ’nın haklarını ve O’nun kullarının hukukunu bilip, öğrenip yerine getirmektir. Bu bakımdan dine bağlı olan insan bu hakları bilmekle, onları koruyup yerine getirmekle yükümlüdür. Özet olarak ifade edilirse: “İslâmiyet Hakk’a itaat, halka şefkattir.”

İslâm bilginleri Kur’ân-ı Kerîm’den öğrendikleri bu gerçeği şöylece de beyân ederler: “İslâmiyet Allah Teâlâ’nın buyruklarına tazîm etmek O’nun yarattıklarına şefkatli ve merhametli olmaktır.”

Diğer taraftan İslâmiyet’te “Zarar vermek yoktur, zarar görmek de yoktur.” Karşılıklı olarak iyiliklerde yardımlaşmak esastır. Cenâb-ı Hakk’ın hukukuna ve insan haklarına saygılı olmak, dînî ve ahlâkî temel kaidedir. Kur’ân-ı Kerîm’in insanlığa emir ve öğütleri budur. Bu düsturlar, bütün mü’minlerin gönüllerini aydınlatmakta ve bu prensiplere riayet edildiğinde onları yaratılmışların en iyileri seviyesine yükseltmektedir.

Bu ilâhî rahmet kapıları bütün beşeriyete açık bulunmaktadır. Çünkü Cenâb-ı Hakk’ın rahmeti her şeyi kucaklamıştır. Bu bakımdan sadece kendi toplumumuz değil bizimle birlikte insanlık bu ahlâkî düsturları kavrayıp uyguladığı gün kendisini muzdarip eden sayısız üzüntülerden kurtulmanın mutluluğuna erecektir.

⁸⁸ İsrâ Sûresi, 70.

⁸⁹ Hucurât Sûresi, 13.

Görüldüğü üzere İslâm dini inançlar, ibadetler ve diğer ilâhî hükümlerin bütünüdür. Allah Teâlâ bunları kendi zâtı kibriyâsı ile kulları arasındaki ilgiyi ve ayrıca insanların birbirleri arasında olan münasebetleri, ilgileri tanzim için bildirmiştir.

Bütün bu ilâhî hükümlerdeki umumi ve ana maksat, insanların yararlarını sağlamak ve bu yararları korumaktır. Bir de insanlara gelecek zararları önlemektir. Bütün bilgilerin yanında bu cihet mükellef olan insan tarafından iyi bilindiği taktirde nelerin onun yararına veya zararına olduğunu iyiden iyiye bilmiş olur. Böylece insan yararlı olanını alır, zarardan uzak kalır.

İslâm hukuk bilginlerinin araştırmaları neticesinde doğuştan insanın sahip bulunduğu bu hakları önceliklerine göre üç nev'e ayrılmıştır.

Birincisi; “Zarûriyyât” adı verilen ve zorunlu olarak var olan haklardır. O kadar önemli haklardır ki bunlar olmadan toplum hayatının istikrarlı olması mümkün değildir. Bunlardan biri olmasa anarşi doğar, hayatın her yönünü kaplar. İnsan bedbaht olur. İnsanın doğuştan gelen ve zaruri olan bu hakları beş ana esasta özetlenmektedir:

- a. Din ve inanç hakkına sahip olmak,
- b. Yaşama ve evlenme hakkına sahip olmak,
- c. Akıl ve düşünce hak ve hürriyetine sahip olmak,
- d. Meşru olarak evlenip neslini devam ettirme hak ve hürriyetine sahip olmak,
- e. Mülkiyet ve mal edinme hakkına sahip olmaktır.

Aynı zamanda insan, bu beş temel hukukunu korumak ve bunlara zıt olan şeylerden de sakınmakla yükümlüdür.

İkinci nev'i haklara ise “Hâciyât” adı verilir. Bunlar ise hayatı kolaylaştıracak nesneleri temin etmek; insanlara meşakkat ve zorluk veren hususları kolaylaştırarak insanlara huzurlu bir hayat yaşama imkanlarını sağlamaktır. Bunlar da her insanın hakkıdır.

Üçüncü nev'i ise "Tahsiniyât" adı verilen hususlardır ki bunlar hayatı güzelleştiren insana olgunluk ve huzur kazandıran iyilikler, güzelliklerdir. Bunlar da insanların hakları arasında yer alan ve insanın hayatını güzelleştiren iyiliklerdir.

Bütün bunların tafsilâtı Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerin ışığı altında ve onlara dayanılarak telif edilen ana kaynaklarda bütün incelikleriyle izah edilmiştir.

Aslında semâvî dinlerin hepsi, özellikle birinci bölümde beyan edilen haklarda müşterektiler. Bu haklar her devirde semâvî (tevhid) dinlerde korunmuştur.

Burada şuna da işaret etmeliyiz ki İslâm dininde bütün incelikleriyle ele alınıp hayat düsturu olarak insanlığa duyurulan bu haklardan Batı âlemi bir bakıma habersizdir. Zira Batı bu haklardan 1772-1789'dan sonra söz edecektir. Aynı zamanda bu hakları bugün de olduğu gibi kendileri için ve kendi anlayışları doğrultusunda savunacaklardır. Halbuki İslâm hukukçuları bütün insanlığın bu haklara doğuştan sahip bulunduğu gerçeğini Kur'ân ve Sünnet'ten öğrenerek insanlığa duyurmaya çalışmışlardır.

Bu konuda Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'ni hatırlamak her mü'minin gönlüne huzur ve güven vermektedir.

Birinci Halife Hz. Ebu Bekir'in devlet başkanı olduğu ilk günde Kur'ân ve Hadislerin ışığı altında halka okuduğu hutbesini burada zikretmek yerinde olacaktır:

"Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığı halde sizin üzerinize başkan seçilmiş bulunuyorum. İyilik yaparsam bana yardım edin, fenalık yapacak olursam beni doğrultun; doğruluk emanettir, yalan ise bîyanettir. İçinizde zayıf olanınız, onun hakkını başkasından alıp kendisine verinceye kadar benim nazarımda en güçlünüzdür Allah'ın izniyle.

İçinizde kuvvetli olanınız başkasının hakkını ondan alıncaya kadar nazarımda en zayıfınızdır inşaallah. Bir millet Allah yolunda cihâdı terk edecek olursa Allah o kavmi zilletle düşürür. Herhangi bir millete fuhşîyât

(zina) yaygın hale gelirse Allah onlara umumi felaket verir. Ben Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ettiğim sürece siz de bana itaat edin. Ben Allah ve Resûlü'ne isyan edersem bana itaat etmeniz gerekmez, kalkınız namazı kılalım. Allah sizi rahmetine nâil kılsın."⁹⁰

İnsanın kadrini bilen bütün toplumlar onun maddi ve manevi bütün haklarına azami ölçüde saygı göstermesi ve insanın kendi haklarını kâmil manada değerlendirebilmesine imkan vermeleri medeniyetin icabıdır. Aksi taktirde insanın gönül huzuruna ulaşması ve medeni bir hayat yaşaması gerçekten imkansız hale gelir. İnsanın maddi ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılama imkanı hasıl olursa olsun asıl hukuku ihlal edilirse, hayat kendisi için taşınması zor bir yük haline gelebilir.

Bugün yeryüzündeki bütün beşer toplumlarının huzura ve güvene muhtaç oldukları, gün gibi âşikârdır. Bu cihet herkes tarafından bilinen bir gerçektir. İnsanlığın özlediği huzur ve güvene ermesi için geçmişte olduğu gibi günümüzde de akli eren her ferdin çaba gösterdiği görülmektedir. Bu uğurda gayret gösteren ve katkıda bulunanları takdir ve şükranla anmak görevimizdir. Yine bugün hayatın zorluklarını kolaylaştıran buluşlar, teknik imkanlar çok artmıştır. Hemen her gün mevcut imkanlara yenileri de eklenmektedir.

Buna rağmen mevcut medeniyetin, insanlığa hakkı olan ve özlediği huzur ve güveni henüz temin edemediği de bir vaki'dir. Halbuki beşerin özlediği ve hakkı olan huzur ve güvene kavuşması mümkündür.

İnsanlığa şefkat ve muhabbeti olan herkesin içtenlikle beklediği bu sonucu ulaşamamanın sebepleri nelerdir? Toplum hayatımızda uyulması, gerçekleştirilmesi zorunlu olan bir kısım esaslar ve görevler göz ardı mı edilmiştir? Bizce bu husus akli selim ile düşünölmeye değer öneme haiz bir konudur. Toplum

⁹⁰ İbn Hişam, Siyer, IV, 661.

hayatımızda ihmal edilen yönler varsa bunlar tesbit edilerek bunlardan gereği gibi ve her bakımdan yararlanılmalıdır. Bu olmadığı takdirde beklenen güven ve huzur nasıl elde edilebilir?

Şüphesiz bunların başında insanın değerini ve kâmil manada maddi-manevi haklarından yararlanabilmesi ortamı bilimsel olarak sağlanması ilk sıralarda yer alacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyrulmaktadır; *“Resûlüm sen o kullarıma müjdele ki onlar sözleri dinlerler de en güzel olanına uyarlar. İşte onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Ve onlar öz akıl sahibi olanların tâ kendileridir.”*⁹¹

⁹¹ Zümer Sûresi,19-20.

V. MUHTELİF YAZILAR

A. DİYANET VE DİNİ HİZMETLER*

Bilindiği üzere Türkiyemiz’de Diyanet İşleri Başkanlığımız mevcuttur. Dini hizmetleri yürütmek ve Din konusunda toplumu aydınlatmak görevi Diyanet İşleri Başkanlığına tevdi edilmiştir.

Anayasal bir kuruluş olan Başkanlık dini hizmetleri kendi özel kanununda belirtilen esaslar uyarınca yürütmekle ve Dinimizin icaplarına uygun olarak toplumumuzu aydınlatmakla görevlidir.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın hizmetleri ile ilgili iki önemli noktayı dikkate almak gereklidir.

Birincisi; Diyanet İşleri Başkanlığı, din konusunda halkımızı aydınlatmakla görevli bulunuyor. Çok önemli olan bu hususta ilk dikkate alınacak cihet şudur. Halkımızın yüzde doksan dokuzu müslümandır. Milletimiz İslâm Dinine içtenlikle bağlıdır. Öyle ki İslâmiyete çok ilgisiz kaldığı zannedilen herhangi bir ferdi bile yeri geldiğinde dini konularda büyük duyarlılık gösterir. İslâm Dinine samimiyetle bağlı olduğunu kemali iftiharla ortaya koyar. Bu ise aklı eren her insanı mutlu kılan bir durumdur.

Gözlemlenen bir gerçek te şudur. Her insanın doğal hakkı olan dini bilgiler, yeterli bir biçimde ve takdire değer ölçüde insanımıza verilememektedir. Zira ailede toplumumuzda ve azı müstesna diğer resmi kurumlarımızda ilmi metodlara uygun ve sürekli bir biçimde din eğitimi ve öğretimi insanımıza sunulamamaktadır. Ülkemizi tümüyle göz önüne aldığımızda, ancak aileler, toplumun bir kısmı ve okullarımızda değerli öğretmenlerimizin bir bölümü, okul programlarına uygun olarak

* İslâmiyat Dergisinin Mart 2001 sayısı için yazılmıştır.

dini konularda öğrencilerini bilgilendirmektedirler. Çoğu kez de bu kadarcıkla yetinilmektedir.

Konunun yüceliğine bakıldığında bu kadarını yeterli bulmak mümkün müdür? Bu durum Diyanet İşleri Başkanlığımızın görevlerindeki yoğunluğu artırmakta ve zorlaştırmaktadır.

Halbuki İslâm Dini, ilmi ve köklü bir eğitim sistemini zorunlu kılmaktadır. Dinimizin bilimsel olarak ve pedagojik metodlara uygun olarak eğitim ve öğretiminin verilmesi bir görevdir. Bu görev aynı zamanda Anayasal bir zorunluluktur.

Diğer taraftan din insanın yaratılışında mevcut ve onun ruhi bir özelliğidir. Bu bakımdan dini esasların ilmi olarak ve eğitim metodlarına uygun ve sağlıklı bir biçimde insanımıza verilmesi zaruridir. İnsanın zaruri ihtiyaçları olan diğer bilgiler nasıl zorunlu olarak ilköğretimde kendisine kazandırılıyor ise, bu bilgiler de şimdi olduğundan daha verimli ve daha erkenden çocuklarımıza verilmelidir. Bu konuda veliler, toplumumuz ve devletimiz el birliği yapmalıdır. Başka din mensupları, kendi ülkelerinde, milli varlıklarının bekası için bu konuya çok daha fazla önem verdikleri bir gerçektir. Mesela; Belçika'da anaokulunda giden çocuklarına, kapasitelerine göre, Hristiyanlık dini hakkında yeterli bilgi verildiği bilinmektedir. Bir örnek zikretmek mümkün. Türkiye'mizden bir devlet memurumuz Brüksel'de görevlidir. Bu şahsın çocuğu, beş yaşına girdiği zaman anaokuluna veli olarak müracaat eder. Kayıt esnasında okul yöneticisi bayan sorar. "Efendim, çocuğunuza Katolikliği mi, Protestanlığı'mı öğretilim." Müslüman Türk devlet memurumuz "Ben müslümanım. Çocuğuma İslâm Dini'ni öğretin" diyor. Belçikalı müdire; "Efendim, özür dileriz. Bizim programımızda müslümanlığı öğretmek diye bir bölüm yoktur. Size faydalı olamadığımız için üzgünüz." Biraz durakladıktan sonra "Beyefendi çocuğunuza moral (ahlak) dersi versek kabul eder

misiniz? der. Memurumuz “peki” der. Muvafakatini bildirir ve çocuğu kaydederler.

Büyük araştırmacıların, bilginlerin, yurdumuzda yetişmesi ve başka ülkelere de örnek olması için eğitim ve öğretime çok erkenden başlanması bir zarurettir.

Yazdığı eserleri yedi asırdan fazla Avrupa ülkelerinde ders kitabı olarak okutulan Ebu Ali İbn Sina’nın dokuz yaşında Kur’ân-ı Kerîm’in hafızı olduğu unutulmamalıdır. Kemal Paşazadeleri, Hoca Sadettinleri, Molla Hüsrevleri, Katip Çelebileri, Ebussuud Efendileri yetiştiren bu ülkede dini ilimlere yeterince önem verilmesi milletimizin hakkı olsa gerektir.

Milletimizin ilim sahasında büyüklüğünü gösteren bir hatıramı daha okuyucularla paylaşmak istiyorum. 1968 yılı Eylül sonunda Diyanet İşleri Başkanlığı nöbetinde bulunduğum sırada Mısır’da akdedilen bir konferansa katıldım. Ezher Üniversitesi rektörü, bir cuma günü birkaç dostu ile birlikte beni ve beraberimde bulunan merhum İsmail Ezherli Bey’i evine davet etti. Cuma namazından sonra rektör Prof. Hasan Bakûrî merhumun bahçesinde yemek yedikten sonra mevcut misafirlerle birlikte sohbet ettik. Bu sohbette Cezayirli Prof. Malik b. Nebi ile birlikte Sudan’dan Hartum Üniversitesi, İlâhîyat Fakültesi dekanı da bulunuyordu. Dekan Beye İlâhîyat fakültelerinde talebeye tefsir derslerinde hangi tefsir kitabını okuttuklarını sordum. Dekan cevap olarak, fakültelerinde *“İrşâdu’l-akli’s-selîm ilâ meşâyâ’l-Kur’âni’l-Kerîm”* adlı tefsir kitabını okuttuklarını söyledi.

Rektörden bu cümleleri duyduğum zaman sanki dünyanın bütün varlıkları bana ikram edilmiş oldu. O kadar heyecanlandım. O kadar sevindim. Çünkü okutulan bu tefsir dört asır önce Şeyhulİslâm Ebussuud Efendi tarafından yazılmış bir Kur’ân-ı Kerîm tefsiri idi. Günümüzde tefsir ilmi ile meşgul olan ilim

adamlarımız için en önemli kaynaklarımızdan biri olduğunda şüphe yoktur.

Demek istiyoruz ki bütün ilmi eğitim ve öğretim dallarında olduğu gibi Din eğitim ve öğretimde de veliler, toplum ve devlet elbirliği yapmalıdır. Bu sorumluluk, aile, toplum ve manevi baba olarak devlet üzerindedir.

Gerçekte İslâmiyet çok kolaydır. İnsan tabiatına en uygun bir dindir. Kelime-i Tevhid ile hulasa edilen İslâmiyet, insan hayatının bütün yönlerini aydınlatan ve insana dünya ve ahiret mutluluğu kazandıran bir din, manevi bir güç kaynağıdır.

Her müslümanın bildiği gibi İslâmiyet, sağlam ve sağlıklı bir inanç sistemi, içtenlikle yerine getirilen ibadetler, dürüst ve adil muameleler, güzel ve üstün ahlak manzumesidir. Bu esasların, toplum fertlerimize eğitim ve öğretim kaidelerine uygun olarak verilmesi zaruridir. Diyanet İşleri Başkanlığı, bütün bu esaslarda toplumunu aydınlatmakla görevlidir. Başkanlık, bu irşâd görevini daha verimli olmarak yerine getirebilmesi için yukarıda arz edilen bilgilerin vaktinde toplumun fertlerine kazandırılması gerekir. Bu aynı zamanda devletimiz ve milletimiz için de büyük bir kazanım olur.

Bilindiği gibi dinde zorlama yoktur. Başkanlık, yukarıda işaret edilen esasları irşâd metodlarına uygun bir biçimde toplumumuza sunmakla görevlidir. Dinin özünü teşkil eden bu esaslara fertlerdin de toplumun da devletin de azami ölçüde duyarlı ve saygılı olmaları bir zarurettir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bütün görevlileri ile bugüne kadar olduğu gibi bundan böyle de daha büyük bir itina ile toplumu aydınlatma görevini yerine getirmeyi sürdürmelidir.

İkinci önemli nokta ise, idari yönden dikkat nazarına alınması gerekli olan hususlardır. Bilindiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili 633 sayılı Teşkilat Kanunu 15 Ağustos 1965

tarihinde yürürlüğe girdi. Bu kanun idari yönden Başkanlığın personel yapısında oldukça önemli yenilikler getirdi. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev alacak tüm personel için, devlet memurlarına ait niteliklerden başka, Başkanlık merkez ve taşra teşkilatı için ortak nitelik getirdi.⁹² Bu ortak niteliğin bütün görevlilerde bulunması esas alındı.

Bu kanunla Başkanlığa ait teftiş kurulu ihdas edildi. Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinin nitelikleri ve görevleri belirlendi. Ayrıca üyelerinin sayısı artırıldı. Bu görevler Dinimiz ve Ülkemiz fevkalade önem arz ediyordu.

Ayrıca Olgunlaştırma Dairesi adıyla yeni bir Başkanlık ihdas edildi. Meslek içi eğitimle ilgili olarak çok önemli yenilikler getirilmiş oldu. Söz konusu kanun, Din Şûrâsı kurulmasını öngördü. Benzeri yenilikler ile Başkanlık teşkilatı genişledi ve idari yönden pek çok ihtiyaçlar karşılanmış oldu. Ancak uygulamalarda bazı zorluklar zuhur etti ise de yönetimin kolaylaştırıcı anlayışı ile zorlukların önemli bir kısmı aşılmış oldu.

Zaman içerisinde söz konusu kanunun bir kısım maddeleri Anayasa Mahkemesince iptal edildi. Bu gün ise büyük bir boşluk mevcuttur. Yıllar var ki Başkanlığın Teşkilat Kanunu çıkarılamamıştır. Hükûmetler ve T.B.M.M. ince günün şartlarına uygun ve ihtiyaçları karşılayacak Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu çıkarılarak boşlukların giderilmesi elzemdir. Mesela; Din İşleri Yüksek Kurulu 633 sayılı kanunun öngördüğü biçimde tam kadro ile teşkil edilip çalıştırılamamaktadır. Halbuki bu kurul, Başkanlık ve ülkemiz için son derece önemlidir. Kurulun ilmi araştırma ve yararlı çalışmalarına büyük ihtiyaç vardır. Ve bu kurul Başkanın ilmi danışma kuruludur. Konu şu şekilde değerlendirilebilir. Milli Eğitim Bakanlığında 'Talim Terbiye' nin

⁹²633 sayılı Teşkilat Kanunu; "Diyanet İşleri Başkanlığı, bütün görevlilerinde (itikadı, ibadeti, tavır ve hareketinin İslâm törelerine uygunluğu çevresince bilinir olduğu) ortak niteliğinin bulunması."

konumu ne ise Diyanet İşleri Başkanlığında Din İşleri Yüksek Kurulunun konumu da odur. Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu için ilgililer ihtimam gösterdiği takdirde T.B.M.M'nin bütünüyle bu konuya büyük ilgi göstereceğinden emin olabiliriz. Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatında kanunlar ile belirlenmiş esaslara azami ölçüde riayet edildiği takdirde karşılaşılan idari zorluklar kolaylıkla aşılabiliyor.

2. Diyanet İşleri Başkanlığı camiasının halkımıza verdiği hizmet çok önemli ve çok büyüktür. Milletimizin engin irfan ve iradesi ile Diyanet İşleri Başkanlığımız mensupları ülkemizdeki en küçük yerleşim biriminden en büyük merkezleri kadar bütün mabedlerimizde ve günün 24 saatinde dinin temelini bildiren beş vakit ezanların okunması ne büyük bir varlık ve hayırlı bir hizmettir.

Başkanlık teşkilatı dikkate alındığında;

- a. Bütün birimleri ile Başkanlık Merkez Teşkilatı
- b. İllerde mevcut ve Başkanlığa bağlı teşkilatlar

Bunlar da il ve ilçe müftüleri, vaizler, müftü yardımcıları, imam-hatipler, müezzinler, Kur'ân öğretmenlerimiz... Bütün bu insanlarımız üstlendikleri mukaddes görevi yerine getirmek hususunda ne ölçüde liyakatli olurlar ise yerine getirecekleri hizmetler de o ölçüde halkımızı sevindirir ve memnun eder. Bunun için gerek Türkiye'mizde ve gerekse dünyada gelişen şartları dikkate alarak her birimde hizmet veren değerli din görevlilerimizi en üst ilmi seviyeye ulaştırma tedbirleri Başkanlıkça alınmalıdır. Büyük milletimizin bu çalışmaları büyük bir takdirle karşılayacağından emin olunmalıdır.

Başkanlığın başlattığı Haseki vb. meslek içi eğitim birimlerini geliştirmeli, devamını sağlamalı ve bu meslek içi hizmetleri bütün illerimize teşmil etmeli ve bu hizmet içi eğitimde başarı gösteren elemanlarını terğib için takdirlerle

mükafatlandırılmalıdır. Şu gerçeğin daima dikkat nazarına alınmasında büyük yarar vardır. Milletimiz, Diyanet İşleri Başkanlığımız camiasını örnek görmek meylindedir. Başkanlık merkez ve taşra teşkilatında görev yapmak şerefeni eren insanlarımız bu güven ve itimadı bilgileri, liyakatları ve bütün davranışları ile korumalı ve pekiştirmelidirler. Böyle olması teşkilat mensuplarımız için olduğu kadar milletimiz için de manevi ve maddi büyük kazanç olacaktır.

3. Başkanlık teşkilatının milletimize sunduğu dini hizmetlerin en üst seviyeye ulaşabilmesi için devletimizin ve halkımızın bu konuda çıkarılacak kanunlar çerçevesinde Diyanet camiasına yardımcı olmaları en önde gelen tedbirlerdendir.

4. Diyanet İşleri Başkanlığı kendi imkanları ölçüsünde ilim camiası ile yakın ilgi ve işbirliği kurmaya çalıştığı şüphesizdir. Ancak bu kadarını yeterli görmek mümkün değildir. Türkiyemizde her sahada olduğu gibi dini ve ictimai ilimler sahasında da iftihar edeceğimiz insan gücümüz vardır. Diyanet İşleri Başkanlığımız bu ilim çevreleri ile daha yakın işbirliği yapması ve her ilimizde açılacak meslek içi eğitimlerden bu ilim adamlarından yararlanmayı sağlaması bugün için büyük bir ihtiyaçtır. Her şey aklı selime aklı selim de tecrübeye muhtaçtır. İlmin hepsini, insanların hepsi bilebilir. Bu itibarla ülkemizdeki ilim adamlarımızdan güzel ilişkilerle yararlanılabildiği gibi İslâm dünyasındaki ilim çevreleri ile de karşılıklı güzel ilişkiler kurulmasında büyük yararlar vardır.

Şu bir gerçektir ki İslâm aleminde mevcut bilginler Türkiyemizi ve tarihimizi çok yakından tanıma arzusunu taşımaktadırlar. Bu bir imkandır. Bunu, ülkemiz, insanımız ve İslâm ülkeleri lehine geliştirmekte büyük yarar vardır. Ayrıca dünyada mevcut diğer ülkelerde yaşayan ilim adamlarıyla da yakından tanımakta, güzel ve insani ilişkiler kurmakta, insanlığın karşılaştığı zorlukların aşılmasında, insanlığı kucaklayacak barışın sağlanıp

sürdürülmesinde, insani değerlerin bütün insanlıkça paylaşılması çabalarını göstermekte büyük yarar vardır.

5. Diyanet İşleri Başkanlığımız camiasına dini hizmetlerde büyük ve ağır görevler düştüğü gibi milletimizin her aklı eren ferdi de bu hizmetlerde başkanlığa destek olması ve kendi çapında elden gelen iyileştirici hizmetleri yapmasının beklendiği de bir gerçektir.

Özetleyecek olursak “iyiliklerde yardımlaşmak ve bu yardımlaşmayı genişleterek sürdürmek” her müslümanın ve aklı eren her insanımızın görevi olsa gerek.

Cenab-ı Hak’tan hepinize başarılar dilerim.

B. DİN-AHLÂK VE SİYASET ÜZERİNE *

Yeni Türkiye: *Hocam, son aylardaki olaylar da eklenince, Cumhuriyet tarihimizi rüşvet, yolsuzluk ve skandallar tarihi olarak yazmak isteyen bir tarihçi malzeme bulmakta zorlanmayacağına benzer. Müslüman-Türk toplumu için bu üzücü bir durum değil midir?*

Lütfi DOĞAN: Öncelikle size çok teşekkür ediyorum. Benim din-siyaset-ahlâk konusunda bir yazı hazırlamam gerekiyordu. Sayın Hasan Celal Güzel Beyefendi lütfettiler, hazırladıkları dergi için benden böyle bir yazı rica ettiler. Tabi çok memnuniyet verici bir durum. Ama maalesef işlerin yoğunluğu, zaman yetersizliği bana bu imkanı vermedi. O itibarla böyle bir röportaj düşünmeniz beni çok memnun etti.

Türkiye’imizde son zamanlarda görülen ve hepimizi rahatsız eden, müteessir eden durumlardan bahis açtınız. Dolayısıyla da bu devrelerin tarihini yazan tarihçiler malzeme bulmakta zorluk çekmeyecekler, dediniz.

Tarihçi malzeme bulmakta zorluk çekmeyecek fakat bu Türkiye’mizin de lehine olmayacaktır. Çünkü müşahede edilenleri

* Yeni Türkiye, Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı, Mart-Nisan 1997.

yazacak. Bunlar hiç de iç açıcı değil. Aslında milleti bütünüyle dikkate aldığımız zaman, milletimiz hakikaten asıldır, dinine ve ahlâkî değerlere bağlıdır. Siyasetin de en güzel, en doğru, en iyi şekilde icrasını ister. Bu görevleri yapanları da daima takdir eder. Zaten bu şekilde görev yapan insanlar her devirde hürmete lâyıktırlar.

Üzücü hadiselerin olduğunu görüyoruz. Bundan hepimiz tedirginlik, rahatsızlık duyuyoruz. Bu hadiseler toplumda maalesef, bir takım arzu edilmeyen durumların, sapmaların olduğunun habercisidir. Bu gibi hadiselerden üzülmüyoruz. Ama bunların tedbiri alındığı takdirde bu yüzeysel olan şeylerin önlenmesi zor değildir. Dolayısıyla rüşvet gibi, yolsuzluk gibi, insan haklarına saygısızlık gibi şeyler son derece kolay bir şekilde toplumun içerisinde ayıklanır ve toplum beklediği huzura kavuşturulabilir. Toplumumuz, yapısı itibariyle nezihtir ama bu bozulmalar da vardır. Bu bozulmalar bünyeye, öze doğru nüfuz etme istidadını gösteriyor ki acı olan da budur. Bu bozulmanın nereden geldiği üzerinde durup rahatsızlıkları tedavi edecek tedbirleri almakta zaruret vardır.

Burada en önemli görev de; siyasi hizmet veren insanlara, dinî, ilmî hizmette bulunan insanlara ve eğitim-öğretim(maârif) hizmetinde bulunan insanlara düşüyor. Bu üç grup cemiyetin içerisinde ama ifa ettikleri görevler itibariyle her biri, bu gibi olumsuzlukları tedavi edip önlemede başarıya ulaşacaklardır. Elimizdeki imkanlarımız sarsılmazdır, güvenilirirdir. Her yönüyle bizi rahata, huzura kavuşturacak, istikbâle ulaştıracak sağlam imkanlara, sağlam değerlere sahip bulunuyoruz. Onun için bir bakıma toplumda görülen yanlışlıklar ve bu yanlışlıkları fırsat bilerek, toplumun bütününe veya öz değerlerine karşı yanlış tutum içerisinde bulunanlar hiçbir zaman bizim ümitlerimizi kırmamalıdır. Çünkü bir bünyede kalb sağlam olursa, herhangi bir uzuvda arız

olacak rahatsızlığı tedavi etmek çok kolaydır. Acaba rahatsızlık organda mıdır, kalpte midir? Bana göre henüz kalpte değildir. O halde kalbin sağlığını koruduğumuz taktirde, bünyedeki organlardan bir kısmına arız olan bu rahatsızlıklar çok rahat tedavi edilecektir. İşte ben bunu manevî yöne yönlendirerek ifade etmek istiyorum. Bizim, Müslüman Türk milleti olarak sahip bulunduğumuz manevî yüksek değerlerimiz, bu gibi olumsuzlukları çok kısa sürede tedavi edebilecek güçtedir ve bu durum İslâm toplumlarına ait bir yüksek değerdir. Buna bütün toplumların da ihtiyacı vardır.

Yeni Türkiye: *Bizim toplumumuzda ahlâkî değerlerin siyasete de taşınmasını isteyenler var. Halk siyasette ahlâkî artık vazgeçilmez bir unsur olarak aramakta, dürüstlük prim yapmaktadır. Dinimiz açısından siyaset ve ahlâk ilişkilerini anlatır mısınız?*

Lütfi DOĞAN: Din insanları bu dünyada ve bu dünyadan sonra da ahirette saadete götürecek ilâhî bir manzumedir, yoldur. İnsanları daima iyiye, güzele, hayırlı olana yönlendiren bir kanundur. Ve bu insanların yaratılışında fitrî bir vakıadır. Dolayısıyla insan akli selim sahibi olduğu ve dinin prensiplerini güzel kavradığı takdirde insanın yönü daima iyiliğedir, daima güzelliğedir, daima hayradır. Başka türlü olması da mümkün değildir. Çünkü insan, gönül huzuru arar. Yaşadığı ortamda huzur ister. Daima yükselmek ister, ilerlemek ister. Akli selim sahibi olduğu müddetçe bu, insanın en tabîi ihtiyacıdır. İşte din burada insana yol gösteriyor. Daima ilerlemeyi, yükselmeyi, iyi olmayı, iyilikleri, arz üzerinde bütün insanlar arasında egemen kılmayı telkin ediyor. Evet biz bir Allah'a kulluk yapmakla görevliyiz ve şunu biliyoruz: Bu evren, bütün içerisindekiler ile birlikte Allah'ın mülküdür. Allah birdir, eşi, ortağı yoktur. Bu alemi kendi dilediği gibi yaratmıştır, devamını da halketmektedir. Koyduğu kanunlara göre, tayin buyurduğu tarihe kadar âlem devam edip gidecektir.

Allah Teâlâ insanı yaratmıştır. Bu evrenin içinde sayısız diyebileceğimiz varlıkları insanın hizmetine vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde bunlar açık olarak beyan olunmaktadır. Fakat, Allah Teâlâ insanı da seçkin kılmıştır ve insana akl-ı selim, irade, hürriyet ihsan etmiştir. İnsan akl-ı selimi ve hür iradesiyle üzerinde yaşadığı bu alemdeki nimetlerden istifade etmektedir. Ama bütün mesele, istifade edeceği bu nimetlerin meşru olanlarından yararlanmasıdır. Allah da böyle emretmiştir. Özetleyecek olursak; biz bir alemin üzerinde yaşıyoruz: Evren var, insan var. Bir de bu güzel eseri yaratan Allah var. İnsan bunu aklı selimi ile görüyor, anlıyor, kavlıyor. Eseri inceledikçe, evrendeki, tabiattaki kanunlara vukûf temin ettiği sürece Cenâb-ı Hakk'a karşı; bu kanunları koyan Zatı Kibriya'ya karşı bağlılığı, hürmeti, tazimi artıyor. Kişinin bağlılığını, ta'zimini ortaya koyan şekil de iman ve ibadettir.

İşte din bize şu gerçeği bildiriyor: Allah(cc) bu alemi bütün mevcudatı ile insanların hizmetine vermiştir. Ama Allah(cc) insanı da kendisine kulluk için halk etmiştir. Bu gerçek, Zârîyât Sûresinde şu şekilde ifade edilir: *"Ben insanları ve cinleri beni bilip tanımaları ve bana ibadet etmeleri için yarattım."* Demek ki alem insana hizmet için ama seçkin bir varlık olan insan da Allah'a kulluk etmek için, yaratılmıştır. Din, insanlara bizzat iyilik, hayır ne ise onu gösteriyor. Allah'a kulluk yapmak, O'nun rızasını, sevgisini gözetmek de iyiliklerin en güzeldir, en üstünüdür. İnsan böyle bir duyguda yaratılmıştır, onun tabiatında vardır. Konuşmak, düşünmek nasıl ki insanın tabiatında mevcuttur, onlardan daha köklü olarak; inanmak kabiliyeti de insanda fitrî olarak vardır. İslâm bilginleri buna *"fitrî iman"* diyorlar.

Dünyaya gelen her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar. Ana baba sonradan onu yanlış yönlendirir, yanlış yetiştirir. Ama aslında yaratılışı temizdir insanın. Tabiri caizse yirmi dört ayar som altın

nasıl ise İslâm nazarında dünyaya gelen insan da böyledir. Böyle olunca bu temiz yaratılıştaki olan insanın, eğitim-öğretim yolu ile onun temizliğini, onun güzelliğini, onun iyilik severliğini, hak severliğini korumak esastır. İşte bu görev, ana-babaya, çevreye, cemiyete ve manevi baba hükmünde sayılan devlete düşüyor. Demek ki hem aile, hem cemiyet ve hem de bunların her ikisini görüp gözetken devlet, insanın bu nezahetini, bu güzelliğini korumakla yükümlüdür, dinen de buna mecburdur. İmam Ebû Yusuf; *Allah katında yöneticilerin en değerlisinin, en kıymetlisinin, yönetimi altında bulunan insanları maddi ve manevi yönden huzura kavuşturan kimse olduğunu*” söylemiştir. Kim yönettiği insanları daha çok huzura daha çok iyiliklere ve refaha kavuşturuyor, zararlardan koruyor, o yöneticinin Allah katında değeri çok yüksektir. Şimdi dinin hakikatini böylece zikrettikten sonra ki biz bunu tekrarlıyorsak din insanları bizzat iyiliğe yönlendiren ilâhî prensipler bütünüdür. O prensipleri insanlar kendileri ortaya koyamazlar. Kendi arzularını kendi isteklerini dinin emirleri yerine koymaya kalktıkları zaman cemiyette çarpıklıklar, olumsuzluklar meydana gelir ve bunun manevi vebali de çok büyük, çok ağırdır. Demek ki, Allah Teâlâ insanlara, kendisinin insanlar arasından seçtiği ve peygamber adını verdiği mümtaz insanlara bildiriyor. Peygamber de kendisi Cenâb-ı Hakk’tan telakkî ettiği bu ilâhî prensipleri fiilen yaşayarak, insanlar içerisinde ve dünya hayatında tam bir huzur içinde yaşıyor. Maddi olarak çok zorluklarla veya insanlar arasında çok çetin durumlarla karşılaşmış olabilir. Ama bu, onların, o temiz, güzel, huzurlu hayatına sûret-i katiyede engel değildir. Aynı zamanda, burada, Hz. Muhammed (s.a.s) in, Hz. İsa Peygamber’in karşılaştığı zorlukları ve diğerlerini de misal olarak hatırlayabiliriz. Aynı zamanda, peygamber bu ilâhî prensipleri insanlara telkin ediyor. Yani, bir olan Allah’a kulluk yapılır. İbadetler bu şekilde yapılır. Mesela, İslâmiyet’te beş vakit namaz, Ramazanda bir ay oruç, yılda bir defa

malının kırkta birini zekat olarak vermek ayrıca fitr sadakası vermek ayrıca görülen kötülükleri ilme uygun bir şekilde ve en adil ölçüler içerisinde giderip herkesin huzur içerisinde yaşamasını temin etmek ki, “emri bi’l-ma’ruf nehyi ani’l-münker” budur. Peygamberler bunu anlatır ve özetlersek şu gerçekleri öğretirler: Bir Allah’a iman, O’na kulluğu ve O’nun prensiplerine uymayı öğretir. O’na ve prensiplerine isyan eden de dünyada zillete düşer. Felakete ve sıkıntılara uğrar. Bilmeden düşmüş, yanılmış ve aldatılmış ise yapacağı iş, hemen o yanlışlıktan vazgeçip, onu düzelterek Allah’ın yoluna dönmektir ki buna da tevbe adı veriliyor. Dolayısıyla bir insan bir yanlışlık yaptığından artık o, değerini kaybetmiş manasına gelmez. İnsan o yanlışlıktan kendisi karar vererek samimiyetle ondan kurtulacak olursa, bu bir başkasının hakkına da tecavüz değilse, Allah yoluna dönerek samimiyetle bu yolda yürüdüğünde Cenâb-ı Allah onun kusurlarını bağışlar. Kul hakkıyla ilgili konularda ise; hak sahibinin rızasını tahsil etmesi esastır. Hepimiz de bunu biliyoruz. Buradan çıkaracağımız sonuçlardan birincisi dinin emirlerine, peygamberlerin anlatıklarına sağlam ve doğru bir inanç ki, bu inancı peygamberler özet olarak şöyle ifade etmişlerdir: Bu alemin sahibi Allah’tır. Alemi yaratan, yaşatan O’dur. Her türlü övgü O’nadır. O, ahiret gününde insanları bir muhasebeye tâbi tutacaktır. İmtihan hayatı olan bu dünyada iyi olan, iyiliklerle haşır neşir olarak hayatını böyle devam ettiren kimselere ahirette sonsuz saadet vardır. Yanlış hareket edenler, zerre ağırlığında kötülük yapmışsa onlar da onun karşılığını görecektir. O cezasız kalmayacaktır.

İkinci bir manzume daha var dinimizde: İbadetler. İbadetler, dinimizde içtenlikle, samimiyetle Cenâb-ı Hakk’ın beyan buyurduğu şekilde, peygamberlerin telkiniyle yapılır.

Üçüncü bir konu daha var. O da şudur: İnsan medenî bir varlık olduğundan toplum hayatı, aile hayatı, devlet hayatı yaşamak

zorundadır. Bu halde insan insanlarla olan ilişkilerinde dürüst ve adil muamele yapacak. Alış-verişinde, sözleşmelerinde, siyasi davranışlarında hatta devletlerarası münasebetlerinde de son derece önemli iki esasa dikkat edecek: Dürüstlük, adil olmak. Bütün işlerinde dürüst ve adil olacaktır.

Bir dördüncü esas daha var. Dördüncü esas da üstün ahlâktır. Yani şöyle söyleyelim; bize İslâmiyet'i anlatan bir ilim sahibi veya bir büyüğümüzü dinlediğimizde özetle şunu söyleyebilir. İslâmiyet sağlam akide, samimiyetle yerine getirilen ibadetler, insanlar arasındaki muamelelerde dürüst ve adil olmak demektir. Bir de üstün ahlâktır. İnsanlar arasındaki muamelelerde adaletli olmak da aynı zamanda ibadetin içerisinde. Ve iman ona ışık tutuyor. Dürüstlükten, adillikten sapıldığı zaman, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına muhalif hareket edilmiş, isyan yapılmış olur. Ondan hemen dönülmesi lazım gelir. Mesela birisiyle alışveriş yapıyorsunuz. Bir söz verdiniz. "Sana olan borcumu şu ayın şu gününde ödeyeceğim." Bu bir sözleşmedir. O ayın o gününde borcun ödenmesi lazımdır. Şu veya bu sebeple ödememek, hele, kastî olarak ödememek Allah'a isyandır, bir farzın terk edilmesidir. Demek ki muamelelerimiz de ibadet değerinde oluyor.

Büyükllerimiz, ahlâkı tarif ederken şunu söylerler; "istikamet en büyük fazilettir." Özü doğru, sözü doğru olmak ve bunu hayata geçirmek. İslâmiyet bu; İslâm ahlâkı da bu. Bu dört ana prensip her insanın en tabii hakkıdır. Yaratılıştan insan bunlara müsait olarak yaratılmıştır. İnsan bunları yaşadığı ve yaşattığı takdirde, o cemiyette, skandala da rüşvete de, yolsuzluğa da, bunların hiçbirine rastlamak mümkün değildir. Ancak olsa olsa çok münferit hadiseler olur, bunlar da çok kısa zaman zarfında bertaraf edilir. Bu konularda yeterli bilgi, eğitim verilemezse başka bir ifadeyle; eğitim ve öğretim köklü olarak yapılmayacak olursa, olumsuzluklar derinleşir, telafisinde de bütün toplum ızdırap duyar. İşte bugünkü

sıkıntı o. Ama bünye sağlam olduğu için bu olumsuzlukları, yanlışlıkları gidermek son derece kolaydır. Demin söylediğim dört ana madde köklü eğitim ve öğretim esastır. Bu bir zorunluluktur. Bunlar olmadığı takdirde belki şimdi sayıları sınırlı olumsuzluklar var, ama zaman ilerledikçe bu tedbir alınmadığı için sayısı pek çok olumsuzluklarla toplumumuzun karşılaşması mümkündür. Cenâb-ı Hak'tan niyazımız gerek aileler, gerek siyasi kadrolarımız gerekse cemiyetimiz, gerekse dini ilimlerle halkımızı irşâd etmekle görevli insanlarımız ve gerekse eğitim-öğretimden sorumlu kimseler bu konularda elbirliği, gönül birliği yapıp, ciddi ve köklü tedbirleri alıp, milli bünyenin sıhhatini korumaları, geliştirmeleri ve olumsuzlukları tedavi etmeleridir. Buna zaruret vardır. Yapılması cemiyetimize, insanımıza, milletimize yapılacak en hayırlı hizmettir. Tekrar edersek din, insanları önce dünyada mesûd ediyor, iyiliğe götürüyor. Bir hadis-i şerif'in manasına göre "*insanımızın her biri iyi işlerin anahtarı, şer işlerin kılıdı*" haline gelirler. İşte dinimiz bize bunları telkin ediyor.

Yeni Türkiye: *Peki, dinin bu anlayış tarzını biz kavrayabilmiş miyiz? Siyasetçiler bunları dikkate alıyorlar mı?*

Lütfi DOĞAN: Şimdi siyasette son derece önemli iki unsura riayet etmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi; adalettir ki insanın tabiatında vardır. Hangi iş-görev yerine getirilirse getirilsin hakkaniyet-adalet üzere yerine getirilmelidir. Siyasette ilk zaruri unsur budur. İkinci unsur ise; kişinin yalnız başına hareket etmemesi, yani bütün işlerin meşveretle, danışarak yerine getirilmesidir. Memleketin, ferdin, toplumun veya ailenin işlerinde farklı görüş taşıyanlar bunları ortaya koyuyor ve karşıdaki de bu görüşlerden yararlanıyor. Çok güzel bir düsturdur. "*İşlerini danışma ile, istişare ile yürüten kimseler aldanmaz, zarar etmezler.*" Neden? Çünkü birlikte karar verdiler, birlikte düşündüler, çözüm ürettiler ve hepsinin ana gayesi de doğruyu, gerçeği, faydalı olanı bulmaktır.

İnançları onlara ışık tutuyor, hayrı arıyorlar, güzeli arıyorlar ve bulmaları da mümkündür. Cenâb-ı Hak böyle bir topluma yardım eder.

Siyasetteki istişarede bütün meseleler bununla halledilir. Burada Cenâb-ı Hakk'ın en büyük nimeti olan hürriyet ve hürriyete saygı da kendini gösterir. Bir yönetici, beğendiği beğenmediği, sevdiği sevmediği kim olursa olsun isabetli bir görüş oldu mu "benim düşüncem budur" diyebilmelidir. O insan da samimiyetle, içtenlikle ülkesinin insanının yararına gördüğü düşünceyi ortaya koymalıdır. Şimdi şu iki düstura saygı gösterildiği takdirde ki bu saygıyı göstermek bütün insanımızın görevidir, aynı zamanda hakkıdır. Herkes buna riayet ettiği takdirde yolsuzluk nerede olacak. Farkına varmadan veya münferit yanlış olumsuz hadiseler olsa da, adalet üzere bina edilen kanunlar onu önlemeye yeterlidir.

Yeni Türkiye: *Siyasette adaletin ve istişarenin olması olumsuzlukları bertaraf etme de yeterli düsturlar mı demek istiyorsunuz?*

Lütfi DOĞAN: Burada bir üçüncü düstur da bulunuyor: Siyasette ahlâk. Zaten ahlâk varsa üstün ahlâk yaşıyorsa siyasetin değeri çok yüksektir. Eğer üstün ahlâka riayet edilmezse o siyasetin insanları mutlu etmesi söz konusu değildir. Mutlak surette bin bir çeşit çetinliklerle zorluklarla hatta güvensizliklerle karşılaşabilir. İnsanlar arasında en önemli manevi zenginlik insanların birbirlerine itimat etmeleri, güvenmeleridir. Şimdi dini yönden bir konuyu ele aldığımız zaman, mesela müslüman, Allah'ın emrine teslim olan kimsedir, Cenâb-ı Hakk'a itirazı olamaz. Bunun bir adı da nedir? Mü'mindir. Allah'a iman etmiştir. İnsanlara güven veriyor. Bu insan mü'mindir. Özü, sözü doğrudur. Benim vatandaşımdır. Hatta bizde hukuki bir kaidedir. Bugünkü hukukta da buna riayetin zarureti vardır. "Beraat-i zimmet asıldır" derler. Yani bir insan daima masumdur. Suçsuzdur. İnsan, bir yanlışlık yapar, mahkeme onu tespit eder, onun suçluluğuna karar verir, gözle görülür, inkarı

imkansız şekilde sübut buluncaya kadar hiç kimse onu suçlayamaz. Yoksa bütün insanlar “beraet-i zimmet asıl” olduğu için birbirlerine karşı masumdur. İslâm noktai nazarında güven içinde olmalıdır. Mü'min diyoruz. Yetmiş milyona yaklaştı ülkemiz. Hepsı mü'min, hepsi güven içinde biri diğerine güveniyor. İşte ahlâk bu. Ama bu münasebetlerde, özetle ifade edersek; güzel ahlâk nedir? Güler yüzlü olmak insanlara iyiliği ulaştırmak, insanlara eziyet vermemek. Bu medeniyetin icabıdır. Demek ki herkese güler yüzlü, tatlı sözlü davranıyorsunuz, herkese gücünüz yettiği ölçüde iyilik yapıyorsunuz. Bir de hiçbir ferde en ufak bir eziyet vermiyorsunuz. Şimdi bu üç ana prensip ailede, okulda, cemiyette, camide öğretiliyor. Siyasi kadroların tamamı da bunu yaşıyorlar ki hakikaten bizim siyasi insanlarımız, benim tanıyabildiklerim çok muhterem insanlar, bunu bütününe şâmil kılmak lazım. Ama cemiyetin içerisinde yanlışlık yapanların olduğu da bir vaki'dir. O halde milletimize de büyük görev düşüyor. Çünkü siz, diyelim ki arazinizi bu araziden anlayan bir ziraatçıye teslim ediyorsunuz. Teslim ettiğiniz zaman o ziraatçinin bu işe ehil olduğunu veya olmadığını düşünüyorsunuz. Bu işe ehildir, diyorsunuz, güvenilir, ziraat işlerini iyi yapar diyorsunuz. Üstelik bana da hakkaniyetle vekâlet yapar diyorsunuz. Bunun gibi, bu siyasi hizmetler de böyledir. Siyasi hizmeti omuzlayan kimse şunu bilecektir. Bu mülk benim değildir. Bu mülk, bana emanet eden kimselere aittir. O halde onların benimseyeceği, memnun olacağı, rıza göstereceği şekilde ben bu hizmeti yürütmeliyim, kanunlar da bunun için konulmuştur. Hakkaniyet üzere konulduğu takdirde olumsuzluklar asgari hadde iner, cemiyeti rahatsız edecek bir safhaya da ulaşması mümkün değildir. Sonuç itibariyle bu ahlâkla ilgili konuda merhum Akif'in Safahat'ında bir bölüm var. Onu, olduğu gibi ve sadeleştirilmiş şekliyle aktarmak istiyorum:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı yezdânın
Ne irfânın kalır tesiri katiyyen, ne vicdânın
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır,
Ya hayvan bağıdır fitratla, insan hürr-ü mutlak
Behâim çıkmaz amma hilkatın sâbit hudûdundan
Beşer hâlâ habersiz böyle bir kaydın vücûdundan
Meğer kalbinde mevlâdan tehâşî hissi yer tutsun,
O, yer tutmazsa hiç mânâsı yoktur kayd-ı nâmûsun
Hem efrâdın, hem akvâmın bu histir, varsa vicdânı;
Onun ta'ûli: insaniyyetin tevkî-i hüsrânı.
Budur hilkatte cârî en büyük kanûnu Hallâk'ın:
O yüzden başlar izmihlâlî milletlerde ahlakın
Fakat ahlakın izmihlali, en müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zirâ ne milliyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın; Ahlâk-ı millî, rûh-u millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür, mevt-i küllîdir.
Olur cem'iyet artık çâresiz pââmâl-i istilâ;
Meğer kaldırmış olsun rûhu sâî indirip Mevlâ.
Evet bir ba'su ba'del mevte imkân vardır elbette.
Bunun te'mini, lâkin, bir yığın edvâra vâbeste
O cem'iyet ki vicdânında hâkim, havf-ı Yezdan'dır
Bütün dünyaya sahiptir, bütün akvâma sultandır.
Fakat efrâdı Allah korkusundan bî-haber millet,
Çeker, milletlerin menfûru kıbtîler kadar zillet.
Meâlî meyli hiç kalmaz, şehâmet büsbütün kalkar;
Ne hâkimlik tanır artık, ne mahkûm olmadan korkar.
Şeref hırsıyla istihkar-ı mevt etmişken ecdâdı,
Bırakmaz öyle bir pâkize neslin şimdi ahfâdı,
Hayat uğrunda istihfâfâ şâyan görmedik hüsrân,

Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın, tek, cân.
Yürekler en mülevves, en sefil âmâl için çarpar;
Sinirler en muhâl endîşeden titrer durur par par.
Olur cem'iyet efrâdınca şahsî menfaat "Ma'bûd"
Sorarsan kimse bilmez var mı "hak" namında bir mevcût.
O, doymak bilmeyen ma'bûda, kurbandır hayâ hissi,
Hamîyyet, âdemîyyet hissi, ulvî hislerin hepsi
Bu hissizlikle cem'iyet yaşar derlerse pek yanlış,
Bir ümmet göster, ölmüş maneviyatıyla, sağ kalmış?

Manzumenin Neşre Çevrilmiş Şekli;

Ahlâka yükseklik veren, ne ilm-ü irfan ve ne de vicdandır.
Fazilet duygusu insanlarda ancak Allah korkusundandır.
Yüreklerden Allah korkusunun çekildiği farzedilirse, ne ilm-ü
irfanın ve ne vicdanın katiyyen bir tesiri kalmaz. Hayat, artık,
hayvanî bir hayattır. Hatta, ondan daha da alçaktır. Çünkü hayvan
fitrat kanunu ile bağlıdır. Lakin insan, mutlak olarak hürdür. Çünkü
hayvanlar, yaratılışın değişmez sınırlarının (kanunlarının) dışına
asla çıkmaz. Lakin, insan hâlâ, böyle bir kanunun varlığından
habersiz görünüyor.

Meğer ki insanın kalbinde Allah'dan sakınma duygusu yer
tutmuş olsun. Eğer o yer tutmamışsa, artık namuslu olma
düşüncesinin de bir manası kalmamıştır. Gerek fertlerin ve gerekse
milletlerin eğer vicdanı var ise o duygu Allah korkusunun varlığı
iledir. O duygunun hükümsüz kalması ise, insanlığın hüsrân
vesikasıdır.

O yüce yaratıcının yaratmada hakim kıldığı en büyük
kanunu budur ki, milletlerde ahlâkın çöküşü Allah korkusunun
çekilmesi ile başlar. Fakat ahlâkın yok olması en büyük bir
izmihtir. Çünkü artık ne millet kurtulur, ne milliyet ve ne de
istiklal kurtulabilir.

Oyuncak sanmayın. Millî ahlâk, milli ruh demektir. Onun iflas etmesi ise en korkunç ölümdür, küllî (herşeyin) ölümüdür. Artık çaresizdir cemiyet, çığnenir. Meğer ki Allah Teâlâ ikinci bir ruh vererek diriltmiş ola. Evet, ölümden sonra dirilmeye elbette imkan var. Lakin bunun teminini yüce yaratıcı, bir çok zamanların geçmesine bağlı kılmıştır. Bir cemiyetin vicdanında hakim düşünce Allah korkusu olursa, o toplum, bütün dünyaya sahip, bütün milletlere de sultandır. Ama fertleri Allah korkusundan habersiz kalan bir millet, milletlerin nefret ettiği Kıbtüler kadar zillet içinde kalır. Çünkü, yüksekliklere çıkma isteği hiç kalmaz. Şecaat (yigîtlik ve mertlik) duyguları da yok olup gider. Artık ne hakimlik bilir ve ne de mahkûm olmaktan sakınır.

Haysiyet ve şeref duygusu ile dedeleri ölümü bile hiçe saymışken, şimdi böyle temiz bir neslin torunları yaşamak için her hüsrânı hafife alıyor ve elinden bırakmak istemiyor. Hem öyle ki tekmeler altında gebermeye razı oluyor, yeter ki canı çıkmasın.

Yürekler, en pis, en aşağılık arzular için çarpar. Sinirler, hiç olmayacak endişelerden korku içinde titreyip durur. Böyle olunca da cemiyetin fertleri için şahsî menfaat, sanki bir mabud olur. Artık, “Hak” isminde bir mevcut var mıdır? diye sorarsan kimse bilmez olur. Ve o doymak bilmeyen mâbuda (şahsî menfaate) her şey kurban edilir. Utanma duygusu, hamîyyet, insaniyyet, hâsılı, yüksek duyguların hepsi kurban edilir.

Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse, pek yanlıştır. Çünkü maneviyatı ölmüş bir milletin sağ kaldığı, yaşadığı mümkün değil, gösterilemez.

Yeni Türkiye: *Hocam özetlersek; din hem siyasete hem de ahlâka ıstık tutan bir ilâhî düsturdur, bütündür, dediniz. Bu düsturların egemen olmasındaki engeller nelerdir?*

Lütfi DOĞAN: İslâm dininin en büyük düşmanı, bilgisizliktir, cehalettir. İslâm’a düşman olan kimseler var.

İslâmiyet'i kabul etmeyen inkar eden insanlar ta peygamberimizin asrı saadetinden bu güne kadar olmuştur.

Bütün insanları da müslüman kabul etmek mümkün değildir. Müslümanlar var, yahudiler var, hristiyanlar var. Budistler var daha birçok din mensupları var, kim ne olursa olsun İslâm kendisinin hak, doğru, insanlığın iyiliği için Allah Teâlâ tarafından gönderildiğini ortaya koyar. Herkese de bu hak yolu gösterir. Ancak İslâm'ın dışında olanların hürriyetlerine engel olmaz. Kendi hür iradeleri ile İslâm'ı seçerlerse onlar da mutlu olurlar ama İslâm'ın dışında kalırlarsa sorumluluk kendilerine aittir. Müslümanların, İslâm'ı bilenlerin, bunları yeri geldiğinde ifade etmeleri lazımdır. Ama İslâm'ın en büyük düşmanı cahilliktir, bilgisizliktir. Hatta bizde çok güzel atasözleri vardır. Derler ki; "bilgisiz dostun zararı, akıllı, bilgili düşmanın zararından daha çoktur." Demek ki eğer düşman akıllıysa, tabii o kendi menfaatini düşünür, kendi iyiliğini düşünür. Belki size de egemen olmayı düşünür, ama siz ona o fırsatı vermezsiniz. Neden? Sizin akli seliminiz var, inancınız var, siyasetiniz var, ahlâkınız var, onun zararından kendinizi önleyecek tedbirleri almakla yükümlüsünüz. Bunlar farzdır aynı zamanda ibadettir. Şimdi bunları aldığınız takdirde, akıllı düşman kendi yararını düşündüğü için size zarar vermeye cesaret edemez. Fakat akılsız dost dediğimiz zaman; eğer cahilse akılsızsa öyle yanlışlar yapar ki onun yaptığı yanlışlıkları düşman yapmaya muktedir olamaz. Artık o yanlışlıklar sizi uğraştırır durur. Gariptir ki Türkiye'de çok defa biz toplum hayatımızda bu sıkıntılarla karşılaşmış oluyoruz. Ama tekrar ediyorum bünye sağlam, prensiplerimiz sağlam, yeter ki bilerek, düşünerek, araştırarak hem dinimizin kadrini bilelim hem de siyasetin ana unsurlarını daima göz önünde bulunduralım. Burada bir konuyu hatırlatmak istiyorum. Camilerimizde İslâmiyet'in ilk asırlarından bu güne kadar Cuma namazında ibadetimizle ilgili

hutbe okunur. Bittiği zaman güzel bir gelenek olarak bir bakıma Raşid Halifelere uyararak en-Nahl suresinden bir ayeti Kerîme okunur. Ben şimdi onun meâlini sizlere ifade ediyorum, Ayet-i Kerîmenin meâli şu; *“Hiç şüphesiz Allah adaleti, iyiliği ve yakınlara ikramda bulunmayı emreder. Çirkin işlerden, kaba davranışlardan bir de haksızlıktan men eder. İyi düşünesiniz diye sizlere böylece öğüt verir.”*⁹³ İşte bir ayeti kerîme, gerek dinî gerek ahlâkî gerekse siyasi bakımdan İslâm şerefine nâil olmuş her insana her hafta Cuma hutbesinde bu gerçekleri hatırlatıyor. Tabii bunları genişletmek, ilerletmek ve burada insan için kazanılması mümkün olan en üstün rütbeyi kazanmak da kadın-erkek her müslümanın hatta her insanın hakkıdır.

Yeni Türkiye: *İnançlı insanların siyasete bakışlarını nasıl görüyorsunuz? Yeterli katkıyı yapıyorlar mı, katılımcılar mı?*

Lütfi DOĞAN: Bu konuda iyi yetiştirilmeye ihtiyaç duyuyorum. Hem şahsım için hem de milletimizin her ferdi için. Bir yerde bir kötülük, bir yanlış iş yapıldığı zaman, o zarar bütünüme, bütün topluma gelmiş olduğunu kabul etmemiz gerekir. Binaenaleyh bunu önlemek de her birimize düşüyorsa bunu yerine getirmeye gayret göstermemiz lazım. Bu gayret, kalemlle olabilir. Bu gayret, sözle olabilir. Bu gayret, fiili bir hizmetle olabilir. Bu gayret, devletin yetkili organlarına haber verip gerekli önlemin alınmasını rica etmekle olabilir. Ama boş durmak yok. Çünkü toplumun bir ferdine gelen zarar hepimize gelmiş gibidir.

Siyasî hizmete gelince; siyasi hizmet sadece bir aile, bir kasaba, bir şehir değil bütün toplumu ilgilendiriyor. O halde bu siyasi hizmette akıllı eren her insanımız olumlu katkılarda bulunmalıdır. O ferdin varlığı bir katkıdır. Peygamber (s.a.s) şöyle buyuruyor; *“Herhangi bir insan, hangi toplumun içerisinde bulunuyorsa o*

⁹³ Enfal Sûresi, 90.

toplumun kütlesini, büyüklüğünü teşkil ediyor ve ona katkıda bulunuyor demektir.” O halde, Müslüman Türk toplumunun şerefli bir ferdi olan kimse de bir defa o toplumda bulunmakla katkıda bulunuyor ama fikren, bedenlen, ilmen, diyaneten, siyaseten çok katkıları bulunacaktır. Eğer bir siyasi kadro yaptığı işi güzel, verimli, bilgiye dayanarak yapıyorsa, “bu işler çok isabetli, yararlıdır” diyorsa yanlış yapana da yeri geldiğinde “bu işi yapmanız size de ülkemize de zarar veriyor” diyorsa ve bunu yapıcı bir şekilde söyleyecek olursa katkıda bulunuyor demektir. Fakat bütünü ile bu katkıyı sağladığını söylemekte haliyle zorlandığımız bir gerçektir. Onun için, eğitim öğretime, tenvîr ve irşâda hepimizin ihtiyacı var. Bunu mükemmel bir şekilde yapmanın, hepimizi, beklediğimiz hedefe, gayeye ulaştıracağı ümidindeyim.

Yeni Türkiye: *Demokratik-modern toplumlarda, demokrasiyi, ablâkî açıdan yeterli görüyor musunuz?*

Lütfi DOĞAN: Demokrasi nedir? Demokrasi okuyabildiğimiz, anlayabildiğimiz kadarıyla, insanların hür iradelerine saygı gösterilmesi ve bir toplumda cumhurun seçtiği, benimsediği esaslara riayet edilmesidir. Burada iyi olanların hepsi zaten dinde var. Din bundan çok daha geniştir. Yani insan aklı seliminin, insan hürriyetlerinin, insan cumhurunun hatırlayamadığı, söyleyemediği sözlerde de din insana ışık tutar. Konu budur. Yoksa eğer hürriyetler güzel kullanılırsa ki demokrasi de zaten budur, o zaman din yaşanıyor demektir. Ama sû-i istimal edilecek olursa hem demokrasiye hem de dine zıt hareket edilmiştir. Konu bu. Cumhur diyor ki; ben şu işi şöyle yaptım. Tamam o halde bu işin böyle olması gerekiyor. İradesini ortaya koymuştur. Zaten dinde bir esas vardır. Müslümanlar bir şeyin iyiliğinde ittifak ettiler mi onda yanılmazlar. Allah indinde de o güzeldir. Yanlış üzerine hiçbir müslüman toplum ittifak etmez, edemez. Mesela; rüşvet iyidir, cehalet iyidir demezler. Tarih boyunca bu böyle olmuştur. Hırsızlık

iyidir diye ittifak edemezler. Neden? Bunların hepsinin kötü olduğunu müslüman olan da bilir, gayri müslimler de bilir. İslâmiyet'in cihanşümul olmasının sebebi şu; insan tabiatının aklı seliminin iyi gördükleri İslâm'da var ve İslâm, onların yapılmasını müntesiplerinden istiyor. Öbürlerine de siz de mü'min olun diye telkin de bulunuyor. Ama zorlama yok.

Yeni Türkiye: Hocam bize vakit ayırdığınız ve güzel sohbetiniz için size çok teşekkür ediyoruz.

Lütfi DOĞAN: Ben de teşekkür ederim.

C. İSLÂMİYET HAKLARDA EŞİTLİĞİ EMREDER.

İslâm Dini'nde insanın değeri çok yüksektir. Yaradılmışlar arasında en mümtaz mevkii işgal eden insan, yaratılış gayesine uygun olarak hayatını devam ettirdiği takdirde, onun ufku bir çok meleklerin ufkunu bile aşmış olur.

Bunun içindir ki İslâmiyet, insanın bu mümtaz mevkiini koruyacak ve onun kadrini daha da yükseltecek esaslar getirmiş; insanı dünyada huzurlu, ahirette mesut kılacak en güzel prensipleri bildirmiştir. Yaratılan her varlık bir gayeye, bir hikmete binaen yaratılmıştır. Bunlar arasında en mühim yeri işgal eden insanın yaratılışında büyük hikmetler vardır. Bu hikmetlerin başında; insanın Hâlıkını bilmesi ve O'na karşı ubudiyet görevini eksiksiz olarak yapması yer alır. İnsanın, kendi kadrini iyiden iyiye idrak ettiği ölçüde, Cenâb-ı Hakk'a karşı ubudiyet görevlerindeki samimiyeti ve bağlılığı artar.

İnsan, bir kısım tabii haklara sahip olarak dünyaya gelir. Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın insana mevhibeleridir. O, bu haklardan gereği gibi faydalanabilecek durumda yaratılmıştır. Dinin ve aklı selimin muktezasına uygun olarak insan, bu haklardan

* Diyanet Dergisi, Mayıs-Haziran, 1972.

faaydalanmasıyla huzur bulur ve mesut olur. İnsan tabii olan bu haklarından faydalanamadığı takdirde, onun insaniyeti zedelenir ve yok olabilir.

Ona bu haklarından en iyi ve makul şekilde faydalanmasını öğreten İslâmiyet'tir. Biz bu yazımızda insanın sahip olduğu bu haklardan (İlâhî nimetlerden) üç tanesine işaret edeceğiz:

1. İnsan, ruhî ve manevi hürriyetine sahip olarak dünyaya gelir. Onu bu hürriyetinden mahrum bırakma yetkisini Cenâb-ı Hak kimseye vermemiştir.

Dinimizin emirlerine göre her insan, bu tabii ve insanî bakımdan, Dinin, akl-ı selimin gösterdiği hudud çerçevesinde faydalanır. Başkaları ona müdahale edemez. İnsan, ancak ve ancak bir Allah'a kulluk eder; kemâl-i tazim ile yalnız O'na ubudiyette bulunur. Din ve dünya büyüklerinden hiçbir kimse, bir mü'minin ruhî ve manevi varlığı üzerinde sulta (hüküm) kuramaz. Onun iç alemine cebretmeğe muktedir olamaz.

O halde, kul ile Allah arasında vasıta ancak, Cenâb-ı Hakk'ın kitabı ve O'nun peygamberlerinin beyan ettiği ilâhî düsturlardır. Dinimizin emirlerine göre insan, doğru yolda olduğu müddetçe, herhangi bir kimse onu Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden mahrum bırakmaz. Diğer taraftan insan doğru yoldan ayrılıp Rabbına isyan ettiği takdirde, onun suçunu Allah'tan başka kimse bağışlayamaz.

Beşer için erişilmesi mukadder olan en yüksek mevkiye vasıl olan peygamberlerin risâlet vazifeleri ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyrulur: *"Biz peygamberleri rahmetimizin müjdecileri ve azabımızın habercileri olmaktan başka (hal ve sıfatla) göndermeyiz."*⁹⁴

O halde peygamberler, insanlara doğru yolu göstermişler fakat onları iman etmeye zorlamamışlardır. Onlar sadece

⁹⁴ En'am Sûresi, 48.

müjdeleyici ve uyarıcı olarak risalet görevlerini yerine getirmişlerdir. İnsanların iman hususundaki durumları ve hesapları ancak Allah'a aittir. Cenâb-ı Hak Peygamberimize hitaben şöyle buyuruyor; *“Resûlüm, sen hatırlat; sen ancak bir hatırlatıcısın. Onların üzerine zor kullanıcı değilsin”*⁹⁵ Bir başka ayet-i kerîmede de Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Resûlüm, senin vazîfen sadece tebliğ etmektir. Hesap ise, yalnız bize aittir.”*⁹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de; *“Resûlüm, önce en yakınlarını uyar”*⁹⁷ meâlindeki ayet nazil olduğu zaman Peygamber (s.a.s), kendi yakınlarını uyarmış, *“Ey Abdimenaf oğulları! Dikkatli olunuz, Cenâb-ı Hak’ın azabından sizi kurtaramam”* buyurmuştur. Ciğerparesi Hz. Fatıma’ya *“Kızım Fatıma, malımdan dilediğini benden iste, fakat Allah’ın buyruklarına itaat etmezsen, onun muhasebesinden seni kurtaramam”* demiştir.

Hatıra şöyle bir sual gelebilir: Biz, Peygamber Efendimizin emirlerine ve onları bize bildiren yetkili ilim sahiplerine itaate me’mur değil miyiz? Buna karşılık cevaben denilir ki: Filhakika bizler Peygamber Efendimize ve dinin emirlerini bildiren diğer zevâta itaat ile mükellefiz. Lakin bu itaat, haddizatında Allah’adır. Çünkü Resûlullah da ve ondan sonra gelen yetki sahibi alimler de sadece Allah’ın buyruklarını tebliğ etmişlerdir. Nitekim dünya işlerinde Peygamberimize vahiy gelmeyen ahvalde ashab-ı kiram görüşlerini beyan ederlerdi. Hangisi isabetli olduğuna kanaat hasıl edilirse, o görüşü kabul buyururlardı. Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Peygamber, ashab ile meşveret etmekle emrolunmuştur.

Kendisi bir peygamber olduğu ve Cenâb-ı Hak’tan vahiy telakki ettiği halde şûra ile emrolunmasının hikmetleri çok büyüktür. Bizzat Hz. Peygamber böyle hareket ettiği gibi, ondan

⁹⁵ Gâşîye Sûresi, 21-22.

⁹⁶ Yusuf Sûresi, 40.

⁹⁷ Şuarâ Sûresi, 214.

sonra gelen Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de öyle yapmışlardır. Mesela, Hz. Ebubekir meşhur hutbesinde: *“Ey insanlar! Sizin hayırlınız olmadığım halde, umurunuzu tedvire me'mur edildim. Eğer iyi yaparsam bana yardım edin. Fena hareket edersem beni doğrultun. Ben Allah'a ve Hz. Muhammed'e itaat ettikçe siz de bana itaat ediniz. Allah ve Resûlüne isyan edersem bana itaatınız gerekmez.”*⁹⁸

Hz. Ömer'in de buna benzer hitabesi malumdur. Bir konuşma sırasında Hz. Ömer *“Ey insanlar! Sizden herhangi biriniz bende bir yanlışla görürse ne yaparsınız?”* İçlerinden biri kalkıp söz alarak: *“Ya Ömer, eğer sende bir eğrilik görürsek onu, kılıçlarımızla doğrulturuz”* dedi. Bu söz üzerine Hz. Ömer: *“Allah'ım sana hamdolsun ki Ömer kulun yanlışığında onu kılıçlarıyla doğrultacak insanlar mevcuttur.”*

Görülüyor ki İslâmiyet, insanın manevi hürriyetini her yönüyle korumuş ve müdahale yetkisini kimseye vermemiştir. Bu durumu müdrik olan ve akıllı eren bir kimse bu hürriyetini daima iyiye kullanacaktır.

2. İslâmiyet insana ruhi ve manevi hürriyeti bahşettiği gibi, onun akıl ve tefekkür hürriyetine de sahip olduğunu bildirmiştir.

İnsan hem kendi varlığını, hem de göklerin ve yerin azametini düşünmekle; akıl ve tefekkür gücünü bunların yaratılışı ve hikmetleri üzerinde istimal etmekle mükellef tutulmuştur. Akıl ve düşünce gücünü yerinde istimal edenler Kur'ân-ı Kerim'de övülmüştür; *“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde akıl-selâm sahipleri için elbette ibret verici deliller vardır. Onlar ayakta iken, otururken, yanları üstüne yatarken Allah'ı hatırlayıp anarlar. Ve göklerin, yerin yaratılışı hakkında inceden inceye düşünürler. (Derler ki) Rabbimiz, Sen bunları boşuna yaratmadın, Sen münezzehsin. Bizî ateşin azabından koru.”*⁹⁹

⁹⁸ İbn-i Hişam, Siyer, IV, 661.

⁹⁹ Âli İmran Sûresi, 90-91.

Sağlam bir inanca sahip olmak ancak akl-ı selim ile ve iyiden iyiye tefekkür etmekle mümkün olur. İnsan bu duruma yükselince, kainatta müşahede ettiği bediî sanat karşısında bunları var eden zatı kibriyanın azametinin hudutsuzluğunu kavramış olur. Yukarda meâlini zikrettiğimiz ayeti celîle nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.s); *“Yazık o kimseye ki bu ayetleri okur da bunlarda olanı düşünmez”* buyurmuştur.

Bir hadisi şerif de meâl olarak şöyledir: *“Bir saat tefekkürde bulunmak bir gece ibadetten hayırlıdır.”*

Demek oluyor ki insan, akıl hürriyetine sahip olmakla ve bu varlıkları takâtî ölçüsünde iyiden iyiye düşünmekle bunların hepsinin insanın istifadesi için yaratıldığını kolaylıkla anlayabilir.

3. İslâmiyet insanları hak ve vazifelerde eşit kılmıştır. Dinimiz insanın manevi varlığına, akıl ve tefekkürüne en geniş manada hürriyet bahsettiği ve onların muhafaza edilmesini emrettiği gibi; insanları hak ve vazife hususunda eşit saymıştır. Her insanın canı, malı, namusu, haysiyet ve şerefi, dinimizce muhterem kılınmıştır. Bunlar insanın en tabiî hakkıdır. Bunlara saygı göstermeyen kimseler yalnız dünyada değil ahirette de ilâhî adalet karşısında ceza göreceklidir. Kur’ân-ı Kerîm’de meâl olarak şöyle buyrulur: *“Kim fenalık yaparsa, cezasını görür. Kendisine Allah’tan başka ne dost ve ne de yardımcı bulabilir.”*¹⁰⁰

Bu hususta İslâmiyet insanlar arasında tam bir eşitlik koymuştur. İlâhî adalet karşısında zengin ile fakirin, kumandanla neferin, devlet reisi ile alelâde bir şahsın arasında bir fark yoktur. Hepsi yaptıkları iyi işlerin mükafatlarını, fena işlerin de cezalarını görür. Bir insanın diğer insanlara mutlak üstünlüğü, söz konusu değildir. *“Allah katında üstünlük ancak takvâ ve iyi ahlâk iledir.”*¹⁰¹

¹⁰⁰ Nisâ Sûresi, 123.

¹⁰¹ Hucurât Sûresi, 13.

Bir gayri müslim, mü'minlerin himayesi altında bulunduğu müddetçe haklarının korunmasında mü'minler gibi eşit muamele görür. Hz. Peygamber, bir hadislerinde, *"Kim ki zimmiye (müslümanların himayesinde bulunan gayri müslime) eziyet ederse, kıyamet gününde o kimsenin hasmı benim"* buyurmuştur. Peygamber Efendimizin şu hadisi şerifleri de ne kadar düşündürücüdür: *"Hepiniz Ademdensizsiniz, Adem ise topraktan yaratılmıştır. Arabın Arap olmayana üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir."*

Mahzûm kabilesinden bir kadın hırsızlık suçundan dolayı cezalandırılmakta idi. Sahabeden Usâme (r.a), bu kadının ceza görmemesi için şefaet etmek istedi. Bu durum karşısında Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Bu husus, sizden önceki milletleri hüsrana uğratmıştır. Zira onlardan şerefli bir kimse suç işlerse, onu bağışlarlar; zayıf kimse suç işlerse onu cezalandırırlardı. Allah'a kasem ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma bu hırsızlığı yapmış olsaydı onun elini keserdim."*

Peygamber Efendimiz, Veda Haccı'nda îrad buyurduğu hutbenin bir bölümünde şöyle buyurmuştur: *"Kimin malından bir şey aldysam, işte malım, gelsin alsın. Kimi döğmüş isem, kıyamet gününden önce gelsin benden hakkımı alsın."*

Hz. Ömer'in valilerine yazdığı mektuplardan birinin meâli şöyledir:

"İnsanları hukukta eşit tutunuz. Nezdinizde onların uzak olanları yakınları gibi, yakın olanları da uzakları gibi olsun. Rüşvetten ve bir de arzuya göre hüküm vermekten şiddetle sakının."

Yukarıda her üç bölümde meâlleri zikredilen ayetler ve hadisi şeriflerden anlaşıldığı üzere İslâmiyet, insana ruhî ve vicdanî hürriyet bahşetmiş; insan aklını hür kılmış ve layık olduğu en üstün mevkide tutmuştur. İnsanları can, mal, ve namus, haysiyet ve şeref bakımından eşit kılmıştır. Mü'minlerin zimmetinde olan gayri müslimleri bile aynı haklarda eşit tutmuştur.

Bugünde de medenî olmak yolunda olan bütün milletler, bu haklar için gayret göstermektedirler.

Bu esaslara gereği gibi saygılı olan kimselere ne mutlu. Zira böyleleri hem dünya, hem de ahiret saadetini elde etmeye hak kazanırlar.

D. İSLÂM DİNİ VE TÜRK SECİYYESİ*

İnsan topluluklarını medenî kılan asıl sebep, kendilerinde bulunan iyi vasıflar ve sahip oldukları manevi değerlerin üstünlüğüdür. İnsanlarda bulunan bu iyi vasıflar ve onların sahip olduğu manevi değerler ne ölçüde üstün olursa bu insanların meydana getirdiği toplumlar da o kadar medenîdir.

Diğer taraftan varlığını korumak ve devamını sağlamak isteyen toplumların, kendilerini ayakta tutacak maddi güç ve unsurların yanibaşında ve onlara muvâzî olacak manevi güç ve değerlere de sahip bulunmaları gerekir. Manevi gücü zayıflamış toplumların maddi gücü ne kadar fazla olursa olsun arzu edilen başarıları elde etme imkanını zâyî etmiş sayılırlar.

Hangi milletin sahip olduğu manevi değerler daha üstün ve insan tabiatına, ruh yapısına daha uygun ise, o milletin yükselmesi, varlığını ilânihaye devam ettirmesi o kadar tabii olur. Manevi değerlerini heder eden cemiyetlerin büyük medeniyetler kurmaları şöyle dursun, varlıklarını devam ettirmeleri bile mümkün olmaz.

Tarih tetkiki bize gösteriyor ki aile, vatan, millet, din, iyi ahlâk gibi mukaddes duyguları sarsılmış bir cemiyetin asırlarca yaşaması ve görenlere hayranlık sağlayacak üstün medeniyetler kurması mümkün olmamıştır.

İnsan topluluklarını sevindiren ve bugün dahi büyük bir hayranlıkla müşahede edilebilen güzel eserler, maddi kuvvetleriyle

* Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos 1971.

birlikte manevî gücü üstün olan milletler tarafından meydana getirilmiştir.

Milletimizin mazisi, objektif bir görüşle incelendiği zaman yukarıda kaydedilen hususlarda mümtaz bir mevkîi bulunduğu kolaylıkla görülür. Cesareti, çalışkanlığı, sadakati, hakseverliği, manevî değerlerine olan bağlılığı, milletimizin mazisini iftihar edilecek zafer ve şeref levhaları ile tescil etmeye muvaffak kılmıştır. Sadece Malazgirt Zaferi'ni hatırlamak, bu kaydedilen hususları anlamak bakımından kafidir.

Milletimizin tabiatında mevcut ve yukarıda bir kısmına işaret edilen istidatlar İslâm Dini'nin hayat bahşeden prensipleriyle yoğurularak kemalini bulmuştur. Bu bakımdan milletimizin ahlâkı ve seciyyesi, dinimizin yüce prensipleriyle hayatiyetine kavuşmuştur.

Ruhi Terbiye

Bir milletin ruhi terbiyesi ve manevî değerlerinin kaynağı dindir. Türk Milletinin dini İslâmiyet'tir. Başta Türk Milleti olmak üzere, beşeriyetin ruh yapısına en uygun olan din, İslâm Dini'dir. Tevhide inanmış olan Türk Milleti, İslâm Dini'nin yüce prensiplerini anladıktan sonra kitleler halinde İslâm Dini'ne girmiştir. Bundan sonra da İslâm ahlâkının hak ve adaletin adeta sembolü olmuş, zaferle gittiği yerlere huzur ve emniyeti götürmüştür. Bu bakımdan İslâm Dini'nin insanlığa getirmiş olduğu ve insan ruhunu tatmin eden ilmî ve ictimâî prensiplerine bir atf-ı nazarda bulunmak yerinde olur.

İslâmiyet akl-ı selim ve ilim dinidir.

"Düşünmeyeceksin, aklın idrak etsin veya etmesin kabul edeceksin" gibi bir mülâhazanın İslâmiyet'te yeri yoktur. İslâm Dini akl-ı selime hitabeder. Akı ve muhakemesi olmayan bir kimseyi İslâmiyet mükellef tutmaz. Bunun içindir ki, insana layık olduğu en üstün değeri veren İslâm Dini insanı reşid olup, akı erinceye kadar

masum saymış; ancak bu çağa gelip aklı erince onu mükellef tutmuştur.

“İnsanın dini aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur” düsturunu getirmekle aklı layık olduğu en yüksek mevkiine çıkarmıştır. Diğer taraftan akıl ve düşünceye hürriyetini vermiştir.

*“Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış anlaşılmıştır.”*¹⁰² hükmünü getirmekle insanları akl-ı selim ve düşünceleriyle doğruyu seçmekte serbest bırakmıştır. Zira herhangi bir eseri görünce onun mimarına intikal etmek, akl-ı selimin bir icabıdır. Eser ne kadar iyi tetkik edilirse, mimarının mahareti, ilim ve sanattaki kudretinin genişliği o derece iyi bir şekilde anlaşılacağı tabiidir.

İslâmiyet bu konuda bütün dinlerin fevkindedir. Onun esaslarına göre insan da dahil bütün kainat bir Allah'ın eseridir. O halde Cenab-ı Hakk'ın ilim, kudret ve azametini beşer idraki ölçüsünde anlamak için kendimizden ve üzerinde yaşadığımız dünyamızdan başlamak üzere ve idrakimiz yettiği kadar Cenab-ı Hakk'ın eserlerini incelememiz, araştırmamız ve bu kainatta koyduğu prensipleri kavramaya çalışmamız gerekir.

Bütün tesirlerin dışında yapılacak bu araştırma, insanı her şeyi var eden ve her şeye gücü yeten; her varlığa layık olduğu istidâdı veren ve kainatı kendi kanun ve iradesine göre tedvîr eden mutlak hüküm sahibi bir Allah'a iman sonucuna götürür. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm'de, *“De ki; Göklerde ve yerde neler var, bir bakıp araştırsanız!”*¹⁰³ meâlindeki birçok ayetler insanlar için bunları hatırlatan ilâhî emirlerdir.

Şinâsi, şu veciz manzûmesiyle bu gerçeği ne kadar güzel beyan etmiştir:

Varlığın bilmeye ne hâcet kürre-i âlem ile

Yeter isbâtına halkettiğin bir zerre bile

¹⁰² Bakara Sûresi, 256.

¹⁰³ Yunus Sûresi, 101.

Şüphesiz ki böyle yapmak için akıl ve düşüncenin yolunu aydınlatacak bir esasa ihtiyaç duyarız ki o da ilimdir.

Milli Seciyemiz

Cesaret, hakseverlik, sadakat, samimiyet, mertlik, düşmüşlere yardım, affedicilik, sulh ve müsâlemet severlik, cömertlik, misafirperverlik, müsâmaha, Cenab-ı Hakk'ın yardımına tam itimat, yeri geldiğinde düşmana haddini bildirmek milli seciyyelerimizdendir. Keza, şeref ve haysiyet, din, vatan ve millet uğrunda canını vermeyi en şerefli görevlerden addetmek ve milli seciyyelerimizden olduğu bilinen bir gerçektir.

Bütün bu meziyetleri ekmel bir sûrette insanlara öğreten İslâm Dini'dir. Bundan dolayıdır ki, yayılışını müteakiben milletimiz İslâm Dini ile yakından ilgilenmiş, onun ulvî prensiplerinin, beşer fitratına, kendi ruh yapısına en uygun olduğunu anlamış ve Allah katında da makbul bir tek din olduğunu bilmiştir. Bunu bilince de kendi arzusu ile kitle halinde İslâm Dini'ni kabul etmiştir.

Bundan sonra da milletimizin ruh yapısında nüveler halinde bulunan istidatlar bir fidan misali filizlenip kuvvetlenmiş, sonuç itibariyle de en olgun meyvelerini vermiştir.

Onun bu olgun meyvelerinden birisi de Malazgirt Zaferi olmuştur. Zaten eskiden beri yaşayışlarında ve muamelelerinde daima dürüst, iffetli, büyüklere karşı saygılı olarak yaşamayı şiar edinen milletimiz İslâm ile müşerref olduktan sonra bahar yağmurunun, münbit topraklar üzerine yağması gibi bir durum almıştır. Başbuğundan neferine kadar duygu, düşünce ve gayeleri aynı olan bir milletin elde edemeyeceği zafer, aşamayacağı engel yoktur. O gaye ki, Cenab-ı Hakk'ın yüce adının her yerde anılmasını sağlamak, milletimizin şan ve şerefini yüceltmektir. Alp Arslan ve O'nun askerinde bu azim ve inanç mevcut idi. Nitekim, Türk barış severliğinin bir örneği ve İslâm Dini'nin bir icabı olarak

Romanus'a ilk defa barış teklif edilmiş idi. Romanus mağrur olarak "Musâlaha Rey şehrinde olur" demesi üzerine Sultan müteessir olmuştu.

Din alimlerinden Buharalı Muhammed İbn-i Abdulmelik, Sultana hitaben; *"Siz bir din için mücâbede ediyorsunuz. Cenab-ı Hak onı mansur ve diğer dinlere galip kılacağını vaad buyurmuştur. Ümid ederiz ki, Cenab-ı Hak bu fethi sizin namınıza yazmıştır. Cuma günü öğleden sonra düşman ile karşılaşınız. Zira o saatte minberde bütün hatipler İslâm mücahitlerine nusret niyaz etmektedirler. Ve o saatlerde yapılan niyazlar da icâbete makrundur"* demiştir. Çok âlîcenap bir karaktere sahip olan Alp Arslan öyle yapmış, Cuma namazını, askerleri ile kılıp, Cenab-ı Hakk'a dua ettikten sonra, ordusuna hitaben, kendisinin de onlar gibi bir asker olduğunu, arzu edenin geri dönebileceğini, şehit olduğu takdirde giydiği beyazların kendisine kefen olmasını söylemiş, ordusu ile birlikte tekbir alıp, aslan gibi düşmanın üzerine atılmıştı. Zaferle nihayet bulan bu savaşta insanî olgunluğun en güzel eserlerinden birini düşmanına göstermekle gelecek kuşaklara örnek oldu. Zaten onun bu zaferi dünyada vuku bulan ender muzafferiyetlerden biri olmuştur. Bu ruhu taşıyan millerümüz dünyalar durdukça pâyidar kalacağı muhakkaktır. Çünkü *Allah'ın yardımı O'nun rızasını arayanlarla beraberdir.*

E. ŞÛRÂ - MEŞVERET NEDİR?*

Şûrâ, büşrâ vezninden mastardır. Şûra, kelime olarak; üzerinde meşveret edilen, danışılan bir iş, bir husus, böyle bir hususla ilgili olarak fikirlerin, düşüncelerin ortaya konulmasıdır. İstişare, meşveret de bu kökten gelir. Meşveret; mühim bir konuda fikirlerin, düşüncelerin en isabetli olanını elde edebilmek için

* İslâm Dergisi, Temmuz 1990, Sayı: 83; s. 30.

insanların birbirlerine danışmada bulundukları, istişare ettikleri hususlardır.

Teşâvür, müşavere, meşveret gibi kelimelerin hepsi de insanların birbirleriyle danışmada bulunarak isabetli olan fikirleri elde etmeye çalışmalarıdır. Birbirlerini tamamlayan, teyid eden, isabetli iki veya daha çok fikirler bir düşünceden daha iyidir. Bu bakımdan istişare aklın kemâlinin, uzak görüşlü olmanın, adil siyasetin, güzel idare kabiliyetine sahip bulunmanın da delilidir. Biz insanlar için ferd ve toplum hayatımızda şura (meşveret) gerçekten büyük ehemmiyete haizdir. “Her şey akla, akıl da çok tecrübeye muhtaçtır” denilmiştir. Çünkü, meşverette bulunan insan başkalarının akıl, tecrübe ve bilgilerini kendi akl-ı selimine ve bilgilerine katmış demektir. Akl-ı selim, bilgi ve tecrübe yönünden de meşveret biz müslümanların hepimizin daima göz önünde bulundurmamız ve düstur yapmamız icabeden en mühim görevlerimizdendir. Çünkü meşveret, fert ve toplumlar, hatta millet ve devletler için doğruyu bulmanın, isabetli icraatın, başarı ve saadetin yolunu gösteren şaşmaz düsturlardan biridir.

Bunun içindir ki bir kısım bilginler, *“Akl-ı selimden üstün zenginlik, bilgisizlikten (cehaletten) çetin fakirlik, meşveretten güçlü dayanak yoktur”* demişlerdir.

Bazıları daha da ileri giderek; “İstişare ve müşavereden sonra hata etmek, istişaresiz isabetten hayırlıdır” demişlerdir.

Tabii ki esas gaye meşveretteki isabeti, hayır ve bereketi belirtmiş olmaktır. Zira en isabetli görüşlere sahip, en kabiliyetli insanların bile danışma nimetinden yararlanma ihtiyaçları vardır. Bu bakımdan akl-ı selim, isabetli görüş ve düşünce sahibi her insan meşveret nimetinden gereği gibi yararlanmalıdır. Çünkü böyle bir insan dahi yine kendisi gibi akıl ve isabetli fikirler sahibi mümtaz insanların görüş ve düşüncelerini kendi bilgi ve tecrübelerine ilave etmiştir ki, bu gerçekten büyük bir muvaffakiyettir.

“İstişare; insanları hayrete düşmekten koruyan bir kalkan, kınanmaktan emin kılan bir muhafız gibidir” sözü tamamıyla hikmettir. İmam Ali (k.v.)nin; “İstişare aynıyle hidayetdir, hak olanı bulmaktır” mealindeki sözü de meşveret konusunda aydınlatıcı fikir vermek için kafidir.

Her iyilikte olduğu gibi meşveret, danışma konusunda da Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s) sadece bize değil, bütün beşeriyete en güzel misal, en başarılı ve adil devlet başkanlarına da en güzel örnektir. Böyle iken Allah Teâlâ Resûl-i Ekrem’e iş hususunda ashâbı ile meşverette bulunmasını emir buyurmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’in Al-i İmran Suresi 159. ayet-i Kerîmesi meâl olarak şöyledir; *“Allah’ın rahmetinin eseri olarak sen onlara (ashabına) yumuşak muamelede bulundun. Eğer kaba sözlü ve katı kalpli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Onları bağışla, onlar için mağfiret talep et. İş hususunda onlarla müşaverele bulun; bir de azmedip karar verdiğinde Allah’a güven. Hiç şüphesiz Allah kendisine güvenip itimat edenleri sever.”* Bu ayette beşeriyetin iyiliğini düşünen her insan için en güzel prensipler, uyulması, uygulanması insana en üstün izzet ve şeref olan emirler, öğütler en veciz bir şekilde beyan edilmiştir. Aslında ayet-i kerîmede zikredilen emirler, hatırlatmalar Resûl-i Ekrem Efendimizdir. Lakin onun mümtaz şahsiyetiyle ilgili bu ayetten akl-ı selim sahibi her insan gerekli dersleri, ilâhî emir ve öğütleri almalıdır.

Ayetin meâlini bir kere daha dikkatli göz önüne aldığımızda şu gerçekleri zihinlerimize kolaylıkla yerleştirme imkanını bulabiliriz:

- a. Allah Teâlâ’nın rahmeti sayesinde Resûl-i Ekrem (s.a.s) ashâbına güzel kolay ve rıfk ile muamelede bulunmakla,
- b. Resûl-i Ekrem (s.a.s) ashâbının kusurlarını, eksikliklerini bağışlamakla,
- c. Onlar için Allah’tan mağfiret talep etmekle,

d. İş hususunda onlarla meşverette bulunmakla,

e. İstişarede karara vardıktan sonra Allah'a güvenmekle emrolunmuştur. Ayrıca; Allah Teâlâ kulları içinde O'na güvenip itimat edenleri sevdiğini müjdelemiştir.

Ayet-i kerîmede beyan edilen bu esaslarla biz insanlara, kurtuluşun, izzet ve şerefın, ebedi mutluluğun değışmez prensipleri, kaideleri gösterilmiştir. Aynı zamanda kamil bir insanın başarılı ve ebediyyen mesut olacak bir mü'minin ne gibi vasıflara sahip olacağı, hangi prensiplere uyacağı ve neticede en üstün dayanağının, neresi olması gerektiğı en veciz ve en güzel bir ifadeyle telkin edilmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s) mahlûkatın insanlara en müşfiki en merhametlisi, yaratılmışların da en akıllı olanıdır. O alemlere de rahmettir ve güzel ahlâka sahiptir. Böyle iken Allah Teâlâ, O'na iş hususunda ashâbı ile meşverette bulunmasını emretmiştir. Hasan Basri (r.a); "Allah'ın Resûlü müşaverede bulunmaktan müstağnidir. Ancak İslâm ümmetine en güzel yolu göstermek ve mü'minler için en güzel düstur olsun diye Allah Teâlâ Resûl-i Ekremine Ashab ile istişarede bulunmayı emir buyurmuştur" demiştir.

Durum böyle olunca biz insanların istişare ile memur bulunduğumuz kolaylıkla anlaşılmış olur. Kaldı ki Kur'ân-ı Kerîm'de Şûra suresinde Cenab-ı Hak hoşnut olduğu insanları (mü'minleri) methetmiş, onların güzel vasıflarını beyan etmiş ve bu meyanda; "*Onların işleri aralarında meşveret ile*"¹¹⁴ buyurmuştur.

Ayet-i Kerîmelerin meâlleri şöyledir; "*Onlar ki, büyük günahlardan ve açık çirkinliklerden uzak dururlar, öfkelenedikleri zaman da bağışlarlar. Onlar ki Rab'leri için daveti kabul etmekte ve namazı tam*

¹¹⁴ Şûra Sûresi, 38.

olarak eda etmektedirler. İşleri aralarında meşveret (danışma) iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah yolunda sarfederler.”¹⁰⁵

Bilinmesi gereken bir husus da şudur. Bütün bu meşveretler, nass bulunmayan hususlardadır. Nass’ların bulunduğu hükümleri apaçık bildiren hususlarda sadece onlara uyulur. Meşverete mahal kalmaz. Ancak bu gibi hususların eksiksiz bir şekilde Kur’ân ve Sünnete uygun olarak yerine getirilmesi konusunda meşveret edilmesi Sünnete uygundur. Mesela hacc ibadeti farzdır. Bu husus kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Mükellef olup şartları uygun olan bir müslüman hacc ibadetini yerine getirip getirmemesi konusunda istişare edilmesi söz konusu değildir. Ancak hacc ibadetini eda etmek için hava veya deniz veyahut da karayoluyla mı gitmeli, kimlerle arkadaşlık etmeli ve daha ne gibi kolaylıklardan yararlanmalı ve benzeri hususları istişare edebilir, etmelidir.

Resûl-i Ekrem (s.a.s) insanların en çok istişarede bulunanı idi. Bir defasında Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer’e şöyle iltifat etmişler ve “*Siz ikiniz bir hususta ittifak ederseniz, ben size muhalefet etmem*” buyurmuşlardır. İmam Ali (r.a) “*Ya Resûlallah! Biz her işimizde müşkilimizi çözmek için size müracaat ediyoruz. Lakin sizden sonra durumumuz ne olacaktır?*” diye sormuş. Resûl-i Ekrem Efendimiz de “*Âbid ve akil kimselerle istişarede bulunursunuz!*” buyurmuşlardır.

Resûl-i Ekrem’in (s.a.s) dar-ı bekaya irtihalinden sonra yine ahabî kiram din ve dünya işlerinde daima birbirleriyle istişarede bulunuyorlardı. Ashab-ı Kiramın, Resûl-i Ekrem’in vefatından sonra ilk istişareleri Hz. Ebubekir’i halifelik makamına seçmeleriyle neticelenmişti. Hasan Basri (r.a) şöyle demiştir. “Hangi toplum işlerinde meşveret ederse en iyi yolu bulmaları kendilerine gösterilmiş olur.” İmam Ali Efendimiz de “İstihare eden (Cenab-ı Hak’tan hayır olanı talebeden) zarar etmez, istişare eden pişmanlık

¹⁰⁵ Şura Sûresi, 37-38.

duymaz, iktisada riayet eden, bütün harcamalarında orta yolu tutan, fakirliğe düşmez” buyurmuştur. Bu cümleler hadis olarak da rivayet edilmiştir.

İstişare konusuyla ilgili iki önemli hususu da göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlardan birincisi şudur. “Kendisiyle istişare edilen kimse mûtemeddir. Yani emin, her yönüyle güvenilen kimsedir.” Resûl-i Ekrem Efendimiz, hadis-i şeriflerinde bu konuyu en veciz bir ifadeyle beyan etmişlerdir. Bu cihet bütün mü'minlerce daima dikkat nazarına alınmalıdır. Gerek istişare eden, gerekse müşavere edilen kimseler birbirlerinden emin olmalıdır. Her iki tarafın birbirlerine beyan edip, intikal ettirecekleri hususlar tamamıyla emanettir. Kendilerinin rıza ve muvafakatleri olmadıkça bu emanetin başkalarına intikal ettirilmemesi gerekmektedir. Aksi halde emanete hiyanet edilmiş olur.

Bir başka husus da şudur; istişare edilen insanın hak ve doğru bildiğini değil de başka şeyleri, meşveret eden kişiye söylemesi de bir nev'i hiyanet olur. İnsaniyet odur ki bir kişiye, düşmanı bile olsa samimi olarak kendisinden bir fikir sorulur ve danışılırsa, hak ne ise yine onu söylemelidir. Zira böyle bir davranış, düşmanlığı ber-taraf eder ve düşmanlığın yerini ülfet ve muhabbet almış olur. Ancak gayr-i samimi durumlar bahis konusu olan yerlerde de en isabetli karşılık susmak olur.

Bu meyanda şu meâldeki hadis-i şerifi hatırlatmak yararlı olacaktır. Resûlullah Efendimizden rivayet edilen bir hadis şu şekildedir: “Ey ümmetim, sizin amirleriniz, en iyileriniz, zenginleriniz de en cömertleriniz olduğu ve işleriniz de aranızda meşveretle yürütüldüğü sürece yerin üstü sizin için yerin içinden daha iyidir. Lakin amirleriniz sizin en şerhileriniz, zenginleriniz de en cimrilерiniz olduğu ve işleriniz de kadınlarınızın iradelerine göre yürütüldüğü takdirde toprağın içi sizin için toprağın üstünden daha iyidir.”

Hadis-i şerifde işaret edilen hususlar üzerinde akl-ı selim sahibi insanların gereği gibi düşünmeleri lazımdır.

İkinci önemli konu, kimlerle ve hangi vasıftaki insanlarla istişare edileceği meselesidir. Bu meşveret nasıl olmalıdır?

İstişare etmek hak olan yolu bulmak içindir. “Akıllı kimselerle meşveret ediniz ki, doğru olanı bulasınız. Akl-ı selim sahiplerine karşı olmayınız ki, pişmanlık duymayasınız” meâlindeki sözler ne kadar güzel ve hikmetlidir. Kabul edilmesi gereken bir husus ta yukarıda da işaret edildiği üzere; “Her şey akla muhtaçtır, akıl da çok tecrübeye muhtaçtır” gerçeğidir.

Kendisiyle istişare edilen kimseye “müsteşar” denilir. Resûli Ekrem (s.a.s)’in beyanıyla; “Müsteşar, emin olan kimsedir” Bu bakımdan meşveret edilen kimselerde şu beş vasıf bulunmalıdır.

1. Meşveret edilen kimse akl-ı selim sahibi, çok umûr ve tecrübe görmüş olmalıdır. Bu bakımdan tecrübesi az ve kendini beğenmiş kimseler ile istişare edilmesinde beklenen fayda elde edilemez.

2. Meşveret edilen dindar ve takva sahibi insan olmalıdır. Zira sağlam inanç her iyiliğin temeli ve başarılı olmanın da esasıdır. Güvenilir, bilgi sahibi, samimi, dindar insanlar gerçekten iç huzuruna ermiş, bahtiyarlardır.

3. Müsteşar, insanları Allah için seven, onların iyiliğini düşünüp, yararlı öğütlerini esirgemeyen kimse olmalıdır. Zira Allah için sevmek, nasihatperver olmak, düşünceleri doğruya ulaştırır ve görüş ufuklarını berraklaştırır. Bu bakımdan düşüncelerinde isabetli olan insanlar ile meşveret edilmelidir; kıskanç ve garazkâr olan kimselere danışmada bulunmaktan sakınılmalıdır.

4. Üzüntü ve sıkıntılardan salim bulunan kimselerle meşveret edilmelidir. Zira fikri selim sahibi insanlar, düşüncelerini rahatlıkla beyan edebilirler ve onlardan gereği gibi yararlanılabilir.

5. Meşveret edilecek kimsenin, istişare edilen konuda, kendisine mahsus bir maksadı, bir garazı bulunmamalıdır. İstişare edilen konuyla ilgili bir maksadı bulunan müsteşar, kendi hevaî arzularının etkisinde kalabilir.

Yukarıda sıralanan bu beş vasfı kendilerinde toplayan insanların bilgi, düşünce ve tecrübelerinden istişare ile daima yararlanılabilir. Bu vasıflara sahip insanlar hak ve hakikate daha yakın ve düşünceleri daha salim ve isabetli olan kimselerdir.

Hasılı kendisiyle istişare olunan kişiler, akl-ı selim, bilgi, dirayet, zeka, şahsiyet ve emanet sahibi; özü-sözü doğru, fertlerin, toplumların seciyelerini, ahvalini bilen, dünyanın umumî seyrî hakkında vukûfu bulunan kimseler olmalıdır.

İmam-ı Ali (r.a)’ın valisine yazdığı bir mektupta dediği gibi; *“Sakin ne seni zaruret ihtimaliyle korkutarak, kereminden alıkoyacak cimriyi, ne büyük işlere karşı azmini gevsetecek korkağı (cebini), ne de zulme saparak sana ihtirası iyi gösterecek harisi meşveret meclisine sokma. Çünkü cimrilik, cebanet (korkaklık), ihtiras ayrı ayrı tabiatlardır ki, Allah Teâlâ hakkında beslenen kötü zan bu huyları bir araya getirir. Sana müşavir olacakların en kötüsü; senden önce şerhîlere arkadaş olan, onların cürümlerine iştirak eden kimselerdir. Böyleleri katiyyen senin mahremin olmamalıdır.”*

Bir gerçek de şudur; her müslüman kendisini hakiki manada müsteşar olacak bir mertebeye, bir olgunluğa yükselecek şekilde yetiştirmelidir.

Resûl-i Ekrem (s.a.s) Efendimiz; *“İşlerinizi çözüme ulaştırmada istişareden yararlanınız,”* buyurmuştur.

Meâllerini vereceğimiz şu iki hadis üzerinde bütün mü’minlerce gereği gibi düşünülmesi ümidiyle meşveret konusundaki sözlerimizi bitiriyoruz.

1. *“Din nasihatle kaimdir, din nasihatle kaimdir, din nasihatle kaimdir.”* Denildi ki; *“Kim için nasihat Ey Allah’ın Resûlü?”* Buyurdular ki; *“Allah Teâlâ hakkında, O’nun kitabı hakkında, O’nun*

Resûlî hakkında, müslümanların imamları (önderleri) hakkında ve hepsi hakkında nasihatir.”

2. Ashabdan Cerir (r.a) şöyle demiştir; “Ben, dinleyip, itaat etmek ve her müslümana nasihatte bulunmak üzere Rasûlallah Efendimize söz verdim.” Bu sahabi biliyor ki, Resûl-i Ekrem (s.a.s); “*Mü’min kardeşin senden nasihat istediğinde ona hak olan öğütü ver,*” buyurmuştur.

Cenab-ı Hak’tan kullarına karşı iyilik ve nasihatte bulunmamız için bizlere ihlas, ilham buyurmasını niyaz eyleriz.

F. TEVHİD İNANCI*

İslâm Dini’nin temeli tevhid akidesidir. Bu akide ifade olarak Kelime-i Tevhid’de hülâsâ edilmiştir. Bu inanç, her hayrın esası, her iyiliğin kaynağıdır. Gerçek huzuru ve ebedi mutluluğu, insana kazandıran da tevhid akidesidir. Bu imana sahip olan insan, gerçekte her türlü iyiliklere sahip olmuş demektir. Tevhid akidesini zâyi eden kimse ise hakikatte kendisini telafî imkanı olmayan büyük zararlara ebedî hüsrana uğratmış olur.

Tevhid, Allah Teâlâ’nın bir olduğunu, ilim, kudret ve iradesinin her şeyi kucakladığını, yaratma ve emrin ancak O’nun olduğunu kalb ile tasdik, dil ile de ikrar etmektir. O, alemlerin Rabbi’dır ve her şeyden yücedir.¹⁰⁶

Allah Teâlâ zatında birdir. O, kemal sıfatları ile muttasıftır ve hükümrانlıkta eşi ve ortağı yoktur. “*Sizin ilahınız bir Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O Rahmandır, Rahimdir.*”¹⁰⁷ “İbadete layık olan, yalnız ve sadece bir Allah’tır. O’nun ortağı yoktur. Mülk, O’nundur; hamd de O’na mahsustur. O her şeye kadirdir.”¹⁰⁸

* İslâm Dergisi, Haziran 1984, sayı: 10, s. 40.

¹⁰⁶ A’râf Sûresi, 54.

¹⁰⁷ Bakara Sûresi, 163.

¹⁰⁸ Sahih-i Müslim.

Lugat anlamı itibariyle, tevhid, herhangi bir şeyin, bir olduğunu bilmek ve o şeyin bir olduğuna hükmetmektir. Terim olarak, Allah Teâlâ'nın bir olduğunu bilmek ve O'nun birliğine yakînen inanmış olmak, tevhid akidesine sahip bulunmak demektir. Böylece iman etmiş olan kişi, Allah Teâlâ'nın zatında, sıfatlarında ve e'f'alinde bir olduğunu yakînen bilmiş ve bunu ikrar etmiş olur.

Biz, Allah Teâlâ'yı hak bir marifetle ve O'nun zatını Kitab-ı hakîminde vassfettiği gibi bütün kemal sıfatları ile biliriz. Biz O'nun zatının künhünü idrak etmekten aciziz. Fakat biz O'nu, sıfatları, esma-i hüsnası ile ve Kitab-ı Kerîminde bildirdiği gibi biliriz.

İbadetin, yalnız ve sadece bir Allah'a yapılacağını bilmek ve O'nun alemlerin yegane sahibi ve mutlak mutasarrıfı olduğuna itikat etmek, tevhid-i uluhiyet ve rubûbiyettir ki bütün peygamberler kendi kavimlerini bu tevhide davet etmişlerdir.

Bu inanca sahip olmak ise gerçek hürriyete kavuşmak, maddenin ve eşyanın esaretinden kurtulmak demektir.

Evet Allah birdir, O'nun ortağı yoktur, tektir, benzeri yoktur. Her şeyin Rabbi, gerçek maliki O'dur ve O'nun zıddı, dengi yoktur. Her şey, yaratılmasında ve varlığının devamında O'na muhtaçtır. Lakin O, hiçbir şeye muhtaç değildir. O ezelîdir, varlığının başlangıcı yoktur. O'nun zat-ı kibriyası ebedi ve daimidir. O'nun varlığının sonu yoktur. Varlıkları var eden O'dur. O'nun varlığı zaruridir ve zatının iktizasıdır. Varlığı bir sebebe muhtaç değildir ve O her varlığın gerçek sebebi ve yaratıcısıdır. Mevcutların varlığı ve devamı O'nun iradesi ve yaratması ile dir.

Varlıkları var eden, onlara nizam ve şekil veren, dilediğine hayat verip yaşatan, dilediğinden hayatı alan O'dur. O kemal sıfatları ile muttasıftır. Her türlü noksanlıklardan münezzehtir.

Hayır yalnız O'nun elindedir ve O her şeye kadirdir. Evvel O'dur, ahir de O'dur. Bilinenlerin en açık bilineni "Zahir" O'dur. Gizlinin en gizli olanı "Batın" da odur. Her şeyi layıkı ile bilen

“Alim” de O’dur. Gökleri ve yeri ve onlarda olanları; zaman ve mekanı ve bunlarda bulunanları yaratan O’dur. Bunların hepsinin yegane sahibi de O’dur.

Tevhidin kemali Hz. Muhammed (s.a.s) in peygamberliğine şehadet etmektir. Bunun içindir ki kelime-i tevhidi kabul ve itiraf eden, tevhid ehli için Hz. Muhammed (s.a.s) in risaletini kabul ve itiraf etmek zaruridir.

İnanmak (tevhid akidesi), insan için en zaruri ihtiyaçtır. Zira, insanın fitratı, ruhî yapısı bunu zaruri kılmaktadır. Allah Teâlâ, insanı bu özelliği ile mümtaz kılmış, onu diğer canlılardan ayırmıştır.

*“Bir muvahhid olarak, yüzünü dine, Allah’ın o fitratına çevir ki, Allah, insanları o fitrat üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratmasında bir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*¹⁰⁹

Bir Allah’a iman düşüncesi, insanda fitrîdir. Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah Teâlâ hakkında akıl sahibi hiçbir ferdin şüphesi olmamıştır. Beşer tarihinin hiçbir devrinde üstün ve hakim bir kudrete boyun eğme ve O’na yönelme hasretini duymamış, hiçbir ferd ve toplum görülmemiştir. İnsanlar arasında ihtilaf sadece bu kudret-i kahireye inanmakta ve ona isim vermekte zuhur ediyor.

En yanlış yola sapanlar bile vicdanlarının derinliklerinde Cenâb-ı Hakk’ın varlığını, yüceliğini kabul ederler. Öylelerinin huzursuzlukları, doğruyu bulamadıklarından, şirke düşmüş olmalarından ve inadları sebebiyle inkara sapsmış olmalarındandır.

İnsanların inkara gitmeleri ve şirke düşmeleri bir kısım olayları Allah’tan başkasına nisbet etmelerindendir. Bir de Allah Teâlâ’nın, inkar edilmesini bildirdiği şeyleri kabul etmeleri sebebiyledir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Rum Sûresi, 30.

¹¹⁰ El-Müsayera fi’l-Akaidi’l-Münciye fi’l-Ahira, Kemalüddün İbnü’l-Hümmam.

İnsanların tevhid inancından sapmaları çeşitli sebeplerle tezahur etmiştir. Bir kısmı, Allah Teâlâ'yı yaratılanlara teşbih etmiş, bir kısmı da Allah Teâlâ için O'nun zatından başka müstakil ve ayrı sıfatlar düşünmüş, bir kısmı da kainatta meydana gelen muhtelif cins ve türdeki hadiselerin birbirine zıd olduğundan bunların yaratıcısının da başka başka olması icap edeceğini düşünmüş, yaşatanın başka, öldürenin de başka olması vehminde bulunmakla şirke düşmüşlerdir.

Halbuki onlara bu varlık aleminde ve kendilerini kimin yarattığı sorusuna, bunları yaratanın Allah Teâlâ olduğunu ruhlarının derinliklerinde hissederler ve bu gerçeği itiraf ederler. Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ meâlen şöyle buyurmuştur: *"Resûlüm eğer onlara gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim hükümranlığı altına aldı diye sorarsan mutlaka "Allah" derler. O halde nasılda çevrilip döndürülüyorlar. Allah kullarından dilediğine rızık bol ve belli bir ölçüye göre verir. Şüphesiz ki Allah hakkıyla her şeyi bilendir.*

*Andolsun ki onlara "Gökten yağmur indirip onunla yeri, ölümünün ardından canlandıran kimdir, diye sorsan elbette yine "Allah" derler. Mubakkak ki hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu akıl erdiremezler."*¹¹¹

Peygamberler gönderildikleri toplumlara hak yolu göstermek, onları şirkten, vehimlerin karanlığından kurtarmak için gönderilmişlerdir. Bu bakımdan dinin usulünde, tevhid akîdesinde bütün peygamberler birdir.

Kur'ân-ı Kerîm diğer ilmi gerçeklerle birlikte bu hakikati de apaçık bir şekilde beyan buyurmuştur. İslâm gelmezden önce de insanlar şirkin bataklığına saplanmış ve tevhid akidesinden uzaklaşmışlardı. İslâmiyet geldi, tevhid nuruyla bütün beşeriyetin ufuklarını aydınlattı. Kur'ân beşeriyete rehber olduğu süre, hidayet üzere olmak isteyenlerin şirk ve delalet bataklığına düşmeleri söz

¹¹¹ Ankebut Süresi, 61-63.

konusu olmayacaktır. Çünkü Kur'ân tevhid akidesini yeniden beyan etmiş, ilme ve akl-ı selime ışık tutmuş, şirkin ve zulümlerin karanlıklarını yok etmiştir.

Anlayan gönüller, gerçeği gören gözler, hak ve hakikati işiten kulaklara sahip ve tarîk-i müstakim üzere olmayı tercih etmiş kimselerin şirk ve inkar tuzağına düşmekten ebediyyen kurtulmuş oldukları açıktır.

Bütün beşeriyetin bu saadete ermesi, iyilik seven ve hakka bağlı her insanın halisane arzusu da olduğu muhakkaktır.

Evet Kur'ân-ı Kerîm şirki bütün yönleriyle yıkmış, tevhid akidesinin nuruyla beşeriyetin ufuklarını aydınlatmıştır. Rasûl-i Ekrem Efendimiz risaleti ile beşeriyeti maddeye ve kendileri gibi kul olan insanlara kulluktan kurtarmış, onları tevhid akidesine davet etmiştir.

Rasûlullah bütün insanlara hitaben *“Ey insanlar! Lailabe illallah (Allah'tan başka ma'bud yoktur) deyiniz ki, ebedi kurtuluşa eresiniz”* buyurmuştur.¹¹²

Kur'ân-ı Kerîm'de tevhidi bize tanıtan sûrelerin en kısası İhlas Sûresi'dir. Yirmi kadar ismi olan bu sûre-i celîlenin bir adı *“necat-kurtuluş”*, bir adı *“marifet”* ve mü'minleri şirkten koruduğu için diğer bir adı da *el-Müberrie* sûresidir. Allah Teâlâ bu sûrede şöyle buyurmuştur. *“De ki Allah birdir, yeganedir. Allah her şeyden müstağnidir. Fakat her şey O'na muhtaçtır. O doğurmamış ve doğmamıştır. Ve hiçbir şey O'na denk değildir.”*¹¹³

Küfûv(denk); genel mana itibariyle şebîh, nazîr, meşîl kelimelerini muhtevası içerisine alır. Bu mübarek kelime ile Allah Teâlâ'nın benzeri olmaktan, ortağı ve dengi bulunmaktan münezze olduğu beyan buyrulmuştur.

¹¹² Künûzü'l-Hakayık Abdurrauf el-Münâvî.

¹¹³ İhlas Sûresi. 1-4.

*"Allah O'dur ki, O'ndan başka ilah yoktur. Görüleni de, görülmeyeni de bilen O'dur. O Rahmandır, Rahîmdir." "Allah O'dur ki O'ndan başka ma'bud yoktur. O hükümrandır, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. Esenlik veren, güven içinde kılan, görüp gözetken, galip ve üstün olan, buyruğunu her şeye geçiren ve yüce olan O Allah'tır. Müşriklerin, putperestlerin koştukları eşlerden O, münezzehtir." "Allah O'dur ki; yaratan, yarattıklarını güzel yapan bütün yaratıklara şekil veren O'dur. En güzel adlar da O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar da O'nu tesbih ederler. Üstün olan, hüküm ve hikmet sahibi olan da O Allah'tır."*¹¹⁴

Cenâb-ı Hak'tan cümlemizi tevhid nuru içerisinde sabit kadem eylemesini ve bizi bu akîdeye sahip olarak huzur-ı izzetine kabul buyurmasını niyaz ederiz.

G. KUR'ÂN, İSLÂM VE CİHÂD*

Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm, bütün beşeriyetin huzur ve saadetini tekeffül eden ilâhî bir kitaptır. O, bütün insanlığa Cenab-ı Hakk'ın Rabbanî bir beyanı, bir talimatıdır. Kur'ân'ın böyle bir kitap olduğunda şüphe yoktur. Kur'ân, aynı zamanda muttakiler için bir hidayettir, hak yolu gösteren ilâhî bir nurdur.

O, Hz. Peygamber'in, en büyük ve ebedi bir mucizesidir. İnsanları her çeşit karanlıklardan çıkarsın ve onları nura, aydınlığa kavuşturursun diye Allah Teâlâ, Kur'ân'ı, Resûl-i Ekremi'ne indirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ:

"Resûlüm; bu Kur'ân, insanları Rablarının izni ile karanlıklardan aydınlığa; her şeye galip ve hamde layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir kitaptır" buyurmuştur.¹¹⁵

¹¹⁴ Haşr Sûresi, 22-24.

* İslâmî İlimleri Araştırma ve Yayma Vakfı (İsily) tarafından hazırlanan *"Cihâd ile İlgili Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şerifler"* adlı kitabın 1996 yılı üçüncü baskısı için yazılmıştır.

Kur'ân, insanlara en doğru, en adil ve en sağlam olan yolu gösterir. Kur'ân, Allah Teâlâ'nın habl-i metnidir, apaçık bir nurudur. O'nun akla hayret veren güzellikleri, ilim ve hikmetleri hudutsuzdur. O'na iman eden öndedir, O'na dayanarak söyleyen doğruyu söyler. O'nun buyruklarına göre amel eden kurtuluşa erer. O'na sımsıkı sarılan dosdoğru olan yolu bulmuş olur.

Kur'ân dinin direği, İslâm'ın esasıdır. O İslâm ki Allah, O'nu kulları için din olarak seçmiştir. Kur'ân insanlara, dünya ve ahiret saadetini gösteren, tanıtan hikmetli bir kanundur. Kur'ân'ın bir hidayet rehberi olarak gönderilmiş olmasından asıl gaye de budur. Onlara kendilerinin yaratılış hikmetlerini, hayatın sırrını bildirmesi, insanları ebedi saadete götürmesidir.

İnsanı mesut edecek ve insanlığın huzur, güven ve saadetini sağlayacak en mühim vazife, İslâmiyet'i, aslî kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve Resûl-i Ekrem'in pâk sünnetinden öğrenmektir. Resûl-i Ekrem'in mübarek ve muattar (güzel) hayatını, siretini en güzel bir şekilde bilmek ve tanımaktır. Zira O'nun nezih ve temiz hayatı bütün beşeriyet, özellikle mü'minler için en güzel örnektir. Çünkü Rasûlullah'a saygılı olan, O'na itaat eden, Allah Teâlâ'ya itaat etmiş demektir. Resûl-i Ekrem hakkında Allah Teâlâ'nın emri böyledir.

Kur'ân, sadece İslâm alemine değil, O, bütün beşeriyet için huzur, güven ve her türlü saadet umdelerini hâvi olan, ilâhî bir hüccet, en güçlü delildir. O, bütün beşeriyetin ümit kaynağıdır. Asıl mesele, Kur'ân'da mevcut ilimleri, hükümleri, ilâhî emir ve öğütleri, O'nun hikmet dolu beyan ve üslubunu, ahlak ve adabını, O'ndaki helal ve haramı bilmek ve kavramaktır.

O'nun geçmiş ümmetlere ait ibret dolu kıssa (hayat hikaye) larını; iyilerin Allah yolunda cihâd edenlerin, nasıl bir kurtuluşa erdiklerini, yakîne dayanan sağlam bilginin hasıl ettiği iman ve akl-ı selim ile öğrenip anlamaktır. Kâmil iman, salih amelleri sebebiyle

felaha eren iyilerin halleri ile hallenmeye kendimizi hazırlamaktır. Bu mertebeye erişmeyi sağlayacak çalışmayı yapmaktır.

Diğer taraftan ilâhî öğütlere kulak vermeyen, kendi arzu ve heveslerine boyun eğenlerin karşılaştıkları acı sonuçlardan dersler almış olmaktadır.

İnsan tabiatına zıd, sun'î fikirlerin iflas ettiği, bunun sonucu olarak bağlılarını, başarısızlığa, ümitsizliğe hatta apaçık hüsrana götürdüğü günümüzde bütün beşeriyet için ilâhî bir talimat olan Kur'ân'ın insanlığa hayat verecek emirleri, hüküm ve öğütleri üzerinde iyiden iyiye düşünmek bir zaruret değil midir? Huzur ve güven, samimiyet ve hakkaniyet, istikamet ve adalet, şefkat, merhamet ve halisane (Allah için) sevgi; bütün bunlar ve benzeri üstün duygular, bugünkü insanlık için de zaruri bir ihtiyaç değil midir? Kur'ân'dan başka hangi kaynak, bütün bunları ve benzerlerini bunalan insanlığa temin edebilir?

*“Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz Kur’ân’dan şüphede iseniz haydi onun ayarında bir sûre meydana getirin. Ve Allah’tan başka güvendiğiniz ne kadar yardımcılarınız, şahitleriniz varsa hepsini yardıma çağırın. Eğer davanıza sadakatle bağlananlardan iseniz. Yok, eğer bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman da asla yapamayacaksınız- O halde yakıtı insanlar ve taşlar olan kafirler için hazırlanan o ateşten sakının.”*¹¹⁶

Allah Teâlâ’dan bir öğüt, sinelerdeki hastalıklara şifa olan Kur'ân, yerine göre tek bir ayetinde bütün insanlığa kurtuluşun gerçek yolunu gösterir. Zira O, bir hidayet menbaı, mü'minlere rahmet kaynağıdır. O, bütün insanlığa, hususiyle mü'minlere hiçbir zaman eskimeyen ve daima yeni olan emir ve öğütlerini şöylece beyan etmektedir.

“Hiç şüphesiz ki Allah, size adaletli olmayı, iyiliği ve akrabaya vergili olmayı emrediyor; sizi, fubuştan (zinadan) fenalıktan ve zulüm

¹¹⁶ Bakara Sûresi, 23-34.

*yapmaktan men ediyor. Dinleyip anlayıp tutasınız diye Allah size öğüt veriyor.”*¹¹⁷

*“Hiç şüphesiz Allah, muttakîlerle ve muhsin olanlarla beraberdir.”*¹¹⁸

İslâm, Allah Teâlâ'nın emrine tazim etmek, O'nun mahlukatına şefkatli ve merhametli olmaktır.

Ayette geçen iki cümleden bu hakikat açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'deki bu i'câz, O'nun bütün muarızlarını aciz bırakmıştır.

Evet Kur'ân-ı Kerîm Resûl-i Ekrem (s.a.s)'in en büyük mucizesidir. O'nun daveti cihanşümûldür. Hz. Peygamber (s.a.s) bütün insanlığı irşâdla ve onları Allah'ın yoluna davetle gönderildiği zaman, Mekke müşrikleri bütün güçleriyle O'nu bu davetinden alıkoymaya çalıştılar. *“Halbuki Allah, Resûlünü hidayetle, hak din ile göndermişti. Ve o dini üstün kılacaktı; müşrikler boşlanmasa da.”*¹¹⁹

Lakin, iki büyük mucize, İslâm'ın bütün muarızlarını aciz bıraktı. Bu mucizelerden birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'dir. İkincisi de Resûl-i Ekrem Efendimizin mümtaz şahsiyetidir. O, Kur'ân-ı Kerîm ve mümtaz şahsiyetiyle Allah Teâlâ'nın risaletini bütün insanlığa duyurmak için Allah yolunda cihâd etmiş, mücahid olarak yaşamış ve mücahid olarak vefat etmiştir.

Bugün de insanlık, özlediği huzuru, temiz ve güzel bir yaşayışı Kur'ân-ı Kerîm'de ve Resûl-i Ekrem'in bütün beşeriyete örnek olan mümtaz şahsiyetinde bulabilecektir.

İslâm

İslâm, Allah katında makbul olan hak dinin adıdır. Din ise Allah Teâlâ'nın bütün beşeriyet için vaz' ettiği bir kanundur. Bu ilâhî düstur; akıl sahiplerini, kendi iradeleriyle iyiyi tercih etmeleri

¹¹⁷ Nahl Sûresi, 90.

¹¹⁸ Nahl Sûresi, 128.

¹¹⁹ Tevbe Sûresi, 33.

halinde bizzat hayra götürür. İnsanlar akıl nimetine sahip olarak yaratılmışlardır. Onlarda fitrî olarak iyi ve kötüyü tanıma, bunları birbirinden ayırt etme ve iyiliğe yönelme istidadı vardır. İnsanın gerçek insanîyet ve şahsiyeti de bu özellikleri ile.

Lugat anlamı itibarıyla İslâm, itaat etmek, teslim olmak, boyun eğmek anlamına gelir. “silm” veya “selm” kökünden gelir. Silm; barış, güven ve emniyet içinde olmak demektir. Selm veya Selâm, sulh (barış) demektir. Selâmet de aynı manadadır; güven içinde olmak, görünen ve görünmeyen afetlerden, kusurlardan emin kalmak demektir. Hiç şüphesiz ki silm, Selâm ve Selâmet, bütün yönleriyle ancak Cennet yurdunda gerçekleşir. Bunun içindir ki Cennet’in bir adı da “Dâru’s-selâm, eminlik ve ebedi saadet yurdu”dur. Cenab-ı Hak tarafından bütün beşeriyet bu Selâmet ve mutlak güven yurduna çağırılmıştır.

Şer’i manası ile İslâm; Allah Teâlâ’nın buyruklarına itaat etmek, O’nun hükümlerine ve takdirine teslim olmak, boyun eğmek demektir. Cenab-ı Hakk’ın buyruklarına gönülden inanarak boyun eğen kimseye müslüman adı verilmiştir. Bu ad, müslümanlara Cenab-ı Hak tarafından ikram edilmiştir.

Esasında alemde görülen ve görülmeyen her ne varsa, hepsi ister istemez Allah Teâlâ’nın iradesine, buyruklarına teslim olmuş, boyun eğmişlerdir. Ne var ki kendi iradeleri ve bütün benlikleri ile O’nun buyruklarına, hükümlerine boyun eğen kimselerde hiçbir korku yoktur; onlar hiçbir vakit, hiçbir yerde üzüntüye de uğratılmayacaklardır; eminlik ve ebedî saadet yurdu da onlarındır. Onların velisi, hâmleri de Allah Teâlâ’dır.

İslâm, bütün insanları sulh (barış) ve Selâmete çağırmıştır. Hususiyle bütün müminlere barış ve güven içinde olmalarını emretmiştir. İnsanları sulh ve güven içinde olmaya çağırانlar, bilerek veya bilmeyerek insanları İslâm’ın hükümlerine davet ediyorlar demektir.

*“Allah kullarını Selâmet yurduna davet eder; ancak O, kullarından dilediğini dosdoğru olan yola hidayet eder.”*¹²⁰

*“Ey iman edenler, hep birden barışa girin, sakın şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o, sizin aşıkâr düşmanınızdır.”*¹²¹

İnsan, tab'an medenî olarak yaratılmıştır. Toplum halinde yaşamak onun hayatının en büyük zaruretlerindendir. İnsanın var edildiği zamandan bugüne kadar hep böyle gelmiştir. Cemiyet hayatı yaşamak durumunda olan insanların, bir gayesi de sulh ve güven içinde yaşamaktır. İslâmiyet'te ve İslâm toplumunda gaye, Cenab-ı Hakk'ın rızasına ve buyruklarına uyarak barış ve güveni gerçekleştirmektir.

Beşeriyetin hidayet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ meâlen; *“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi kabileler, toplumlar haline getirdik ki, birbirinizle tanışasınız, anlaşp yardımlaşasınız. Hiç şüphesiz sizin Allah katında en üstününüz O'nun buyruklarına en çok saygılı olanınızdır.”*¹²² buyurmuştur.

Allah Teâlâ'nın en güzel adlarından biri de “es-Selâm”dır. O, yaratılmışlara ârız olan afetlerden münezzehtir. Kullarına güven ve huzur veren de O'dur. Bu bakımdan İslâm ehlinin aralarında birbirlerine nidaları da “Selâm”dır. Onlar, İslâm'ın bir iktizası olarak birbirlerinden emindirler. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz, *“Müslüman; müslümanların, onun elinden ve dilinden emin kaldıkları kimsedir”* buyurmuştur.

İslâm olmak, Cenab-ı Hakk'ın hükümlerine rıza göstermek, barış içine girmek olduğundan, İslâm toplumlarının ne fertleri ne de toplumları arasında cidale, savaşa yer yoktur. Müslümanlardan iki kişi, iki grup veya daha fazla insanlar arasında bir çekişme vuku bulursa, diğer bütün mü'minlerin elbirliği edip çekişmeyi, savaş

¹²⁰ Yûnus Sûresi, 25.

¹²¹ Bakara Sûresi, 208.

¹²² Hucurât Sûresi, 13.

ateşini derhal söndürmeleri, barış ve güveni sağlamaları kendilerine farz olur.

Nitekim Kur'ân'da; *"Ancak mü'minler birbirlerinin kardeşleridirler, kardeşleriniz arasında sulhu ikame ediniz. Allah'tan takva üzere olunuz ki rahmetine nail olasınız"*¹²³ buyurulmuştur.

İslâm, "toplumun bütün fertleri arasında sulh ve güveni gerçekleştirmeyi hedef almış, toplumun bütün fertlerini kucaklayacak temiz bir hayat yaşamalarının esas olduğunu onlara bildirmiştir. Mü'minlerle birlikte bütün insanlığa barış ve güvenin yol ve esaslarını göstermiştir. Resûl-i Ekrem Efendimizin, Roma İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektubun muhtevası, bu gerçeğin en bariz delillerinden biridir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Hicret'in yedinci yılında Heraklius'a gönderdiği mektupta özetle şöyle buyurmuştur: *"..Selâm, bidayete tâbi olanlar üzerine olsun. İmdi ben seni İslâm'ın davetine çağırıyorum. Müslüman ol ki selâmete eresin, Allah da sana iki kat ecir versin. Yüz çevirersen bil ki, idaren altındakilerin vebali senin üzerine olur. Ey ehli kitap! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir esasa geliniz. Şöyle ki Allah'dan başka bir mabud tanımayalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da bazımızı bazımızı Rab edinmesin."*¹²⁴

İslâm, hayrın, bütün insanlığı kucaklayacak şekilde yaygınlaşması, barış ve güvenin devamlı bir şekilde korunması için, Müslümanların her yönden kuvvetli olmaları gerektiği zaruretinin de ortaya koymuştur: *"Düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar her türlü kuvvet ve cihâd için gerekli araçlar hazırlayın ki, bununla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilemeyip de Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz"*¹²⁵ Bütün bu güçlerden maksat, toplumun vahdetinin korunması, dıştan gelecek

¹²³ Hucurât Sûresi, 10.

¹²⁴ Buhârî, Kitabu'l-İman

¹²⁵ Enfal Sûresi, 60.

tecavüzlerin bertaraf edilmesi, bilinen ve bilinmeyen düşmanların caydırılmasıdır. Bunların hepsinin üzerinde Allah sözünün, buyruğunun, üstünlüğünün korunmasıdır.

İslâm'ı bilen, O'na gönül vermiş olan bir müslüman diğerine karşı silah çekemez, kuvvet kullanamaz. Resûl-i Ekrem Efendimiz; *"Bize karşı silah çeken bizden değildir"* buyurmuştur. Böylece İslâm, mü'minlerin birbirlerine zulmetmelerini, birbirlerinin haklarına tecavüzlerini men etmiştir.

Bu, zayıflıktan veya zilletten değil, İslâm dininin müslümanın şahsiyetine sağladığı hakkaniyet, adalet, haklara saygılı olma gibi, imandan gelen duygu ve düşüncelerin olgun meyveleridir. İslâm, mü'minlerle beraber olan gayr-i müslimlere müslümanların haiz olduğu hakları vermiştir. Yeter ki onlar, İslâm'a ve müslümana zarar vermiş olmasınlar.

İzzet ve üstünlük Allah Teâlâ'nındır. Resûlü'nündür. Mü'minlerindir. Başkasının değil. Onun için İslâm toplumu barış ve güven içindedir. Aynı zamanda bu toplum, izzet, fazilet ve şeref sahibidir. İslâmiyet'te zillete yer yoktur. *"Müslümanın kendisini zillete düşürmesi ona yaraşmaz; herhangi bir kimse isteyerek kendisini zillete düşürecek olursa, o kimse bizden değildir."* meâlindeki hadis-i şerifler, bu gerçeği bütün açıklığı ile bildirmektedir.

İslâm'a gönül veren kimse, mü'min kardeşini de zillete düşüremez. Zira Allah Teâlâ, insanoğlunu pek şerefli olarak yaratmıştır. İnsanın, insanlık onurunu korumak, Cenab-ı Hakk'ın buyruklarına itaatın bir sonucudur. Bunun içindir ki, İslâmiyet'te hiçbir kimse, insanı istismar etmek gücüne sahip kılınmamıştır. Onun için İslâm toplumu barış ve güven içindedir. İslâm'ın koyduğu, müntesiplerinden istediği esas budur.

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm toplumunun insanların hayrı için yaratılmış bir ümmet olduğunu bildirmiştir. Bu toplumların, bu

yüce görevini her an ve her yerde hatırda tutmaları insanlığın mutluluğu için de bir zarurettir.

Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak şöyle buyurmuştur: *"Siz iyiliği emreder, kötülükten nehy eder ve Allah'a inanır olduğunuzdan insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."*¹²⁶

İslâm, insanları mutlak tevhide çağırmış; adalet, gerçek hürriyet, eşitlik ve kardeşliğin esas olduğunu bildirmiştir. Ayrıca İslâm, insan nev'inin kerametini, üstün şerefini, insanlığa telkin etmiştir.

Bunun içindir ki İslâm'ın peygamberi; sevgi, merhamet, yardımlaşma, sorumluluğu bilip idrak etme, ahitlere vefalı olma, en yakınlarından başlayarak insanlığın hukukuna saygılı olmaya çağırmış, ilim ve nebevi medeniyetin yolunu göstermiştir.

Diğer taraftan şirke, sapıklığa, isyana ve her türlü rezaletlere, kötülüklere, hurafelere, vehimlere hasılı her türlü zulme ve kötülüklere karşı savaşmış; insanları bir esasta, Allah Teâlâ'nın hidayetine uyma esasında; ekmel din olan İslâm'ın nurunda birleştirmiştir.

İslâm ümmetinin görevi de, İslâm'ın hayat ve huzur dolu esaslarına uyarak her çeşit kötülüğü temelinden söküp atmak ve kendi çevrelerinden başlamak suretiyle yeryüzünde kendileriyle birlikte bütün insanlar arasında iyiliği hakim kılmaktır.

Bu başarının sırrı da Rasûl-i Ekrem'i örnek alarak O'nun yaptığı cihâdı yapmaktır.

Cihâd

Allah yolunda cihâd, imandan sonra amellerin en üstünüdür. Bu bakımdan cihâd, İslâm'ın temel kaidelerinden bir esastır. Cihâd, İslâm'ın direği, salih amellerin zirvesidir.

¹²⁶ Âl-i İmran Sûresi, 110.

O, İslâm'ı ve ehlini a'danın zararından, kötülüklerinden koruyan bir muhafız, manevi bir zırhtır.

Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen *"Mü'minler, ancak o kimselerdir ki Allah'a ve Resûlüne iman ettikten sonra şüpheye düşmeyip Allah yolunda malları ile canları ile cihâd edenlerdir. İşte onlar (imanlarında) sadık olanların tâ kendileridir"*¹²⁷ buyurulmuştur.

Meâli verilen bu ayet-i Kerîmede gerçek İslâmi hayatın Allah ve Resûlüne iman ettikten sonra herhangi bir sapma olmadan Allah yolunda mal ve canla cihâd yapmaktan ibaret olduğu görülüyor. Zira ayet-i kerîmede bu vasıfta olan mü'minler, Cenab-ı Hak tarafından övülmüş ve imanında *"sadık olanlar işte bunlardır"* buyurulmuştur.

Biz bu ayet-i kerîmenin ışıǵı altında İslâm'ın bir rüknünden, Allah'a imandan sonra amellerin en üstünü olan *"Allah yolunda cihâd"*dan söz edeceğiz.

Allah yolunda cihâd en mühim bir ibadettir. O, manevi kazanç sağlayan en hayırlı bir ticarettir. Resûl-i Ekrem Efendimiz; imandan sonra amellerin en üstünü hangisidir? sualine cevap olarak *"imandan sonra amellerin en üstünü Allah yolunda cihâddır"* buyurmuştur.

Bu sebepledir ki Cenab-ı Hak, kendi yolunda cihâd eden kullarının mertebelerini, manevi derecelerini en üstün kılmış ve onlara *"Hüsna'yı (Cenneti)"* va'd etmiştir.

Cihâd kelime olarak *"El-Cehd"* veya *"El-Cühd"* kökünden gelir, düşmana karşı savunmada bütün gücü ile çalışmak demektir. Diğer bir manası da meşakkate tahammül ederek fazla derecede çalışmaktır.

İctihad kelimesi de bu köktendir.

Mücahede de cihâd gibidir. Düşmana karşı savunmada bütün gücü ortaya koymak, sarfetmek demektir.

¹²⁷ Hucurât Sûresi, 15.

Cihâd üç bölüme ayrılır:

1. Nefse karşı cihâd

2. Şeytana karşı cihâd

3. Bilinip görünen düşmana karşı cihâd.

Şer’î ıstılah (terim) olarak cihâd; “Allah yolunda düşmanla savaşmaktır. “Allah yolunda” demek, Allah’ın sözünün en üstün olması için yapılan cihâd demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve Hadis-i Şeriflerde övülen cihâd budur.

Nefse karşı cihâd; onu kötü meyillerinden arındırıp, bütün arzularında Cenab-ı Hakk’ın rızasına yönelmektir. Nefsi böyle kötü arzularından arıtınca, insan her işinde sadece Cenab-ı Hakk’ın rızasını, buyruğunu gözetir. Servet, şöhret veya makam, meşru olmayan hiçbir arzu, böyle bir kimsenin gönlünde yer almaz. O insanın gayesi Cenab-ı Hakk’ın rızasıdır. O, Allah’ın sözünün üstün olması ve Allah’a karşı düşman olanların sözünün de geçersiz kalması için cihâd eder. Kendi meyil ve isteklerini, Cenab-ı Hakk’ın hükümlerine, buyruklarına boyun eğdirir.

Zaten Kur’ân-ı Kerîm meâlen “*Nefsini arındıran, pâk eden kurtuluşa erdi.*”¹²⁸ buyurulmuştur.

İkinci Cihâd; şeytanı düşman bilip onun isteklerine karşı koymak ve onun isteklerini reddedip ona galip gelmektir. Mücahid bir insan nefsin ve şeytanın, arkadan gelen düşmanlar olduğunu bilir ve tedbirini ona göre alır. Cenab-ı Hakk’ın buyruklarına uyar ve Allah yolunda şeytana karşı cihâd eder.

Bir üçüncüsü de; Kişi Allah’a iman ettiği için O’nun emrine uyararak ve O’nun yolunda düşmana karşı cihâd eder. Cihâdın dinin rükünlerinden bir rükün olduğunu kesin olarak bilir. Böyle bir insan Cenab-ı Hakk’a tam güvendiği için, Allah’tan başka hiçbir kimseden korkmaz, vehne de düşmez. Bilindiği gibi Hz.

¹²⁸ Şems Sûresi, 9.

Peygamber'den "vehn" nedir? diye sorulduğunda O da: "Vehn, dünyayı sevmek ve ölümden korkmaktır" buyurmuştur.

İslâm, başkalarına boyun eğmek değildir. İslâm, Cenab-ı Hakk'a ve O'nun buyruklarına teslim olmaktır. Fazilet İslâm'dadır. Faziletli olmak, tecavüzü reddetmek, güçlü de olsa, haksıza ve haksızlığa boyun eğmemektir.

İslâmiyet'te cihâdın, düşmanla savaşmanın farz kılınmasının hikmeti; zulmü, şerri, fesadı önlemek, yeryüzünde hayrı (hakkaniyet ve iyiliği) hakim kılmaktır. İslâm'ı en güzel bir şekilde ve en güzel bir öğütle, ilim ve hikmetle tanıtmak, Allah sözünü en üstün tutmak, zulmü, kötülüğü; müslümanlara inkarcılar ve ehl-i küfür tarafından gelecek zararı bertaraf etmek, önlemektir. Müslümanların varlıklarının; düşmanın zararından, tahrip ve tecavüzünden korunmasıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de *"Allah yolunda hakkıyla cihâd ediniz.."*¹²⁹ meâlindeki ayeti Kerîme, İslâm'da cihâdın her üç bölümünü de ihtiva eder. Yani, bu ayetle cihâdın her üç bölümü de müminlere emredilmiştir.

Ve yine, *"Ey İman Edenler! Sizi, sizi çetin azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Rasûlüne iman edersiniz; mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihâd edersiniz. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."*¹³⁰ *"Onlar ki iman ettiler sonra hicret ettiler, sonra Allah yolunda cihâd ettiler. İşte onlar Allah'ın rahmetini (rızasını) ümid eden, isteyenlerdir."*¹³¹

Bunlar ve benzeri ayeti kerîmeler cihâdın her üç bölümüne de şamildir. Ayrıca Resûl-i Ekrem Efendimiz, pek çok hadislerinde bu cihetleri beyan buyurmuştur. *"Düşmanlarınıza karşı cihâd ettiğiniz gibi bevai isteklerinize karşı da savaşın; kim Allah'ın sözünün (dininin) en*

¹²⁹ Hacc Sûresi, 78.

¹³⁰ Saff Sûresi, 10-11.

¹³¹ Bakara Sûresi, 218.

üstün olması için savaşırsa onun cihâdı Allah yolundadır. Cihâdın en faziletlisi, haksızlık yapan sultana karşı adalet (hak) olan sözü söylemektir” meâlindeki hadisler bunlardan birkaçıdır. Bu kitapta derlediğimiz ayet-i kerîme ve hadis-i şerifler, bunları her cihetten beyan etmektedir.

İslâm’a karşı saygılı olan, müslümanların inanç, düşünce ve hürriyetlerine; yurtlarına karşı saygılı olan kimseler müslümanlardan daima iyilik görürler. Ancak kötülüğün karşılığı ona misli ile karşı koymak, kötülük yapacak düşmanı caydırmaktır.

Bütün bünyeyi kurtarmak için müzmin ve hastalıklı bir uzvu, mahir bir operatör nasıl ameliyatla tedavi ediyorsa, şerhilerin, tecavüzünü önlemek için, İslâmiyet cihâd farızasını emretmiştir.

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de; “*Ey iman edenler, sizinle savaşanlara karşı sizde Allah yolunda savaşın, sakın aşırı gitmeyin, şüphesiz ki Allah, haddi aşanları sevmez*”¹³² buyurmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de düşmanla savaş farızası beyan edildiği zaman “Allah yolunda” kelimesi ile birlikte daima zikredildiği görülür. Çünkü, İslâm’ın emrettiği cihâd, Cenab-ı Hakk’ın emrine ve rızasına uyarak hakkaniyeti, hayrı egemen kılmak, insanları insanlara kulluktan kurtarmak, gerçek hürriyetine kavuşturmak, yalnız Allah’a kul olma şerefine erişmesini sağlamaktır.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Allah yolunda cihâd edenlerin hepsinin efendisi, en büyüğüdür. O, bütün peygamberlerin imamıdır, muttakilerin önderidir.

O, Allah yolunda hakkı ile cihâd etti, ashabını, insanlığa hidayet yolunu gösteren parlak yıldızlar olacak şekilde yetiştirdi. Onlar da Allah yolunda O’nun emrine ve hükmüne uyarak malları ile canları ile cihâd ettiler. Allah da onları başarıya erdirdi. Onları en büyük mükafatlarla taltif edeceğini bütün insanlığa duyurdu.

¹³² Bakara Sûresi, 190.

Hız. Ebubekir'in, halife seçildiği zaman mü'minlere hitap ettiği ilk umumi hitabesinde zikrettiği bütün cümleler ve cihâdla ilgili şu sözler ne kadar önemlidir:

“Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığım halde sizin üzerinize (başkan) seçilmiş bulunuyorum. İyilik yaparsam bana yardım edin. Fenalık yapacak olursam beni doğrultun. Doğruluk emanettir. Yalan ise hıyanettir. İfınızde zayıf olanınız onun hakkını başkasından alıp kendisine verinceye kadar benim nazarımda en güçlünüzdür inşaallah. İfınızde kuvvetli olanınız başkasının hakkını ondan alıncaya kadar nazarımda en zayıfınızdır inşaallah. Bir millet, Allah yolunda cihâdı terk edecek olursa Allah, o kavmi zilletle düşürür. Herhangi bir milletde fuhşiyat (zina) yaygın hale gelirse Allah onlara umumi felaket verir. Ben Allah ve Resûlüne itaat ettiğim sürece siz de bana itaat edin. Ben Allah ve Resûlüne isyan edersem bana itaat etmeniz gerekmez. Kalkınız namazı kılalım. Allah sizi rahmetine nail kılsın.”¹³³

İslâm'ın emrettiği cihâd, Batılların veya bugünün bir kısım insanların anladığı gibi değildir. Bir kısım garazkâr kimselerin maksatlı sözlerine veya bazı bilgisizlerin İslâm'a zıt davranışlarına bakarak İslâm'ın cihâd hükmü hakkında hüküm verenler, herşeyden önce kendilerini cehalete mahkum etmişlerdir.

Allah yolunda cihâd kavramını, ilmin ışığında Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'in bildirdiği, tanıttığı; Resûl-i Ekrem ve O'nun ashabının bilip uyguladıkları gibi anlamak, tanımak ve yaşamak her mü'min için muhkem bir farizadır.

İslâm bütün beşeriyetin, saadetini, kurtuluşunu hedef alır. Bunun için bütün insanlığın saadetine vesile olacak fikrî ve amelî bütün esasları vazih bir şekilde beyan etmiştir. Yeter ki, O'nun hayat veren bu esasları, bütün güzelliği, inceliği ve yüceliği ile anlaşılmalı ve yaşanmış olsun.

¹³³ Siyer-i İbn Hişam, IV, 661, Mısır 1955.

Yukarıdaki yazının “Cihâd ile İlgili Ayet-i Kerîme ve Hadisi Şerifler” kitabı için yazıldığını belirtmiştim. Aynı kitaba yazılan takdim yazısını da buraya dercetmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

“Hamd alemlerin Rabbi Allah’a mahsustur. Salat ve Selâm, Efendimiz Hz. Muhammed’e O’nun âl ve ashabına ve hesap gününe kadar onlara tabi olanlar üzerine olsun. Kuran-ı Kerîm’de beyan buyurulan ve cihâd ile ilgili bir kısım ayetleri ve bunların meallerini küçük bir risalede toplamış idik. Değerli okuyucularımıza daha çok faydalı olur düşüncesi ile bu konudaki diğer bir kısım ayeti kerîmeler ve bunların meallerini yeniden gözden geçirerek bu kitapta toplamış bulunuyoruz.

Ayrıca kütüb-i sitte adı verilen altı hadis kitabında ve bunların cihâd bölümlerinde yer alan hadis-i şeriflerin büyük bir kısmı ve tercümeleri de bu kitaba alınmıştır. Aynı bölümlerde ve konu ile ilgili hadislerin mükerrer olanları kitaba alınmamıştır.

Ayetlerin mealleri çoğunlukla merhum Hasan Basri Çantay’ın Kur’ân-ı Hakim ve Meal-i Kerîm adlı Kur’ân mealinden alınmıştır. Bu meyanda diğer bir kısım meallerden istifade edilmiştir.

Hadis-i Şerifler de sözü edilen altı ana hadis kitabına ait tercümelerden alınarak bu kitaba konulmuştur. Kitabın son kısmındaki hadis Buhari ve Müslim’de mevcut hadislerdendir. Bu hadisin tercümesi ise Riyâzu’s-Salihîn adlı eserden alınmıştır. Ayet-i Kerîmelerin bulunduğu sureler ve ayet numaraları meallerin sonunda gösterilmiştir.

Giriş bölümünden sonra Fatiha-i Şerif ile başlayan kitap altı bölüme ayrılmış ve her bölümde önce ayetler sonra hadisler verilmiştir. Bütün bunlardan maksat okuyucuların konu ile ilgili ayet ve hadisleri mümkün olduğu kadar toplu bir halde bir arada bulabilmelerini sağlamaktır.

Şüphesiz ki derinliğine araştırma azminde bulunanların daha derin ve geniş malumat için Kur'ân-ı Kerîm'in mutemet tefsirlerine ve yine başta "sıhah-ı sitte-altı ana hadis kitabı" olmak üzere hadis kitaplarına ve onların mesela, Umdetu'l-Kârî, Hedyu's-Sari, Fethu'l-Mülhim, Fethu'r-Rabbâni, Avnu'l-Ma'bud, Arızatu'l-Ahvezi.. gibi muteber şerhlerine başvurmalarına ve siyere ait, kaynak eserlere müracaat etmeleri gerektiği izaha muhtaç değildir.

Kur'ân-ı Kerîmin manasını hükümlerini kolay bir şekilde anlayabilmek için, temel bir kısım ilimlerin köklü bir şekilde tahsil edilmiş olmasına zaruret vardır. Bu bir gerçektir. Nimet, külfet mukabilidir. İmam Bedrüddin ez-Zerkeşi'nin de "el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân" adlı mühim eserinde dediği gibi; "Kur'ân denizi çok engindir. Onun gereği gibi fehmedilmesi de çok dakiktir. İlimlerde gereği gibi derinleşmiş, gizli açık bütün muamelelerinde Allah'a saygılı olanlar, ancak Kur'ân'ı gereği gibi anlayabilirler."

Bununla beraber, Allah Teâlâ, ilâhî lütuf ve hikmetlerin iktizası, kulları için Kur'ân-ı kolaylaştırmıştır. Şöyle buyurmaktadır; *"And olsun ki Kur'ân'ı öğüt alınması için kolaylaştırdık. Fakat hani öğüt alan?.."*¹³⁴

Herkes Kur'ân'dan nasibi kadar alabilir. Yeter ki O'na gönül versin, O'nu anlamak, hükümleri ile amel etmek azim ve kararlılığında olsun.

Kur'ân, Allah (cc) tarafından kolaylaştırılmıştır. Herkes ondan yararlanabilir, dedik. Bu sebeple birkaç ayetin meallerini örnek olarak zikretmek, maksadı izah etmek için yeterli olacaktır. Mesela;

"De ki, O Allah birdir. Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir..." "Sizin rabünüz birdir. Ondan başka ilah yoktur. O rahmandır, Rahimdir..." "İyilikte ve takvada birbirinizle yardımlaşın. Fakat günah işte ve düşmanlıkta yardımlaşmayın..." "İyiliklerde birbirinizle

¹³⁴ Kamer Sûresi, 17.

yarışın..." "Allah yolunda hakkı ile cihâd edin..." "Allah tevbe edenleri ve tertemiz olanları sever..." "Allah muhsinlerle beraberdir..." "Allah'tan kulları içinde ancak ilim sahibi olanlar gereği gibi korkar." "İnsan için kendi çalışmasının karşılığı vardır." "Ey iman edenler, size verdiğimiz rızıkların temiz ve helal olanlarından yeyin, Allah'a şükredin..." "Allah ticareti helal faizi haram kıldı..." "Zerre kadar hayır işleyen onun karşılığını görecektir. Zerre kadar şer işleyen de onun karşılığını görecektir." "Allah her kişiyi ancak gücünün yettiği ile mükellef kılar..." "Allah adil olanları sever." "Allah muttakileri sever." "Allah kullarının küfür hallerine razı olmaz.." "Allah zalimleri sevmez." "Allah güçlüdür, herşeye galiptir." "Namazı kılın, zekatı verin, peygambere itaat edin ki rahmete nail olasınız..." "Ancak müminler birbirlerinin kardeşidirler." "Allah'ın yardımı sabredenlerle beraberdir." "İman edip salih ameller işleyenler var ya işte onlar yaratılmışların en hayırlılarıdır..." "Benim rahmetim herşeyi kuşatmıştır..." "Ey müminler Allah'tan takva üzere bulunan ve sadıklar (doğru sözlüler) le beraber olun..."

Böyle yüzlerce ayet-i kerîmelerin anlamlarını her insan kolaylıkla kavrar. Yeter ki okusun, sabır ve sebatla anlamaya çalışsın. Bunun içindir ki müminlerin güçleri yettiği ölçüde Kur'ân ve hadislerden öğrenmeye ve anlamaya gayret ettikleri görülür. Yağmur damlaları yeryüzüne inince onu ihya ettiği gibi, Kur'ân'ın nur kelimeleri ve onların lâhûtî manaları gönüllere nüfuz edince insana gerçek hayatın zevkini tattırır. Artık böyle bir insan iyilikler için anahtar, kötülüklere de kilit olur.

Değerli okuyucularımıza bu kitabı sunarken Kur'ân İslâm ve Cihâd kelimelerini ile ilgili özet bir sözü kaydetmeyi de uygun bulduk ki bu yazı yukarıdadır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerimizin hepsini takdir ve şükranla anıyorum. Zira bu kitap onların değerli çalışmaları ile vücut bulmuş oldu.

Bu çalışmamızı, hepimiz için faydalı kılmasını ve cümlemizi rızasına erdirmesini Cenabı Hak'tan niyaz ederim.

Tevfik ancak Allah'tandır.

H. “ALLAH BİR KULUNA HAYIR MURAD ETTİ Mİ, ONU DİNDE FAKİH KILAR.”¹³⁵

Yukarıda başlık olarak aldığımız ibare, bir hadis-i şerif meâlidir. Bu hadisin metnini, İmam Buhari ve İmam Müslim sahihlerinde müttefikan zikretmişlerdir.¹³⁶ Aynı hadisi, İmam Nevevî de “Sahihayn”dan aldığını beyan ederek, Riyazu’s-Sâlihîn adlı mühim eserinin “Kitabu’l-İlm” başlıklı bölümündeki hadisler arasında zikretmiştir.¹³⁷

Bu hadis-i şerif, alimler (özellikle dinin hükümlerini bilen basiret sahibi bilginler) için büyük bir müjdedir. Aynı zamanda, müslümanları ilme ve hususıyla fıkıh ilmine teşviki de haiz bulunmaktadır.

İslâm, beşer hayatını tanzim eden, ona intizam ve ahenk sağlayan, fert ve toplum olarak bütün insanlara saadet yolunu gösteren bir dindir. Bu dinin hükümlerini öğrenmek, anlamak, bu ilâhî hükümlerde vukuf ve basiret sahibi olmak, insan için ne büyük bir mazhariyettir. Bu saadete eren insanlar, içinde yaşadıkları topluma da kendilerinden sonra gelecek nesillere de örnek olurlar. Çünkü bunlar örnek hayatları ile iyilik ve ebedî saadet yolunda ilim ve faziletle etrafı aydınlatan nur kandilleridirler.

Bu nur kandillerinden biri de, Peygamber (s.a.s) Efendimizin amcası Abbas (r.a)’ın oğlu Abdullah (r.a)’dır. Hz. Abdullah, hicretten üç yıl önce Mekke’de doğmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.s)’in vefatı sırasında on üç yaşlarında bulunuyorlardı. Kur’ân’ın tercümanı diye de adlandırılan Hz. Abdullah (r.a) Ashabın en büyük fakihlerinden biridir. Diğer sahabiler gibi, o da pek büyük hayırlara mazhar olan büyüklerimizdendir.

¹³⁵ İslam Dergisi, Nisan 1974.

¹³⁶ Şerh-i Meşarık, I, 81.

¹³⁷ Riyâzu’s-Sâlihîn, Kitâbu’l-İlm, s. 485.

O, bir çok defa Rasûl-i Ekrem (s.a.s) Efendimizin hayır dualarına da mazhar olmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.s), bir gün Hz. Meymûne'nin evinde bulunuyorlardı. Bir ara dışarı çıktılar. O sırada, Abdullah b. Abbas ona abdest suyu hazırladı. Peygamber Efendimiz eve döndüğünde suyu kimin hazırladığını sordu, Hz. Meymune (r.a); “Ya Rasûlallah! Abdullah hazırladı” dedi. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.s) Abdullah b. Abbas için:

“Allahım! Onu (Abdullah'ı) dinde fakih kıl, ona Kur'ân'ın tefsirini öğret!” diye dua buyurdu.¹³⁸

Rasûl-i Ekrem Efendimizin duaları, Abdullah b. Abbas (r.a) için ne büyük bir mazhariyettir.

Her biri gökteki yıldızlar mesabesinde olan Ashab-ı kiramın en ileri derecede fakih alimlerinden olan Abdullah b. Abbas (r.a), tefsir ilminde de en iyi derecede olanlardandı: İmam Evzaî, Hz. Ömer (r.a)'ın Abdullah b. Abbas için şöyle dediğini rivâyet eder: *“Allah'a yemin ederim ki ey Abdullah, sen gençlerimizin yüzü en nurlu olanı, onların en akıllısı ve Allah'ın kitabını en iyi anlayanı ve bilenisin.”*¹³⁹

Gerçekten de Hz. Ömer (r.a) halifeliği zamanında, O'nu, işlerin istişare edildiği mecliste bulundurulardı. Çok defa kendisine “sen düşüncelerini en son söyle” derlerdi. Hz. Abdullah'ı meclislerinde, aralarında gören ve “onun yaşında oğullarımız var” diyerek çok genç yaşta mecliste bulundurulmasına hayret edenleri, Hz. Ömer (r.a) bir gün pek latif bir imtihana tabi tutmuştu. Asıl maksadı ise, Abdullah b. Abbas'ın bilgisini, fikhını onlara da göstermekti.

Toplanan bir mecliste, Hz. Ömer (r.a) orada bulunanlara “En-Nasr Suresinin tefsirini sordu. Onlar da bilip anladıkları hususları beyan ettiler. Hz. Ömer; “Ey Abdullah, sen bu sûrenin

¹³⁸ Şerh-i Meşârik, II, 356-357.

¹³⁹ Sıfâtü's-Safve, I, 314-317.

tefsiri hakkında ne dersin, burada neler beyan buyuruluyor?” Hz. Abdullah; “Bu, izah edildiği gibi değildir. Bu sûrede Allah Teâlâ, Rasûlullah’a irtihalinin pek yakın olduğunu bildiriyor. Zira O’na Allah’ın yardımının geldiğini, Mekke fethinin müyesser olduğunu, insanların da fevc fevc Allah’ın dinine girdiğini gördüğünden (işte bunlar senin ölüm haberinin yaklaştığının haberleridir, öyleyse) Rabbını hamd ile tesbih et, O’ndan mağfiret talep et. Doğrusu, Rabbin tevbeleri kabul edendir. İşte bu Nasr Sûresinden, bu husus anlaşılmaktadır” dedi.

Bunun üzerine Hz. Ömer: “Ben de aynısını biliyorum” dedi ve sonra orada bulunanlara dönerek: “Bu durumu gördükten sonra, beni nasıl haklı bulmazsınız” dedi.¹⁴⁰

Abdullah b. Abbas’ın, Allah’ın kitabı hakkındaki fıkhi vukufunu anlatan bir menkıbesi ile yazımızı bitirelim.

Abdullah b. Abbas, Ashabın en güzel Kur’ân okuyanlarından Ubey b. Kaab (r.a)’dan Kur’ân ilimleri okuyordu. Bir gün ders almak üzere Ubey b. Kaab (r.a)’ın evine gittiğinde, kapı örtülü idi. Hocasına karşı olan edep ve hürmetinden kapıyı vurmadı ve bekledi. Bir müddet sonra, Ubey (r.a) hazretleri, evden çıktığında Abdullah b. Abbas’ın kapıda beklediğini gördü. Durumu anlayınca, niçin haber vermediğini ve kendisini beklediğine üzüldüğünü ve Abdullah hazretlerinin bir yakını ve yadigârı olduğunu belirtti. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas (r.a), Allah Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerim’indeki “*Rasûlüm, sen evinden çıkıp onların yanına gelinceye kadar sabretselerdi, onlar için daha hayırlı olurdu*”¹⁴¹ meâlindeki ayetini okuyarak;

“Alimler peygamberlerin varisleridir, sizin, peygamberimizin varislerinden olmanız hasebiyle, bu ayet-i

¹⁴⁰ Sıfatu’s-Safve, I, 314-315.

¹⁴¹ Hucurât Sûresi, 5.

Kerîmenin hükmü uyarınca sizi beklemem benim için daha hayırlıdır” dedi.

Yukarıda meâlleri verilen hadis-i şeriflerde, büyük hayırlara mazhar olanlar bildirilmiş ve müjdelenmişlerdir. Bizleri de, özellikle gençlerimizi, dinimizin hayat verici ahkâmına gereği gibi muttali kılmasını Cenâb-ı Allah’dan dileriz.

I. HER GÜNÜN 24 SAATİ İNSAN İÇİN BAŞLIBAŞINA BİR ÖMÜRDÜR.

-Güne nasıl başlarsınız?

Güne her müslüman gibi ben de, “Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm” diyerek, abdest alıp, namazımı kılmakla, o günün fecrinden itibaren başlamış olurum.

-Günlük yaşayışınızda meslekî faaliyetleriniz ne kadar yer tutuyor?

Günlük hayatımda, meslekî ve ferdî faaliyetlerim oldukça mühim bir yer tutar. Ancak, bunların tümü ne kadar zaman işgal eder, bunu kesin olarak söylemek oldukça zordur.

-Her gün düzenli okuduğunuz kitap ya da kitaplar var mı?

Her gün düzenli olarak okuduğum kitap; Kur’ân-ı Kerîm’dır. Zaruri engeller zuhur etmedikçe Kur’ân-ı Kerîm’den programıma göre, derslerimi okurum. Takat ölçüsünde de, okuduğum ayetlerin, surelerin manalarını anlamaya çalışırım. Bundan başka diğer kitapları da okurum. İmam Fahrüddin Razi’nin yemek yerken geçen zamanın boşa gittiğini ve bundan üzüntü duyduğunu bir zatı muhterem bana anlatmıştı. Onların bu düşüncelerini dikkate alınca matlup olan şekilde zamanın değerlendirilmediğine ben de üzülürüm.

* İslâm Dergisi’nin Ocak 1985 tarihli sayısı için yapılan bir hasbihal.

-Günlük, haftalık ve aylık olarak âdet edindiğiniz programlarınız var mı?

Günlük, haftalık ve aylık olarak yukarıda kaydettiğim şekilde programladığım görevleri tamamlamaya çalışırım. Bu meyanda diğer ilmî eser, aylık mecmua ve günlük yayınlardan da imkanlar ölçüsünde faydalanmaya çalışırım. Bilhassa sonbahar ve kış mevsimlerinde ilmî meseleler üzerinde arkadaşlarla hasbihal etmeye çalıştığımız olur. Zaman zaman çeşitli sebeplerin bu manevi ziyafetten nasibimizi almaya mani olduğu da olur. İmam-ı Azam'ın tedrisatının dışında ve Cuma günleri namazdan sonra arkadaşlarıyla bir araya gelip ilmi müzakerelerde bulunmasının insanlara ne büyük yarar sağladığını bu gibi ilmi sohbetlerde insan çok daha iyi takdir ediyor.

-Günlük yaşantınızdan çıkarak hayatınızın yeniden düzenlenmesi gereğine inanıyor musunuz?

Yapılması zaruri görevlerin dışında sosyal hayatın içine katılıp insanımızın yaşayışını görmek, durumlarını müşahade etmek ve onlara problemlerinin çözümünde yararlı olmaya çalışmak hiç şüphesiz her insan gibi bizim de görevimizdir. Aralarına katılmak, onların dertlerine ortak olmaya çalışmak ve takat ölçüsünde onlara yararlı bir hizmette bulunmak, her mü'minin dini ve imani görevlerinden olduğu malumunuzdur. Diğer taraftan her günün yirmi dört saati insan için bir ömürdür. Ve bir bakıma hayatın yeniden başlamasıdır. Bir gündeki beş vakit namaz da bizi saatin belirli kesitleri arasında insanın faaliyetleri, yaptığı işleri hakkında bir bakıma Allah Teâlâ'ya hesap vermesi ve O'ndan başarı için yardım niyaz etmesi değil midir?

-Gece, günlük yaşantınızın sonunda neler yaparsınız?

Geceleri, akşam ve yatsı namazlarının dışında Kur'an okurum. Gündüzün tamamlayamadığım derslerimi, okunması gerekli kitaplarımdan tamamlamaya çalışırım. İstirahatten önce

Resûlullah Efendimizin müjdelediği surelerden ve ayetlerden bir kısmını okur, her mü'min gibi ben de Allah'ıma iltica ederek istirahat ederim.

-Yorgunluğunuzu gidermek için ne yaparsınız?

Bedeni yorgunlukların giderilmesi için istirahat zaruri bir ihtiyaçtır. Ama bir husus var ki o, insanı daha kolay dinlendiren sebepler arasındadır. Bir kitabı okumaktan yorulunca, başka konu ihtiva eden diğer bir kitap ele alıp insanda bir dinlenme daha kolay meydana gelir. Bu prensibe uymaya imkan ölçüsünde gayret gösteririm.

-Tatil ile dinlenme sizce farklı şeyler mi?

Aslında, bizim hayatımızda tatil diye bir şey olmaması gerekir. Ancak, insan hayatının zaruri kıldığı ihtiyaçları karşılaması ve dinlenmesi bakımından bazı zamanların başka bir şekilde değerlendirilmesi vardır. Tatil adı verilen gün ve zamanlara bu açıdan bakılması daha isabetli olur kanaatindeyiz. Biz insanlar, İnşirah sûresinin son ayetinin ifade buyurduğu manayı her zaman hatırimızda tutmalıyız.

-Ölümü unuttuğunuzda mı, yoksa hatırladığınızda mı daha rahatsınız?

Rüyadaki pek çok engel insana ölümü unutturma sebebi teşkil etse de insan hiçbir zaman ölümü unutmamalıdır. Aslında ölüm en güzel konuşan hatiplerden daha müessir bir vaizdir. Diğer taraftan ölüm, insan için ahirete götüren yolun başlangıcıdır; mü'min için bir vuslat kapısıdır. Hazırlıklı ve uyanık olan bir mü'min için ölüm, cennet müjdesidir. Cenâb-ı Hak'tan niyazımız, ölümümüz gelmezden önce kendisinin razı olacağı, hazırladığı uyanıklığı bizlere ihsan buyurmasıdır.

-Vasiyetinizi tertip ettiniz mi?

Zihnimde tertip ettiğim vasiyetimi yazılı hale getiririm inşaallah. Bir müslümanın üzerinden vasiyetsiz üç gün geçmemesi yerinde olur. Doğrusu da budur zaten.

-Sizde hoş tesir uyandıran iki kız, iki erkek ismi söyler misiniz?

Ahmed, Abdurrahman; Hatice, Münibe

-Sizce en büyük fazilet nedir?

İstikamet en güzel fazilettir.

-Sizce en büyük felaket ne olabilir?

En büyük felaket, inançsızlık ve onun acı meyvası olan nifak ve şikaktır. Bunun için mü'minler olarak dinimizin ve birbirimizin kadr-u kıymetini bilmemiz bir zarurettir.

-Bugün müslümanların halini nasıl görüyorsunuz? İstikbal için teklifleriniz nelerdir?

Bugün müslümanlar sahip bulundukları maddi, manevi zenginliklerinin değerini bildikleri ölçüde durumları iyiye doğru gidiyor denebilir. Müslümanlar birbirlerini sevip sayar ve Allah için birlikte tesanüt halinde bulunurlarsa hem kendilerine, hem de bütün beşeriye pek yararlı hizmet etmiş olacakları inancındayım.

-Tecrübelerinizden hareket ederek okuyucularımıza neler tavsiye edersiniz?

Hayat hepimiz için bir imtihandır. Bu imtihan dünyasında hangimizin daha yararlı, daha güzel amel yapmak üzere yaratıldığımız da malumdur. Okuyucularımıza yaratılış gayemizi bilerek ömürlerini buna göre değerlendirmelerini acizane tavsiye ederim. Herkes en yararlı, en faydalı işlerle meşgul olur ve bu yönde başkalarına da yardımcı olmaya çalışır ise hayat nimetinin kıymeti gerçekten bilinmiş olur. Okuyucularımızın ve diğer kardeşlerimizin bu ciheti daha iyi takdir edeceklerinden de emin bulunuyoruz.

İ. HACI AHMET ZİYÂUDDİN EFENDİ (r.a) VE RÂMÛZU'L-EHÂDİS ADLI ESERİ*

Aziz Hemşehrilerim! Muhterem Misafirler!

Böyle güzel bir günde cennet beldemiz Gümüşhane'mizde sizlerle biraraya gelme imkanını bahşeden Allah'a hamd ederek ve hepinizi derin hürmetlerimle selâmlayarak sözlerime başlıyorum.

Bu toplantıyı tertip ve tanzim eden değerli zevâta, huzurunuzda teşekkür etmeyi de ayrıca bir vazife sayıyorum.

Vazifeli muhterem zevattan aldığın bir mektupta, böyle bir toplantının yapılacağını, kıymetli ilim adamlarımızın Gümüşhane'mize teşrif edeceklerini ve Gümüşhane'miz hakkında yeterince malumat lutfedeceklerini bildirmişlerdi. Bu toplantıda benim de bulunmamı beyan etmişlerdi. Benim için gerçekten bir şeref oldu. Şimdi –elhamdulillah- huzurunuzda bulunuyorum... Sevincimi lisan ile ifade etmeye hakikaten muktedir değilim. Tekrar ilgililere ve siz muhterem hemşehrilerimize, misafirlerimize teşekkür ediyorum.

Arz edeceğim konu, beldemizde yetişen, ilim-irfan nuru ile sadece beldemizi değil, bir çok İslâm ülkelerini tenvîr eden büyüğümüz el-Hâc Ahmed Ziyâuddin Efendi ve Râmûzu'l Ehâdis adlı eseri hakkında size bir malumat sunma görevidir.

Az önce bizlerle memleketimizde yetişen Nûri Baba'dan bahseden değerli kardeşimiz Necmettin Beyefendi, muhterem hocamız, büyüğümüz Sabri Özcan Beyefendiyi duygulandırdığı gibi, bendenizi de çok duygulandırdı. Çünkü takriben yirmi yılımız, hemen hemen, İlhami, diğer adı Nûri Baba ile geçmiştir. Hatta, Hicrânî ile birlikte olan bir atışmalarını bir büyüğümüzün evinde

* 13-17 Haziran 1990 tarihinde düzenlenen "Geçmişte ve Gelecekte Gümüşhane" adlı sempozyuma sunulan bildiridir. Ankara 1999. s. 571.

çocukken dinleme imkanım olmuştur. O hatırayı hala hatırlamaktayım. Kendisi, “Necmettin Bey’in izah ettiği gibi” kıymetli bir insandı. Çok nezih bir hayat yaşamıştır. Allah kendilerine uzun ömürler versin. Bu takdirkârlığından dolayı, Necmettin Bey’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Gümüşhane’imizde yetişen büyüklerimiz çok. Allah’ımıza çok şükrederiz. Bunların başta gelenlerinden biri de, Hacı Ahmed Ziyâuddin Efendi’dir.

Bildiğiniz gibi, Hacı Ahmed Efendi, Gümüşhane’imizde Emirler mahallesinde 1228’da doğmuş, hafızlığını burada tamamlamıştır. Daha sonra, babasıyla Trabzon’a göçmüş, orada bir müddet kaldıktan ve oradaki ilim erbabından dini ilimler tahsil ettikten sonra, bir fırsat bularak İstanbul’a gidiyor ve orada kalıyor. Beyazıt Medreselerinde, Mahmut Paşa Medreselerinde İslâmi ilimler alanında aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek genç yaşta icazet alıyor. Beyazıt Medresesinde müderris oluyor. Bir yandan tedrisata devam ederken, diğer yandan da telifle meşgul oluyor. Ve hakikaten ölmez eserler meydana getiriyor. Bunların bir kısmının listesini çıkarmış bulunuyorum. Kitap listesi aşağıdadır.

Gümüşhanevî, İstanbul’da tedrisatına devam ederken bir yandan da muhtelif alimlerden ders okumuştur. O, Mustafa Sıtkı el-Ufî’ye verdiği icazette bu durumu çok güzel ifade etmiştir. Bu icazetnamede anlattığına göre, çok ilim adamlarından, bu arada Bağdat’tan İstanbul’a gelen Ahmed b. Süleyman el-Ervadî’den ilim tahsil etmiş, bu zat ile on altı yıl bir arada kalmıştır. Gümüşhanevî bu süre içinde iki yönlü yetişmiştir; Maddî ve manevî, başka bir deyişle zahirî ve batınî. O, yetiştiği gibi yetiştirip, bir yandan ders okuttuğu talebelerine icazet verirken, diğer yandan manevî eğitimle terbiye ettiği kimselere icazet veriyor. Onun yetiştirdiği kimseler bu memlekete hakikaten fevkalâde hizmetler etmişlerdir.

Hac Farızasını Eda

1863 yılında, zamanın sultanı Abdulaziz, emrine bir gemi tahsis ediyor, Merhum Gümüşhanevî, beraberindeki arkadaşları ile birlikte ilk haccını yapıyor. İskenderiye'ye, Mısır'a uğruyorlar, Medine-i Münevvere'de 11 gün kalıyorlar. Mekke-i Mükerreme'de haccedip Türkiye'ye dönüyorlar. İslâm aleminin büyük alimleri ile tanışıyor. Tabii, bu arada Râmûz da telif edilmiş, kitap haline getirilmiştir. Hatta ilk baskısı, 1858 yılında taş baskısı ile yapılmıştır.¹⁴² Merhum, İstanbul'da kendi ismi ile anılan tekkesinde "irşâd" görevini yürütüyor.

Zamanında sosyal birtakım çalkantılar oluyor. Netice, 1876-77 Rus Savaşı vuku bulur. Tabii, o zaman savaşın vukuu memleketimiz için, çok acı olmuştur. Zamanın yetkilileri, bu savaşa taraftar olmamalarına rağmen, maalesef kısa görüşlü bazı insanların yanlış etkileri veya zorlamaları sonucu memleketimiz bu felaketle karşı karşıya gelmiştir. Ancak, bu savaşta Hacı Ahmed Efendi talebeleri ile birlikte Kafkas Cephesinde Ruslara karşı savaşır. Savaş, dokuz ay gibi bir zaman sonra maalesef lehimize olmayacak bir şekilde neticelenir. İstanbul'a dönerler.

Bir süre sonra, kendi yetiştirdiği, Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'yi dergahında görevlendirerek ikinci kez Hicaz'a gider, ikinci defa hac yapar. Hacdən dönüşünde, Mısır'a gelir ve orada 3 yıl kalır. Bu üç yıl zarfında Mısır uleması kendisine fevkalade hürmet ve iltifat ederler. Hatta Mısır eski müftüsü ve ilim alemince malum ve meşhur olan eş-Şeyh Muhammed Bahıyt el-Mutî de talebeleri arasında yer alır. Üç yıl Seyyidina Hüseyin Camii'nde "Râmûz'u" tedris eder. Bu tedriste birçok talebeler, ilim sahipleri de bulunur. Mısırlı bir alimin yazdığına göre, bizzat kendisi, "Râmûz'u" bu camide yedi defa tamamlamıştır. Tekrar Türkiye'ye dönerler.

¹⁴² İrfan Gündüz, Hacı Ahmed Ziyaüddin Efendi.

Levâmiu'l-Ukûl

Râmûz'a şerh olarak beş cilt büyüklüğünde halen matbu *Levâmiu'l-Ukûl* adlı bir eser yazarlar. Gerek Râmûz ve gerekse Levâmiu'l-Ukûl, hakikaten hadis dalında fevkalade yer işgal eden ilmi eserlerdir. Kıymetleri hala devam etmektedir. Kıyamete kadar da inşaallah devam edecektir.

Çok câlib-i dikkat bir nokta, kendisi cemiyet meseleleri ile yakından ilgilenir, hem tedrisi ve hem de terbiyesine devam eder, matbaa kurdurur, bu eserlerini bastırır ve bastırılan bu eserleri bilhassa fakir olan ilim sahibi insanlara meccanen tevzi eder. Hikmet-i ilâhî, zaman geçti 1982 de bu eser Türkçe olarak tabedildi, Abdulaziz Bekkine merhum hazırlamıştı. Bu fakir kardeşinizin de yemekte tuzu bulundu. Eser 1982 yılında neşredildi. Fakat, bu neşredilen eserin, gene meccanen tevzi edilme durumu oldu. Bunda manevî bir yön olduğunda hiç şüphe etmemeli.

Büyük insanları büyük yapan bir takım vasıflar vardır. Bu vasıfları bilmeye, bilhassa biz Müslüman Türk Milleti olarak çok ihtiyacımız var. Acaba bu büyüklerimizi büyük yapan vasıflar nelerdir? Onların bilinmesinde bizim ve gelecek nesiller için fevkalade faydalar vardır.

Gümüşhanevî, takriben 80-81 yıllık uzun ve hareketli bir ömür sürmüş. Bu ömrünü tamamiyle ilme vakfetmiştir. Kendisinin ifadesi şöyle;

“Yaratılıştan Cenab-ı Hak bana, ibadetlerin, taatlerin, iyiliklerin en iyisi ile meşgul olmayı nasip eyledi. Bu da ilimdir. Bununla meşgul oldum. Fakat şunu bilmek lazımdır ki, ilmin iki tehlikeden korunması lazımdır. Birincisi riyakârlık, diğeri suma’dır. Bu iki hastalıktan ilim arî olmalı. Eğer ilim bu hastalıklardan ârî olmaz ise, bu ilim sahibi için vebaldır. Allah’a çok şükür, Cenab-ı Hak beni korudu, bu hastalıklardan kendimi muhafazaya gayret ettim. Cenab-ı Hak nasıl ki, rahmetleri, yağmurları bereketli

topraklar üzerine yağdırmaktadır, bu aciz, fakir, değersiz kulunun üzerine de rahmetlerini, ihsanlarını, lütuflarını öylece yağdırdı.”

Şimdi merhuma baktığımız zaman, alim, zâhid, müteverri, muttakî, muhsin, sâlih, hasılı kısa ifade ile Sünnet-i Peygamberî'yi, Kur'ân ahlâkını yaşayan, varlıkları ile iftihar ettiğimiz büyüklerimizden birisidir. Büyük insanları büyük yapan iki esası arz etmek istiyorum:

Birincisi; eminlik, emin, mustakim olmaktır. Şüphesiz bu emninliğin, bu istikametinin temeli, doğru ve sağlam bir inançtır. İkincisi de bunları geliştirecek, beşeriyetin hayrına sunabilecek talim ve terbiyenin insana verilmiş olmasıdır.

Gümüşhanevî'de bunların hepsini kemâli ile görmekteyiz. Öyle bir muhterem insan ki, yetiştirdiği alimler sonradan Türkiye'mize, İslâm Alemine büyük hizmetler sunuyorlar. Mesela; Hindistan'lı İzhârul-Hak müellifi Rahmetullah Efendi de merhumun talebeleri arasındadır. Türkiye'mizde yetiştirdiği talebelerinden birkaçını saymak istiyorum: Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi, Safranbolulu İsmail Necati Efendi, Dağistanlı Ömer Ziyaaddin Efendi. Ayrıca, Serez'li Abdullah Hasib Efendi. Râmûz'u Türkçemize kazandıran Abdulaziz Bekkine Efendi ve Bursalı Mehmet Zahid Efendi de onun talebelerinin yetiştirdikleri kimselerdir. Daha bir çokları... İstanbul eski müftülerinden M. Fehmi Ülgener, talebesinin yetiştirdiği bir alim, varlığı ile iftihar ettiğimiz bir insan. “Hikmet-i Hukûkî'l-İslâmiye” diye bir eser meydana getirmiştir. Velhasıl bu alimler memleketimizin manevi direkleri ve manen ayakta tutan rûkûnleridir. Bunların vücutları aramızdan ayrılmış olsa da feyzleri bugüne kadar devam etmiştir ve bugünden sonra da devam edecektir.

Hacı Ahmed Ziyaaddin Efendi'nin eserlerini bir tasnife tabi tuttuğumuz zaman; Fıkıh, Kelam, Hadis, Ahlâk ve Tasavvuf alanlarını ihtiva eder. Bunları dört kısma ayırmamız mümkündür.

Bu dört kısımdan bir kısmı hakkında şöyle genel bir malumat arzetye çalıştım.

Râmûzu'l-Ehâdis

Râmuz'da 7103 tane hadis-i şerif vardır. Merhum bunları 125 civarında kaynaktan toplamıştır.

Hadislerin ana kaynakları var, tâli kaynakları da var. Hem ana kaynakları hem de tâli kaynakları bugünün devrinde araştırarak onlardan bir mecmua meydana getirmek gerçekten ilim alemine, topluma fevkalade büyük bir hizmettir.

Bu eser muhtelif zamanlarda basılmış, Türkçemize de merhum Abdulaziz Bekkine tarafından kazandırılmıştır. Yakın zamanda tercemeleri de asılları ile birlikte neşredilmiştir.

Râmuzu'l-Ehâdis, iki kısımdır. Birinci bölümdeki hadislerin hemen çoğunluğunu ahlâkî mahiyetteki hadisler teşkil eder. İkinci bölümde 701 hadis vardır. Bu hadislerde de Peygamber (s.a.s) in vasfı, Peygamberimiz nasıl yemek yerdı, insanlara nasıl davranırdı, ibadetlerini nasıl yapardı, aile arasındaki münasebetleri nasıldı, giyimi nasıldı, uykusu nasıldı, küçüklere nasıl muamele ederdi, ona düşmanlık edenlere muameleleri nasıldı? Bunlardan bahsediyor. Bir fikir vermek üzere, ben birkaç hadisi aldım. Bereket hâsıl olsun diye onların meâllerini arz etmek istiyorum:

“Şu iki zayıf kimse hakkında Allah'tan korkun. Onların hukukunu koruyun; Dul kalmış kadın, Yetim kalmış çocuk”

“Haksızlık yapmaktan sakının. Çünkü haksızlık, kıyamette karanlıklarda kalmaktır. Cimrilikten de sakının. Sizden önceki ümmetleri helâk eden, birbirleri ile çekişmeye, kanları dökmeye, muhterem olan şeylerini yok etmeye sevkeden cimrilik olmuştur.”¹⁴³

“Allah'tan korkun ve evlatlarınıza adil davranın...”¹⁴⁴

¹⁴³ Râmûzu'l-Ehâdis, I, 13.

¹⁴⁴ A.g.e, I, 13.

Tabii, adalet ve müsâmaha denilince; İslâm'ın özü, İslâm'ın temeli anlaşılır. Nerde hakkâniyet, adalet ve müsâmaha var orada İslâm var. Adaletin olmadığı yerde İslâm'dan söz etmek söz konusu değildir.

“Ey mü'min! Haramlardan sakın ki, insanların en çok ibadet edeni olasın. Allah'ın sana taksim ettiği kısmete rıza göster ki, insanların en zengini sayılasın. Komşuna güzel muamelede bulun ki, mü'min olmuş olasın. Kendi nefsin için arzu ettiğini, başkaları için de arzu et ki, gerçek müslüman olabilesin. Fazla gülme. Çünkü, çok gülmek insanın kalbini ölü hale getirir.”¹⁴⁵

“Allah'ın lütuflarına en çok layık olanlar ve en önde olmak mutluluğuna mazhar olacaklar kimlerdir, bilir misiniz? Onlar öyle kimselerdir ki hakları kendilerine verince razı olup kabul ederler, kendilerinden bir şey istenince onu başkalarına ikram ederler. İnsanların arasında hüküm verme mevkiinde bulunduklarında, kendi öz nefislerini nasıl düşünür, iyiliğini celbe çalışırlarsa, o insanların da iyiliğini düşünür böylece aralarında hüküm verirler.”¹⁴⁶

“İnsanları en çok cennete götüren, insanların cennete girmelerine sebep olan nelerdir, bilir misiniz? Allah'tan korkmak ve güzel ahlâk sahibi olmaktır. Bu iki huy insanı cennete götürür. İnsanları ateşe götüren, insanların azaba düşmesine vesile olacak en müessir sebepler nelerdir, biliyor musunuz? Lisanı ve bir de mahrem yerini zinadan korumamasıdır.”¹⁴⁷

İffetini korursa kurtuldu. Eğer insan iffetini ve lisanını korumazsa, dünyada durumu ne olursa olsun, ahirette iyi olmayacaktır.

¹⁴⁵ A.g.e, I, 13.

¹⁴⁶ A.g.e, I, 12.

¹⁴⁷ A.g.e, I, 12.

“Nerde bulunursan bulun, Allah’tan takva üzere ol. Bir kötülük yaptığında derhal iyilik yap ki, o iyilik kötülükleri silsin. Bir de Allah’ın kulları ile iyi ablâk sahibi olarak yaşamaya çalış.”¹⁴⁸

“Ey Mü’minler! Şunu bilin ki, edep ve haya, iffetli olmak, lisanı muhafaza etmek, akl-ı selim sahibi olmak imandan gelir. Bunlar insanın dünyada sıkıntılarını çoğaltsa bile, ahiret saadetlerini artırır. Ama ihtiras, cimrilik, fuhşiyat ve huysuzluk bunlar da nifak alametleridirler. Bunlar insanın dünyasını artırsalar da ahiretini mahvederler.”¹⁴⁹

“Kişinin gizli verdiği sadaka, Allah’ın gazabını bertaraf eder. Yakınları yoklamak, sıla-i rahimde bulunmak ömürleri artırır. İyi işler yapmak neticede insanın iyi ölümüne sebep olur. “La ilahe illallah” kelimesi, onu okuyan şahıstan 99 bela kapısını kapatır ve bunların en küçüğü de, insandan üzüntü ve kederin uzaklaşmış olmasıdır.”¹⁵⁰

Takriben, 6102 hadis hemen hemen bu meâle yakındır. Râmûzu’l-Ehâdis böyle hakikaten herkesin rahatlıkla okuyacağı kıymetli bir eserdir. Ancak tabii bunlar ahlâki, nasihat mahiyetindedirler. Merhumun diğer eserleri de kaynağını bundan aldıklarından hakikaten insanlara ışık tutar vasıftadırlar. Mesela “Devâu’l-Müslimîn” adlı bir eseri vardır, o eserinde merhum bizzat şunu söylemektedir:

“İsyân, günahkarlık ne olursa olsun, zehre benzer. Zehir er veya geç insanı mahvettiği gibi isyanlar da imanı manen mahveder”

Netice olarak, bütün eserlerinde insanı eğitmeyi, beşeriyetin en hayırlı bir uzvu haline getirmeyi hedef alır. Böyle yapmaya mecburdur. Çünkü kendisi kâmil insandır. Hz. Peygamberin, sahabilerinin, Tâbiîlerinin yolunu takip eden bir büyüğümüzdür. Mekanı cennet olsun. Hakikaten cennet gibi bir yerde, Süleymaniye

¹⁴⁸ A.g.e, I, 13.

¹⁴⁹ A.g.e, I, 96.

¹⁵⁰ A.g.e, I, 123.

Camii Hazîresinde uyumakta, her beş vakit okunan ezanı orada medfun bulunan muhteremlerle birlikte dinlemektedir.

Şüphesiz bu büyükleri tanıtmak bizim için bir vazifedir.

1952-54 yıllarında memleketimizde imam-hatiplikte bulundum, onların eserleri olan büyüklerimiz gene mevcuttu. Bir Hafız Ömer Efendi vardı. Onu görmemiz yeterdi. İnsan, O'ndan yeterince ders alabiliyordu. Cömertliği, edebi, kültürü, nezaketi... Hasılı O'nu görünce, her türlü iyilikleri karşınızda görebiliyordunuz. İnşallah, hepimiz öyle olacağız. Bizlerin gelecek nesilleri böyle yetiştirmemiz gerekir.

Sözlerimi noktalarken şu ciheti belirtmek istiyorum: Benim bildiğim, Gümüşhane'mizde, merhumun adına "Ahmed Ziyâuddin Efendi Külliyesi" hem cami, hem de külliye şeklinde yapılması tasavvur ediliyor. Bu hususta ön ayak olan kardeşimizi tebrik ediyorum. Eminim ki, hepiniz kendisine destek olursunuz. Bu külliye burada vücut bulmalıdır. Bu külliye merhumun eserlerinin tamamı bulundurulmalıdır. Eserlerinin her birini bir ilim adamımız ele alarak Türkçe'ye çevirmeli. Hem aslı ve hem de tercümesi tesis edilecek bu külliye, kurulacak kütüphanede bulundurulmalıdır. Kendilerinin 18.000 cildi ihtiva eden bir kütüphanesi varmış, ama, bugün o kitaplardan sadece muhtelif kütüphanelerde mevcut olduğunu biliyoruz. Böyle bir kütüphanenin bu külliye tesis edilmesi elzemdir. Bu kütüphanede, Kelam, Fıkıh, Hadis, Ahlâk ve Tasavvuf'a ait ve daha başka eserler de bulundurulmalıdır. Ayrıca burada, kabiliyetli ve istekli gençlerimiz, maddî-manevî kültür yönüyle yetişmeli ve Hacı Ahmed Ziyâuddin nasıl Türkiyemize ve diğer İslâm ülkelerine gereği gibi ilim nûru neşretti ise böyle insanların burada yetişmesine gayret göstermeliyiz.

Bendeniz elimden geldiği kadar yardımcı olmaya söz veriyorum. Ümid ederim ki, sizler bu aciz kardeşinizden daha ciddi,

daha güzel hizmetler yapacaksınız. İşin maddi yönü vücut bulur, tamamlanır. Fakat asıl gaye, manevî yönünü tamamlamış olmaktır.

Ayrıca, Necmettin Bey'in İlhami Baba'dan bahsederken işaret ettiği bir noktayı arz etmek istiyorum. O nokta şudur:

Terbiye, eğitim meselesi, Türkiyemiz için hayati bir meseledir. Türkiyemizin en önemli meselesi budur. Dikkat buyurursanız, eğitimcilerimizden öğrendiğimiz, eğitim üç kısma ayrılır. Beden eğitimi, fıkî eğitim ve kalbî eğitim. Bir insanın bütün bu eğitimleri alması onun pek tabii hakkıdır.

Memleketimizin akıllı erenlerinin hepsinin üzerinde insanımıza bu eğitimlerin kâmilten kazandırılması görevi vardır. Kendileri ile iftihar ettiğimiz büyük insanlarımız, eğitimcilerimiz yetişmiştir. Bunlarla iftihar ederiz, ancak, Türkiye geneli için düşündüğümüzde altmış milyona yakın insanımızın iyi yetişmiş olması lazımdır. Bu bizim için, hem dînî, hem millî ve hem de insanî bir vazifedir.

Tabii, beden eğitimi derken, bugünkü şekli asla düşünmüyorum. Tasvip etme imkanı da yok. İnsan bedeninin, insan varlığının ve sağlığının, en güzel şekilde korunması, beceriklilik kazanması. Hasılı insan cevherinin en üstün seviyeye yükselmesi. Böyle bir beden eğitiminin olması lazımdır. Fakat bugün, beden eğitimi adı altında insanımızın uyutulduğu bir gerçektir.

İkincisi fıkî eğitim. Pek tabii beden eğitimi, düşünce eğitimine tesir eder. Bunlar birbirlerinden ismen ayrılırlar da, cismen ayrılma imkanları yoktur. Fıkî eğitim, fikren gelişmiş olmaktır. Hangi bilgiler elzemse, bunlar en doğru en sıhhatli şekilde insanımıza ulaştırılmalı ve insanımızın fıkî alanda gelişmesi sağlanmalıdır. Şüphesiz ki, talim var bir de terbiye var. Burada talimle terbiye birbirinden ayrılır. Yani bilgileri veriyoruz, bilgiler

alınıyor. Bir de eğitim var, o da bilgileri yeri geldiğinde en verimli şekilde uygulamaktır.

Üçüncü eğitim de kalbî eğitim. İşte hepsinden daha önemli olanı budur. Kalbî eğitim, inandığını inandığı gibi yaşamak ve onu uygulamaya koymaktır. Faraza; çekiştirme, iyi bir şey değil, o halde insan hayatında kimseyi çekiştirmemeli. Atalet(tembellik), kötü bir şey, insan hayatı boyunca ataletle zebun olmamalı. Dürüst çalışmak insan için bir fazilettir, o halde kalbî eğitimde insanımız bunu hayat düsturu yapmalı.

Merhum büyüğümüz, kendilerini büyük yapan vasıfları kazanmıştı. Eğer biz, dikkatli olursak çok daha iyi kabiliyetli insanlar yetiştirebiliriz. İnsanımızın kadrini bilirsek, pek çok insan yetiştiririz, toplumumuza katkıda bulunuruz.

Bu imkanı hazırlayan, muhterem heyete teşekkürlerimi arz eder, hepinizi Allah'a emanet eylerim.

J. BİLGİ ÇAĞINDA DÎNÎ, ETİK VE GLOBAL DEĞERLER¹⁵¹

Geleceğimizden Emin miyiz?

“Onlar ki iman ettiler ve güzel amellerde bulundular, mutluluk onlar içindir ve güzel gelecek de onlarındır.”¹⁵²

Cenâb-ı Hakk'ın beşer hayatı için uyulmasını öğütlediği hayat prensiplerine içtenlikle riayet edebildiğimiz ölçüde geleceğimizi teminat altına alabiliriz. Bütün insanlar ziyan içerisinde olsalar da iman edenler ve güzel işler yapanlar birbirlerine daima güzel inancı ve iyi işleri öğütleyenler ve yine bu uğurda birbirlerine sabırlı olmayı öğütleyenler geleceklerinden emin olacakları gibi sonsuz kazançlar elde etmiş olacaktırlar.

¹⁵¹ Yeni Türkiye, 21. Yüzyıl özel sayısı cilt. 1. s. 19. 1998.

¹⁵² Ra'd Sûresi, 29.

İnsanlık için önce şu gerçek daima göz önünde tutulmalıdır. Bütün insanlar, Cenâb-ı Hakk'ın ıyâlidir. Hepsinin rızkı onun üzerinedir. İnsanlar içinde Cenâb-ı Hakk'a en sevgili olan kimse de, onun kullarına en çok yararlı olandır.¹⁵³

İslâm bilginleri, insanın kadrinin pek yüce olduğunu beyan ederlerken bütün varlıkların Yüce Yaratıcı tarafından insan için var edildiğini de bildirirler. İnsan alemin özü, hülasesi ve ziynetidir, düşüncesinde de söz birliği içindedirler. İslâm bilginleri bu gerçeği bildirirken Cenâb-ı Hakk'ın buyurdıklarına dayanıyorlar ve o buyrukları öğrenmek, anlamak isteyen diğer insanlara da duyurmak durumunda bulunuyorlar. Öyle ki, alemde (evrende) mevcut bütün varlıkların insana hizmet ve ona yardım için varedildiğini açık bir şekilde ortaya koyuyorlar.

Biz bu bilginlerin insan hakkındaki bu güzel tespitlerinden ve dayandıkları değişmez prensiplerinden yararlanarak şunu söyleyebiliriz. İnsan kendi kadrini bildiği, yaratılış gayesine uygun bir hayat yaşadığı takdirde dünyanın da efendisidir, ahiretin de efendisidir.

Şimdi burada İslâm bilginlerinin dayandıkları esasları hatırlatacak olursak Kur'ân-ı Kerîm'den hemen şu birkaç ayetin Türkçe meâllerini göz önüne almamız gerekir.

a. *"Allah o zâtı kibriyadır ki arzda ne varsa hepsini sizin istifadeniz için yarattı."*¹⁵⁴

b. *"Andolsun ki biz adam oğullarını mükerrem (çok değerli bir varlık olarak) yarattık, onları karada ve denizde (vasıtalarla bir yerden bir yere) taşıdık; onlara en güzel ve temiz rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık."*¹⁵⁵

¹⁵³ Feyzu'l-Kadîr, III, 501.

¹⁵⁴ Bakara Sûresi, 29.

¹⁵⁵ İsrâ Sûresi, 70.

c. “Görmediniz mi? Allah göklerde ve yerde bulunan her şeyi size boyun eğdirdi; size zabır ve batın (görülen ve görülmeyen; bildiğiniz ve bilmediğiniz) nimetlerini bol bol verdi. Yine de insanlardan kimi var ki ne bilgisi ne bir rehberi ve ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışıp durur.”¹⁵⁶

d. “O (Allah) göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsini kendi katından bir lütuf olmak üzere sizin emrinize verdi. Hiç şüphe yok ki bunlarda iyiden iyiye düşünen bir toplum için ibretler vardır.”¹⁵⁷

İnsanın Üstünlüğü, Onda Mevcut Bir Manadan İleri Gelmektedir.

İnsanın bu yüksek değeri ve üstünlüğü onun fiziki gücünden ve yapısından yahut da yaratıldığı asıl unsurlardan ileri gelmemektedir. İnsanın üstünlüğü Cenâb-ı Hakk’ın ona tahsis ettiği ve onu namzet kıldığı bir hakikatten ileri gelmektedir. Yaradılmışlar içinde insanın kendisine verilen o üstünlük ise yüce yaratıcının ona bahsettiği şahsiyet ve aklı selime dayanan üstün meziyetleri ile dir.

Bu aklı selim ki insanın ilâhî emanete ehil olmasının, yükümlü kılınmasının ve ebedi mutluluğa erebilmesinin esasını teşkil eder. “Kişinin dindarlığı akl-ı selimi ile dir. Aklı olmayan insanın dini yükümlülüğü de yoktur” hikmeti de bu gerçeği ifade ediyor.

İnsanın yüksek değere ve evrendeki yerinin bilinmesi o kadar önemlidir ki insan toplumlarının ve meydana getirdikleri medeniyetlerin bütün insanlığa mutluluk sağlaması bu gerçeklerin bilinmesine ve mahiyetine uygun bir şekilde korunmasına bağlıdır.

Yukarıda meâlleri zikredilen ayet-i kerîmeler ve benzerleri göz önüne alındığında maddi-manevi yönüyle insan varlığı ve insan topluluklarının değerlerinin bilinip korunması İslâm inancının bir gereği olduğu apaçık bilinir.

¹⁵⁶ Lokman Sûresi, 20.

¹⁵⁷ Câsiye Sûresi, 13.

Sonuç Olarak:

a. İnsanın zatı çok muhteremdir. İnsan nevine yüce yaratıcı bu üstünlüğü vermiştir. Her insan, bu üstün değeri ve şahsiyetiyle dünyaya gelir. İşte bu inanç insanı, şahsiyetiyle mütenasip güzel işlere yöneltir.

Kendini kadrini bilmeyen veya şahsiyetini hiçe indiren kişiler yararlı bir hizmet ortaya koyamazlar.

b. İnsanın yüksek değerine, şahsiyetine inanmış olmak ki bu inanç bütün beşeriyete ve insanlığın yüksek değerlerine saygı göstermeyi gerektirir.

İnsanlığa karşı haksızlık yapmaktan ve baskıda bulunmaktan bu inanç insanı men eder.

c. Evren karşısında ve içerisinde insanın yerini bilmek insanın şahsiyetine ve bu alemdeki yüksek değerine inanmak. Bu da şu sonucu verecektir: Evren insanın iradesine boyun eğmek ve insan için yararlı olmak için yaratılmıştır.

O halde insan, yaşamın kolaylaşması için hayatın zorluklarını aşabilecek sabrı göstermeli; alemdeki bütün sırları, incelikleri anlayıp çözmeye çalışmalı insanlığın yararına olabilecek ilmi, fikri veya maddi her türlü ürünler istihsal etmeli ve alemi mamur duruma getirmelidir. Nitekim Kur'ân'da meâl olarak: "...Arza varis olacak kimseler iyi insanlar, (salih amel işleyenlerdir.)"¹⁵⁸ buyurulmuştur.

Bir başka ayette meâl olarak; "Allah o zatı kibriyadır ki gökleri ve yeri yarattı, sema cihetinden su indirdi de onunla size çeşitli meyveler çıkardı. Buyruğuyla denizde akıp gitmesi için gemileri emrinize verdi. İrmakları da emrinize verdi. Devamlı olarak görevlerini yapan Güneş'i, Ay'ı emrinize veren O'dur; geceyi, gündüzü de emrinize veren O'dur ve O size her

¹⁵⁸ Enbiyâ Sûresi, 105.

istediğinizden verdi. Eğer siz Allah'ın nimetlerini saymak isterseniz onları sayamazsınız."¹⁵⁹

İnsanlık tarihi iyi tetkik edildiğinde şu gerçek çok rahat bir şekilde görülür. Akıllara hayranlık veren güzel işlerin insanlığa saadet getiren medeniyetlerin doğması, gelişmesi bu inancın güçlü olduğu zamanlara tesadüf etmiştir. Bu inancın zayıfladığı ve bozulduğu devrelerde ise kötülükler ve çirkinlikler, toplumları muzdarip etmiş ve etmektedir.

Fert ve toplum hayatının yükselmesi için bütün insanlığın müşterek değeri olan bu üç ana esasın eğitim ve öğretim metodlarına uygun olarak insanlığa kazandırılması lazımdır. Bu üç ana esasın bozulması ise insanları heva ve hevesler girdabına düşürür. Artık insanlar, değersiz işlerle ömürlerini ifna eder, haksızlıklara, baskılara yönelirler ve istemeden de olsa kendilerini de, toplumlarını da muzdarip edecek hususların doğmasına sebep olurlar.

Bugün İnsanlığın Durumu

Bugün insanlık aleminin büyük zorluklardan geçmekte olduğu bir vakiadır. İnsanlığın maruz kaldığı bu zorluklar akli eren ve insanlığa şefkat ve merhameti olan bütün insanları üzmemekte ve düşündürmektedir.

İnsanlar ve toplumlar arasında müşahade edilen sevgisizlik, güvensizlik ve yine her zaman gözlenen kin ve düşmanlıklar; bunları alevlendiren sözler, görüntüler, davranışlar ve icraatlar insanlığın ızdırabını daha da artırmakta zorlukları aşılması güç bir duruma getirmektedir. Bu durumun düşündürücü diğer bir yanı da fertler, toplumlar hatta devletler ve milletlerin hemen hepsi bu acı ve ızdıraplardan kurtulamadıklarının müşahade edilmesidir.

Merhum Prof. Muhammed Ebu Zehre'nın da dediği gibi, bu durumları gören insan öyle zanneder ki yeryüzünde aslanan

¹⁵⁹İbrahim Sûresi 32-34.

kötülüklerin egemenliğidir. İyilikler, huzur ve güven gibi unsurlar arızidir. Bu güzellikler gitmiş yerini aslanan kötülükler almıştır. Böyle değerlendiren kimse bir bakıma vebale girmiş sayılmaz. Zira insanlığın karşılaştığı bu durum yaşanan ve müşahade edilen gerçeklerdir.

İnsanoğlu Cenâb-ı Hakk'ın kendisine ihsan ettiği akıl ve düşünceyle ve yaptığı araştırmalar sonunda elde ettiği teknik buluşları insanlığın yararına, huzur ve mutluluğuna sunacağı yerde çoğu kez diğer insanları, güçsüzleri tehdit ve ifna etmek için kullanıyor. Ekinleri ve nesilleri mahvediyor. Yeryüzünü fesada veriyor.

Bu gibiler bu yanlışlıklarından ötürü vicdan azabı duymadığı gibi masumları suçlu görüyor. Bu ise insanlık namına elem verici bir durumdur.

Yirminci asrın başlangıcından günümüze kadar geçen zamanı dikkat nazarına aldığımızda insanlığın ne acı felaketlere maruz kaldığını, haksızlıkların nice mamureleri tahrip ettiğini, milyonlarca masum insanın bir hiç yüzünden hayatlarının söndürüldüğünü hatırlamamak mümkün değildir.

Halbuki insanoğlu yaratılışında medenidir. Yapmakla yükümlüdür, yıkmakla değil; iyileştirmekle görevlidir. Bozmak, ifsat etmekle değil. İnsan ancak bilgi, aklı selim ve sahih imana uygun hareket etmekle her yönden erdem sahibi olabilir. Heva ve heveslere boyun eğmekle değil.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen günümüzde ümitlerimizi güçlendiren, beşeriyetin yüzünü güldürecek olumlu gelişmeler de müşahade edilmektedir. İhtiyar dünyamızın her yerinde aklı eren bütün insanlar inançlara daha çok saygı gösterilmesi meylinde olduğu, yerine göre bunu gerçekleştirdikleri gözleniyor. Bütün toplumlarda inançları ne olursa olsun dine karşı derin bir hizmet

duygusu mevcut olduğu müşahede ediliyor. İlme, kültüre ve dine karşı takdire değer bir ilgi ve iştıyak müşahede ediliyor.

İslâm aleminde ve Türkiye’imizde ilme, araştırmaya ve dini vecibeleri gereği gibi öğrenip yerine getirmeye gösterilen samimi ilgi ve saygı, toplum fertlerinin birbirlerini daha iyi anlamaya, yaklaştırmaya sebep teşkil ettiğı sevinçle müşahede edilmektedir. Bu ise güzel toplumumuzun ve insanlığın geleceğine ait güzel ümitlerimizi takviye etmekte, sevindirici geleceklerin habercisi ve müjdecisi olmaktadır.

Toplumumuzun, ayrılıktan zıtlasmaktan nefret etmesi, barış ve güven içinde olmayı arzulaması, dünyanın diğer ülkelerinde de onların aklı erenlerinin bu meyil ve arzuda bulunması ne kadar memnuniyet verici bir durumdur.

Bu güzel gelişmeler sorumlu insanlarca ve toplum tarafından korunarak, güçlendirilerek geliştirilir ve yeni bir medeniyetin doğmasına öncülük etmiş olur. Belki de bu medeniyetin adı beşeriyet için “Barış ve Güven” medeniyeti olacaktır. Bu ise, şu kısa dünya hayatında insanlığın hem dünya hem ahiret mutluluğuna yol açacaktır.

İnsanlar, insan onurunu koruduğı, insanlığa karşı şefkat ve merhamet duygularını muhafaza etme basiretini gösterdikleri takdirde medeniyetlerin çatışması gibi olumsuzluklar geride kalacaktır. Yeter ki her insan, her toplum, her millet, kendisine düşen iyileştirici, birleştirici, sevdirci ve güven verici güzel görevlerini yerine getirmiş olsun.

İslâm toplumları, bu hususta (barış, güven ve insanlığın mutluluğı konusunda) bütün dünya milletlerine öncü olabilecek güç ve imkana sahip bulunduklarını bilmelidirler. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de Cenâb-ı Hakk bütün mü’minlere mukaddes görevlerini hatırlatarak şu gerçeğı bildiriyor:

“Ey Müminler siz iyiliği emreder, kötülükten nehyeder Allah’a inanır olduğunuzdan insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz...”¹⁶⁰

Görüldüğü üzere İslâm toplumlarının hepsinin, insanlığın iyiliği için yaratılmış oldukları ve bu pek şerefli görevi yerine getirmekle yükümlü bulundukları kendilerine hatırlatıyor. İslâm şerefine ermiş bütün insanların özellikleri, üç noktada özetleniyor:

1. İçtenlikle Allah’a iman etmiş olmaları,
2. Yeryüzünde kendilerinden başlayarak her yerde iyiliğin egemen olması için çalışmaları,
3. Kötülüğün her çeşidini en güzel ve en ilmi bir biçimde bertaraf ederek insanlığa zararlarını önlemeleri.

Bu kutlu hizmet yerine getirilirken bütün beşeriyet için iyilik ve hidayet rehberi olan şu gerçeklere güzel bir biçimde riayet edilmelidir: *“Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.”¹⁶¹ “Ey müminler! Hepiniz birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.”¹⁶²*

Bu üstün görevleri içtenlikle bilgi ve aklı selime dayanarak insanlık haysiyet ve şerefine uygun bir şekilde yerine getiren insanlara, toplumlara ve milletlere ne mutlu. Sözlerimizi halisane bir dilekle bitirmiş olalım.

“Ey Rabbimiz bize dünyada da iyilik, güzellik ver; ahirette de iyilik, güzellik ver. Bizî ateşin azabından koru Rabbimiz.”¹⁶³

¹⁶⁰ Âli İmrân Sûresi, 110.

¹⁶¹ Nahl Sûresi, 90.

¹⁶² Bakara Sûresi, 208.

¹⁶³ Bakara Sûresi, 201.

K. KUR'ÂN VE HADİSTE İRŞÂD ESASLARI*

Kur'ân ve hadiste irşâd esaslarına girmeden önce insan ve onun meziyetleri ile ilgili bazı hususları hatırlatmak yerinde olacaktır. Zikredilecek olan bu hususlar, bir bakıma konuya giriş mahiyeti arz edecektir.

İnsan, üstün meziyetlere sahip ve mükerrem bir varlıktır. Onun bu meziyetleri doğuştandır. Fitri olarak kendisine bahşedilmiştir. İnsanda mevcut bu meziyetler, onu diğer canlılardan ayırır. Bu meziyetler, öyle yükseltici vasıflardır ki bunlara iyiden iyiye sahip olmak, insanı diğer insanlardan bile ayırır ve onu şerefli mevkilere yükseltir. Çünkü yüce yaratıcı, insanı kudret eliyle yaratmış, ona nezdi ilâhîsinden bir ruh vermekle onu şerefleştirmiş ve kemâl vasfı diyebileceğimiz ilim, irade, konuşmak, kudret ve benzeri hususiyetleri ile onu mümtaz (seçkin) kılmıştır.

Ebu'l-Feth el-Bûstî: *“Ey insan, ruhuna, kendi benliğine yönel, onu faziletleri ile olgunlukları ile tamamla. Zira senin gerçek insanîyetin, cisminle değil, ruhunladır”* derken, bu gerçeklere işaret etmek istemiştir.

İnsanın haiz bulunduğu hususiyetlerini, iyilik vasıflarını üç kısma ayırabiliriz:

1. İlim, irade, iffet, gerçek yiğitlik, adalet ve benzeri ruhi hasletler.

2. Güçlü kuvvetli olmak, sağlık ve afiyet içinde temiz ve uzun ömürlü bir hayat yaşamak ve benzeri bedeni güzellikler.

3. Şerefli bir aileye mensubiyet, temiz aile fertlerine sahip bulunmak. İyi insanların teşkil ettiği güzel bir çevre edinmek,

* 1-5 Kasım 1993 yılında yapılan I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, I, 303.

kimseye yük olmayacak şekilde helalinden geçimliğini kazanmak ve yine helalinden meşru bir servete sahip bulunmak gibi insanın dışında olan harici güzelliklerdir.

Bütün bu özelliklerin en üstünü birincisidir. Bedeni güzellikler ikinci ve diğer üçüncü dereceden hususiyetlerdir.

İnsanın en üstün meziyetleri hiç şüphe yok ki ona şahsiyetini kazandıran ruhi yüksek vasıflardır. İnsanın ruhi en üstün meziyetleri de şu iki esasta hülâsa edilebilir:

1. Yakîne dayanan faydalı bilgisi
2. Salih amel adı verilen güzel işleri

İnsanın kemal derecesi, bu iki esası -yakîne dayanan bilgiler ile güzel amellerini pratikte (ameli olarak) birleştirmesi iledir. Yakîni bilgilerin en üstünü varlık aleminin sahibi olan Allah Teâlâ'yı bilmek ve O'na yakînen iman etmiş olmaktır. İnsan için bu irfandan daha üstün bir bilgi ve meziyet söz konusu değildir ve olamaz.

Güzel işlerin en başta geleni ise kişinin müstakim olması -özünde sözünde ve bütün işlerinde- ifrat ve tefritten (aşırılıklardan ve geri seviyede kalmaktan) uzak bulunmasıdır. Bu üstün vasıflara Kur'ân dilinde "istikamet" adı verildiği görülmektedir. "Sıratı müstakim, dosdoğru yol" da işte budur.

Şahsiyetlerinde bu iki esası birleştiren insan ve toplumlar hiçbir zaman ve hiçbir yerde ziyan etmezler ve etmiyeceklerdir. Onların felahı, ebedî kurtuluşu ilâhî teminat altında olduğu bilinmelidir ve yine bilinmelidir ki bu mertebe insanlar için bir kemal mertebesidir. Kişi insanı yükselten bütün bu erdemleri kazanarak faziletlerin zirvesine erişebilir ve kamil insanlardan olma bahtiyarlığına erer. Diğer taraftan bu kadar olgun insanların haiz bulunduğu dereceden daha mükemmel olan bir mertebe ise erdem sahibi kamil insanların bu duruma yükselememiş insanları irşâd etmeleri onları terbiye edip kemale erdirmeye çalışmalarıdır, bu ise

ekmel, daha mükemmel olan bir mertebe, peygamberler, ve onların gerçek mirasçılarının yüksek dereceleridir. “İnsanların en hayırlısı onlara en ziyade yararlı olanıdır” düsturu da bu gerçeği hatırlatıyor.

Yukarıda işaret edildiği üzere gerçek bilgi ile iyi ameli birleştiren ve böylece “salih, kamil insan” olma mertebesine ulaşmış olan insanlar Kur’ân-ı Kerîm’de: “O kimseler ki Rabbimiz Allah’dır dediler ve sonra da söylediklerine uygun olarak dosdoğru oldular. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar asla mahzûn edilmeyeceklerdir”¹⁶⁴ meâlindeki ayeti celîle ile işaret buyrulmuş ve bu mümtaz insanlar övülmüşlerdir.

Kamil insanlar, yaradılışlarında mevcut nezaheti, bilgi, irfan ve tevhid nuru ile koruyan; ruhunu her çeşit manevi lekelerden arındıran; özünde söz ve işlerinde müstakim olan kimselerdir ve onlar ebedi kurtuluşa ermişlerdir. Bu insanların, diğerlerini -insani faziletleri kazanamamış durumda olanları- irşâd etmeleri, onları bilgilendirip terbiye etmeleri kemale erdirmeye çalışmaları mertebesi olan en üstün, ekmel mertebeye de yine Kur’ân-ı Kerîm’de: “Ben tevhid ehlinden, müslümanlardanım deyip güzel amellerde bulunan ve insanları Allah yoluna -Hak Dine- çağıran kimsenin sözünden daha güzel sözlü kim olabilir?”¹⁶⁵ meâlindeki ayeti celîle ile de en mükemmel dereceye işaret edilmiştir.

İleride beyan edileceği üzere insanları irşâd etmek gibi mukaddes bir görevle şereflenen kimselerin verimli olmaları ve hedef alınan başarıya erişebilmeleri için ayeti kerîmede bildirilen üç esası kendi şahsiyetlerinde birleştirmiş olmaları elzemdir ve yine görüldüğü üzere insanın gerçek insanıyeti hakikatleri aydınlatan faydalı bilgisi ve güzel amelleri ile ve bir de başka insanları bu iki temel esasta kemale erdirmeye çalışması iledir. Bu ise ancak insanın ilmi kudretini sağlam bir iman ile kemale erdirmesi ve bütün işlerini

¹⁶⁴ Ahkaf Sûresi, 13.

¹⁶⁵ Fussilet Sûresi, 33.

de iyi ameller mertebesine yükseltmesi iledir. Ayrıca başkalarına bu gerçeği öğretmesi ve bu hususta en güzel sabır ve sebatı göstermesi iledir.

Özetle insanların kurtuluğu ve umduklarına erişmeleri de ancak iman edip güzel ameller işlemeleri ile ve bir de bu iki hakikati başkalarına öğretmeleri ve bu hususta karşılaşılan zorluklara katlanmaları ile mümkün olmaktadır. Aksi halde insan için ziyan etmek kaçınılmaz olur.

İrşâd Bir Eğitim ve Öğretimdir.

Talim ve terbiye insan için zorunlu bir ihtiyaçtır. Fikri yapıları ve coğrafi bölgeleri ne olursa olsun bütün beşeriyetin bu zorunlu ihtiyaç konusunda söz birliği içinde oldukları görülür. Bütün toplumların kendi kabullerine göre insanın eğitimi ve öğretimi konusunda yoğun ve sürekli çaba gösterdikleri; vakitlerini, ömürlerini maddi manevi bütün imkanlarını bu uğurda sarfetmekte oldukları da her an müşahede edilmektedir.

Bunun gibi vaaz ve irşâd da insan ve toplumların salâhı için hayati bir zarurettir. Bir bakıma vaaz ve irşâd olumlu talim ve terbiyenin özü, hulasası demektir. Zira vaaz ve irşâd, insanı ve toplumları iyiliğe, insani olgunluklara yöneltmek; onlara hak ve hakikati ve en doğru olan yolu ve imkan ölçüsünde bütün gerçekleri göstermek onları bu hakikatlere yöneltmektir. Olumlu bir eğitim ve öğretimin hedefi ve ana gayesi de bu değil midir?

Eğitim ve öğretimde hedef alınan ana gayeye ulaşmak ve olumlu sonuç elde etmek için eğitim ve öğretimin gerekli kıldığı bir kısım usûl ve esaslara uyulmak mecburiyeti olduğu açıktır. Bu usûl ve esasların belirlediği ölçüler çerçevesinde bilgi aktarmak ve eğitim vermek zorunludur. Aksi halde bütün emekler zayi edilmiş olur. Bunun gibi vaaz ve irşâdda arzu edilen olumlu neticelere erişmek için değişmez bir takım temel kaidelere ve esaslara sürekli olarak uyulması bir zarurettir. Böyle olmadığı takdirde hedef alınan gayeye

erişmek ve istenilen sonuçları elde etmek mümkün olmaz. Zaten rüşd veya reşad, doğru olan yolu bulmak, istikamet, aklı selim, hak ve adalet prensipleri üzere olmak demektir. İrşâdda başkalarını hak ve hakikate, öz-söz doğruluğuna, aklı selime, adalet ve iyiliğe yöneltmektir. Saadet unsuru bu temel esasları vazgeçilmez kılmak ve yaşanılacak temiz hayat düsturlarına haline getirmek ve bu hususlarda en yararlı bilgi ve eğitimi insanlara ve toplumlara kazandırmak gerekir. En verimli ve başarılı olan irşâd ise böyle olan irşâddır. Şimdi dil açısından bu konu üzerinde durulmalıdır.

İrşâd insanlara doğru olan yolu göstermektir. “Allah onu irşâd etti, o kimseyi hidayete, hak olan yola erdirdi” denilir. Bu kelime Arapça’dır. Rüşd, reşed, reşad, kökünden gelir. Rüşd, reşed, reşad doğru yolu bulup o yolda gitmek manasını ifade eder. Bir kimse hak olan yolu bulup onda selabet ve sebatla devam edip gittiğinde: “Reşede fülânün” denilir. Bir farklı anlamı ise rüşd “hak olan yolda, sebatla devam etmek, müstakim olmaktır.” “Fü’ânün ale’r-rüşdi-filan şahıs ikamet üzeredir, sağlam bir şekilde hak yoldadır” denilir. Şer’i bakımdan bu manada kullanılır. Rüşd ile reşed kelimeleri hakkında ince bir fark olduğunu beyan edenler de vardır. “Rüşd”, dünyevî ve uhrevî işlerde kullanıldığı halde, “Reşed” kelimesi, sadece uhrevî işlerde kullanılır, diyenler de vardır. “Râşid, reşîd” kelimeleri ise hem dünyevî işler hem uhrevî işler için kullanılır.

“er-Reşîd” kelimesi el-Esmâu’l-Hüsna’-Allah Teâlâ’nın en güzel isimlerinden biridir. “Mürşid, hâdî” manasınadır. “Doğru yolu gösteren, hidayete erdiren, takdiri güzel olan” demektir. Allah, doğru yola erdiren, hidayet veren, takdiri güzel olan Zat-ı Kibriya’dır, denilir.

Sonuç olarak irşâd, insanlara doğru olan yolu göstermek, onların hak yolda istikamet üzere sebatla devamlarını sağlamaya çalışmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanları hak olan yola iletmek hususunda irşâd kelimesinden başka kelimeler de kullanılmaktadır.

1. “el-Va’z” kelimesi insanları kendileri için zararlı olacak şeylerden men etmek, zararlı olan şeylerin sonucunu beyan ederek onları bu zararlardan korumaya çalışmak, kalbi yumuşatacak sözlerle iyilikleri hatırlatmak demektir.

2. “en-Nush” kelimesi de öğüt vermek, muhatabın iyiliği için güzel öğütler vermek manasınadır. “En-Nasîha” kelimesi bu kökten isimdir. Her şeyin saf ve halis olanına da “nâsih” denilir. Süzölmüş saf bal için “nasîhu’l-ase” tabiri kullanılır. Bir şeyin tertemiz, pak hale gelmesidir. Hulus manasında “tevbe-i nasûh” da bu manadadır.

Sonuç olarak “en-nush” muhatabına en güzel sözlerle, onun iyiliği için öğüt vermektir. “Din güzel nasihatten ibarettir” hadis-i şerifi de bunu göstermektedir.

3. “ed-Dua” yahut da “davet” kelimesi, bir şeye terğîb, teşvik etmek, çağırmaktır. “Allah insanları Selâmet yurduna, cennete davet eder” denilir. Davet şer’i istilâh olarak insanları iyiliğe, hidâyete çağırarak, onları iki cihanda mesut kılacak hususlara teşvik etmek, davette bulunmaktır. Dua bir şeyi istemek, talep etmektir. Şer olan şeylere de davet edildiği olur. “Diâye” kelimesi de bugün çok kullanılmaktadır. Günümüzde görüldüğü üzere iyi veya zararlı herhangi bir hususa yöneltmek anlamına gelir.

4. “ez-Zikr” kelimesi. Övmek, sena etmek üzere anmak, şeref manasını da ifade eder. Bu kökten “et-tezkir”, unutulmuş şeyleri hatırlamak, güzel bir üslub ile bir şeyi andırmak; muhataba güzel mev’ize ve öğütlerde bulunmaktır. “*Rasûlüm sen hatırlat, şüphesiz ki hatırlatmak müminlere yarar sağlar.*”¹⁶⁶

5. “et-Tebliğ”, yetiştirmek, ulaştırmak, bildirmek, beyan etmek gibi dini öğütlerin, esasların, dinin, davetin muhataplarına

¹⁶⁶ Tûr Sûresi, 55.

ulaştırılmasıdır. Bu güzel kelimelerin hepsinin Kur'ân ve Hadis'te çokça beyan edildiği malumdur.

İyiden iyiye öğrenildiği ve idrak edildiği takdirde görülür ki Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin bütün kelime ve cümleleri, ders almasını bilenler için en güzel öğütler ve insanlara hak yolu aydınlatan ışıklardır. Onlarda mevcut, derin ve mana dolu kelimelerin güzelliği ve onların üslubundaki hikmet ve icazkâr tesirleri ise insanları etkiler, gönüllerin ve ruhların derinliklerine nüfuz eder. Her ikisinin de bu etkileri harikulâdedir.

Kur'ân zaten mu'cizu'l-beyân'dır. O'nun açıklamaları karşısında beşeriyet acz içinde kalmıştır.

Yine Kur'ân ve Hadise ait ilimlerle meşgul olan her şahıs bu iki kaynağın gönüllere, ruhlara huzur ve sükûnet verdiğini her an müşahade edebilir. İnsanlara en güzel öğütleri, en sağlam bilgileri ve değişmez eğitim esaslarını daima temin edecek en emin merci değişmez düsturlar olan Kur'ân ve Hadislerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz: *"Siz e iki şey bırakmış bulunuyorum. Siz onlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe artık benden sonra sapıklığa düşmezsiniz. Birincisi; Allah Teâlâ'nın kitabı Kur'ân-ı Kerîm, ikincisi; O'nun Rasûlü'nün Sünnetidir"* buyurmuştur. Umumi olan Sünnet tabirine, hadisler de dahildir. Şimdi biz iki nur kaynakta mevcut irşâd esaslarına özetle işaret etmiş olacağız, dikkate alınması gerekli iki husus:

1. Biz insanlar fiziki alemde mevcut varlıkları görebilmemiz için yüce yaratıcı bizlere görme hassemizi bahşetmiş; bilinen güneşin ziyası ile de bu varlıkları aydınlatmıştır. Eğer alemde ziya olmasaydı görme hassemizin mevcut olmasına rağmen varlıkları rahatça ve oldukları biçimleriyle görüp kavramamız çok çetin, belki de imkansız olurdu.

Bunun gibi Cenâb-ı Hak biz insanlara iç alemimizde kalp gözü diyebileceğimiz basiret ve akl-ı selim ihsan etmiştir. Biz bu

basiret ve akl-ı selim ile varlıklardan haberdar oluruz, bilgiler tahsil ederiz, gerçekleri kavrarız, onlar hakkında hükümler veririz. Kendimiz ve başkalarının fiil ve davranışları hakkında değerlendirmeler yaparız.

Cenâb-ı Hakk'ın biz insanlara ikram ettiği bunca nimetler arasında görme hassemiz, basîret ve akl-ı selimimizde yaradılıştâ (fitrî olarak) bizlere ihsan edilmiş baha biçilmez nimetlerdir. Zaten bizler yüce yaratıcının biz insanlara sunduğu nimetleri saymak istesek bunlara saymaya güç yetiremeyiz çünkü bu nimetler hesap ölçülerinin üstündedir.

Evrende mevcut varlıkları güneş ziyasının yardımıyla rahatça görüp, onlardan en güzel bir biçimde yararlandığımız gibi, benliğimizde mevcut basiret ve aklı selimimiz de bütün karar ve hükümlerinde doğru, rahat ve isabetli sonuçlara varabilmesi için de yolunu aydınlatan manevi bir ziyaya ihtiyaç vardır. İç alemimizin, akl-ı selimimizin manevi ışığı ise ilâhî vahyin nurudur.

Beşeri bilgi ve tecrübelerimizin tarihi ve fiziki gerçeklerin üstünde bu manevi ışığın, insanlığın, geçmişini, hali ve geleceğini aydınlatmasına zaruret vardır. Öyle de olmuştur. Bu gerçek, göz ardı edildiği zaman ve mekanlarda ise beşeri bilgiler, teknik imkanlar, hasıl edilmiş bunca birikim ve tecrübeler, yine beşeri ihtirasların, öfkelerin, hukuk ve adalet tanımaz şüursuz kuvvetlerin aleti olmaktadır. İnsanlığın kurtuluşu yerine ızdırabını, felaketini artırmakta, izmihlaline zemin hazırladığı her an müşahede edilmektedir.

Halbuki Yüce Yaratıcı, arzda ve alemde mevcut, bilinen ve bilinmeyen, keşfedilmiş ve edilecek bütün varlıkları insan için var etmiştir. Basiretli aklı selim sahibi her insan tarafından da bilinen bu gerçeğin Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok ayetlerde beyan edildiği görülmektedir.

*“Allah, o zatı kibriyadır arzda mevcut olanların hepsini sizin için yarattı...”*¹⁶⁷ Göklerde ve yerde olanların hepsini O’nun nezdinden bir lütuf olmak üzere sizin istifadenize vermiştir.

İyiden iyiye düşünenler için bunlarda dersler vardır. Cenâb-ı Hak, kullarına çok lütufkârdır. O’nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır. O, bu maddi alemin, biz insanların, rahatımıza, huzur içinde yaşamamıza ve bütün ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir ahenk ve güzellikte var ettiği gibi insanı da fitraten dindar olarak yaratmıştır. İnsanın bu vasfı aslıdır, yaratılışında mevcuttur. *“...Allah’ın yaratmasında bir değişme yoktur. Dosdoğru din budur. Lakin insanların çoğu bilemiyorlar.”*¹⁶⁸

2. Her zaman olduğu gibi içinde bulunduğumuz çağda da beşeriyet, kendisine huzur ve güvenin yolunu aydınlatan manevi bir ziyaya çok muhtaç olduğu görülmektedir. Bu manevi ışıktan yoksun kalmak, insanlığı ızdıraba, ruhu bunalıma maruz bıraktığı müşahade edilmektedir. Bu manevi ışık ise Kur’ân’ın nurudur.

Kur’ân-ı Kerîm Cenâb-ı Hak tarafından bütün alemlere bir öğüttür. Onun daveti feyz ve bereketi bütün insanlığı kucaklar. Hakikat bu olduğu halde İslâm toplumlarının günümüzde durumları dikkat nazarına alındığında şu iki gerçek açıkça görülür:

1. Bu topluluklar, tarihi coğrafi bakımdan olduğu gibi maddi-manevi yönden de büyük zenginliklere ve eşsiz imkanlara sahip bulunuyorlar. Bu imkanlar, müslüman topluluklar tarafından sağlıklı bir biçimde idrak edilip ehli İslâm’ın ve hatta bütün insanlığın iyiliğine olacak şekilde değerlendirildiği takdirde İslâmiyet’in beşeriyet için hedef aldığı yüksek gayeye yaklaşılmış olur. Böylece insanlık özlediği huzura gerçekten yönelme imkanına kavuşur.

¹⁶⁷ Bakara Sûresi, 29.

¹⁶⁸ Rûm Sûresi, 30.

2. İkinci olarak, İslâm toplumları bu kadar geniş ve zengin imkanlara sahip bulunmalarına rağmen madden ve manen ızdıraplara, sıkıntılara maruz bulunuyorlar. Bu çelişkili durumu görüp de İslâmiyet ve insaniyet adına muzdarip olmamak mümkün değildir.

Evet! Bir taraftan İslâm'a yabancı, hatta düşman olanlar tarafından İslâm toplumlarının zillete düşürülmelerinin hedeflenmiş olması ve dünyada cereyan eden olayların bu gerçekleri, reddedilemez bir biçimde ortaya koyması.

İslâm toplumları arasında bulunması elzem olan yardımlaşma ve dayanışma duygularının zaafa uğradığının müşahade edilmesi.

Zengin ve geniş imkanlarına rağmen çeşitli sebeplerle, pek çok İslâm topluluklarının fakirlik, yoksulluk içinde muzdarip olmaları.

Birbirlerine karşı mevcut olması elzem ve zaruri olan güvenin sarsılmış olması.

Bütün bunlar ve daha birçok sıkıntıların nelerden kaynaklandığı üzerinde önemle durulması bilgi, aklı selim ile yapıcı ve iyileştirici bir düşünce ile bunların giderilmesi gereken hususlardır.

Başlangıcında olduğu gibi müslüman ferd ve toplumlar, eğer Kur'ân ve Sünnetin irşâd esaslarına uygun olarak eğitilmiş olsalardı, hepimize elem veren bu çelişkili durumlar ortadan kalkmış olurdu.

İrşâd görevinin Kur'ân ve Sünnet esaslarına uygun olarak icra edilmesi o kadar önemlidir ki, ferdlerin, ailelerin, toplumun ve toplumların madden, manen yükselmeleri, şahsiyetlerini korumaları sahip bulundukları değerlerinin önemini ve üstünlüğünü kavramaları, bu görevlerin kemaliyle yerine getirilmesine bağlıdır. İslâm toplumları en çetin şartlar içerisinde bile kendilerini ilim ve

irfan yönünden aydınlatacak, hak ve adalet üzerinde sebatlarını göstermelerini sağlayacak, çözümlerini ve za'fa uğramalarını önleyecek; dinin aslî ve fer'î bütün hükümlerini en güzel şekilde kavrayan alimleri yetiştirmekle yükümlüdür.

Savaş durumu bile olsa yine de İslâm toplumları, birer grup insanların dini ve dinin hükümlerini en iyi ve isabetli bir şekilde kavramaları ve toplumun diğer ferdlerini irşâd etmeleri için bu ilimlerin eğitim ve öğretimini kesintisiz olarak sürdürmekle mükellef tutulmuşlardır.

İslâm alemi kendisinin sahip bulunduğu yüksek değerlerinden yeterince yararlanmayı başarabilirse maruz kaldığı açmazlardan kolaylıkla kurtulur, gıpta edilecek bir huzura kavuşabilir. Tarihinde olduğu gibi, dünya toplumları arasında insan haklarının, gerçek hürriyet ve adaletin, ictimai faziletin mihveri, örneği durumuna yükselebilir.

Bugün sadece müslüman olan toplumlar değil, arz üzerinde mevcut bütün toplumların bu hususlara ihtiyacı vardır. Zira İslâm toplumlarının çöküşü sebebiyle dünya büyük zararlara uğradı, çetin ızdıraplara maruz kaldı. Birinci ve ikinci dünya savaşından sonra bir üçüncüsüne hazırlandığı seziliyor. Maddeciliğe dayanan Batı medeniyeti, etki alanına aldığı bütün toplumlara, insanın yüksek şahsiyetini, ızdırap içinde mahveden ve nihilist bir yaşam tarzı getirerek huzur ve güveni yok etti. Erdemi, üstün ahlâkı bir hiç mesabesine, insanları hayvanat derecesinden daha müthiş bir dereceye indirdi.

Batı medeniyetinin, tarihi boyunca insanlığa reva gördüğü acı tecrübelerin hatırlanması bir yana, içinde bulunduğumuz acı gerçeklere bir atfı nazar yeterlidir. Zira Batının insanlık anlayışı “Bosna-Hersek ve Azerbaycan’da cereyan eden durumlarda apaçık olarak görülmüştür. Bu hususun tevil edilecek hiçbir durumu yoktur.

Batı medeniyetini en berrak bir şekilde anlamak için Bosna-Hersek ve bu bölgede cereyan eden hadiseleri göz önüne almak ve hatırlamak kafidir. Bu ve benzeri acı müşahedeler, Batı medeniyetinin ve bu medeniyetin insanlık anlayışını apaçık olarak ortaya koymuştur.

Bunun için arz üzerinde mevcut bütün toplumların, insanı ve insan toplumlarını layık olduğu en üstün mevkiye yükselten, Kur'an ve Sünnetin irşâdına bütün beşeriyetin ihtiyacı vardır.

İrşâd Görevini Yerine Getireceklerde Bulunması Zaruri Olan Hasletler

Kur'an ve hadisteki irşâd esaslarını özet olarak iki noktada toplamak gerekiyor;

1. İrşâd görevini yerine getirecek insanlarda bulunması gerekli olan hasletler,
2. İrşâdın yerine getirilmesinde, insanlara sunulmasında uyulması zaruri olan esaslar, prensipler.

İnsanları Allah yoluna davet etmek, onlara tarîk-i müstakîmi göstermek peygamberlerin amelleri, vazifeleridir. Bu büyük vazifede bilginler, peygamberlerin mirasçıları, vekilleri mesabesindedirler. Bilginler dinin muhafızları, insanlara Cenâb-ı Hakk'ın dinini öğreten ve bu hususta insanları eğiten emin kimselerdir. Bilginler kendilerine güvenilen hak yolda delil, hüccet kabul edilen mümtaz kişilerdir.

Özellikle onların şu üç fazileti, hasleti kendi şahsiyetlerinde cem etmiş olmaları zaruridir:

1. Tevhid ehli olmak.

Kur'an ve Sünnetin bildirdiği ve Resûl-i Ekrem Efendimizin ashabına ve bütün insanlığa telkin buyurduğu İslâm itikadına sahip bulunmak. Çünkü her iyilik, her fazilet bu esas üzerine bina edilir. Ancak bu itikad üzere olan ilim, irfan sahibi kimseler çevrelerine fazilet nuru neşredebilirler.

2. Salih amellere sahip olmak.

Diğer ifadeyle iyiliği bilip takati ölçüsünde iyilikleri yapmak, işlemektir. “İnsanın kemali, hakkı bilip ona iman etmesi; iyiliği bilip takati ölçüsünde onu yaşaması ve yaygın hale getirmesi iledir” gerçeği bu hususları beyan etmektedir. Zira, insan bu iki temel esasta ne ölçüde derinleşir ilerlerse, kemali de o ölçüde artmış ve yükselmiş olur.

3. İnsanları hak olan dine, Allah Teâlâ’nın yoluna davet etmek, böylece onları dünyevî ve uhrevî zararlardan korumaya çalışmaktır.

Daha önce de işaret edildiği üzere Kur’ân-ı Kerîm’de: “İnsanları Allah Teâlâ’nın yoluna, hak dine davet eden; güzel olan amelleri işleyen ve ben müslümanlardanım diyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir?”¹⁶⁹ meâlindeki ayet-i celîlede bu esaslar beyan edilmiştir. Bu üç esası kendi şahsiyetinde cem eden her insan ayette övülmüş mesut insanlardan olur.

Gerçekte “insanları Allah Teâlâ’nın tevhidinde” bir olduğuna iman etmeye; sözleri, işleri ve yaşayışı ile O’na itaatli olmaya çağıran; iyi işleri (salih amelleri) yapan ve İslâm dinine bağlı olduğunu bildiren kimsenin sözünden daha güzel sözlü hiçbir kimse olamaz. Mahmut Zemahşeri’nin “Bu üç esası cem eden yani İslâm dinine itikad eden, bütün amellerinde iyilikleri işleyen ve insanları da bu hak yola davet eden her insan, bu ayetin kapsamına girer. Bunlar da ancak ilmiyle amel olan mümtaz kimselerdir” sözleri de bu gerçeği bildirmektedir.

İrşâdın Yerine Getirilmesinde Uyulması Zaruri Olan Esaslar

İrşâd görevinin yerine getirilmesi hususunda şu üç ana esas iyiden iyiye bilinip, bu esaslara uyulması gereklidir. Allah Teâlâ Kur’ân’ında Rasûlü Ekrem Efendimize bu esaslara uyararak insanları

¹⁶⁹ Fussilet Sûresi, 33.

O'nun yoluna, İslâm dinine davet etmesini buyurmuştur. En doğru, en bereketli ve en güzel olan budur. Bu esaslara uymayan herhangi bir davet ve irşâddan verimli bir netice almak mümkün değildir.

İrşâdda uyulması gerekli olan bu üç esastan:

Birincisi: Hikmet ile irşâd etmek. Yani emin ve sağlam bilgi, güzel söz, hak ve hakikati bildiren, şüpheleri gideren kesin deliller ile insanlara hak olan yolu göstermektir. Bu bakımdan vaaz ve irşâdda bulunan kimse bütün sözlerinde, davranış ve irşâdlarında en yararlı ve sağlam bilgi; hakikati gösteren, tereddütleri gideren deliller ile insanları aydınlatmalıdır.

İkincisi: “El mev’izatü’l-hasene” en güzel sözler, en güzel öğütler ve kalpleri yumuşatacak en güzel nasihatler ile insanları hak yola irşâd etmektir.

Üçüncüsü: Tartışma yollarının en güzeli ile; rıfk ve mülayemetle, en tatlı ve kolay anlaşılır açık ifadeler, en güzel düşünceler ile irşâd etmek, inatçılık gösterenlere karşı tartışmada bulunmak. Bu suretle insanları tenvîr edip onlara hak olan yolu göstermektir. Gerçeklerin belirmesi için en güzel tartışma yolu budur.

Gerçekte insanlardan bir kısmı tartışmaya mütemayil olur. Bu takdirde tartışma en güzel bir biçimde güzel ve yumuşak sözlerle en yararlı, makul hitap tarzıyla olmalı; söz ve davranışlarında kusur etmiş olanlara müsâmaha gösterilmeli, kötülüğe en güzel olan ile mukabele edilmeli; tartışmaktan maksat hak ve hakikate erişmek olmalıdır. Zira Cenâb-ı Hak, Rasûlü Ekrem Efendimize en güzel bir üslup ve lütfkâr bir tavır içinde mücadelede bulunmasını emir buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ Mûsa peygambere de “*kardeşi Harun ile birlikte Firavuna gitmelerini ve Firavuna karşı güzel ve tathî ifadelerle onu Allah yoluna davet etmelerini*”¹⁷⁰ emir buyurmuştur.

¹⁷⁰ Tâhâ Sûresi, 42-44

İnsanları hidayete erdirmek Cenâb-ı Hakk'ın irade ve tasarrufundadır. İrşâd görevini ifa edenin vazifesi ise gerçekleri en güzel bir biçimde ortaya koymak, insanlara duyurmaktır. Tartışmadan maksat da hakkın zuhur etmesi ve geçersiz olan şeylerin yok olmasıdır. Bu ise Hakk'a dayanmakla, güzel ve yumuşak davranmakla ve müsâmahalı olmakla mümkün olur.

Bu irşâd esaslarını beyan eden ayet-i kerîme meâl olarak şöyledir; “*Rasûlüm, insanları Rabbinin dinine (İslâm'a) hikmetle, güzel öğütlerle davet et ve onlarla en güzel olan bir üslup ile tartışmada bulun. Muhakkak ki Rabbin, kendi yolundan sapanı bildiği gibi, hidayete ermiş olanları da en iyi bilen O'dur.*”¹⁷¹

Yine Kur'ân-ı Kerîm'in mü'minlere emri şudur: “*İnsanlara en güzel sözlerle konuşunuz.*”¹⁷²

İrşâdda en emin ve en bereketli sonuca ulaşmanın yolu Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği irşâd esaslarına; talim ve terbiye prensiplerine uymaktır.

İrşâd Esaslarına Örnek Birkaç Hadis

Hadisi Şeriflerde mevcut irşâd esaslarına işaret etmeden önce bir hususun hatırlanması yerinde olur. O da şudur:

İnsanları irşâd etmek hususunda en metin esas ve en güzel örnek Rasûl-i Ekrem Efendimizin temiz hayatıdır. O'nun temiz ve örnek yaşayışındaki bütün davranışlarını göz önüne aldığımızda, kendilerinin mübarek sözleri, davranışları ve uygulamalarının Kur'ân'da beyan edilen bütün hükümlerin ve öğütlerin tatbikatını gösteren en güzel örnekler; her mümin için uyulması zaruri esaslar olduğu görülür. Bununla birlikte burada birkaç hadis-i şerifi misal olarak zikredeceğiz. Verilen bu örneklerle hadislerdeki irşâd esaslarını özet olarak müşahede imkanı hasıl olacaktır.

¹⁷¹ Nahl Sûresi, 125.

¹⁷² Bakara Sûresi, 83.

Hemen şunu belirtelim ki, insanları iki geniş grupta mütalaa edebiliriz. Birinci grup ilim sahibi insanlardır. İkinci grup ise bilgiden nasibini alamamış olanlardır. Her iki grupta düşünülen insanların hepsinin de manevi yönden sorumlulukları vardır. Bilgi sahibi olan insanlar birbirlerine uygun, temiz ve güzel bir yaşam tarzı içinde olmakla beraber imkan ölçüleri dahilinde bilgilerini yaymaları ve bilgiden yoksun insanları bilgilendirmeleri ve aydınlatmaları onlar için insani ve dini bir vecibedir.

İlim en üstün bir zenginliktir. Bu manevi zenginliğin zekatı ise bir karşılık beklemeden başka insanlara aktarmaktır. Bilginler manevi yönden böyle bir görevi yerine getirmekle yükümlüdürler. Onlar bildikleri gerçekleri her fırsatta insanlara açıklayacaklarına dair kendilerinden en sağlam söz alınmıştır. Belirli bir hastalıktan muzdarip bir kimseye o alanda ihtisası olan bir tabip ilgi göstermez ve bu yüzden hasta hayatını kaybederse tabip en azından vicdanen muazzeb olur. Halbuki bilgisizlik hastalığı bedeni hastalıklardan çok daha zararlıdır.

Diğer taraftan bilgisiz kimseler cehalet illetini gidermekle yükümlü kılınmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Bilmediklerinizi bilgi sahibi kimselerden sorup öğreniniz.*"¹⁷³ meâlindeki ayet-i celîle bu hususta beşeriyete ışık tutmuştur. Ayrıca hadis-i şerifte; "*Kamil insanlar iki gruptur. Birincisi bilen alimlerdir. İkincisi ise bilmediklerini alimlerden öğrenen kimselerdir. Her ikisinin dışında bulunanlar ise hemen değerini zayi etmiştir*" buyurulmuştur. Mutlak kemaline masruf olduğu için hadisi şerif "kamil insanlar" diye tercüme edilmiştir.

İrşâd esaslarına misal teşkil edecek mahiyette birkaç hadisi şerif meâl olarak veriyoruz.

- "*Doğan her çocuk fitrat (fitrî iman) üzere doğar.*"

Bu hadisi şeriften anladığımız bir gerçek de şudur. Her insan fitraten mümin ve günahsız olarak dünyaya gelir. Bu esas

¹⁷³ Enbiyâ Sûresi, 7.

beşer hayatında ne kadar önemli bir prensiptir. Masum insanları günahkar sayma kabullerini ortadan kaldıran ve insanın talim ve terbiyesi için en emin yolu gösteren bir prensiptir.

-“Sizden her biriniz görüp gözetten bir yönetici durumundasınız, her biriniz görüp gözettiği şeylerden sorumludur. Devlet reisi yönetimi altında olanlardan, aile reisi evinin halkından; eşinden, çocuklarından ve malından, işçi, iş sahibinin emanet ettiği işten sorumludur. Hasılı her biriniz birer yönetici durumundadır ve yönetimi altında bulunanlardan sorumludur.”

-“Kardeşin mazlum da olsa haksız da olsa ona yardım et” denildi ki Ya Rasûlallah haksızlığa maruz kalan kimseye yardım edelim. Lakin haksızlığı yapan kimseye nasıl yardım ederiz? Cevaben, “haksızlığın kötülüğünü, zararlarını beyan ederek o kimseyi haksızlık yapmaktan vazgeçirmeniz ona yardımdır” buyurdular.

-“Din güzel öğütlerden, nasihatlerden ibarettir” Biz dedik ki ya Rasûlallah bu güzel nasihatler kimler içindir? Buyurdular ki: Allah Teâlâ için nasihat, O’nun Kitabı hakkında nasihat, O’nun Resûlü hakkında nasihat, müminlerin imamları, yöneticileri hakkında nasihat, bütün müminler hakkında nasihattan ibarettir.”

Burada beyan buyurulan hususların her biri gereği gibi bilinip insanlara öğretilmesi ve hadiste beyan buyrulanların hukukuna en güzel bir biçimde saygının temin edilmesi öğretilmiştir.

-“İyiliği emredip kötülükten vazgeçiren kimse, emrettiği şeylerde güzel ve rifk ile davranan kimse olsun ve yine men ettiği kötülüklerden de rifk ile men eden kimse olsun; öğrettiği, emrettiği hususlarda ilim ile davransın, men ettiği şeylerde de yine ilim ile ağırbaşlılıkla men etsin. Emrettiği hususlarda bildiklerinin alimi, fakibi olsun. Men ettiği hususlarda da yine onların alimi, fakibi olsun” buyurulmuştur.¹⁷⁴

İrşâd görevi ihmal edilirse ailelerin, toplumların durumları ne olur?

¹⁷⁴ İthâfu Sade’ti’l-Müttekîn, VII, 49.

Bu sorunun cevabına geçmeden önce iki terim üzerinde bir hatırlatma yapılmasını gerekli görüyoruz. Şöyle ki, Kur’ân ve Sünnette yerini almış olan bu iki kelime fert, aile ve toplumlarca göz ardı edilmediği sürece toplumlar felah bulur. Aile de sağlam ve güçlü olur. Fertler temiz bir hayat yaşamamanın huzuruna erer.

Bu iki kelimedenden birincisi “maruf” adı verilen kelimedir. İyilik anlamını ifade eder. Bu kelime bütün iyilikleri kapsadığı için iyiliğin Kur’ân ve Sünnette bir adı da “maruf”tur.

“Maruf” bilinen, tanınan şeydir. Her insan, bilgi ve akl-ı selim ile düşündüğünde marufun iyilik olduğunu kavrar. Onu güzel bulur ve vicdanen ona meyleder. Aslında bu konuda bütün beşer söz birliği halindedir, denildiğinde bir gerçek ifade edilmiş olur. Mesela; güzel konuşmak, insanın doğru sözlü olması, iyiliğe karşı iyilik ile mukabelede bulunması, bilgi sahibi olması, sözleşmelerine vefalı olması, yararlı çalışmalarda bulunması, toplumun iyiliğini düşünmesi, güzel düşünce ve olumlu çalışmalarıyla elinden geldiği ölçüde başkalarına yararlı olmasıdır. Keza insanların, toplumların mal, can, namus ve şereflerine saygılı olmak, kendi hakkı olmayan bir şeye asla tenezzül etmemek, hasılı akl-ı selimin, Kur’ân ve Sünnetin güzel saydığı her şey maruftur. Yaratılışında bozulma olmayan her insan ve toplum, bu gerçekleri fitrî olarak kavrar, az bir teemmül bu hususları idrak için yeterlidir.

Bu kelimenin zıddı diğer bir kelime ise “münker”dir; akl-ı selimin ve dinin çirkin gördüğü şeylerdir. İyiliğe kötülükle karşılık vermek, kendi şahsi faydası için insanlara zarar vermek. İnsanların mal, can, namus ve şereflerine karşı saygısız davranmak. Verdiği sözde durmamak. Edep ve haya dışı davranışları hoş görmek. Onların toplum içinde yayılmasına göz yummak v.b çirkinliklerin adı Kur’ân ve hadiste “münker”dir. Bunların kötülüklerini akl-ı selim sahibi her insan az bir teemmülle idrak eder.

Bir toplum ve ailede irşâd görevi ihmal edilirse ne gibi zararların doğacağı, bu zararların toplum hayatına egemen olarak onları muzdarip edeceği izaha muhtaç değildir.

İslâmiyet'te marufu bilip onu aile ve toplumlarda yaşanan bir düstur haline getirmek; keza münkerin çirkinliğini bilip fert, aile ve toplumları bu kötülüklerin öldürücü zararlarından korumak, sorumluluğu bilen her insanın ve hatta toplumun akli eren bütün fertlerinin sorumlularının önde gelen görevleridir. Müslümanlar olarak bu konuda sorumluluklarımız yanında, sevinme hakkımızın da çok büyük olduğu bilinmelidir. Zira İslâmiyet iyiyi yaşamak ve yaymak, kötülüğü fert, aile ve toplum hayatından uzaklaştırmayı dinin temeli saymıştır. Çünkü "emri bi'l-maruf nehyi ani'l-münker" dinde en büyük esastır. Rahmeti en büyük, her şeyi kucaklamış olan Allah, bütün elçilerini, bu hakikati, bu görevlerini, beşeriyet arasında egemen kılmaları ve böylece onları, temiz bir hayata kavuşturmaları için göndermiştir.

Eğer irşâd görevi eğitim ve öğretim olarak ihmal edilecek, yahut ta gereği gibi yerine getirilmeyecek olursa din yok olur, peygamberlik müessesesi muattal hale gelir. Bilgisizlikler, sapıklıklar her tarafa egemen olur. Bozulma, çözülme ile aile ve toplumların varlığını sağlayan unsurları temelinden sarsar. Aile ve toplum hayatında telafisi çok çetin uçurumlar, çözümler meydana gelir. Ülkeler harap olur, insanların ve ailelerin hayatları bir hiç yüzünden söndürülür. Bu durumların müthiş bir felaket olduğu sonradan anlaşılır. Lakin zararı telafi imkanı ortadan kalkmış olur.

Matematik rakamlar kadar kolaylık ve kesinlik ifade eden bu hususların bilgi ve uygulama, eğitim ve öğretim olarak oldukça yetersiz durumda olduğu bilinmelidir.

İnsanlara hoşgörü ile yaklaşmak İslâm'ın bir esasıdır. Ancak, bu esas görev yerine getirilirken müdahalede bulunmak,

insanlara, ailelere ve toplumlara yapılabilecek en üzücü haksızlıklardandır.

“Zulm ile olmaz cihan harap,

Eyler anı müdane-i aliman harap”

Sözünün üzerinde yeterince düşünülmesi gerekir.

Görülen odur ki, toplum ve aileler, inançları, akl-ı selimleri itibariyle istemedikleri halde birtakım heveslerin ardından koşmakta, diğer canlılar gibi sorumluluklarını ihmal etmektedirler. Bu durumun onlara zarar getirdiği aşikârdır. Ciddi, samimi, muhlis kimselerin emri bi'l-maruf gibi görevleri, aile ve toplumlar arasında yerine getirmeye çalışmaları ise bir kısım insanlar tarafından gereksiz gibi karşılandığı üzüntü ile müşahade edilmektedir. Halbuki Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm’inde meâl olarak biz İslâm ümmetine şöyle buyurmuştur: *“Siz insanların iyiliği için yaratılmış bir ümmetsiniz. Çünkü siz gerçekten Allah’a inanan, iyiliği yaşayan ve yayan, kötülükleri insanlardan uzaklaştıran bir toplumsunuz...”*¹⁷⁵

İrşâd görevi ise bu gerçeklerin ilmî olarak aile ve toplumların iyiliklerini temin edecek şekilde yerine getirmek, demektir. Şu ayet-i kerîmenin meâlî ile konumuzu noktalayalım: *“İçinizden bir cemaat bulunsun ki o cemaat insanları iyiliğe davet eder, marufu (iyiliği) bildirir; kötülüğün de zararlarını bildirip insanları bu zararlardan men eder. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”*¹⁷⁶

L. DÎNÎ KONULARDA TOPLUMUN AYDINLATILMASI

Bilgi ve Önemi

Bilgi, gerçekleri aydınlatan bir ışıktır. Güneşin ziyası eşyayı aydınlatığı gibi ilim de hakikatleri görüp idrak etmemizi sağlayan

¹⁷⁵ Âli İmrân, 110.

¹⁷⁶ Âli İmrân, 104.

ilâhî bir nur, bir ışıktır. Bu bakımdan “ilme; erdemlerin, iyiliklerin aslıdır” denilmiştir. İlmin zıddı olan cehalet (bilgisizlik) ise zilletlerin, noksanlıkların aslı sayılmıştır.

Bunun içindir ki bir insana, bir topluma sunulacak en büyük hizmet, o toplumu maddi-manevi yönden en doğru, en yararlı bilgilerle aydınlatmak, techiz etmektir.

Doğru ve yararlı bilgilerle aydınlanmış bir toplum, bu bilgilerin ışığı altında kendisini amacına ulaştıracak doğru yolu bulur, huzur içinde hayat yolculuğunu sürdürür ve geleceğinden de emin olmanın mutluluğuna erer.

Bir toplumun hemen her alanda gerçek bilgilerle aydınlatılması, hayati önem arz eden bir ihtiyaçtır, Özellikle dini konularda da doğru ve yararlı bilgilerle aydınlatılması hayati bir zarurettir. Toplumlar için eğitim ve öğretim ihtiyacı da bu zarureten doğmuştur.

Canlı bir varlığın yaşaması için temiz su ve temiz hava ne kadar zaruri ise mutlu bir toplum hayatı için de dini konularda sağlıklı ve yararlı bilgilerle bilgilendirilme ihtiyacı o kadar zaruridir, elzemdir. Çünkü akîde (inanç), insanın geçmişini, hal ve geleceğini aydınlatan, ona güven veren en emin bir melce’ (sığınak), en sağlam bir dayanaktır. Sağlam bir akidenin ise doğru bilgi ve irfan ile kazanıldığı açıktır.

İnsanı hayatında eksik bilgi veya gerçek dışı kabuller, sonuçları itibariyle büyük zararlara, kayıplara sebep olur.

İlme ve dini gerçeklere zıt değerlendirmeler, kabuller de toplum içinde tedirginliklere, maddi-manevi büyük zararlara yol açar. Hemen her yerde bu gibi durumların acı örnekleri müşahade edilmektedir. Bu bakımdan yakîne dayanan doğru ve tam bilgi ile bilgilenme insan için en büyük ve en zaruri bir ihtiyaçtır. Bu bilgilerle insanları aydınlatacak kimselerin de kemal sahibi olmaları zaruridir. İnsanın kemal sahibi olması, yakîne dayanan yararlı bilgisi

ve bu bilgilere uygun güzel amelleriyledir. Ve bir de bu hususlarda eksikleri olan diğer insanları kemale erdirmeye içtenlikle çalışmaları iledir.

Beşerin ihtiyacı olan her alanda olduğu gibi, dini konularda insanlara yol gösteren kimselerin bu alanda da beşeri takat ölçüsünde kemal mertebesini haiz olmaları elzemdir. Hak din olan İslâmiyet'in emri de budur.

Bir ağacın gölgesinin doğru olması, o ağacın kendisinin doğru olmasına bağlıdır. Aksi olursa istenilen sonuç elde edilemez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de meâl olarak: *"Sizler kitabı okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz, hiç akıl erdirmez misiniz?"*¹⁷⁷ buyurulmuştur.

Bu yüksek görevi yerine getirecek bilginleri yetiştirmek, başta yönetimler olmak üzere toplumun bütününün bir görevidir.

Dini konularda halkı aydınlatma görevi bir emanettir. Bu emanete ehil kimseler de kendi nefsinde kemale yükselmiş ve başkalarını da kemale erdirecek ehliyetle bilgi ve güzel amel sahibi (hem kamil ve hem mükemmil) olmaları gereklidir. En olumsuz şartlar içerisinde bile toplumun bütününün bir görevi de ilmin ışığında ve Kur'ân-ı Kerîm'in rehberliğinde bu liyakatta insanları yetiştirmek olmalıdır. *"Sizden, hayra çağıran iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa eren kimselerdir."*¹⁷⁸

Din Duygusu İnsanda Fitrîdir.

Bu yüksek duygu beşer tarihine en ziyade hakim olan bir olgudur. Yüce Yaratıcı, insan varlığını bu olgu ile yaratmıştır.

İstilah (terim) olarak: "Din, akl-ı selim sahibi insanları kendi iradeleri ile bizzat iyi olana yönelten ve götüren ilâhî bir düsturdur." "Kişinin dini akl-ı selimidir. Akı olmayanın dini de yoktur" hikmeti de bu gerçeği bildirmektedir.

¹⁷⁷ Bakara Sûresi, 44.

¹⁷⁸ Âli İmrân Sûresi, 104.

Fıtrat, yaratılış demektir. Yaratılmışların asıl fıtratlarında var edilen özellikleridir. Din de insanın asıl yaratılışında, ruhunda var olan bir özelliğidir. Bu özellik akl-ı selim ve konuşmak hususiyetleri gibi insanda var olan bir istidattır. İnsan bu istidadı ile doğar.

İnsan doğuşunda kendisinde var olan bu istidadı, bu özelliği ile adaletin güzel; zulmün, haksızlığın çirkin olduğunu kavrar. Keza ilmin, irfanın bir üstünlük; cehaletin (bilgisizliğin) bir zillet, bir noksanlık olduğunu idrak eder.

Ruhi ve fiziki temizliğin insanı yücelttiğini; ruhi ve fiziki temizlikten uzaklaşmanın da kişiyi insaniyetten uzaklaştıracağını her insan fark eder.

Bütün bu meziyetler ve benzerleri insanda fıtridir; O'nun yaratılışında var edilen İlâhî birer mevhibedir. Güzel bir talim ve terbiye (eğitim ve öğretim) ile bu istidatlar insanda kemal derecesine ulaşır. Lakin eğitim ve öğretim eksikliği ile yahut ta olumsuz telkin ve bozulmuş çevrelerde ise bu istidatlar cılız ve sönük kalır; varlığını istenilen derecede gösteremez olur. Hurafelerin, yanlış kabullerin etkisinde kalır. Bu sebeplerle de bu istidat insanı iyiliklere yönlendirme ve onun geleceğini aydınlatma gücünü zayıf eder. Bu durum ise insanın bunalıma düşmesine sebep olur.

Öyle ki bu durum toplumlar içinde telafi edilemez zararlara yol açar. “Fıtrat Dini” denildiği zaman insanın yaratılışında var olan onun ruhi hususiyeti, asli özelliği ifade edilmiş olur.

İnsan, biri hislerimizle müşahade ettiğimiz beden, diğeri ise akıl ile idrak ettiğimiz ruh olmak üzere iki cüzden bedîî olarak terkip edilmiş bir bütündür. Allah Teâlâ insanı bu bedîî güzellikte ve mükemmellikte yaratmıştır. İnsanı fıtratı gereği diğer canlılardan ayıran, seçkin kılan onun akl-ı selimi ve anlayan temiz kalbe sahip olmasıdır. Akl-ı selime ve temiz kalbe sahip olan kimse asıl

yaratılışındaki nezaheti korumuş olur. Akl-ı selime ve nezih kalbe malik olmaktan uzaklaşan kimse, fıtratında mevcut safiyetini, temizliğini zayi eder.

Bilinen bir gerçek de şudur: Akl-ı selim, hakikatlere saygılı olmayı öğütler. Gerçekleri olduğu gibi kabul etmeyi gerektirir; vehimleri, hurafeleri (asılsız şeyleri) reddeder. Temiz kalp ve diğer ifadeyle kalbi salim insana hak ve hakikate uymasını; ona boyun eğmesini ve haktan ayrılmamasını öğütler; keza insanın kendi heva ve heveslerine uymasını da reddeder.

Akl-ı selim ve kalbi selim sahibi her insan şunu da bilir ki, yaşamak kendi hakkı olduğu gibi başkalarının da hakkıdır. Yüce Yaratıcı yaşama hakkını bütün insanlara eşit olarak var etmiştir. Gerçek böyle olduğuna göre insanlar arasında kin tutmanın, insanları aldatmanın, iftira etmenin, başkalarında kusur aramanın, vicdanlar üzerinde baskı kurmanın, günahsız insanları suçlamanın dinde yeri yoktur. Başkalarının zarar ve felaketleri üzerine kendi yarar ve saadetini kurmaya çalışmak asıl fıtrattan akl-ı selim ve nezih kalbe malik olmaktan uzaklaşmaktır. Böyle bir durum insanı diğer canlılardan daha aşağı derecelere düşürür. Bu bakımdan fıtratından uzaklaşan kimse sonuç itibarıyla kendisini telafi imkanı olmayan zararlara uğratmış olur.

Allah Teâlâ'yı Bilmek

İnsan, fıtratını yani akl-ı selimini, ruh ve gönül temizliğini koruduğu sürece kendisinin ve bütün varlığın yaratıcısı ve maliki olan Rabbinı bilir. O'na olan bağlılığını, tazimlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirir ve arz üzerinde bir bakıma insan suretinde melek denilecek kadar üstün bir mertebeye ulaşabilir.

Temiz ve gür bir su tabii olarak mecrasında nasıl akarsa insanlar da asıl fıtratındaki temizliğe ve akl-ı selime malik bulundukları sürece Allah Teâlâ'yı tanır, bilir ve O'na iman ederler. Bilgi yetersizliği sebebiyle bu hususta karşılaşılan bir kısım arızî

sapmalar olsa da bunlar geçicidir. Yakîni bilgi, azim ve irade ile iyilikler ve güzel amellerde gösterilecek sabır ve sebat ile bütün bu arızî engeller kolaylıkla aşılr.

Bedîî sanat eseri bir tabloyu müşahede eden bir kimse o eserin sahibini, yapıcısını bildiği ve takdir ettiği gibi insan akl-ı selimi, insan varlığını ve kendisini çevreleyen evren üzerinde iyiden iyiye düşündüğünde Allah Teâlâ'yı bilir, idrak eder ve en derin tazim duyguları ile O'na bağlanır. Bu kesin olmakla birlikte Allah Teâlâ kereminin iktizası bu tazim ve bağlılığın en doğru ve en emin yolunu, kendi elçileri delaletiyle de bütün insanlığa duyurmuştur ki insanlar dosdoğru yol (sıratı müstakim) den ayrıldıkları, kendilerini haklı gösterecek hiçbir mazeret kalmasın. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ meâlen şöyle buyurmuştur;

*“Biz müjdeleyici ve sakındırıcı olarak Peygamberler gönderdik ki insanların Peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah izzet ve hikmet sahibidir”*¹⁷⁹

İslâm Nedir?

İslâm, Allah katında makbul olan Dinin adıdır. İnsanın kendisini var eden ve varlığından haberdar eden Rabbına boyun eğmesi, O'na itaat edip emirlerine teslim olması ve böylece Allah Teâlâ ile kendi iç alemi ve diğer yaratılmışlar ile barış içinde bulunmasıdır. Çünkü *“...göklerde ve yerdekilerin hepsi ister istemez Allah'ın emir ve iradesine teslim olmuşlardır. Hepsinin dönüşü de O'nadır.”*¹⁸⁰

Alemlerin sahibi olan yüce Allah insanları tevhid akidesine müstenid olarak yaratmıştır. O'nun rahmeti her şeyi kucakladığı ve o kullarına çok lütufkâr olduğu için insanların akl-ı selim ve kalbi selimine yol gösterecek ve onların kendi içlerinden, onlara rehber göndermiştir. İlk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Adem (a.s) ve O'nu takip eden bütün

¹⁷⁹ Nisâ Sûresi, 165.

¹⁸⁰ Ali İmran Sûresi, 83; En'am Sûresi, 151-153.

peygamberler, kendi devirlerindeki insanlara sıratı müstakimi göstermişler, tevhid inancını ve bir Allah'a ibadet esaslarını bildirmişlerdir. *"Resûlüm senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere de ancak şu gerçeği bildirmişizdir: Benden başka ilah yoktur, ibadet edilecek mabud ancak benim, siz bana ibadet edin."*¹⁸¹

Bu bakımdan İslâm bütün peygamberlerin inanıp bağlandıkları ve kendi devirlerindeki insanlara telkin ettikleri ve en son peygamber olan Resûl-i Ekrem Efendimizin getirdiği ve bütün insanlığa duyurmakla görevli bulunduğu (tevhid) dininin adıdır. "Hanîf Dini" de denilen İslâm, öyle bir dindir ki bütün insanlar O'nun nurundan yararlanmakla yükümlüdür.

İslâm'dan başka bir din arayan, O'nun bildirdiği evrensel prensiplerden başka prensipleri din adına takip etmek isteyen kimsenin bu tutumu Allah katında makbul değildir. Ve o kimse ahirette ziyan edenlerden olma bahtsızlığına düşmüş olur.

Sevdiren, birleştiren ve birlik dini olan İslâm, geçmiş bütün peygamberlerin kendi ümmetlerine telkin ettikleri, bildirdikleri inanç esaslarıyla birlikte her zaman ve her mekanda değişmez ana hükümleri de içermektedir. İslâm dini her çağda her toplumun maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılayacak bir niteliktedir. Bunun içindir ki, İslâm son ve ekmel din olarak gelmiştir. İslâm'ın hayat veren prensipleri ve daima geçerli hükümleri ile ilgili olarak şu üç ayetin meâllerini burada zikrelelim:

"Resûlüm! De ki gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; anaya-babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de, onların da rızasını biz veririk. Kötülüklerin açığına da, gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın. İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki akıl erdirirsiniz."

¹⁸¹ Enbiyâ Sûresi, 25.

“Ergenlik çağına gelinceye kadar yetimin malına sadece (onun için) en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle tam olarak yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman yakınlarınız dahi olsa adaletli olun. Allah’a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size iyi düşünesiniz diye bunları emretti.”

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun (başka) yollara uymayın. Zira o yollar, sizi Allah’ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”¹⁸²

Dini Konularda Halkı Aydınlatırken Uyulması Zaruri Olan Esaslar

İslâm toplumu, insanlığın iyiliği için, yaratılmış, arz üzerine çıkarılmış bir ümmettir. Ümmet, iyiliği bilen onu yaşayan ve başkalarına da iyiliği öğreten bir toplum demektir. Asıl toplum, işte böyle bir toplumdur. Çünkü böyle bir toplum gerçeğe (hak ve hakikate), iyilik ve güzellik esaslarına dayanmaktadır. Ve yine böyle bir toplum, bütün beşeriyetin ümididir. İnsanlığın göz bebeği sayılmaya layıktır.

İslâm dininin bütün insanlara, özellikle Müslümanlara gösterdiği yüksek amaç da budur. Asıl mesele, İslâm toplumlarının, insanlığa yararlı olma hususunda böyle mukaddes emaneti hamil bulunduklarının, böyle üstün bir görev ile vazifeli olduklarının hatta bütün insanlığa karşı böyle bir sorumluluk taşıdıklarının şuuruna ermeleridir. İslâm toplumlarında bu bilinci eğitim ve öğretim yolu ile sağlama konusunda en büyük sorumluluk, başta Kur’ân ve Sünnete vâkıf din alimlerimiz olmak üzere insanlığa şefkati olan bütün münevverler ve akl-ı eren insanlarımız üzerindedir.

İnsanları iyiliklere yönlendirmede, onları irşâd edip aydınlatmada; keza insanları eksikliklerden, yanlışlıklardan beri alıp iyilik ve güzelliğe götürmekte uyulacak ve uygulanacak ana prensipler esas itibariyle üç noktada toplanabilir.

¹⁸² En’âm Sûresi, 151-153.

1. İnsanlara hak ve hakikatin yolunu göstermek, şüpheleri, tereddütleri ortadan kaldıracak en güzel, en güvenilir sözlerle ve en makul üslup ile ilmi yönden onları aydınlatmak ve doğruya iletmektir.

Bu güzel sözler ve ikna edici deliller akıllı eren herkesin kabul edeceği, hak vereceği bir açıklıkta, bir güzellikte ve sağlamlıkta olmalıdır. Öğretilecek ilmi konularda her yerde ve her zamana uygun, doğru ve güzel söz ve üslup kullanılmalıdır.

2. Yine insanları en güzel söz ve en güzel öğütler ile Allah yoluna yönlendirmek ve onları irşâd etmektir. Öyle ki insanlar kendilerini irşâd eden doğruluk ve iyiliğe yönlendiren kimsenin güzel sözlerini ve öğütlerini dinlediklerinde bu bilgileri kendilerine ulaştıran kimselerin sadece ve içtenlikle (samimiyetle) onların iyiliğini amaçladığını, bunun dışında hiçbir gayesinin olmadığını ve sırf onların iyiliklere erişmelerini istediği kanaati kendilerinde kolaylıkla hasıl olmalıdır. İnsanları aydınlatan vaiz ve yol gösterici, ikna edici, sade ve güzel üslup ile insanları aydınlatmalıdır.

3. Yine dini konularda halkı aydınlatan kimse, yol gösterdiği, irşâd etmek istediği insanlar ile en güzel usûl ve esaslar çerçevesinde onlarla tartışmalıdır. Hak ve hakikate uygun, yumuşak, tatlı sözlü, müsâmahalı (hoşgörülü) olmalı, ilmin ve aklı selimin kabul edeceği en güzel bir yol ve üslup ile konuşmalı ve tartışmalıdır. Hak ve hakikat kimden gelirse gelsin onu derhal teslim ve kabul etme olgunluğunu göstermelidir. Delile dayanır, delil üzerinde durur, hakkı kabul eder olmalı; öfke, inat gibi durumlardan son derece uzak durulmalıdır.

Bu esaslar Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği prensiplerdir. Rasûlullah Efendimizin uyguladığı ve bütün müminlerin de irşâd ve aydınlatmada uymakla ve uygulamakla yükümlü oldukları bu üstün esaslar, her devirde, her yerde ve her insan topluluğunda geçerlidir.

Kendisinde iyilik duyguları mevcut olan akl-ı selim sahibi her insan, doğrudan ve sevinçle gerçekleri kabul eder. Yeter ki o gerçekler bu esaslara uygun bir şekilde o insana iletilmiş olsun.

İyiliklere ilgi duymayan kimseler için de bu esaslara uygun telkin ve aydınlatmada bulunan kimse, hiçbir zarar görmez. Neticede herkesin sorumluluğu kendisine aittir.

Yukarıda beyan edilen bu üç esas, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği ve Resûlü Ekrem Efendimizin bütün talim ve irşâdlarında (öğretim-eğitimlerinde) uyguladıkları ana prensipleridir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Resûlüm sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütte çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. Ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir."*¹⁸³

En Büyük Hizmet

Dini konularda toplumu bilgilendirmek, irşâd etmek en büyük manevi bir hizmettir. Bu büyük görev yerine getirilirken insanların coğrafi şartları, yaş grupları, eğitim durumları, bilgileri kavrama ve değerlendirme seviyeleri daima göz önünde bulundurulması gerekir. Vaaz ve irşâd bir bakıma temiz topraklara ekilen sağlam tohumlar gibidir. Yerinde ve zamanında ekilmesi ve gereği kadar olması lüzumludur. Aksi takdirde beklenen sonuç elde edilemez.

İslâmiyet

Akl-ı eren, İslâmiyet hakkında sağlıklı bilgi sahibi olan her insan bilir ki İslâm Dini; Sağlam akide (inanç), sağlıklı ve devamlı yerine getirilen ibadetler, güzel ve üstün ahlâk (ahlâk-ı hamide), dürüst ve adil muameleler bütünüdür.

Bu güzellikleri kendi nefsinde uygulayan bir kimse, insanlığın kendisiyle iftihar edeceği, olgun bir insan, kamil bir mümindir.

¹⁸³ Nahl Sûresi, 125.

Böyle mümtaz şahsiyetler, dünyada temiz yaşamlarının devam ettiği sürece ve her yerde her türlü iyiliklere anahtar, kötü (şer) işlere de kilit olurlar. Bu nitelikteki olgun insanlardan meydana gelen toplumlar beşeriyeti mutlu kılan, insanlığın yüz akı olan üstün medeniyetler kurmayı başarabilirler. Nitekim tarihte de böyle olmuştur. Bu erdemli insanların varlığı insanlık için bir rahmettir. Bu ilâhî rahmet kapısı bütün insanlığa açıktır.

İslâmiyet'in insanlığa hayat veren bu esasları bütün beşeriyet içindir. Zira onun gayesi, hedefi bütün insanlığı bu üstün mertebeye ulaştırmak onları dünya ve ahiret hayatlarında ebedi olarak mutlu kılmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda beyan edilen niteliklere sahip olan insanlar pek çok yerde müjdelenmişlerdir.

*"Gerek erkek ve gerek kadın kim mümin olarak güzel amellerde bulunur ise biz o kimseyi tertemiz bir hayat ile yaşatırız. Ve o gibileri yapageldikleri amellerin en güzeli ile elbette mükafatlandıracağız."*¹⁸⁴

İslâmiyet'in bu gerçeklerini insanlara eğitim ve öğretim yolu ile öğretecek, onları bilgilendirecek kişiler ise kendi şahsiyetlerinde kamil olan ve başkalarını da bu olgunluğa ulaştıracak rehberlerdir. Bu rehberler, kendi ihtisas alanlarında ne kadar yetişkin ve liyakatlı; eğitim ve öğretim esaslarına uygun hizmette bulunurlarsa irşâd edecekleri insanları da o ölçüde kemale erdirmeyi başarabilirler. Hiç şüphe yok ki bilgin insanlar, karanlıklarda insanlara yol gösteren kutup yıldızı mesabesindedirler.

Dini Konularda Toplumu Aydınlatırken Karşılaşılan Problemler

Toplumu aydınlatmada, özellikle dini konularda bilgilendirmede, her devirde çeşitli problemler olmuştur. Her devirde insanlara yol gösteren rehberler, çeşitli zorluklarla

¹⁸⁴ Nahl Sûresi, 97.

karşılaşmışlardır. Bu problemlerin her biri ayrı ayrı şekillerde tezahür etmiştir.

Bazen eğitim ve öğretim metodlarında eksiklik olmuş, aydınlatılacak kimselerin genel durumları dikkate alınmamış; bazen kökleşen, yaygınlaşan yanlış kabulleri bertaraf etmek hususunda ilmi esaslar göz ardı edilmiş hatta ilme zıt davranışlara yer verilmiştir. Bununla beraber geçmişte olduğu gibi günümüzde de işaret edeceğimiz şu üç büyük zarar insanların gereği gibi aydınlanmalarına engel olmuş, toplumları muzdarip etmiş ve etmektedir.

Bu üç büyük zarardan

Birincisi; Halkı aydınlatmada gerçek ilmin egemen olmamasıdır. Yani en büyük zarar bilgi eksikliğinden gelmektedir. Gönüllere huzur ve aydınlık sağlayan gerçek bilginin egemen olmadığı yerde ve eksik bilgi ile toplumu aydınlatmak mümkün değildir. Zararı da büyüktür. Zira verilen eksik bilgiyle bilgilendirilmek istenen kimseleri yanlış değerlendirilmelere götürdüğü gibi eksik bilgi veren kimseyi de zararı çok büyük manevi sorumluluk altında bırakır. Ayrıca eksik bilgi almış olan kimseler de bu durumdan büyük zarar görürler.

Öğreten eksik bilgiyle malül, öğrenen de aynı şekilde bununla muzdarip. Bu durum ise sadece fertlerde değil toplumlarda da telafi imkanı olmayan yanlışlıklara, ziyanlara yol açar. Bu cihet izaha muhtaç değildir. Her zaman ve her yerde müşahade edilen elem verici durumdur bu. Böyle bir durumun zararlarını Resûlî Ekrem Efendimiz bildirerek insanları uyarmıştır. Nitekim bir Hadis-i Şeriflerinde:

“Allah ilmi kullarının gönüllerinden söküüp almaz, fakat Allah gerçek bilginleri almak suretiyle ilim ve irfanı insanlardan almış olur. Gerçek manada bilgin kalmadığı zaman insanlar bir kısım yetersiz kimseleri kendilerine baş seçmiş olurlar. Bilgi sahibi kabul ettikleri kimselerden bilgi

edinmek üzere sorular sorarlar. Bu şabıslar da ilimsiz olarak fetva verirler. Bu suretle hem kendileri delalete düşerler ve hem de fetva verdikleri insanları sapıklığa düşürürler.”

Bu hadiste gerçek bilgi ve ilim sahipleri olmadığı, bilgiler göz ardı edildiği takdirde büyük zararların doğacağı beyan edilmiştir. Bu engelin bertaraf edilmesi için gerçek ilmi, insanlar arasında egemen kılacak alimlerin yetiştirilmesini sağlamak elzemdir.

İkinci büyük engel ve problem ise; İnsanlar arasında cehaletin yaygın hale gelmesidir. Şüphesiz ki kötü niyet ve bilgisizlik İslâm dininin en büyük düşmanıdır. Cehalet, insanın da en büyük düşmanıdır.

Bugün İslâmiyet hakkında bazı kimselerde hasıl olan gerçek dışı, üzücü kanaatler, eksik ve yanlış bilgilendirmeler, kötü niyet ve cehalet yüzündendir. Bu hal ise toplumları muzdarip etmekte ve telafisi güç ziyanlara yol açmaktır. Bilmek gerekir ki kişi bilmediğinin düşmanı olur.

Halbuki İslâm asıl hüviyeti ile bilindiği takdirde gerçek bilgi ve akl-ı selim sahibi her insan O'nun yüceliğini bilecek; insan yaşamı ve toplum hayatı için en büyük ilâhî lütuf olduğunu idrak edecek ve O'na hayran olacaktır. Nitekim Alman bilgini Goethe, İslâm hakkında sağlıklı bilgi hasıl ettikten sonra şu sözleri söylemekten kendini alamamıştır:

“Eğer İslâm bu ise o halde hepimiz müslüman değil miyiz?”

Toplumları dini konularda aydınlatma hususunda en büyük problemlerden biri de cehalet olduğuna göre bilgisizliği bertaraf etmeye çalışmak elzemdir. İnsanlığa da en büyük hizmetlerdendir.

Üçüncü olarak, dini konularda toplumun aydınlatılması hususunda karşılaşılan problemlerden biri de toplumda ahlâk dışı durumların, davranışların görülmesi ve yaygınlaşmasıdır.

Fuhşiyatın, çirkinliklerin yayın vasıtaları ile bütün toplumu etkilemesi ve muzdarip etmesidir.

Bundan daha elimi, bir kısım bilgisizlerce bu durumun olağan sayılması, fertlere, ailelere ve topluma getirdiği ve getireceği zararların göz ardı edilmesidir.

Hiç şüphe yoktur ki insanın ve insanlığın kemali üstün ahlâk ile dir. Dünyanın nizam ve intizamı da üstün ahlâk ile dir. Üstün ahlâk, edep ve terbiye göz ardı edilirse öğrenim görmüş birçok insan bile bilgisizliği, ahlâk dışı davranışları ilme, edep ve iyi ahlâka tercih edecek derekeye düşebilir. Halbuki bir toplum için ahlâkın sükutundan (çöküşünden) daha müthiş bir felaket düşünülemez.

Sari hastalıkları önlemek için başta devlet olmak üzere bütün toplum, bilinçli olarak kendine düşeni yapar. Bunun gibi bir toplumda işaret edilen bu engelleri ve benzerlerini iyi tesbit edip insanları bu zararlardan korumak için bilgi sahibi olan ve aklı eren bütün insanların elbirliği yapmaları; toplumu aydınlatmaları, yerine getirilmesi elzem bir görev dir. Devlet bütün imkanlarıyla toplumu bu zararlardan korumanın tedbirini almalıdır.

Gerçek ilmin ortadan kalkması, bilgisizliğin yayılması, ahlâk dışı davranışların yaygın hale gelmesi çöküşün belirtisidir.

Bilginlerin ve aklı erenlerin, bütün toplum fertlerini bu zararlardan korumakla öğretim ve eğitim esaslarına uygun olarak insanlarımızı aydınlatmakla yükümlü oldukları bilinmelidir.

Hülasa, insan mükerrem bir varlıktır. Onun kadrinin ve değerinin bilinmesi, takdir edilmesi bütün insanlar için bir görev dir.

İnsanın değerini, hak ve hukukunu gereği gibi takdir etmek ancak ilimle olur. İlim ve hikmet müminin pek değerli bir varlığıdır. İlim nerede olsa onu tahsil etmek, kazanmak hususunda insan, özellikle müslüman hak sahibidir. Eğitim ve öğretim hakkı mahfuzdur. Ancak bilgiler, matematik gerçekler gibi yakîni

olmalıdır. Zanlara, tevehhümlere itibar edilmemelidir. Yakîni bilgilerin en üstünü de insanın kendisini ve evreni var eden Allah Teâlâ'yı bilmesi, tanınması O'na iman etmesidir. İnsan bu üstün bilgisini iyi işler, güzel amellerle taçlandırmalıdır. Aksi takdirde bilgi gibi üstün bir değerden yararlanmamış olur.

Ancak şu hususun da dikkate alınması gereklidir. Alim bir zata: *"Bilgi ne zaman bilgisizlikten daha fena duruma düşer?"* diye sorulmuş. O bilgin: *"İlmin gerektirdiği şekilde kendisiyle amel edilmediği zaman"* cevabını vermiştir.

Güneşin harareti ve ziyası arz üzerinde sayısız güzel bitkilerin, canlıların vücut bulmasına sebep olduğu gibi yakîni bilginin hasıl ettiği gerçek iman nuru da insan adı verilen bu seçkin varlıkta her türlü iyi işlerin, güzel amellerin, ahlâk-ı hamidenin vücut bulmasına, gelişip solmaz çiçeklerini, pörsümez meyvelerini vermesine sebep olur.

Doktor Alexi Karel çok önemli eserine kendi açısından haklı olarak *"İnsan Bu Meçhul"* adını vermiş idi.

İnsanın değerinin bilinmesi kolay bir hadise değildir. Yüzeysel bilgilerle insan varlığının değerinin takdir edilemediği her zaman görülen bir durumdur. Onun fiziki ve ruhi yapısını gereği gibi takdir etmek, onu bütün hüviyetiyle tanımak, değerini ve bütün haklarını tanımakla mümkündür.

Dünyada İslâm kadar insanın mahiyetini en kapsamlı, en doğru ve en güzel tanıtan, onun haklarını, değerini teminat altına alan ve koruyan bir din, bir sistem mevcut değildir. Her alanda olduğu gibi insanı tanıtmada, onun değerini bildirmede İslâm Dini eşsizdir.

Biz insanın fiziki yapısını duyu organlarımızla idrak ediyoruz. Onun manevi yapısını da akl-ı selimi, düşünmesi, iradî olarak karar vermesi akıl yürütmesi, bilgi sahibi olması kendisini var

eden ve bunca iyiliklere mazhar kılan Hâlıkını tanıması ve benzeri üstünlüklerini basiretimizle, aklımızla kavırıyoruz.

Şunu da görüyor, takdir ediyor ve biliyoruz ki, insan yaratılmışların en üstünüdür. Onun bu üstünlüğü hakkı hak olarak bilip, ona inanması ile iyiliği bilip gücü yettiği ölçüde onu yapması, çevresine iyiliği egemen kılmaya çalışması ileler. Hasılı her şeye layık olduğu değeri vermesi, her şeyi değerine uygun yerine, makamına koyma yeteneği ileler.

İnsanda bu üstün kabiliyet fitridir. İnsan kendi akl-ı selimi, irade ve bilgisi ile bu istidadı, mukadder olan en üstün mertebeye ulaştırabilir. İnsanın kemali de bu alanda iradi olarak sarfettiği gayretleri, çalışmaları ileler.

Bu hususta ona yol gösteren şaşırmasını, yanılmasını önleyen en mukaddes kaynak dindir. Bilindiği gibi insanı dosdoğru yola ileten, ilâhî kaynak, din müessesesidir. Peygamberler bu dosdoğru yol (sırat-ı müstakim) un rehberleridir. Bu kutlu rehberlerin sonuncusu ise “Ekmelu’r-Rusul” olan Resûl-i Ekrem (s.a.s) Efendimizdir.

İnsanı ve onun haiz bulunduğu yüksek mevkii insanlığa en güzel, en kapsamlı tanıtan İslâm’dır, demiştik. İslâm insanların iki cihanda mesut olmaları için Cenab-ı Hak tarafından vaz edilmiş ilâhî bir müessesedir. Bunun için İslâm insanı insanlığa ve bütün varlıklara en güzel bir şekilde tanıtmış, onun yüksek mertebesini bildirmiş, böylece beşeriyetin yolunu da aydınlatmıştır. Asıl mesele insanın mahiyetini çok iyi ve gerçeğe uygun olarak bilmektir. Bu olmadan insanı gereği gibi tanımak mümkün değildir.

İnsanın Mahiyeti

Yukarıda işaret edildiği üzere insanın bir fiziki yapısı var ki, onu duyu organlarımızla idrak ediyoruz. Diğerleri onun asıl insanlığını teşkil eden ruhi, manevi yapısıdır. Biz bunu akl-ı selimimizle kavırıyoruz.

İnsanın beden yapısı, onu diğer canlılardan ayırdığı gibi manevi, ruhi yapısı (akl-ı selimi, düşünme gücü, irade etme yeteneğine sahip olması) da onu diğer varlıklardan ayırır.

İnsanın akıl ile idrak ettiğimiz en üstün tarafı ise, biraz önce de işaret edildiği gibi Hakkı bilip O'na inanması, iyilik bilip, gücü yettiği ölçüde onu yapmasıdır. Olgun ve kamil insan Hakkın hak olduğunu bilip O'na inanan; iyiliği bilip onu takatı ölçüsünde yapan, işleyen kimsedir.

Kur'ân-ı Kerîm de birçok yerde insanın mahiyeti ve yüksek değeri o kadar güzel beyan edilmiştir ki, pek çok kimselerce meçhul olan insanın mahiyeti ve yüksek değeri en bariz bir şekilde bilinir hale gelmiştir. Biz İslâm'ı bildiğimiz, Kur'ân'ı anlamaya çalıştığımız ölçüde insanın mahiyetini ve onun mevkiini ve yüksek değerini takdir edebiliriz.

Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm'de pekçok yerde insanın şanı yüceltilmiş; bütün yaratılmışlar arasında onun yeri ve mertebesi üstün tutulmuştur. Öyle ki, bütün kainatın onun iyiliğine, yararına amade kılınmış olduğu bildirilmiştir.

Meâllerini zikredeceğimiz ayet-i kerîmeler bu gerçekleri bütün beşeriyete duyurmuştur.

1. *“Andolsun ki biz insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. (Onları çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık. Kendilerine güzel güzel rızıklar verdik. Yine onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”*¹⁸⁵

2. *“Allah o zat-ı kibriyadır ki arzda ne varsa hepsini sizin için yarattı..”*¹⁸⁶

3. *“Görmediniz mi? Allah göklerde ve yerde neler varsa onların hepsini sizin buyruğunuza verdi, gizli ve açık olarak nimetlerini size bolca ibsan etti.”*¹⁸⁷

¹⁸⁵ İsrâ Sûresi, 70.

¹⁸⁶ Bakara Sûresi, 29.

¹⁸⁷ Lokman Sûresi, 20.

4. “Göklerde ve yerde ne varsa Allah kendisinden bir ikrâm olmak üzere onların hepsini sizin istifadenize sundu. Kuşkusuz düşünen bir toplum için bunda ayetler (değişmez gerçekler, mucizeler) vardır.”¹⁸⁸

İnsanın yüksek değeri ve kadrinin yüceliği İslâm inancı içinde bir hakikat olarak yer almıştır. İslâm’a iman eden bir kimse, aynı zamanda insanın pek şerefli bir varlık olduğuna, yaratılmışlar arasında mevkiinin yüksek ve üstün bulunduğuna da inanmış oluyor. Bu gerçek Kur’ân-ı Kerîm’in beyan ettiği ve bütün insanlara bildirdiği bir hakikattir.

İnsanın bu değeri onun zatından, yüksek şahsiyetinden ileri gelmektedir. İnsanın bu şekilde bilinmesi, tanıtılmış olması üç ana esası ortaya koymuş oluyor;

a. İnsan adı verilen bu varlığın değeri, akl-ı selimi, konuşma özellikleri onun zatına ait özelliğidir. Bu esasa iman etmek insanı faal olmaya, iyi işler başarmaya ve yaptığı her işi de yararlı iş olarak yapmaya yöneltmektedir. Bu ise insanın ataletten, sefahattan uzak kalmasını sağlamaktadır. İnsan kendi değerini bilmediği onu kabul edemediği takdirde atalete esir olur. Yahut da yapacağı işler insanın yüksek şahsiyetiyle bağdaşmaz.

b. Yine insanın yüksek değerine ve varlıklar arasında mevkiinin üstün olduğuna inanmak ve öylece kabul etmek, kendisine ve diğer insanlara, bir başka ifadeyle insanın zatına hürmet edilmesini gerekli kılar. Bu inanç ise, insanı haksızlıklardan başkalarına baskı yapmaktan men eder. Ve doğrudan insanın şahsiyetine hürmet edilmesini sağlar. Bu anlayıştaki bir insan başkalarına haksızlık ve baskı gibi zulümleri yapamaz.

c. Yaradılmışlar arasında insanın üstün değerine iman etmek, evrenin insanın yararı (mesalihi) için yaratıldığına iman etmek demektir. Böyle bir inanç ise, insanı, arzı imar etmeye; ondaki nimetlerden yararlanmak için takat ölçüsünde evreni

¹⁸⁸ Câsiye Sûresi, 12.

inceleyip kendi iradesine ram etmeye ve onda mevcut ilâhî prensipleri, gizli olan şeyleri kavrayıp çözmeye; bu nimetleri kendi yararına, insanlığın yararlanmasına sunmaya çalışır. Bütün bu hizmetleri icra ederken mülkün sahibinin koyduğu prensiplere, esaslara uyar; meşruiyet sınırları içinde görevlerini icra eder.

Güzel bir kaide vardır, *“Asıl sabit olursa, fer’i nabit olur.”* İnsanın kadri bilinirse, onun hukukuna saygı gösterilir. İnsan kendi kadrini, yüksek şahsiyetini takdir ettiği ölçüde bilgili, erdemli olarak meşru çalışmanın yolunu tutar. Kendi değerini korur. Bütün insanların şahsiyetlerine, hak ve hukuklarına -takdire değer ölçüde- saygılı davranır. Örnek toplum budur.

Bütün bu konularda insanlarımız yeterince bilgilendirilmiş, aydınlatılmış olsalar idi geçmişte olduğu gibi evrendeki prensipleri anlamak ve çözmek böylece bütün beşeriyete en yararlı hizmetleri sunmak İslâm toplumlarına müyesser olacaktı.

Dini, ilmi konularda insanımız gereği gibi aydınlatılacak olursa yakın bir gelecekte en güzel, en hayırlı sonuçlara ulaşmamız mukadderdir.

Sonuç

Genel olarak görevlerin en şerefli ve aynı zamanda en çetin ve zor olanı, insanları bilgilendirmek ve onlara güzel eğitim vermektir. Din konusunda halkı aydınlatmak, en doğru, en sağlıklı bilgilerle onlara dosdoğru olan yolu, iyilikleri telkin etmek, öğretmektir.

Bu şerefli görev, peygamberler mesleğidir. Nasıl ki, her peygamber kendi çağında ve kendi toplumundaki insanları O Hak’kın yoluna çağırmıştır. Kendi kavminde yaygın hale gelen, insanları felakete götüren manevi hastalıkları tedavi etmiş ise, bugün de bu görevi yapacak kimselerin eğitim ve öğretim metodlarına uygun olarak insanları bilgilendirmeleri, aydınlatmaları gerekir. Diğer taraftan toplumu zarara götüren olumsuzlukları

tesbit edip, bunları önleyecek şekilde toplumu bu olumsuzluklardan alıkoymaya çalışmaları zaruri bir görevdir.

“Ya hayır söyle, yahut da sükut et” düsturu uyarınca bugün insanlara en doğru bilgiyi vermek, din konusunda onları aydınlatmak, kültür ve irfan seviyelerini yükseltmek insanlara yapılacak en güzel hizmetlerdendir.

Fert ve topluma karşı bu görev yapılırken müsâmahalı (hoşgörülü) olmayı, birliği, kardeşliği, insanları hasbi olarak sevmeyi, çalışıp meşru kazanç sağlamanın erdemini ilk görevler arasında sıralamakta büyük yarar vardır. Zira birleştirici, iyileştirici telkinlere insanlar olarak hepimizin ihtiyacı büyüktür. İnsanlar arasında bozgunculuk yapmanın insanları birbirinden ayırmanın topluma getireceği zararların büyüklüğü de anlatılarak insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşmanın güzelliği anlatılarak toplumun vahdeti sağlanmalıdır. Dini bakımdan topluma yapılacak en büyük hizmetlerden birinin de bu olduğu bilinmelidir.

Bütün bu konularda toplum ve fertler aydınlatılırken bu görevi yerine getirenlerin elbette şu cihetleri dikkate almaları zorunludur:

Hasan Basri merhum din konusunda fetva veren bir şahsa şöyle der: “Ey fetva veren kişi, fetvanı vermezden önce Allah Teâlâ’nın seni murakabe ettiğini düşün ve O’nun seni hesaba çekmesinden sakın. Zira sen fetva verirken O’na vekaleten konuşmuş oluyor, O’nun vaz ettiği din hakkında hüküm bildiriyorsun.”

Din konusunda halka rehberlik etmek Resûl-i Ekrem Efendimize niyabeten hüküm bildirmek gibidir. Bu şerefli görevi yerine getiren kimseler:

-En kesin delile dayanmalı, akl-ı selim ve vicdanının kolaylıkla kabul edeceği bir üslup ile ilmi konuları, düşünceleri,

hükümleri beyan etmeli ve insanların akıllarını, düşüncelerini gerçeklere yöneltmelidir.

-Hak ve hakikatin güzelliğinin akl-ı selim ve nezih vicdanlarda kabul görme gücü vardır. Bu sebeple halkı dini konularda aydınlatan kimse akla en uygun olan ve gönüllerin rahatlıkla kabul edeceği bir üslup ile; yumuşak, sade, ikna edici ve tatlı sözler ile onları irşâd etmelidir. Sözlerini mümkün olduğu kadar kısa tutmalı, fazlaca uzatmamalıdır. Yerine göre güzel örnekler ile konuyu izah etmelidir.

-Nasıl ki Resûl-i Ekrem Efendimiz; üstün ahlâkı, güzel amelleri ve tasavvurların fevkinde sabır ve hilmi ile halka örnek oldu ise, irşâd görevini yerine getiren kimseler de sözden önce üstün ahlâkı ve adabıyla gönüllere hitab edebilmelidir. Öfkeden uzak olmalı, hilim sahibi, sabırlı, sebatlı ve çok yumuşak davranmalı; eksiklikleri, kusurları görmezlikten gelmeli, hitab ettiği kimseleri kendinin en yakınlarıymış gibi kabul etme kemalini göstermelidir.

-Halkı aydınlatmada üstün bir siyaset takip etmeli, halkı usandırmadan ve onların anlayacakları, hoşnutlukla dinleyecekleri yararlı bilgileri zaman içerisinde onlara ulaştırmalıdır.

-Güzel sözler ve taltifler ile de insanların gönüllerini almalı, bağışlayıcı davranmalı; şiddetten, kırıcı olmaktan son derece uzak durmalıdır. Bilmeli ki, Cenab-ı Hak nezdinde en sevimli hilim bir rehberin bir amirin, bir yol göstericinin gösterdiği hilim ve yumuşak muameledir.

Bütün bunlarda gaye nedir?

Gaye, insanların ve bütün toplum fertlerinin dünya hayatlarını güzelleştirmek, ahiret hayatlarını güzelleştirmek, iyileştirmektir. İnsanlara iki cihan saadetini kazanmaları yolunda yardımcı olmaktadır. Toplum fertlerinin hemen hepsinin ana gayesinin bu olduğunu idrak edebilmelerini sağlamaktır.

Bu ise, gerçekten çok büyük ve pek şerefli bir görevdir. Ne mutlu bu hizmeti layıkıyla yerine getirenlere.

VI. ÇEŞİTLİ KONULARDA BEYÂNÂT, TAMİMLER VE KONUŞMALAR

A. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TEŞKİLATINA YAPILAN TAMİM*

Değerli vazife arkadaşlarım!

Cenâb-ı Hakk'ın yardımına güvenerek 16.1.1968 tarihinden itibaren uhdeme tevdi edilen görevime başlamış bulunuyorum.

Bu vesile ile yüce dinimizin esaslarını, necîb milletimize telkin etmekle görevli bulunan siz vazife arkadaşlarıma, görevlerimizin önemi ile ilgili birkaç hususu beyan etmeyi uygun buluyorum.

Bilindiği üzere İslâm Dini, ilim ve irfan; üstün ahlâk ve fazilet dinidir. Bu yüce din, mensuplarını her çeşit terakkinin, ilim ve irfanın; insanî olgunluk ve faziletin şâhikasına yükseltmeyi istihdaf eder. Akl-ı selîme layık olduğu en yüksek mevkie tutar. İnsanlığa hak ve hakikati öğretir, hayır ve saadet yollarını benimsemeyi telkin eder. Mü'minlerin kardeş olduğunu bildirir. İffet, dürüstlük ve çalışmanın bir fazilet; tembellik ve atâletin büyük bir zarar olduğunu anlatır.

İnsanlığı saadete erdirmek için en güzel ve makul esasları telkin eden İslâm Dini, gerçek ilim adamlarını, ilim ve hikmette, üstün ahlâk ve fazilette peygamberlerin vârisi sayar. Peygamberler, insanlara doğru yolu gösterdiği, onları iyilik ve saadete iletmeye çalıştığı, keza insanları bilgisizlik, haksızlık, kin, hased, nifak ve benzeri hastalıklardan kurtarmaya uğraştıkları gibi, gerçek ilim

* 1968 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı görevine başlandığında yapılan tamim. Diyanet Dergisi, Ocak-Şubat 1968.

adamlarının da bir vazife olarak bu pek şerefli hizmeti yerine getirmeleri gerekli olduğunu bildirir.

İftihar edilmeye değer bir husus da şudur ki, necib milletimiz, yüce dinimizin kutsiyetini tam bir şuurla müdrik olduğu gibi, ilim ve irfan sahasında, hayır ve saadet yolunda; üstün ahlâk ve fazilete ulaşmada kendisine rehberlik eden gerçek ilim adamlarını bağrına basmaktadır.

Kabul etmek lazımdır ki, bu gün cemiyetleri yıpratan dedikodu, kin, hased ve benzeri manevi hastalıklar, cemiyetimiz arasına da sızma fırsatı bulabilmektedir. Bu husus milletimizi müteessir etmekte ve huzurunu zedelemektedir. Hastalığa maruz kalan bir insan, anlayışlı bir tabipten nasıl bir hizmet ve yardım bekliyorsa, az önce işaret edilen manevi hastalıklardan korunmak ve yakalananları kurtarmak için de necib milletimiz, siz vazifeli arkadaşlarımın gayret, hizmet ve yardımlarını beklemektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz'in; *"Gerçek müslüman o kimsedir ki, mü'minler, onun elinden ve dilinden selâmet bulurlar."* *"Bir kimse, kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah onun yardımcısıdır"* meâlindeki hadis-i şeriflerini ve benzeri güzel düsturlarını halkımıza siz telkin etmektesiniz. Bu bakımdan sizlerin hayırseverlikte, hilm ve tevazuda, dinimize, vatanımıza ve milletimize en güzel bir şekilde hizmet etmede, milletimiz için mücessem bir örnek olacağınız muhakkaktır.

Halkımıza yol göstermek, dinimizin itikad, ibadet ve ahlâk esaslarını en güzel bir tarzda onlara telkin ederek milletimizin refah ve saadetini temine çalışmak, sizlerin en büyük hizmet ve başarınız olacaktır.

Bütün vazife arkadaşlarımın bu yüksek duygular ile meşbû olduğundan emin bulunduğumu beyan eder; dinimize, milletimize ve memleketimize karşı yapmakla görevli olduğunuz mukaddes görevinizde Allah'tan başarılar dileği ile, mübeccel vazifelerinize

tam bir ciddiyet ve samimiyet içerisinde itina göstermenizi rica ederim.

B. ÇALIŞMAK, İNSAN İÇİN BÜYÜK BİR BÜYÜK BİR BAHTİYARLIKTIR.*

Bir süreden beri matbuatta Ay'a ayak basacak insanların 16 Temmuz'da gönderileceği bildirilmekte ve bu meyanda faydalı haberler neşredilmektedir. Bu haberler hemen herkes tarafından ilgi ile takip edilmektedir.

Düşünce gücüne sahip olarak yaratılan insanoğlu, bilhassa teknik sahadaki ilmî faaliyetlerini asrımızda daha da artmıştır. Bu faaliyetlerin sonucu olarak Ay'a ilk inecek olan insanın muvaffakiyeti belki de bu çalışmaların mükâfatı olacaktır. Bugün çok garip gibi görünen buluş ve çalışmaların, Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti ile ileride keşfedilecek ilmî ve teknik icatlar yanında normal bir faaliyet kabul edileceği zaman çok uzak olmasa gerek.

İnsanlara düşünmenin yollarını gösteren semâvî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm, göklerde ve yerde yaratılmış olan her şeyin insanların istifadesi için olduğunu, düşünenlere Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin hudutsuzluğunu gösteren kesin belgeler bulunduğunu müjdelere ve bunlarda neler, ne hakikatler mevcut olduğunu araştırmamızı emreder.

Aya ilk ayak basacak olanların bu muvaffakiyetleri insanlık tarihinde mühim bir hâdiseler olarak yer alacaktır. Bu hâdisenin insanoğlunun daha müsbet ve daha isabetli düşüncelere sahip olmasına yardım edeceğini, kainattaki bu nizamı vaz' eden Allah Teâlâ'nın azametini karşı daha derin saygı duymasına vesile olacağını ümit ederim. Gerçeğin de böyle tecelli etmesi halisâne

* Diyanet İşleri Başkanlığında iken, insanoğlunun ay yolculuğu hakkında yapılan beyanat. Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos 1969.

temennilerimiz arasındadır. Cenâb-ı Hak; “İnsan için mutlaka çalışmasının karşılığı vardır”¹⁸⁹ buyurmuştur.

“İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır” düsturu göz önüne alınarak dünyamızda yaşayan insanların huzur ve selâmeti için çalışmak, açlık, hastalık gibi sefaletlere maruz kalmalarını önlemek bundan daha büyük bir başarıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de bir insanın hayatını kurtarmak, bütün insanların hayatını kurtarmak kadar sevaplı bir amel sayılmıştır.

C. DOĞUM KONTROLÜ İLE İLGİLİ BİR SUALE VERİLEN CEVAP*

İslâm Dini, insan sağlığının korunmasına çok büyük önem vermiştir. Henüz tedavi çaresi bulunamamış hastalıkların dahi çarelerinin bulunabileceğini tıp alemine müjdelemiştir.

Tıbbın ve ilmin, insan sağlığı ve hayatının korunması için gösterdiği müsbet tedbirlere riâyet etmek, hayatî bir tehlikenin önlenmesi için mütehassis tabiblerimizin gösterecekleri esaslara uyulması dinî yönden zorunludur.

Böyle bir durum mevzu bahis değilse, insan neslinin ve memleketimizde nüfusumuzun çoğalmasına mani olmak dini bakımdan muvafık değildir. Bir zaruret yokken arzuya bağlı olarak doğum kontrolü teşebbüsü İslâm Dini’nin esaslarına aykırıdır.

¹⁸⁹ Necm Sûresi, 49.

* T. H. Ajansı muhabiri, Ağustos ayının ilk günlerinde, doğum kontrolünün dinen yasak olup olmadığını, bu konuda bir açıklamanın yapıp yapılamayacağını, yazılı olarak sormuştur. Kendilerine verilen yazılı cevap. Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos 1970.

D. HAVA KUVVETLERİ İLE İLGİLİ BEYÂNÂT'

Ordumuzun görevi büyük ve çok mukaddestir. Bunun içindir ki, milletimiz, bu mukaddes müessesenin üzerinde büyük hassasiyet gösterir. Yurdumuzun, milletimizin vemukaddesâtımızın bekçisi olan ordumuza hepimiz daima derin bir sevgi ve güven besleriz.

Ordumuz ne kadar güçlü olursa, milletimizin yarınlara güveni de o ölçüde büyük olacaktır. Türk milletinin tarihini şanlı zaferlerle süsleyen de esasen ordumuz olmuştur.

Bu bakımdan ordumuzun daha da kuvvetlenmesine çalışmak hepimizin görevidir. Bu görev dinimizin bir icabıdır. Cenâb-ı Hak, Enfâl Suresinde;

*“Sizin düşmanlarınızı ve Allah'ın düşmanlarını kabretmeniz için, gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayınız.”*¹⁹⁰ buyurmuştur. Tabiidir ki, bu kuvvetlerin, zamanın icaplarına göre en mükemmel bir şekilde hazırlanması gerekir.

Tarih boyunca da ecdâdımız, ordumuza lâyık olduğu îtinayı göstermiştir. Bu da bizlerin, tâkatımız ölçüsünde ordumuzun güçlenmesine ve bu arada hava kuvvetlerimizin en üstün bir seviyeye erişmesine yardımcı olmamız dinî ve millî görevimizdir.

Peygamber Efendimiz;

“Bir askerin harp malzemesini hazırlayan bir kimsenin bu hareketi Allah yolundadır” buyurmakla, yapılacak yardımın sevabının ne kadar büyük olduğunu göstermişlerdir. Bu hadis-i şerifin ışığı altında, hava kuvvetlerimizin güçlenmesine hepimiz yardımcı olmalıyız. Diyanet İşleri Teşkilatı, bu alanda kendine düşen görevi seve seve yapacaktır.

* Diyanet Dergisi, Mayıs Haziran 1970.

¹⁹⁰ Enfâl Sûresi, 60.

E. SUN'Î İLKAH'LA İLGİLİ BEYÂNÂT*

“İslâmiyet, insanı layık olduğu en üstün dereceye yükseltmiş ve yaratılmışların en şerefli olduğu kainata ilan etmiştir. İslâmiyet, insanın ve insanlığın bu şerefli mevkiini koruması için de şu beş hususu kabul etmiştir:

1. Akli muhafaza 2. Dini muhafaza 3. Can emniyetini muhafaza 4. Nesli muhafaza 5. Serveti muhafaza

Görülüyor ki, insanlığın normal bir şekilde huzurunu sağlamak için neslin muhafazası, dini bakımdan bir zarurettir. Bunun için de aile yuvası mukaddes bir müessese olarak kurulmuştur. Nikahın zıddına olan ve neslin bozulmasına yol açan zina ve buna vesile olacak her türlü davranışlar dinen yasak kılınmıştır. Bu prensiplerdeki yücelik aşiktur.

Bunun içindir ki, hiçbir millet meşrû aile kurmak faziletinden kendisini yoksun bırakmamıştır. Çünkü, başka türlü hareket insan tabiatına aykırıdır. Bu durumun böyle devam etmesi insanlık haysiyet ve şerefi için bir zarurettir. İfade edilmesi dahi insanı ürperten ve tiksinti veren “Sun’î ilkah keyfiyeti” dini bakımdan memnû olduğu gibi insanlık haysiyetine tevcih edilen darbelerin en ağırlarından olduğu aşiktardır. Böyle bir konunun ilmi araştırmalarla da müsbet bir ilgisi düşünülemez.

F. OKULLAR AÇILIRKEN*

İçinde bulunduğumuz bu günlerde Türkiye’imizde bütün okullar öğretime açılıyor. Küçük ve büyük evlatlarımız engin bir heyecanla ve sevinçle bilgi, edep ve terbiyeyi en güzel şekilde öğrenmek için okullarına koşacaklar. Bütün veliler kendi

* Diyanet Dergisi, Mayıs-Haziran, 1970.

* Gümüşhane Dergisi, Eylül 1998.

imkanlarına göre iyi bir tahsil için çocuklarını hazırlamış bulunuyorlar.

Diğer taraftan değerli öğretmenlerimiz de sahip bulundukları bilgi, edep ve erdemi öğrencilerine aktarmak, onları yararlı bilgilerle teçhiz edip kemale erdirmek için aynı heyecan ve sevinci duydukları şüphesizdir. Çünkü öğretmenlerimizin en büyük varlıkları, kazançları, okutup, eğitip kemale erdirdikleri öğrencileridir.

Hepsini tebrik ediyor; Cenâb-ı Hak'tan cümlesine hayırlı başarılar diliyoruz. Yurdumuzda herkes istediği gibi bilgi tahsil etme imkanını bulmuş olsaydı ne kadar güzel olurdu. Aslında bilgi bir nurdur, ışıktır. İlim, insanı Cenâb-ı Hakk'ın rızasına götüren bir yoldur. Bilgisizlik (cehalet) ise zulmetler, karanlıklardır.

İlim insanı karanlıklardan kurtaran, aydınlığa çıkaran bir ışık olduğu gibi insana hayat veren bir ruh, ona gerçekleri gösteren bir rehberdir. Bunun içindir ki gören kimse ile görmeyen kimse bir olmadığı gibi bilen, ilim sahibi olan kimse ile ilimden yoksun olan kimse de bir değildir. Bilgiden yoksun olan kimse ölü, bilgi tahsil eden kimse ise hayat bulan, yaşayan insan demektir. Bu bakımdan beşikten mezara kadar bilgi tahsil etmek insan için bir görevdir.

Ne kadar güzel söylenmiştir;

“Elden kaçırma asla, kalbe hayat ilimdir.

Düşme sakın cehlin eline, insan için ölümdür.”

Bilinmelidir ki insan bilmediğine düşman olur. Zaten çoğu kez kinler, düşmanlıklar bilgisizlikten kaynaklanan bir afettir, bir musibettir.

Yaşlı ve alim bir zatın Hendese ile meşgul olduğunu görmüşler. Bu yaşta bu fenle niçin uğraşıyorsun diye sormuşlar. Alim olan kişi; *“Bu ilmi bilmezsem, buna düşmanlık ederim diye korkuyorum ve bu ilmi öğrenmek istiyorum”* cevabını vermiş olduğu söylenmektedir.

Bilgi, varlıkları bulunduğu hakikati ile tanıyıp kavramaktır. İnsan ancak bilgilerin aydınlığında sorumluluklarını daha iyi kavrar, çevresini ve dünyayı bilgi ve irfanının ışığında daha iyi tanır, geçmiş öğrenir ve onu geleceğe bağlayabilir. Bu sebeptendir ki, hikmetli sözlerde: *“Tam ve kâmil insanlar ikidir. Biri bilen, uygulayan ve öğreten bilgidir, ikincisi de bilmediğini bilenlerden öğrenen öğrencidir.”*

Güzel atasözlerinden biri de şudur; *“İnsan hayatı boyunca bildiklerinin alimi ve bilmediklerinin de talibi olmalıdır.”*

İnsanlığa her yönden ışık tutan Resûl-i Ekrem Efendimizin şu beyanları ne kadar güzeldir: *“Ey insan! Ya alim ol, ya öğrenen ol veya her ikisini dinleyen ol veyahut da onları seven ol. Beşincisi olma. Helak olursun.”*

“Bilen mukteditir” sözü de bir gerçeğin ifadesidir. Bu bakımdan bütün dünyada bilgi elde edinilmesi için hemen hemen bütün insanlar seferber olmuş gibidir. Hiç şüphesiz bilgi, bir ışık olduğundan herkes ondan yararlanmalı; portrelerin, toplumların hatta bütün beşeriyetin iyiliğine değerlendirilmelidir. Bilgi topluma zarar getirmeyecek bir biçimde değerlendirilmelidir. Bilgi umuma zarar getirecek bir biçimde değerlendirildiği takdirde hüsrana sebebi olur. Onun içindir ki bilgiyi, akl-ı selim ve kalb-i selim ile kavramak en güzel ve en isabetli yoldur. Her zaman şu husus hatırd tutulmalıdır. Gerçek bilgi insanı Cenâb-ı Hakk'ın rızasına götüren yoldur.

G. BU İNSANLAR ALLAH'IN CEMİYETE BİR LÜTFUDUR*

İSLÂM DERGİSİ: 13 Kasım 1986 Mehmet Zahit Kotku (r.a) Efendinin irtihal-i saadetlerinin yıl dönümüdür. Hoca Efendiye tanıyan biri

* Mehmet Zahid Kotku Efendi'nin vefatının yıldönümü münasebetiyle İslam Dergisi ile yapılan sohbet. İslam Dergisi, Kasım 1986.

olarak, O'nun, kitleleri etkileyen ve etrafında toplanmasını sağlayan özellikleri ne idi?

Lütfi DOĞAN: Ben, Mehmet Zâhid Hoca Efendi'yi aslında çok geç tanıdım. Hoca Efendi, fazilet örneği bir insandı. Makamı cennet olsun. Cemiyette birçok insanlar vardır ki, insanlar içerisinde hakikaten diğerleri için örnek olacak mümtaz, müstesnâ şahsiyetlerdir. Bu insanlar, Cenâb-ı Hak'ın cemiyete bir lütfudur. Onlar sadece sözleriyle değil yaşayışları, insanlara karşı olan muameleleri, derterleriyle dertlenmeleri, yaralarına merhem olmaları, iyilik yoluna sevk etmeleri itibariyle cemiyete örnek olurlar.

Size şunu söylemem mümkün. Mesela bakarsınız ki bir insan cömerttir, elinde nesi var onu dostlarına, ihtiyaçlılara hâsılı şu veya bu insan demeden herkese vermeye çalışır. Bazı insanlar vardır ki ilim sahibidir, ilminin ışığı ile kendi yolunu aydınlatmış gibi etraftaki insanların da doğruyu görmelerine, onların da mesud olmalarına, sıkıntılardan kurtulmalarına hizmet eder. Yine bazı insanlar vardır ki yaşayışlarıyla kâmil insan örneğidir.

Bu söylediklerim yani cömertlik, ilim, hilim ve benzeri mümtaz vasıflardan birisi bir insanda bulunsa, o insan hakikaten cemiyetin, beşeriyetin kendisine muhtaç olduğu insanlardan birisi olur. M. Zahid Efendi merhum da –benim şahsen görebildiğim– hem ilim, hem hilim sahibi hem de cömertti. Daha birçok faziletlerinin yanında diğer fâzıl, mümtaz, cemiyetin göz bebeği muhterem büyükler gibi o da böyle mümtaz bir insandı. Hani “alimler, peygamberlerin vârisleridir” hadisi var ya! Yaşayışıyla öyle gördüm. Bakarsınız ki sofrasında çok insanlar ağırlarlardı. Bir mecliste bulundukları zaman o meclis serâbâ yani baştan sona hilim ve edep meclisidir. Herkes dikkatle konuşur, güzel, tatlı, faydalı konuşur. Üstelik Kur'ân ve hadislerin izah edildiği bir meclistir. Böyle olması da lazımdır. Cemiyetlerin manen ayakta durmasını sağlayan bu gibi yetişkin insanlardır. Cenâb-ı Hak'tan dileriz ki

cemiyetimizde böyle mümtaz olanların sayısını çoğaltsın. Bütün insanlık için bu zatlar son derece lüzumludur, kıymetlidir. Onların yol göstermelerine, bilgilerine, tecrübelerine, yaşayışlarındaki insicama, ahenge hepimizin ihtiyaç duyduğunu dikkate almak lazımdır. Hülasa edersek; yetişkin bir öğretmen etrafındaki talebelerine yaşayışıyla, telkinleriyle, âlîcenaplığıyla nasıl örnek oluyorsa, Mehmed Zahid Efendi de içinde yaşadığı cemiyete, kendisini sevenlere veyahut başka türlü düşünenlere karşı müşfik, merhametli, cömert ve hilimle davranan muhterem bir insandı. Makamı cennet olsun.

İSLÂM D.: *Uzun süren bir baskı döneminden sonra, Cumhuriyet döneminde ilk defa etrafında toplanılan zâtlardan biriydi. Böylece tasavvuf, yüklenmesi gereken fonksiyonları yüklenmişti. Bu vesileyle sizin de tasavvuf hakkındaki kanaatlerinizi alsak.*

Benim görebildiğim, anlayabildiğim, tasavvuf; ilim ve ameldir. Bu ilim ve amel ile kişinin kendi kalbini, ruhunu her türlü eksikliklerden, noksanlıklardan, diğer bir ifadeyle mezmum vasıflardan ayıklaması, arındırması, Cenâb-ı Hakk'ın razı olduğu vasıflarla kişinin kendisini, kendi kalbini süslemesidir. Demek ki ilim var, ilme uygun amel var, insanın kendi ruhunu mezmum vasıflardan ayıklaması, arıtması, Allah'ın razı olacağı ihlas, ahlâk-ı hamîde, Allah Teâlâ'ya karşı derin bir muhabbet, her işte O'nun rızasını arama, O'nun zikriyle meşgul olma, tefekkür sahibi olma, Allah'ın bahşettiği zaman nimetini Cenâb-ı Hakk'ın razı olacağı her türlü iyiliklerle en üstün bir şekilde kıymetlendirme, gaflete düşmeme, nefsin aldatmasına, tuzaklarına düşmeme gibi üstün vasıflarla tezyin etmesi var. Şimdi buna her insanın ihtiyacı vardır, öteden beri bu böyledir. Tabii bu büyük insanların cemiyette icrâ ettikleri müsbet, insanı sevindirici, gönlüne işleyici, ferah verici durum; herkesin bu ilâhî kaynaktan, yani İslâm'ın insanlara telkin ettiği bu üstün kıymetlerden bu manevi saadetten istifade etmesine

hizmet etmektir. Burada müslümanların, hepimizin vazifesi şudur: Tasavvuf denildiği zaman anlaşılması lazım gelen nedir? Bunu seven, buna bağlı olan kimselerin başta neleri yapmaları lazım ve büyükler nasıl yapmışlar? Öylece insanın kendi iç muhasebesini yaparak, kendisini murakabe ederek her gün iyilik yolunda, insanî kemâlât yolunda daha ileriye adımlar atmak. Bildiğiniz gibi İslâmiyet Allah'ın buyruklarına ta'zim, Allah'ın yaratıklarına şefkatli, merhametli olmaktır. İşte geçmişte olduğu gibi Cumhuriyet devrinde de bu yolda beşeriyete, müslümanlara faydalı olma yolunda hizmet eden büyük insanlar olmuştur. Kıyamete kadar da bu devam eder. Ancak asıl mesele demin dediğim gibi bu yolda her müslümanın tasavvufu kelime olarak duyduğu zaman bunun aslı budur diye bilmesi, anlamasıdır. İlim sahibi olacak, o ilme uygun amel sahibi olacak, kalbini her türlü kötülüklerden, riyadan, hasetten, gıybet etmekten, insanları çekiştirmekten, insanlar hakkında su-i zanda bulunmaktan arındıracak. Bir defa her an Cenâb-ı Hakk'ın murakabesi altında olduğunu, bu kainatta O'nun bahşettiği lütuflardan Allah'ın emrine uygun olarak istifade etmek görevinde bulunduğunu, Allah'ın kullarına ne ölçüde faydalı olursa Allah katında derecesinin o kadar yüksek olacağını; diğer ifadeyle Cenâb-ı Hakk'ın sevdiklerini severek, sevmediklerinden uzak kalınmasının gerekli olduğunu anlamak, tasavvuftur. Şimdi bunun için bir ömür vermek lazım, çok ciddi çalışmak lazım. Bu sahada yetişmiş kâmil insanların ilimlerinden, amellerinden, elhasıl onların her türlü manevi üstün vasıflarından istifade ederek bu gibi mümtaz insanları kendisine örnek alarak onun gibi kamil bir insan olma yolunu tutmak lazımdır. Türkiye'de tabii bu var. Başka türlü anlayanlar da var, ama gönlümüzün istediği gerek Türkiye'de, gerek dünyada müslümanların bu esası istisnasız böylece kavramalarıdır. Bunu kavradıkları takdirde bakarsınız şu kadar milyon insan bir vücudun azaları gibi birbirlerine bağlanırlar ki Resûlullah

Efendimiz de biz müslümanlara bunu tavsiye etmektedirler. Benim şimdilik söyleyeceğim bu kadar.

İSLÂM D.: Allah razı olsun hocam.

H. VAZİFE VE SORUMLULUK*

Aziz Müslümanlar!

Şu kâinatta her şeyin kendisine göre bir vazifesi olduğu ve bunu aksatmadan yerine getirmeğe çalıştığı görülmektedir. Düşünce ve idrâk sahibi insanın vazifeleri ise, hepsinden daha fazla ve daha ağırdır. Her türlü üstün değer ve vasıfları elde etme kabiliyetinde yaratılmış olan insanın vazifeleri, ne kadar ağır ve mes'ûliyetli ise şerefi ve bu görevleri mukabilindeki mükâfatları da o derece büyüktür.

İnsandan başka diğer varlıklar, kendilerine ayrılan vazifelerini tabîi ve gayri ihtiyârî olarak yerine getirdikleri halde, insan, idrâk, irade ve muhakemesi ile, bilerek; iyi ile kötüyü birbirinden seçerek vazifesini îfâ etmektedir. İnsanın Allah katında ve halk nazarındaki değer ve şerefi de bundan ileri gelmektedir. İnsanın olgun bir mü'min olması da bu esasa dayanır ve bununla ölçülür.

Bunun içindir ki, dinimiz yaratanımıza, nefsimize ve bütün insanlara karşı vazifelerimizin nelerden ibaret olduğunu bütün incelikleriyle açıklamış ve bunların nasıl yerine getirilecekleri hususunda bizleri aydınlatmıştır. Bir ayet-i Kerîme meâlen şöyledir;

“Kim iyi bir amel ve harekette bulunur ise faydası kendisine, her kim de fena bir amelde bulunursa zararı kendi nefesine aittir. Sonra da hepiniz Rabbimizin huzuruna döndürülürsünüz.”¹⁹¹

* Hutbe, Diyanet Dergisi, 1968.

¹⁹¹ Câsiye Sûresi, 15.

Aziz Müslümanlar!

Dünya hayatımızda üzerimize aldığımız maddî bir vazifeyi hakkıyla yerine getirdiğimiz zaman nasıl bunun mükafatını görürsek, Allah tarafından bize tevdi edilen ilâhî, şahsî, âilevî ve insanî vazifelerimizi yerine getirince de Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ihsânına nâil olacağımız şüphesizdir. Bu böyle olduğu gibi şu madde âleminde vazife ve onun mes'ûliyetini taşıyan insanın yaptığı herhangi bir fenalık da cezasız kalmayacaktır. Peygamber Efendimiz;

“İnsanoğlu kıyamet gününde beş şeyden sorulmadıkça Rabbinin huzurundan ayrılamaz: Ömrünü nerede geçirdiğinden, gençliğini nerede harcadığından, malını nereden kazandığından ve nereye sarfettiğinden, bilgisiyle nasıl bir amelde bulunduğundan” buyurarak dünya hayatımızdaki vazifelerimizin önemini ve bunlardaki kusurumuzdan doğacak sorumluluğu açık bir şekilde beyan etmiştir.

Fert ve cemiyet olarak huzur ve felâha erişmemiz, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmamız, maddi-manevi vazifelerimizi eksiksiz olarak yerine getirmemize bağlıdır. Ne mutlu, sorumluluklarını lâıykıyla idrâk edip vazifelerini eksiksiz olarak yerine getirenlere.

I. KONGREMİZE RESMÎ KIYAFETİ İLE ŞEREF VEREN DİYANET İŞLERİ BAŞKANI MUHTEREM LÜTFİ DOĞAN'IN KONUŞMALARI*

Muhterem arkadaşlarım ve pek muhterem hâzirûn!

Rahmân ve Rahîm olan Yüce Allah'ın adı ile sözlerime başlar hepinizi en derin ve samimi duygularımla selâmlarım.

* Türkiye Din Görevlileri Federasyonu Kongresi'nde yapılan konuşma. Hakses Dergisi, 1961. s. 41.

Bu pek seçkin topluluğa gelişimin sebebi; bu güzîde toplantıyı tebrik etmek, çalışmalarınızın muvaffakiyetle neticeye erişmesini Allah'tan niyaz etmek maksadı idi. Konuşmayı düşünmemiştim. İhtiyârıma bırakılmış olmakla beraber duygularımı nâiz sözlerimle ifade etmeyi uygun buldum. Kayıtsız olarak konuşma fırsatını, muhterem divan, değerli delegeler lütfettikleri için çok mütehassis oldum. Cenâb-ı Hak hepinizden razı olsun.

Bu güzîde topluluğun maksadının ulvîliği hepinizce malumdur. Bu maksatla, Hak ve hakikat uğrunda insanlara yardımcı olmak, onları fazilet yoluna teşvik etmek ve faziletli olarak dünya hayatını yaşamalarına çalışmak, diğer bir ifadeyle, hem kendisinin hem de insanların dünya ve ahiret saadetini kazanacakları şekilde insanlara yardımcı olmaktır. Bu itibarla, bu ulvî hizmeti benimsemiş olan ve bunun mesuliyetini omuzları üzerinde taşıyan arkadaşlarıma bu topluluğun ulvîliği, izaha muhtaç değildir. Bununla beraber, hepinizin bildiği birkaç hususa burada işaret etmek isterim.

Mensubu bulunduğumuz Yüce İslâm Dini, insanlığın felâh ve saadetini temine kâfi bir dindir. Bu sebepledir ki; bu dinin ekmel bir din olduğu Allah (c.c) tarafından bildirilmiştir. Bu Yüce Dinin gerçeklerini insanlık alemine duyurmak, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) den sonra onun vârisleri olan ilim adamlarımıza yani din alimlerimize terettüp eden bir görev bulunmaktadır. Şu halde bu ulvî görevi deruhte eden din alimlerimiz ilimde, dînî esâsatı telkin etmekte, fazilet-i ahlâkiyyeyi yaşayıp insanlık alemine öğretmekte Peygamber'in vârisleri bulunmaktadır. İfade etmek isterim ki, Peygamberimiz kudsi vazifelerini ifa buyururlarken birçok sıkıntılara, eziyetlere katlanmışlardır. Bu meşakkatlerin, sıkıntıların ne kadar fazla ve ne kadar insan aklına hayret verici olduğu hemen hemen tarih kitaplarını karıştıran her insanın malumatı dahilindedir.

Şu halde, nasıl O, vazifesini yapmak için hiç yanılmamış, hiç üşenmemiş, hiçbir kimseye kırılmamış ve herkesi memnun etmek, herkese dinî esasatı öğretmek için üzerinde durmuş ve çok kısa bir süre zarfında mübarek vazifelerini tamamlayarak Allah'ın davetine icabetle dünya aleminde saadet yurduna irtihâl buyurmuştur. Ama netice şu olmuştur;

Yirmi üç yıl gibi kısa bir zaman zarfında dünyada sönmeyen bir güneş vücuda gelmiştir. Bu güneşin ziyâsı insanlık aleminin ufuklarını aydınlatmış ve aydınlatacaktır.

Eğer İslâm Dini hâdimleri olma şerefine eren kimseler, bu hususta kendilerine terettüp eden yüksek vazifeleri gereği gibi yapacak olurlarsa ifade ettiğim gibi kıyamet gününe kadar insanlık aleminin ufukunda parlayan ilâhî güneş, insanlık alemini devamlı olarak aydınlatacaktır. Ancak kabul etmek lazımdır ki, İslâmiyet'in güzelliğini gölgeleyen yanlış hareketler olmuş ve olagelmektedir. Bir İslâm muharriri şunu kaydetmekten kendisini alamamıştır:

“Yeryüzünde, bilhassa İslâm diyarı dışındaki memleketlerde İslâmiyet kadar başka türlü anlatılan bir din tasavvur olunamaz. İslâm'ın güzellikleri olduğu gibi anlatılmış olsa, akli başında olan ve istidadı bulunan herkesin, İslâmiyet'i kabul edeceği muhakkaktır. İslâmiyet başka türlü anlatıldığı için İslâm memleketlerinin dışında olan insanlar, İslâmiyet'in anlaşılmasının imkanını bulamamaktadırlar.”

Bundan, değerli vazifeli arkadaşlarıma şunu arz etmek istiyorum: Eğer sizler bu mukaddes görevinizde İslâmiyet'in nezâhetini, güzelliğini sadece anlatmakla yetinecek olsanız, sizler, omuzlarınıza aldığınız bu ağır vazifeyi şerefiyle mütenasip olarak ifâ etmiş olacaksınız. Dinimizde, milletimize karşı ifa etmeye borçlu olduğunuz bu yüce hizmetlerinizi tamamlamış olacaksınız. Bu takdirde, sizleri milletimiz takdir edecektir. Bütün bunların hepsinin üzerinde Allah Teâlâ Hazretlerinin hoşnutluğunu da kazanmış olacaksınız. Burada şu gerçeği de ifade etmek isterim:

İslâm Dini öyle güzel, öyle yüce prensipler getirmiştir ki, eğer insanlığın tamamı bu yüce prensiplerden haberdar olacak olsa, aklı başında olan her insan onları gereği gibi benimseyip onlardan istifade etme yolunu tutacaktır. Bir iki misali Peygamber Efendimizin mübarek sözlerinden alıyorum. Buyurur ki:

“Herhangi bir günün sabahına erişilir ve o günde benim ilmim artırılmazsa o gün benim için bereketli sayılmaz.”

Bundan elde edilen netice şudur: İslâm Dini’nin sâliki olan her insan, idrâk ettiği her günün sabahında önceki bilgilerine mutlak surette bilgi katmaya mecburdur. Aksi halde o gün onun için bereketli bir gün sayılmamış olur. Demek oluyor ki, aklı eren her insan, bunu bilmiş olsa elbette bundan istifade eder.

İkinci bir sözleri de, Peygamber (s.a.s)’in hepinizin bildiği:

“Mü’minlerin derdini kendisine dert edinmeyen, onlardan değildir.”

Bir üçüncü hadisleri de yine hepinizin bildiği gibi;

“Müslümanlar merhamette birbirine karşı sevgili, atûfetli davranmakta bir vücudun âzaları gibidirler.”

Bir vücudun herhangi bir uzvunda meydana gelen bir rahatsızlık, bir vücudu nasıl muzdarip ederse, insanların tek bir ferinde meydana gelen herhangi bir ıstırap bütün insanları rahatsız etmiş olur.

Takdir buyurursunuz ki, bu ulvî esasları insanlığa en güzel şekilde bildirmiş olan İslâm Dini’dir. Şu halde bu güzel esasları muhterem halkımıza anlatmak, onları dînî yönden tenvîr etmek, onların kardeşçe yaşamalarını temin etmek, huzur ve emniyetlerini en güzel şekilde manevi yönden en iyi şekilde tahkim etmek görevi sizlere düşüyor. Bu bakımdandır ki, necib milletimiz siz evlatlarına büyük bir ihtimamla sevgi ve saygı göstermekte, sizleri her zaman takdir ile anmakta ve hizmetlerinizin çok büyük olduğunu yeri geldiğinde tahsil yapamamış olan bir vatandaşımız dahi ifade etmekten kendisini alamamaktadır. Bununla beraber karşılaşılan

sıkıntılar elbette olabilecektir. Ama yine sizler halkımıza telkin edeceksiniz. Bir husus şudur ki, yapılan hizmetlerin manevi yönünden en kıymetlisi ve en sevaplısı bu hizmet îfa edilirken en çok zahmet ve meşakkatler çekilmiş olanıdır. Ne kadar meşakkat çekerek güzel bir hizmet yapılırsa, o hizmetin manevi mükafatı o ölçüde büyük olacaktır. Sizin bu hizmetlerinizle müslüman milletimiz neleri kazanmış olacak? Biz neleri elde etmiş olacağız? Burada iki misal vermek istiyorum:

Huzur ve sükun içerisinde bütün müslümanların birbirlerine kardeşlik duygularıyla birbirini severek hayatlarını devam ettirmesi, herkesin, karşısındaki insana sevgi, saygı göstermesi, kendisinin elinden ve dilinden selâmette bulunmuş olmasıdır. Siz bir yönden bunları temin ederken, manevi yönden de milletimizin huzur içerisinde yaşamasını sağlamış ve Cenâb-ı Hakk'ın kendisinin yolunda olanlara va'd buyurduğu sonu gelmez saadet günlerini hazırlamış olacaksınız.

Mesela, mesai arkadaşlarımdan öyleleri vardır ki, devletin malı olan bir zarf kağıdı bile kendi özel işinde istîmal etmekten kaçınmaktadır. Bilebildiğim şu: O, “Bir zarf bir kağıdı ben kendi işimde kullanamam. Çünkü bu bana emanettir. Benim, devletimin, milletimin malını korumam lazımdır. Hakkım ancak aldığım maaşımdır. Ben bundan faydalanamam” demektedir.

Gösterdiğiniz ilgiye ve çok değerli vaktinizi israf etmekle konuşma zamanı lütfettiğinize teşekkür ederken birlik ve beraberlik ruhu içerisinde hayırlı hizmetlerde muvaffak olmanızı Allah'tan niyaz ederim. Sizlerin gösterdiğiniz bu nezih hüsnü kabul ve itimada layık olabilmek için Allah Teâlâ'nın bana yardımcı olmasını Yüce Dergâh'dan niyaz eder, hepinizi O'nun İsm-i Celiline emanet ederim. Allah hepinizden razı olsun.

İ. TÜRK CUMHURİYETLERİ, BALKAN-KAFKAS ÜLKELERİ TÜRK VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI DİN HİZMETLERİ İSTİŞARE TOPLANTISINDAN*

Diyanet İşleri Başkanlığımızın değerli mensupları, Türk Cumhuriyetlerinden gelmiş olan muhterem din alimleri, aziz misafirler, basınımızın değerli mensupları; bugün, Diyanet İşleri Başkanlığımızın ve Diyanet Vakfımızın, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin yardımlarıyla tertip ettiği Türk Cumhuriyetleri, Balkan-Kafkas Ülkeleri, Türk ve Müslüman Toplulukları Din Hizmetleri İstişare Toplantısında bulunuyoruz.

Böyle bir toplantıda, bendenize de söz verildi. Şimdi, birkaç cümle sizlere arz edeceğim. Sözlerime başlamazdan önce, hepinizi en derin saygılarımla selâmlıyor, bu toplantının, Türkiyemize, Müslüman-Türk Cumhuriyetleri ile, bütün ehl-i İslâm'a ve bütün insanlığa hayırlı olmasını Allah Teâlâ'dan diliyorum.

Güzel bir program olarak, önce Kur'ân-ı Kerîm okundu. Hepinizin takip buyurduğunuz gibi, müteakiben, Diyanet İşleri Muhterem Başkanımız, bu toplantının gayesini veciz bir şekilde ortaya koydular. Müteakiben, misafirler adına Kazakistan Başmüftümüz bir güzel konuşma yaptı. Devlet Bakanımız Muhterem Necmettin Cevheri Beyefendi, çok güzel, çok anlamlı bir konuşma yaptı. Ayrıca, Sayın Mesut Yılmaz Beyefendi, anlamlı bir konuşma yaptılar. Müteakiben, Meclis Başkanımız ve Cumhurbaşkanı Vekilimiz Sayın İsmet Sezgin Beyefendi, yine anlamlı bir konuşma yaptılar. Müteakiben de, Sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel Beyefendinin mesajını dinledik. Böylece birinci bölüm tamamlanmış oldu.

* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I. Avrasya İslâm Şûrası, Ankara, 1996.

Şimdi, protokol konuşmalarına devam edileceği beyan edildi. Müteakiben de, bendenize söz verdiler. Şimdi, yüksek huzurunuzdayım. Vaktinizi çok fazla israf etmeyi düşünmemekteyim; ama, izin verirsiniz, birkaç hususu arz etmek istiyorum.

Bunlardan birincisi şu; Değerli konuşmacıların, yani, bidayetinden nihayetine kadar, konuşmalarında, gerek Türkiye’imizde gerekse Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya’da, hasılı dünyanın doğusundan batısına kadar Müslüman-Türk alemini birleştiren ana bir unsur var. Evet, dillerimiz bir, belki kaderin bir cilvesi, coğrafi bölgeler olarak ayrı ayrı bölgelerde bulunuyoruz. Yine kaderin cilvesi olarak, bilhassa son iki yüz yılda, İslâm toplumları, hususiyle Türk Cumhuriyetlerde, Kafkaslarda ve Balkanlarda bulunan müslüman kardeşlerimiz tasavvurların fevkinde büyük acılara, eziyetlere maruz kaldılar; insanlığın hicap duyacağı sıkıntılarla, ızdıraplarla başbaşa kaldılar. Fakat sonuç olarak, bütün bu acıları, bu ızdırapları dindirecek, yaraları saracak bir ilacın, bir imkanın kendilerinde var olduğunda, bütün müslümanlar müttefik; yani, Türkiyemizde, Türkiyemizin bütün insanları ve yetkilileri; keza, Türk Cumhuriyetlerinde ve Kafkaslar veyahut Balkanlardaki bütün insanların ittifak ettikleri bir konu var. O konu şu; Bizleri birbirimize sevdiren, birbirimize kardeş yapan, birbirimizin sevincini paylaştıran, kederlerini de paylaştıran bir temel unsur var, ana unsur var ki, o İslâmiyet’tir. Ne mutlu bizlere ki, İslâm şerefine ermiş bulunuyoruz. Allah’ımıza ne kadar şükretsek, bize bahşettiği bu üstün nimetin şükrünü ödemekte yine de aciz kalırız. Bu son derece sevindirici bir durum. Akli eren bütün insanlarımızın, bidayetten nihayete bu gerçeği güzel bir üslupla ortaya koymaları ne kadar sevindirici. Gerek Müslüman Türk toplumları adına, gerek İslâm toplumları adına gerekse insanlık adına ne kadar sevinç verici bir durumdur. Bunun için,

şahsen bendeniz, büyük bir sevinç ve haz duymaktayım. Eminim ki, hepiniz de, benim bu sevincimi, aynı şekilde yüksek düşüncelerinizde, şuurunuzun derinliklerinde, bendeniz kadar hissetmektesiniz.

İnsanlığın geleceği, Allah'ın inayetiyle, inşallah çok aydınlık olacaktır. Çünkü, son derece önemli bir konu, hemen aklı eren her insanımızca bilinmekte, kavranmaktadır. O da şu: Bizleri birbirimize sevdiren, kardeş yapan, dertlerimizin çaresini aramamıza, birlikte aramamıza imkan sağlayan, bilginin, aklı selimin yanında, bilgiyi faydalı hale getirecek, aklı selimi de, mevkiinde, yüksek mevkiinde tutmamızı bize telkin edecek, hepsine de temel olan ana bir unsur İslâmiyet'tir. Allah'a çok şükür, hepimiz bunun idraki içinde bulunuyoruz. İşte bu idrak içerisinde, dayanışmamızı, işbirliğimizi, kardeşliğimizi sürdürecektir olursak, sadece İslâm aleminin değil, insanlığın geleceği de çok aydınlık olacaktır.

Bunun için, izin verirsiniz, ikinci arz etmek istediğim noktaya geçmek istiyorum. O da şu: Bidayette, Kur'ân-ı Kerîm'in Âli İmran Sûresi'nden üç ayet-i kerîme okundu. Şimdi, şu dünyamızı aydınlatan güneş, hayatımızı ne kadar kolaylaştırıyor, yaşamamıza ne kadar imkan veriyor, muhtaç olduğumuz maddi pek çok şeyleri temin imkanlarını sağladığı gibi, Kur'ân-ı Kerîm'den okunan şu üç ayet de, bizim manevi hayatımıza ışık tutuyor, adeta, sönmeyen bir güneş.

Müsaade ederseniz, eğer vakit müsaitse, bu üç ayetin kısaca meâlini sizlere arzedip yüksek huzurundan kemâl-i hürmetle ayrılmak istiyorum.

Okunan ayet-i kerîmede, Allah Teâlâ, İslâm toplumlarına şu gerçeği beyan buyuruyor: *"Ey mü'minler, Allah'a nasıl tâzîm edilmesi, saygı gösterilmesi gerekiyorsa, öylece takva üzere bulunun, Bir de, ölüm size geldiğinde, ancak müslümanlar olarak hayatınızı tamamlamış olun."*¹⁹² Öyle

¹⁹² Âli İmrân Sûresi, 102.

güzel bir hayat yaşayın ki, ölüm size geldiğinde, siz, müslüman olarak öbür aleme intikal edesiniz. Burada, iç huzuru duyduğunuz gibi, öbür alemde de ebediyyen mutlu olabilirsiniz.

*“Öyleyse, hepiniz birden Allah’ın ipine sarılın; sakın parçalanmayın, ayrılığa düşmeyin; Allah’ın size bahsettiği, size ikram ettiği nimetlerini hatırlayın. Siz, insanlar olarak, beşerî duygularla birbirinize hasım kesiliyordunuz ama Allah, İslâm’ın nuruyla sizin gönüllerinizi birleştirdi ve siz, ayrılıktan, birbirinizi ezip üzmekten, bir ateş uçurumunun kenarına gelmişken, Allah, Kur’ân nimetiyle sizi ondan ayırdı beriye aldı, sizi birbirinize kardeş yaptı. Allah, ayetlerini size böyle anlatıyor ki, gerçek, Hak yolda birlikte yürüyesiniz” “İçinizden bir toplum bulunsun, alimler topluluğu ki, o alimler topluluğu, daima size gerçekleri anlatıyor, hakikati anlatıyor; sizi, dünyada, kardeşlik içerisinde, Hak yolda, ilim, marifet, akl-ı selimle Kur’ân’ın ışığında yürüyesiniz. Onu size anlatsınlar. Size ve insanlığa zarar verecek davranışlardan sizi uzaklaştırmaya çalışsınlar. Özetle, sizi, her türlü iyiliğe davet etsinler. İşte böyle yapanlar var ya, umduklarına nail olacak onlardır.”*¹⁹³

Son söz olarak arz etmek istediğim nokta şudur: Eğer biz, yüce Dinimizi, bilgiyle, akl-ı selimle, tarihi tecrübelerle, geçirdiğimiz acı-tatlı sonları ve bugün ulaştığımız neticeleri, toplumların, beşeriyetin bugün ulaştığı acı tatlı neticeleri dikkate alarak hareket edecek olursak –şahsen benim düşüncem, belki subjektif olarak takdir edilebilir, öyle değerlendirilebilir- Türkiyemiz bir bütün, Devlet Bakanımız Sayın Necmettin Beyefendi’nin ifade ettiği gibi, Allah’ın inayetiyle manevi bir ışık gibidir. Türkiyemizde, Türk Cumhuriyetlerinde, iyilikte yarışmada bir bütün, Kafkaslarda, Balkanlarda ve inşaallah ta Avrupa’nın ortalarına varıncaya kadar bütün ehl-i İslâm, Türk dünyası ve diğer müslümanlar, bir bütün olmanın hazzını tattığımız zaman, bunu yaşadığımız zaman, bendenize öyle geliyor ki, sadece müslüman topluluklar için değil,

¹⁹³ Âl-i İmran Sûresi,103,104.

insanlığın da kurtuluş günlerini yakalamış olacağız. Oralarda bu hususta riayet edilecek ana nokta, demin açıkladığım ayet-i kerîmelerin ışığı altında, gönüllerimizi, ilimde, marifette, Kur'ân'ın ışığında, kısaca Hak yolda birleştirip, iyiliklerde yardımlaşmak.

Ümit ediyorum ki, bu arz ettiklerim, yüce topluluğunuzun toplantı gayesine de uygundur. Bu hakikatleri gerçekleştirmek de, Diyanet İşleri Başkanlığımızı, Türkiyemizi ve bütün Türk İslâm topluluklarını ve diğer müslümanları başarılı kılmasını Allah'tan diler, hepinizi en derin saygılarımla selâmlarım. Selâmün Aleyküm.

Lütfi DOĞAN (Gümüşhane Milletvekili)*

Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlar; yüksek huzurunuzda bulunmaktan şeref duyuyorum. Vaktin kısalığını biliyorum.

Bu sonuç bildirisinde, yer alan bu maddede, haklı olarak Bosna-Hersek Müftüsü Beyefendi düşüncelerini ortaya koydu. Düşünceleri ortaya koyarken şunu söyledi: Biz, Bosna-Hersek'te yaşayan müslümanlar olarak, hiçbir hıristiyan şahsa veya hıristiyana saldırmış değiliz. Biz masumuz. Masum olmamıza rağmen, insanlarımız katledildi. Camiler tahrip edildi. Şimdi bunları burada dile getirip, şu şekilde söylenmesinde fayda gördüğünü ifade etti. Yani, dünyanın çeşitli yerlerinde, hususiyle Bosna-Hersek'te masum insanlar ve müslümanlar katlediliyor, 1.200'den fazla cami tahrip edilmiş! Halbuki, biz müslümanlar olarak bütün dinlere karşı, din mensuplarına karşı, insan haklarına karşı saygılıyız. Binaenaleyh, müslümanların ve masum insanların, mabetlerin tahrip edilmesine, insanların öldürülmesine karşıyız. Bunu şiddetle kınıyoruz ve bütün din mensuplarının da aynı şekilde, bizler gibi düşünmesi, sulhün sağlanması, barışın sağlanması, soykırıma gidilmemesi, gerek camilere, gerek diğer dinlere ait mabetlere dokunulmaması gerektiği kanaatindeyiz gibi bir ifadede bulundu.

* I. İslâm Avrasya İslâm Şûrası sonuç bildirisinde yapılan konuşma.

Bunu bu şekilde belirtip, bir de bütün İslâm ülkelerini de güzel bir şekilde içine alacak tarzda söylenirse, Azerbaycan gibi, Çeçenistan gibi. İsim açmamızın mahzuru olduğu takdirde, “dünyanın neresinde olursa olsun, insan haklarına tecavüzü şiddetle kınıyoruz” dediğimiz zaman, mesele biter. Bu şekilde alınırsa, hem yüksek milletimizin buraya toplanma gayesine de uygun olur. Yani, siz insan haklarını, insan hukukunu müdafaa ediyorsunuz, mabetlerin müdafaasını düşünüyorsunuz, bunlara gelecek zararı müslümanlar olarak bertaraf etmeyi düşündüğümüz gibi, diğer din mensuplarından da bunu istemek hakkına sahiptir.

Meal: "Ey mü'minler! Allah'a ve O'nun resulüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, sonra za'fa düşersiniz, kuvvetiniz gider. Bir de sabırlı, sebatlı olun, muhakkak ki, Allah sabredenlerle beraberdir."

Enfal Suresi, ayet: 46

Bir hadis-i şerif meali: "Beş şey gelip çatmazdan evvel, beş nimetin kıymetini bil: Ölüm gelmezden evvel hayatının, hastalık gelmezden evvel sağlığının, meşguliyet gelmezden evvel boş vaktinin, fakirliğe düşmezden evvel zenginliğinin, ihtiyarlık gelmezden önce de gençliğinin kıymetini bil."

Camiüs-Sağir, 1/149